

Andres Saal

Vambola

Jutustus vanast Eesti ajaloost
(1209-1212)

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud Tartu
Linnaraamatukogus

Raamatu aluseks on “Perioodika” 1976. aasta väljaanne

2013

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

Sisukord

LUGEJALE.....	3
1. VEND JA ÕDE.....	4
2. VÕÕRAS VANAKE.....	7
3. VAENLASED.....	11
4. SURIJA EMA SÕNAD.....	16
5. VANEMA MATUSEL.....	23
6. METSA VAIM.....	31
7. KAKS KALAMEEST.....	38
8. TORNIVAHT.....	45
9. TORMINE ÖÖ.....	49
10. ARMUPAELAD.....	52
11. LUURAMISEL.....	58
12. OOTAMATU ÕNN.....	65
13. TÛHI PESA.....	71
14. MIS SÕDA TÕI.....	76
15. KURB SÕNUM.....	82
16. SÕBER HÄDA-AJAL.....	85
17. UUED PLAANID.....	90
18. TARGA JUURES.....	93
19. KAKS VANEMAT.....	99
20. HÄDA EI TULE, KELL KAELAS.....	105
21. ÕNNETU JÄLLENÄGEMINE.....	109
22. KINNI PÜÜTUD.....	115
23. TÄHTIS LEIDUS.....	119
24. VAENLASED VILJANDI ALL.....	123
25. VEEL KORD VEND JA ÕDE.....	128
26. KES SEE NEIU ON?.....	135
27. TUNDMATU SÕNUMITOOJA ON TÕTT RÄÄKINUD.....	138
28. «MAGA MAGAMAS!».....	143
29. ISA JA TÛTAR.....	146
30. KAKS SÕBRANNAT.....	150
31. KALAMEES.....	160
32. ÜKS VANEMATEPAAR.....	164
33. TEMA SEE ON!.....	168
34. METSAL KÕRVAD.....	174
35. HIRMUS ÖÖ.....	176
36. OOTAMATA SÕNUMITOOJAD.....	179
37. KALLILT OSTETUD PRIIUS.....	182
38. TUME PUNKT SELGUB.....	188
39. ELU SÕJA-AJAL.....	191
40. VIIMNE JÄLLENÄGEMINE.....	193
41. KASUVEND JA KASUÕDE.....	195
42. KERJAJA.....	198

LUGEJALE

Eelseisva jutu kirjutamist on põhjustanud mõte, et sel teel Eesti vana-aja ja tema ajaloo tundmist edendada. Sellepärast ongi ta kirjutaja hoolega seda silmas pidanud, et jutt nii õiget ajaloo värvi kannaks, nagu see säärase aine juures iganes võimalik on. Eesti keeles on ju vana Eesti ajaloo kohta kõige osavamatest sulgedest häid raamatuid, mille najal igaüks isegi selle jutu ajaloolist ja rahvateaduslikku külge võib võrrelda. Kirjutaja esialgne mõte oli igasse kohta, kus tema arvates põhjendust vaja oleks olnud, allikad juurde märkida. Aga see jäi sellepärast tegemata, et märkused jutu lugemisel on ainult eksitajaks ja teevad raamatu asjata kirjuks, sest et lugejal tähendatud raamatuid ja kirjasid, mis paraku enamasti on kõik võõrkeelsed, järelevaatamiseks käepärast ei ole. Kes ise Eesti vanast ajaloost midagi on kirjutanud, see teab, missugune ülesanne on ajaloolist juttu kirjutada. Tal puuduvad igal sammul tarvilikud teadmised, mille omandamiseks tihti veel ei piisa kümneist vana-aja uurijate kirjadest. Praegu ei ole ühtainust kirja ega raamatut olemas, kust saaks kõiki tarvilikke teadmisi korruga. Kui mõne lugeja meelest mõni asi siiski peaks näima viltu olevat, oleks kirjutaja talle selle teadaandmise eest väga tänulik. Kes aga kõneviisis midagi iseäralikku leiab, mis talle mitte küllalt tuttav ega harjunud ei ole, seda palun mitte unustada, et jutu kirjutajal ikka see aeg juhatuseks on olnud, millest lugu räägib.

Kirjutaja

1. VEND JA ÕDE

«Vaike, mu hella õeke, ära kurvasta oma venna pärast! Ma tean, et sa mind armastad, nagu on õe kohus. Isamaa on hädas, vaenlased tungivad maale, murupinda punastab vennaveri, külade asemele asuvad tuhahunnikud, mehi tapab tugeva vaenlase terav raud ja naised ning lapsed ootab vangipõlv. Ma lähen sõtta, püha kohus kutsub mind. Ära nuta! Sa ei aima, kui suurt valu sinu pisarad sinu õnnetule vennale teevad...»

«Õnnetule vennale!» vastas sale piiga ja vaatas sealjuures pisarsilmil noore sõjamehe otsa, kelle näost täna mitte see vaimustus ja julgus ei paistnud, nagu ta õde nägema oli harjunud. Noor sõjamees kohmetas veidi selle vaate ees, mis nii tähtsa rõhuga üteldud sõnadele imelise mõju andis.

«Vend, mis ajast saadik teeb isamaa kaitsmine, Taara pühade hiite hoidmine ja sinu rahva vabaduse päästmine sind õnnetuks? See on siamaale iga Eesti vanema au ja õnn olnud, kui ta võis maa vaenlastest päästa.»

«See on minu õnn, aga... aeg on otsas, päike vajub õhtule, ja minul on veel pikk tee ees,» kõneles ta kogelemise järel jälle elavalt edasi. «Taara vägev käsi kaitsku sind kodus, kuni ma kas võidumehena tagasi tulen või vaprana sõjamehena isamaa ja omaste eest võideldes lahingus langen. Õde, kas sa siis mulle sõjalaulusid lahkumiseks ei laula? Miks ei laula sa mulle nagu kõik teised õed oma vendadele neid sõtta saates:

*Vennakene, noorukene,
Pane selga surmasärki,
Pane jalga surmasukad,
Pane kaela kalmurätti,
Võta kätte koolekindad, jne.»*

Neid sõnu rääkis noor sõjamees mureliku naeratusena ja vaatas sealjuures nii soojalt piigakesele otsa, et see üsna segaselt silmad maha lõi.

«Ma näen küll, et ma sind õe viisil kodunt ära ei või saata,» vastas ta tasa. «Mu meel on nii kurb, ma ei jaksa lahkumislaulu laulda, ma ei tea, kust see tuleb. Sa näed, kallis vend, ma olen halb õde! Ma ei tea isegi, mis mul on... mu süda aimab paha... mu meel on segane.»

«Hella õeke, sa kardad, et ma sõjast enam tagasi ei tule. Kui see on vägeva Taara tahtmine, siis ei või meie surelikud selle vastu midagi parata. Vaenlane on kogu Ugandisse õnnetust külvanud. Oleks patt, kui meie siin mitte ühel meelel välja ei astuks. Elavaist sõjameestest tahame talle valli ette ehitada. Ainult meie külmaks läinud kehade üle võib ta meie maale saada. Ma usun, et Taara meid kõiges asjas kaitseb ja võiduga koju tagasi saadab. Palu ka sina meile võidu-õnne!» «Ma tahan seda teha.»

«Pühad hiievaimud kaitsku sind! Päike läheb loodele, ma pean ruttama. Kuulus vanem Lembit vahest ootab mind. Pigista veel kord oma venna kätt... kuivata oma pisarad... anna mulle veel kord suud! Kui Taara tahab, siis võin ma veel tagasi tulla. Ära karda surma, oma usu ja rahva eest sureb iga sõjamees rõõmuga.»

«Ma ei karda surma,» vastas õde vaevalt kuuldava, rõhutatud häälega, «ma kardan...».

Sõnad jäid ta keelele kinni.

«Mis sa kardad? Räägi, räägi!» Ja sõjamehe hääl värises.

«Et Taevaisa meid nuhelda tahab.»

«Mis oleme meie siis kurja teinud?»

«Sina vahest mitte, aga mina,» sosistasid piiga lõkendavad roosihuuled.

«Marjameelne õekene. Sina ei ole kellelegi maailmas paha teinud mis eest Taaral sind õigus oleks nuhelda. Räägi kõik oma südame pealt ära, mis sind koormab. Võib olla, et me vahest siin maailmas enam kokku ei saa. Sa võid ju julgesti kõik oma venna kõrvadele usaldada. Maailma vastu on mu huuled su saladuse kohta tummad. Räägi!»

Piiga näis endaga kangesti võitlevat. Siis ütles ta äkki poollämmatatud häälega:

«Ma armastan sind enam, kui õde venda armastada võib...»

Nendel sõnadel oli määratu mõju. Noor sõjamees tundis, kuidas ta värisevad käed jõu kaotasid ning piiga eneste vahelt maha tahtsid pillata. Aga ta katsus end valitseda.

«Õnnetu õde!» sai ta veel vaevaga kõnelda. «Ka sinu vend ei ole õnnelik. Jää jumalaga! Sinu eest tahan ma võidelda, — sinu õnnetus annab mulle jõudu, ja julgust... aga lahingust ei tohi ma tagasi tulla ega sind oma võiduhinnaks pärida.»

Viimaseid sõnu rääkis ta nii tasa, et õde neid ei kuulnud, sest sisemised tundmused nõudsid avaldamist valjus nutus.

Kui ta oli veidi vaigistunud ja silmad tõstis, ei olnud venda enam kuskil näha. Ta oli ära läinud ja õde oma õnnetusega üksi jätnud, ilma ainsa troostisõnata! Piiga ehmatas sellest väga. Ta oli vist oma ettevaatamatu tunnistusega õiglase venna südant haavanud ja end selle läbi tema silmis alandanud — nõnda mõtles piiga iseeneses. Siiamaani oli ta küll oma tundmusi varjanud ja hävitavat armutulukest oma rinnas üksi oma teada põleda lasknud, aga sel silmapilgul, mil vend lahkus ja vahest igavesti ära võis jääda, ei suutnud ta enam oma keelatud tundmustele piiri panna, vaid avaldas neid sõnades, mida vend tegudest vareminki oleks pidanud märkama. Ta ei olnud seda asja enne mitte hoolega järele mõtelnud, seepärast ei võinudki ta ette arvata, missugune tagajärg ta ülestunnistusel võib olla. Nüüd nägi ta, et ta sellega vist suure õnnetuse oli sünnitanud. See teadmine tegi teda veel kahevõrra õnnetuks.

*

Päike oli aegamööda metsa varju vajunud, õhk jahenenud ja tuul vaikinud. Puude ladvad särasid küll veel kulla hiilges veereva päikese paistel, aga nad ei sahisenu enam. Pühad hiiepuud ei kõnelnud enam Taaraga ega vastanud palvetajale piigakesele aastasadade-vanuste tamme all pühal hiiel midagi. Kõik oli vait kui hauas.

Pikkamisi tõusis Vaike ühe määratu tamme alt. Kartlikult vaatas ta enda ümber. See koht oli talle tuttav Salumäe hiis. Siin oli ta ikka heameelega viibinud, rõõmus ja kurbuses lapselikke palveid kõrgete vaimude poole saatnud ning iga kord kergitust kurbusele ja vaigistust valule leidnud. Kui ta oma lapseliku palve oli lugenud ja ohvri Uku suure kivi juurde maha pannud, siis rääkisid kolm suurt tamme, mis lageda kingu otsas vanast ajast saadik kasvasid, iseeneses tasa ning noor sarapuu- ja kasemets kaugemal ümberringi sahis vaikselt kaasa. Neis häältel kuulis ilmsüütu piiga kõige kaunimaid troostisõnu. Küll oli ta täna kuulatanud, palunud, nutnud ja jälle kuulatanud, aga puud ei kõnelnud midagi! Vististi oli Taara vihane. Kartus käis ta hingesse. Ta tõstis oma silmad kullatud metsalatvade poole ja hüüdis sügava ohkega:

«Taara, oh Taara, miks ei anna sa mulle vastust! Miks su püha hiie puud ei sahista enam troosti mu kurba südamesse! Ära lase mind selle tundmuse koorma all surra, mis sa ise surelike rinda oled istutanud. Ma tean küll, et ma selle taevaliku andega meeletult olen mänginud ja oma lihast venda armastama hakanud. Ma ei võinud selle vastu midagi. Ma olen võidelnud, kuidas noor neiuke iganes oma tundmuste vastu võib võidelda, nagu sa ise tead. Ma tõotan sulle, et ma oma patuste tundmuste vastu kõigest jõust tahan võidelda, aga hoia sina oma hiisi häda ja õnnetuse eest!... Kas sa, vägev vaim, oma sõnumi kuulutajad hiiepuud, tummaks oled teinud, et vaest Vaiket meeletult siit lahkuda lasta? Või ei kuule sa mu sõnu? Tule sinagi, õrn tuuleõhuke, pane pühade puude lehed jälle sahisema ja kannu nende kaudu mu õhkamised ja palved vägeva Taara ette! Ta ei või mind abita jätta.»

2. VÕÖRAS VANAKE

Jälle tõstis neiu silmad üles hiiepuude poole ning ootas, mis need vastavad. Ses olekus oli ta ütlemata ilus. Prisketest põskedest paistis õitsev noorus ning selgetest silmadest puhas süda ja neiulik õrnus. Ta ei väsinud vastust ootamast... Ja lehed sahisid. Neiu kuulas teravamalt. Oli ta palve kuulda võetud, või oli see paljas kobisemine ta ärritatud kõrvades? Ei, tasane sahin tungis uuesti ta kõrvu, aga mitte kõrgelt pühilt puudelt, vaid alt eemal seisvate põõsaste vahelt. Kui ta silmad sinnapoole lõi, ehmatas ta. Noorte sarapuupõõsaste vahelt astus vana mehike hielagendikule, suur must koer käis temaga ühes. Vaike vaatas teravalt. Tal olid harvad hallid juuksed peas ja sügavad kortsud otsaesisel, nagu oleks ta maailmas palju valupäevi näinud. Ta nägu oli väga vana, aga silmadest paistis veel noore-ea erkus ja julgus.

Piiga ehmatas. Värisedes hüüdis ta viimaks:

«Võõras, kes sa oled: inimene või vaim? Kas on vaenlased merevete tagant või Taara oma taevastest kodadest su siia saatnud?»

Hall vanake vaatas enese ümber, ja kui ta piigakest natuke aega oli silmitsenud, kõneles ta:

«Laps, ära karda mind. Ma ei ole vaenlane merevete tagant ega vaim Taara taevastest kodadest, vaid vana, vana inimene, kes enam kellelegi kurja ei tee.»

Nende sõnadega oli ta tüdruku juures ohvrikivil aset võtnud Ta lahked silmad ja mahe, tasane hääl kaotasid neiu südamest kartuse jäljetuks. Härda ja osavõtliku meelega vaatas ta vanakest.

«Mis sa siin üksi teed?» küsis vanake.

Neiu punastas ja lõi häbelikult silmad maha. Siis ütles ta:

«Ma saatsin oma venda sõtta ja palusin siin sõjameestele taevaliste õnnistust. Siin on Taara püha hiis.»

«Ma tean. See on ilus, laps. Sõjameeste eest peab ikka paluma ja sõja jumalale ohvrit tooma.»

«Hõbedane hallpeakene,» ütles neiu imestades, «sa oled ju üsna võõras, kust võid sa seda kohta tunda?»

«Ei, lapsuke, see koht on mulle väga tuttav, ehk ma küll mõndakümmend suve ega talve enam siin pole olnud,» vastas vanake lahkelt. «Ma olen kaugel käinud ja palju vaeva näinud. Nüüd on jõud otsas. Siin pühas paigas, mille küljes mu noorusrõõmude mälestused ripuvad, mis ka vanas rinnas maailma tormide ja marude käes ei ole kustunud, tahan ma puhata ja kadunud õnne mälestada. Muud õnne mul maailmas pole. Kõik on kadunud. Minu hiilgav nooruse-aeg ja õnnelikud päevad on must kaugel nagu õhtune eha seal kaugel Taara taeva serval.»

Osavõtliku neiu silma tikkusid pisarad, nii liigutas teda vanakese kõne. Vanamees oli väga ta meelega järele.

«Aeg on juba üsna hiline,» rääkis neiu osavõtlikult, «ilm läheb jahedaks ja vanadele kontidele on puhkamist vaja. Kus on su öömaja?»

«Kus õhtu, seal öömaja,» oli lühike vastus. «Minul ei ole siin lähedal kuskil pärispaika. Pühad hiiepuud võivad mind oma varju võtta.»

«Pühad hiiepuud ei või sind aga kiskjate metsloomade eest kaitsta,» rääkis neiu vastu. «Tule minuga ühes, ma tahan sulle hea öömaja muretseda.»

«Kuhu tahad sa mu siis viia? Siin ligidal ei ole ühtegi peret.»

«Soontaganasse. See ei ole kaugel.»

«Soontaganasse! Mispärast just sinna?» küsis vanake imeks pannes.

«Ma olen Soontaganalt ja viin su oma isa linna.»

«Sina Soontaganalt... ja see on sinu isa linn?»

Vanakese nägu oli korraga õige kortsu läinud ning tasane ohkamine tungis ta huultelt. Ta vahtis süngelt enese ette maha, justkui oleks äkki ta rõõmukarikasse kibedat sappi valatud.

«Mine koju, laps,» ütles ta viimaks. «Tee Soontagana linna on pikk ja kardetav. Ole ettevaatlik. Õnnetus varitseb igal vildakul sammul. Tõtta, et veel ehakahmakul üle soo saad. Öö küünal tõuseb alles esimese kukelaulu aegu taevavõlvile. Mina ei tule Soontaganasse; ma jään siia!»

Imeks pannes küsis neiuke:

«Kust tead sina, kes sa siin hoopis võõras oled, Soontagana teed? Seda teed käivad üksnes vanemad ja Soontagana rahvas ilma juhita. Teised ei tunne seda mitte. Ja sind ei ole ma iialgi veel Soontaganas näinud.»

«Minule olid Soontagana teed niisama tuntud nagu kõik kohad siin ümberkaudu. Aga mis see asjasse puutub? Mine sina oma kodusse!»

Vanakese suunurgad liikusid hoopis iseäralikult, kui ta Soontagana nime kuulis või ise suhu võttis. See näis iga kord nagu terav mõök valusasti ta südamesse torkavat ning seal mälestusi äratavat, mis valusad olid. Neiuke tundis iseäralikku härdust võõra vastu. Ta ei oleks sugugi temast tahtnud lahkuda, aga vanakese sõnad olid korraga karedamaks ning nägu valjemaks läinud ja ta lahke vaade väga tõsiseks muutunud. Valjemalt ja pea käskides kõneles ta siis:

«Ütle kodus, et kõik valvsad oleksid. Vaenlased otsivad Soontaganasse teed. Mina ei või magada. Ma tahan valvata — isamaad teenida, ehk isamaa küll minu on ära tõuganud...»

Viimased sõnad surid tasa ta keelele. Neiuke ei julgenud enam vastu rääkida, ehk ta küll sellega sugugi harjunud ei olnud, et keegi võõras talle käskivat nägu julges näidata. Ta oli kõrge ülema tütar, kelle soove juba silmadest püüti lugeda ja sõnalausumata täita. Selle vanakese näost paistis aga iseäralik võim, mis sõnakuulmist nõudis.

«Taara õnnistagu sind, isake,» ütles Vaike ja kadus nagu kergejalgne hirv noore lehtpuumetsa alla, mis kauni hiiekingu ümber kasvas, vanakese silmist. Kaua vaatas hallpea kenale lapsele järele. Tema silmad olid talle mitmed kenad mälestused vanast ajast meelde nõidunud. Noorusetulukene välkus ta

julgetest silmadest, mis tunnistas, et ta vaim praegu kolmkümmend aastat eemal minevikus viibis. Kuis oli siis kõik teisiti! Kas ei olnud siis tema vägeva vanemana siin ümberkaudu tervel maal esimene ja vaenlastest igal pool kardetud mees! Ja nüüd uitas ta kepi najal kui kõigile tundmata vanakene maailmas ümber koduta, omasteta! Soontagana linn oli ta eluase olnud, kuhu keegi vaenlane sisse ei pääsenud. Oma vahvuse eest Rootsi sõjas oli ta Eestimaa kõige kaunima piiga, Nurmekunna vanema tütre Linda, enesele võiduhinnana abikaasaks pärinud ning temaga õnnelikku elu elanud. Aga õnnetus ei hüüa tulles, ta hüüab ainult minnes. Üks tema nurjatuid alamaid, Panda, kes ammugi oma peremehe peale oli vihane, meelitas Saaremaa vägeva vanema Vahtula suure sõjaväega Soontagana alla ja viis ühel pimedal ööl terve sõjaväe kitsast sooteed mööda Soontaganasse. Enne kui Soontagana vanem äraandmist oleks mõistnud aimatagi, oli ta malev löödud, linn võidetud ning vanem, kes keegi muu ei olnud kui halli peaga vanake hiimäelt, kinni seotud ja vangi viidud. Mõne aasta järel tuli Saaremaal suur sõda rootslastega, kes küll võitjaks ei jäänud, aga siiski hulga saarlaste vara ära riisusid ja inimesi vangi viisid. Sõjavangide seas oli ka tema, endine Soontagana vanem. Sellest ajast oli juba kolmkümmend aastat möödas. See oli olnud raske aeg, täis vaeva ja viletsust. Higitilgad tõusid ta kortsus otsaesisele ja palgeile, kui ta sellele ajale tagasi mõtles. Sealt oli ta oma näole need sügavad kortsud saanud. Vabaduses sündinud mees, vaba ja julge rahva vürst, ja nüüd vaenlaste ori — seda jõudis ainult nii tugev mees, nagu Soontagana valitsejate võsu ja vanem, ära kanda. Viimaks läks tal korda põgeneda ning ta jõudis otsatute hädade ja vaevade järel õnnelikult isamaale tagasi. Aga kuidas oli kõik selle aja jooksul muutunud! Ta ei leidnud enam ühtainustki tuttavat nägu, kõik olid temale ja tema kõigile võõras. Keegi ei mõistnud arvata, et see vana hallpea on endine kuulus kangelane ja suur sõjamees, Soontagana vanem, keda rohkem kui veerandsaja aasta eest igal pool austati ja kardeti.

See ei teinud talle aga sugugi peavalu, sest ta oli nüüd maailmas õppinud inimesi teenima ning käsuandmisest hoopis võõrdunud. Ta tahtiski täitsa võõraks jääda ning mitte iialgi enam oma õigust pärima hakata. Nüüd ei olnud aeg isekeskis tülitseda, sest et vaenlased isamaa pinda tallasid ja hukatust külvasid. Kui ta järeltulijad olid Soontaganas tugevad ja vaprad sõjamehed, kes vaenlase vastu julgesti välja astusid, siis oli kõik korras. Ta oli oma naise ja lapse järele kuulanud, aga keegi ei teadnud neist sõnakestki kõnelda. Viimaks kaotas ta nende jälleleidmise lootuse üsna, sest naine võis vanaduse ja tütar mingisuguse õnnetuse läbi surnud olla. Ta pidi siis üksi oma elupäevi lõpetama. Noore-ea mälestused olid ta kolmekümne pika orja-aasta järel jälle pühale Salumäe hiiule kutsunud. Ta ei saanud praegugi veel aru, kas sel vaiksete noorpõlve mälestuste maal või tõesti kena neiu silmadel see imelik võim oli, mis temale ta kurba minevikku arusaamata kombel nii elavalt silmade ette tõi. Nii kena oli kord ka tema Linda olnud, kui ta temale, kõigi

poolt austatud sõjamehele, lillepärja pähe pani ja avalikult tema mõrsjaks sai, — nii kaunilt ja pehmelt oli ka Linda hääle temale helisenud, nagu nüüd selle võõra neiukese õrn hääle. Ta oleks heameelega kena lapsega veel kauemini kõnelnud, aga ta oli ju Soontaganast ja Soontagana isand oli ta kõige suurem vaenlane. Nii pidi piigake siis tema vaenlase tütar olema, kellele tal mingisugust põhjust ei olnud ligineda.

«Aga kas meie siis igavesti viha peame pidama ja üksteisele vaenlaseks jääma?» küsis ta iseeneses. «Mis vaenlane mina veel võin olla? Mul ei ole ju enam mingit väge ega võimu — ja võimetu vaenlane ei ole kellegi vaenlane. Ei tea, kuidas Vahtula enese käsi selle pika aja sees on käinud, mil mina vangipõlves elasin ja maailma mööda hulkusin. Kas ei ole ajad hoopis muutunud ja endised vaenlased sõpradeks teinud? Sel ajal käis rahvas üleemeelikus oma suguvendi riisumas ning üks ülemeelik vanem käis teisega sõdimas. Nüüd on aga väljastpoolt vägevad vaenlased maale tükkinud ning tule ja mõõgaga mitmed maakonnad lagedaks teinud. Kas võib nüüd siis veel vend venna vastu taprit tõsta? Ei, seda ei tohi olla, nii tõesti kui ma siin Taara pühas hiies seisan. Nüüd ei ole enam vend venna vaenlane Ma tunnen väga hästi oma esivanemate kindlat meelt, mis veel minulgi vanainimesel vere kärmemalt liikuma paneb. Ma olen võõral maal palju näinud, palju õppinud, millest meie rahval nüüd oleks kasu, aga mu kurb saatus on minu oma isamaa ja rahva vastu tuimaks teinud. Kuid see ei ole õige, see ei tohi enam nii edasi kesta.»

Aegamööda olid ta mõtted nii elavaks läinud, et keel neile sõnu laenas. Noorpõlve vaimustus oli nagu imeväel jälle ta hinge tagasi tulnud ja ta silmad sätendasid, mis nii väga kustuva küünla viimast loitmist meelde tuletas. Ta oli oma käe kõrgele üles tõstnud ja seisis sirgelt, nagu kord oma vahva maleva eesotsas, ning kõneles pühalikult kõrgete hiiepuude poole vaadates:

«Teie suure Taara pühad puud, kuulge mu sõnu! Ma olen vana, mu juuksed on valged, mis ma luban, seda ma pean. Teie all olen ma lapsepõlves mänginud ja mehepõlves ohverdanud Nüüd pole mul midagi ohverdada. Ma tean aga et ülemeremehed meie rahva orjaikkesse tahavad panna ja tema pühad hiied ära hävitada. Taara, ma tõotan sulle su tammikus, et mina niikaua, kui mul hinge rinnus on, oma õnnetu isamaa kasuks kõik oma jõu tahan ohverdada. Meie mehed ei pea enne puhkama kui maa ja rahva vaenlased jõuetuks on tehtud või meie ise enda verega oma kallist maapinda oleme kastnud ning kalmule kolletanud...»

Videvik oli ammu maailma oma vaibaga katnud ning eha punagi hiiepuulatvadelt kustunud, kui vanake kindla ettevõttega hiiemäelt lahkus ning oma suure koera seltsis soo serva mööda suurema metsa poole sammus. Ta astus ette vaadates edasi ja kadus viimaks pimedada metsa alla, mille okste vahelt tähed selgest taevast sirasid.

3. VAENLASED

Tuttavast hiemäest umbes üks sööma-uni¹ põhja poole seisis keset suurt Avasti² sood Soontagana maalinn ühel umbes 1000 sammu pikal ja 500 sammu laial saarel. Salumäelt³ käis ainus tehtud tee läbi põhjatu soo kindlasse Soontagana linna. Mujalt ei olnud ainsalgi elaval hingel võimalik Soontaganasse saada. Seegi ainus tee oli nii kunstlikult otseti soo sisse löödud postide otsa tehtud, et võõrad inimesed ilma juhita seda teed mööda ei mõistnud käia. See tuli sellest, et teda sugugi näha ei olnud, vaid ta põlvist saadik sogase soovee all varjul seisis. Kes tee otsa peale sai, see ei olnud ammugi veel julge, et ta Soontaganasse sai. Salatee oli kitsas ja kõver. Kes neid kõverusi hästi ei tundnud, see astus mõne äkilise käänu kohal kõrvale ning uppus põhjatusse mudasoose pääsematult. Isegi Soontagana elanikud pidid hoolega samme lugema ja mitmeid märke tähele panema, kui nad ei tahtnud teed kaotada ja põhjatus soos otsa leida. Niisugust teed oli umbes kaks versta. Siis tuli väike saareke kena metsaga. Keset saart käis tee suure tugeva müüri alt pikuti mööda, millel arutud virnad kive ja palke seisid, et neid ülevalt vaenlase peale loopida, kui tal korda peaks minema läbi soo tungida.

Tervest Soontagana linnast paistis ainult selle eessaare mets üle auruse soo Salumäele. Pimedus oli juba ammugi kätte jõudnud, kui Vaike Salumäelt selle musta kogu poole sool hakkas sammuma. Ta oli Salumäe tammede all natuke aega viitnud, sest siin puhkasid kõikide Soontagana vanemate luud. Kõik oli ümberringi vait ja vaga ja isegi pehme rohuke piiga jalgade all ei kahisenud. See surmavaikus tegi ta üsna kartlikuks, nii et temagi seda ei julgenud segada. Ta astus hinge kinni pidades kinku mööda võsametsa poole, et oma kardetava tee otsa üles otsida ja siis ettevaatlikult läbi vee koju minna. Juba hakkasid tänase sündmusrikka päeva mälestused endid mõtetesse koguma, kui äkki tasane jutukõmin ta kõrvu kostis. Ehmatades kargas ta pimedada sarapuu-põõsa taha ning jäi hinge kinni pidades kuulama.

«Tee hakatus on käes,» rääkis keegi tasa.

«Täm paikö enim äb tundö,»⁴ vastas teine hääl võõras murdes. Niisugust keelemurret oli kuulaja ühelt liivi sõjavangilt kuulnud.

«Vaenlased,» mõtles Vaike hirmuga, sest ta oli palju sellest kuulnud, et liivlased sakslaste ja lätlastega üheskoos eestlaste vastu sõdimas käisid. Edasiminemisele ei võinud ta mõteldagi, ka tagasi minnes oleks teda vahest võidud märgata ja kinni võtta. Sellepärast polnud tal mingit muud nõu kui oma varjupaika vaikselt ootama jääda, kuni tee lahti saab.

«Tee on umbes põlvini vee all.»

¹ Kui versta veel ei tuntud, siis mõõdeti maad aja järgi, nagu Saksamaal praegugi veel lihtrahva juures tunni järgi

² Mihkli kihelkonnas paremal Kasari kaldal

³ Praeguse Mihkli kiriku juures

⁴ Tema kohta ei ole veel tunda

«Kas sa mõistad minu mehi öösel salaja linna viia, kui ma kord sõdima tulen?» küsis võõrast murret kõneleja mees.

«Tee on väga kõver ja sellepärast kardetav,» vastas teine hääl heas eesti keeles. «Mitme aasta eest käisin ma küll kord seda teed aga olen unustanud, mitu sammu üks käänak teisest kaugel on Täna sain aga jälle mitu saladust kätte. Soontagana noor vanem Vambola tuli ühe piigaga seda teed. Ma panin siitsamast võsastikust nende käiku hoolega tähele, lugesin liikumise ja aja järgi samme ning arvan, et nüüd mitte palju ei puudu. Kui ma ta tagasiminekut oleksin näinud, siis võiksin üsna julgesti teenäitamise enese peale võtta.»

«Soontagana noor vanem? ütlesid sa. Ja ta ei ole veel tagasi läinud?»

«Ega vanem ise tagasi ei lähegi. Mina aga ootasin piigat tagasi tulevat.»

«Kuhu ta siis läks?»

«Sõtta sakslaste vastu.»

«Ja kus ta malev on?»

«See on juba Sakalasse kogutud.»

«Siis on ju rutt taga. Kes oli see tüdruk?»

«Vististi tema õde, Soontagana vanema tütar.»

«Ja see tüdruk ei ole veel tagasi läinud?»

«Ei ole.»

«Ega Eesti vanemate tütreid ometi meestega ühes sõtta ei lähe?»

«Kõrge vürst, sa armastad nalja heita. Neiu tuleb veel tagasi, kui ta tema õde oli.»

«Kuhu ta siis läks?»

«Seda ma ei tea.»

«Iuva lemdiks,» ümises võõras, keda ta seltsiline vürstiks nimetas. «Miks sa teda silmas ei pidanud? Ta oleks võinud teed näidata.»

«Seda ta ei oleks teinud,» vaigistas alandlik seltsimees.

«Haa, sa kops, sina ei mõista naistega ümber käia,» naeris teine. «Too see tüdruk minu kätte. Küll sa näed, kuidas sõna kuuldakse. Ma tean, kuidas naised mu ees värisevad. Kas sa kindlasti tead, et ta veel tagasi ei ole läinud?»

«Seda tean ma selgesti.»

«Aga kus ta võiks siis olla?»

«Vahest on ta hiiemäel. Seal käib ta tihti.»

«Kui kaugel see siit on?»

«Umbes keskhommiku-une tee.»

«Siis ta oleks pidanud ammu juba tagasi olema.»

«Võib olla, et ta pea tuleb.»

«Ja siit läheb tee sohu?»

«Jah, just siitsamast.»

«St! Siis jääme vaikselt ootama.»

Kahisevad hääled ehmatanud tütarlapse lähedal vaikisid. Vaike oli esialgu nii ära hirmunud, et talle mingit paremat mõtet pähe ei tulnud, kui vaikselt

seisma jääda. Tema ise see ohver oligi, keda nüüd valvati ja vägivaldsel viisil linnatee näitajaks ja rahva äraandjaks taheti sundida. Ja kes pidi see hirmus äraandja üldse olema, kes teda ütles tundvat, tema käikusid ennegi juba luuranud ja kord ka Soontaganaski käinud? See ei tulnud talle praegu meelde ega olnud tal siin aega selle üle kauemini järele mõtelda. Teda piinas praegu niisugune nurjatu äraandmine hirmsal viisil. Ta ei kartnud — enese elu pärast; tema värises ainult sellele mõteldes, et vaenlased on juba nii ligidal. Mis tema elu kaotamisest suurt oleks olnud, kui aga rahvas vaenlastest oleks pääsenud! Ta nägi, et ta pidi põgenema, ennast päästma ning rahvast ja ülemaid ettevaatusele manitsema. Aga praegu ei olnud ju võimalik kuulmata ära kaduda. Mehed kuulasid liiga teravalt. Nad oleksid teda võinud kuulda, taga ajada, kinni võtta. Oma jalgade väledusele ei võinud ta loota. Aga ometi ei jäänud tal muud nõu üle. Kuu oli juba tõusnud — kui ta metsa ladvasse jõuab, siis läks siin kõik — valgeks, nii et teda näha võidi. Natuke aega ootas ta veel põksuva südamega, siis oli tal otsus tehtud: ta hakkas tasa edasi sammuma.

«St!» kuulis ta põõsastest. Ta veri pidi tarduma. Ta ei julgenud end enam liigutada.

«Kas see ei olnud astumise kabin?»

«Mina ei kuulnud midagi. Kõik on vait.»

«Jah, nüüd küll, aga natukese aja eest nagu oleks keegi siin astunud. Jää sina siia, lase ma lähen tasakesi selle paksu põõsa taha.»

Vaike oli vaevalt neid sõnu kuulnud, kui ta kõigest jõust jooksmas pistis. Nüüd ei võinud ta end enam nõuga, vaid ainult veel jõuga aidata.

Higist tilkuva otsaesisega oli ta soo äärde jõudnud, kust tee Soontaganasse läks. Kartlik pilk ümberringi näitas, et kedagi ta ligidal ei olnud. Nüüd oli aeg end vee taha ära päästa. Oli ta juba tüki maad sohu jõudnud, siis ei võinud vaenlased teda enam kätte saada. Ta tee viis läbi võsade. Äkki kuulis ta ähkimist enese ligidal. Ta jooksis mis jalad kandsid. Hirm laenas talle küll vilemaid, aga siiski vääratavaid jalgu. Ta komistas ühe põõsa üle, ja enne kui ta sai tõusta, pidasid teda juba kaks tugevat kätt kinni.

Piiga karjatas hirmu pärast ja katsus lahti rabelda, aga see ei läinud korda. Ta silmade ees tantsis kõik: kaks pimedat hirmsat kogu, puud Salumäel, põõsad...

«Ära kardata, lapsuke,» rääkis võõra murdega mees. «Meie ei tee sulle midagi. Vii meid ilusasti mööda salateed Soontagana linnani ja too jälle tagasi, nii et teega tutvuksime...»

«Kes te olete ja mis te Soontagana teest tahate?» sõnas piiga end uhkelt sirgu ajades. «Õiged inimesed käivad päeva ajal oma asju ajamas ning ei tarvita vägivalda nende vastu, kes neile vastu ei jõua panna.»

Ähvardavalt vahtis võõra murde kõneleja tüdruku otsa ning ta käsi mängis sõjakirvega.

«Vaiki, tüdruk!» hüüdis ta koleda häälega. «Sa näitad meile Soontagana teed või lõpetad siinsamas oma elu. Aga ma ei ihalda naise verd, seepärast

tule kohe. Aeg on kallis.»

«Enne kui ma ei tea, kellele ja mistarvis ma teed pean näitama, ei liigu ma paigast,» kostis neiu julgelt. «Oma verejanu võite minu, abitu tütarlapse kallal kasutada — aga teadke siis ka, te viletsad ja nurjatud isamaa äraandjad, et üks vanem oma tütre verd teile mitmevõrra kätte tasub. Selle peale võite julged olla. Vajutage kinni need silmad, mis teid põlastusega vaatavad, tehke vaikseks see suu, mis teile ütleb, et te nurjatud kurjategijad olete, raiuge maha see pea, mis teie ees ei paindu — tehke seda, kui teil julgust on ühe Eesti ülema tütre külge oma käsi panna. Lugematud tähed kõrgel taevas ja kuu püha hiiemetsa kohal on teie nurjatuse ja minu truuduse tunnistajaiks.

«Jää vait oma suurustamisega!» kähises vihane liivi keele rääkija. «Ma tahan sinuga teistviisi teha. Surmast on sulle liiga vähe. Sa pead oma kangekaelsuse eest kannatama. Küll ma koha leian, kus sa oma tegu võid kahetseda. Panda, seo ta käed kinni ja too ta ühes! Või tema julgeb ühele võrs...»

Viimased sõnad neelas ta vihas alla.

Varsti olid vasturabelevad käed kõvasti kinni seotud ja abitu tütarlaps pidi nende kahe öökoguga tagasi Salumetsa poole sammuma.

Nad ei olnud veel sadat sammugi edasi astunud, kui äkki pikk mehekogu täies sõjamundris neile vastu tuli.

«Pidage,» hüüdis ta müriseva häälega. «Kes te olete ja mis te sellest naisterahvast tahate? Vastust!»

«Appi, appi,» palus Vaike. «Need öökujud sunnivad mind enestele Soontagana teed näitama ja tahavad mu ei tea kuhu vangi viia. Nad on isamaa vaenlased, nurjatud salakuulajad. Päästa mind, võõras, kui ka sina nende seltsist ei ole!»

Tugeva käega virutas võõras mõlemad kurjategijad piiga juurest eemale ning kiskus kõvad sidemed tal käte ümbert katki. Teine neist tahtis praegu oma sõjakirvega kutsumata külalisele kallale tormata, aga hiilgav oda võõra mehe tugevas käes ehmatas ta nii ära, et oma seltsimehe juurest põgenema pani.

«Tänu, tuhat tänu sulle,» ütles tütarlaps suure rõõmuga, kui ta enese jälle vaba tundis olevat. «Kes sa oled ja mis on su nimi, et ma su vastu tänulik võiksin olla?»

«Mu nimi ei puutu asjasse,» vastas võõras, «aga et sa rahule võiksid jääda, siis ütlen sulle, et ma olen isamaa sõjamees. Aga kes on need mehed ja kuidas sattusid sa nende küüsi?»

Vaike jutustas talle lühidalt kõik. Sealjuures vaatas ta tänuliku pilguga võõra sõjamehe otsa, kes näoga vastu kuupaistet seisis. Ta mehine jume ja julge nägu ning läbitungivad silmad olid väga neiukese meele järele. Ta tundis oma südames nii imemagusat head tundmust, nagu voolaks talle neist võõrastest silmadest hoopis iseäralik, peaaegu nõiduslik vaim vastu. Ta tänas veel kord võõrast südamest, kes ta tee otsale saatis, kord ise ka Soontaganasse

lubas tulla, kui neiu oli õpetanud, kuidas linna saab, ja Salumäe metsa poole sammus, kui neiuke juba nii kaugel oli, et vaenlased teda enam kätte ei võinud saada.

Kuu oli juba kaunis kõrgele tõusnud, kui Vaike salateed mööda tüki maad soole oli jõudnud. Tee oli tõesti kunstlik. Kes sellega oli vähem harjunud, ei oleks öö ajal vististi üle soo julgenud minema hakata. Tee oli kitsas, pea põlvist saadik vee all ja kääruline. Kes kõiki käändusid selgesti ei tundnud, oleks kergesti võinud kõrvale astuda ja põhjatu soo poris halastamatu surma leida. Vaike silm oli aga nende märkidega, mis teekäänakute kohal olid, nii tuttav, et ta ka paksu öö-udu seest kergesti kõik tähtsad kõrkjatutid leidis ning viivitusega ja kartusega edasi astus. Teda ei kohutanud kardetav tee ega külm vesi, mis jalad valutama pani; ta mõtted polnud üldse teekäänakute väljaüürimise ega sammude lugemise juures tööl, vaid olid tänase päeva juhtumuste juures. Sealsamas lahkus vend temast, tuli imelik vanake ohvrimäele, siis vaenlaste arupidamine, tagaajamine, kinnivõtmine, päästmine — kõik pakilt üksteise järel sündinud, see tegi ta üsna segaseks. Kuidas mahtus üldse nii palju mõtteid ta pähe, nii palju tundmusi südamesse?

Korraga äratas teda neist mõtetest iseäralik hääl. Ta jäi kuulama. Ta liikmed läksid lõdvaks, jalad hakkasid väaratama. Aga ta kogus oma mõtted ning hoidus kindlana kardetaval teel. Salumäe metsast kostsid talle selgesti needsamad hirmsad hääled kõrvu, mida ta juba tundis. Sõnadest ei võinud ta kauguse pärast aru saada ega paksu uduteki sisse ka midagi näha, aga süda ütles selgesti, et ta päästja ise vaenlaste kätte on langenud. Oh, kuidas oli tal ometi meelest läinud oma päästjat nende kurjategijate eest hoiatada. Muidugi peitsid need end metsa varju ära ja maksid talle nüüd ta kutsumata vaheletulemise hirmsasti kätte.

Hääled olid küll ammu juba vaikinud, aga Vaike süda värises ikka veel. Ta kõrvus kohises vahetpidamata nende hirmsate inimeste kole naer.

Koit oli viimaks juba taevaserva palistama hakanud, kui ta väsinult ja külmast ning kartusest värisedes saarele jõudis.

4. SURIJA EMA SÕNAD

Juba ammu oli saarevaht oma vahimajast näinud tulevat tütarlast, aga pimedas ei võinud ta teda ära tunda. Enne kui Vaike saarele metsa varju jõudis, seisis vaht äkki täies sõjamundris tema ees.

«Kes siin on?» küsis ta valjusti.

«Kotkasilm, ära pea mind kinni, ma pean ruttama,» vastas Vaike saarevahile, keda ta terava nägemise pärast Kotkasilmaks hüüti. «Ole valvas, vaenlased otsivad linna teed. Keegi meie tuttavaist on äraandjaks saanud. Kas linnas on veel palju mehi?»

Kotkasilm laskis oma odaotsa allapoole vajuda ja kummardas sügavalt kõrge piiga ees.

«Vaenlased otsivad linna teed? Äraandja meie meeste hulgas?» küsis ta poolkohkunult. «Meil on vähe mehi linnas. Kõrge neitsi teab isegi, et terve malev noore kangelasega Sakalamaale sõtta on läinud.»

«Seepärast pead sina linna kahekordse hoolega valvama,» ütles Vaike. «Aga on arusaamatu, et vanem ise nii kaua sel kardetaval ajal kodunt ära jääb. Kas sa ei ole talt sõnumeid saanud?»

Saare vahil jäid sõnad keelele kinni. Ta jättis ütlemata, mis ta teadis, ja tegi, nagu poleks ta küsimist kuulnudki. Vaike aga kordas oma küsimust.

«Täna tuli talt sõnumeid.»

«Täna! Kas ta tuleb varsti koju?»

«Nii pea küll vist mitte,» vastas vaht viivitades.

«Miks siis mitte? Kus ta on?»

«Neile küsimustele vastatakse sulle linnas.»

«Aga ma tahan nendele juba siin vastust saada,» ütles neiu kindlalt.

«Ma ei või seda teha. Ma kardan, et ma neid sõnumeid õieti ei kuulnud.»

«Kotkasilm, sa ehmatad mind! Räägi, minu isaga on õnnetus sündinud. Ma aiman seda sinu olekust. Räägi, ära piina mind! Ma tahan kõik kuulda. On ta haigeks jäänud, vangi sattunud või...»

«Surnud, jah,» vastas saarevaht tasakesi, sest ta nägi, et salgamine siin ei aidanud.

«Kõrged vaimud, teie karistus on kange!» ohkas tütarlaps pea hääletult. «Mis peab Soontagana nüüd peale hakkama? Oh, mu meel läheb nii väga segaseks. Kotkasilm, mu keha on nõrk, aita!»

«Vaene Vaike!» hüüdis saarevaht osavõtlikult ja südamlikult. «Troosti end, vaene lapsuke, su isa on ausat surma surnud — palavas tapluses vaenlase vastu võiduteel. Jää rahule, vaene Vaike! Täna ei jõua sa enam koju. Ma tahan sulle oma majakeses aset valmistada. Tule, öö on vilu, ja sina oled märg ja külmetad!»

«Sa oled hea, Kotkasilm, aga ma pean koju minema. Mis teeb mu haiglane emake? Temale ei oleks seda mitte äkki pidanud ütleva. Ta on nõrk

ja iga äkiline meeleliigutus võib talle kahju teha. Lase mind minna! Ma tunnen endas jälle tugevust. Jää sina siia! Siin on sind nüüd tarvis. Kui üks uhke sõjamees kord Soontaganasse peaks tulema, oma oda otseti paremas käes hoiab ja sinu esimese küsimuse peale vastab: «Kahju ei tule, kell kaelas», siis lase ta linna. See on meie sõber. Aga vististi on ta vaenlaste kätte langenud ja ei saa iialgi siia tulla.»

Nende sõnadega jättis ta vahi üksi ja ruttas edasi. Kotkasilm vaatas kurvalt talle järele. Tal oli kenast lapsest südamest kahju. See ei olnud veel kõik, mis tal temale ütelda oleks olnud, aga seegi oli korruga ta õrnale südamele liig. Küllap kodus ta haavatud südant uued haavad ootavad.

Nõnda mõtles hea saarevaht kahetsedes. Ta aga ei aimanudki, mis see elurõõmus lapsuke täna juba oli pidanud kannatama ja mis ta süda tunda saanud. Vaikselt astus neitsike saarelt jälle sooteele, mida mööda eeslinna, Päevamäele, võis pääseda. Tänapäeva juhtumused käisid nagu seletamata unenäod üksteise järel ta vaimusilmade eest mööda. Neid juhtumusi ja meeleliigutusi oli nii palju, et ta neid kõiki sugugi tõsisteks sündmusteks ei jõudnud pidada. Esiti ta põlev armastus oma lihase venna vastu, selle avaldamine ja venna imelik, peaaegu ähvardav äraminek... siis imelik mõistatuse-sarnane vanake... salakuulajad, kurjategijad, kelle käest teda keegi tundmata sõjamees päästis... siis need koledad hääled metsa varjus ja viimaks isa surma sõnum! See oli liig! Seda oli liiga palju! Nii palju ei võinud ühelainsal ööl-päeval sündida! Muist sellest pidi unenägu olema. Nii troostis end vaene murtud südamega kõrgest soost neitsi, solistades läbi vee Päevamäele.

Ka Päevamäel oli kena ohvripaik suurte kivide lähedal vanade tammede varjus. Tähele panemata läks Vaike täna sellest kohast mööda, mida ta muidu veel iialgi polnud teinud. Keset Päevamäge seisis kõrge müür teel risti ees, ning Vaike pidi mööda müüriäärt nii kaua saare otsani käima, kuni teda veel tükk lausvett Soontagana linnast lahutas. Vallil valitses sügav vaikus; keegi ei takistanud ta kiiret käiku, kui ta Päevamäelt üle vee oli jõudnud ja nüüd mööda vallialust teed ümber linna hakkas edasi tõttama. Sootee tegi pehme soo ja kõrge kivimüüri vahel linna saarel enne väravasse jõudmist terve keeru. Ta oli nimelt nii keeruliselt ehitatud vaenlaste sissetungimise pärast, et neile tervel pikal teel ülevalt vallilt — kive, palke ja keeva vett kaela võis saata. Sellepärast oli Soontagana oma aja kõige kindlaimad maalinnu ja oli peaaegu äravõitmatu.

Koit oli juba kumamas, kui Vaike tähendatud teed mööda kõrge vallitorni alt väravast maalinna jõudis. Vaht laskis teda ära tundes vaikse aupakkumisega läbi ja saatis suure uhke maja ette. Seal pööras saatja sõnalausumata tagasi. Vaike oli niisugust olekut küll imeks pannud, aga ta ei suutnud kurbuse ja väsimuse pärast põhjuse järele pärida.

Läbi lahtise ukse nägi Vaike toas tulevalgust ning naistekogusid seal ruttu edasi-tagasi käimas. Pikemalt järele mõtlemata, miks täna nii vara tuli toas

üleval oli, astus ta uksest sisse.

See, mida ta kartagi ei teadnud, oli sündinud: tema ema oli raskesti haigeks jäänud ja oli nüüd voodis valvata maas. Ta terav silm ja kartlik aimus nägid varsti, et siin midagi head loota ei olnud. Tema ema oli väga tundliku iseloomuga inimene, keda niihästi rõõm kui kurbus tugevasti liigutasid ja kes äkilisest meeleliigutusest rabanduse võis saada. See oligi nüüd mehe surmasõnumi saamisel sündinud. Oma äkilise meelega oli ta ka Vaikele küllalt ülekohut teinud, aga tasane tütarlaps oli seda kõike vaikselt kannatanud ning armastas teda veel pealegi tõsise lapsearmastusega. Ruttu astus ta ema voodi juurde. Haige jampsis palavikus ning kõneles mõistmatuid sõnu vaenlastest, oma mehe surmast, Vaikest ja mitmest tundmata nimest. Kaua seisis Vaike kurvalt ta voodi ääres. Põetajad naised ütlesid, et ta suure igatsusega Vaiket koju oodanud; tal olla temale väga tähtsaid asju kõnelda. Nüüd ei tundnud ta oma tütart enam ära ega rääkinud muud kui jampsisõnu. Nii kestis see terve päeva.

Vaike oli küll väsinud, aga und ei tulnud talle siiski silma, kui ta oma ema ümmardajate järeleandmatul nõudel asemele heitis. Liiga elavad mälestused ja ärritatud tundmused võitsid keha väsimuse, väsitasid aga teda ometi veel rohkem.

Vastu õhtut jäi haige kaunis rahulikult magama. Vaike oh rõõmus, et ema paranema hakkab, ning süda läks tal kergemaks. Peale kukelaulu, pärast keskööd, ärkas ema ja küsis kohe Vaike järele.

«Siin ma olen, kallid emake!» vastas Vaike, kes vaikese rasvalambi valgel süngi kõrval istus.

«Hea, mu laps. Mul on sulle tähtsaid asju rääkida, enne kui ma siit ära toonelasse lähen,» ütles ta tasase häälega. «Lase teised ära minna! Ma pean sinuga üksi olema...»

Sõnalausumata läksid kõik teised välja. Kui Vaike nende järel ust kinni tahtis panna, ütles haige: «Jäta üks väheks lahti! Kukk on laulnud ja koit tõusnud. Lase mind veel taevase koidu kuma vaadata sest ärkavat päeva ei saa mu silmad enam näha. Ma tunnen seda... Ära nuta, lapsuke! Sellest ei pääse keegi surelik. Näe kuidas koit kumab! Ta kullased lained loidavad taeva all... Seda ei ole ma enne veel näinud... Oh kui ilus... Taara, su taevas on kaunis... pea tulen ma sinu pimedusekodadesse, toonelasse, kus seda ilu enam näha ei ole... Vaike, lase mind veel välja vaadata!»

«Ära jampsi, emakene, väljas pole muud kui pime öö ja pilves taevas,» vastas kurb tütarlaps silmi kuivatades. «Koitu pole kuskil.»

«Vaata välja,» rääkis haige vaevaga.

Vaike pööras silmad lahtise ukse poole ja nägi tõesti loitvat kuma kaugel pimedas taeva all.

«See ei ole koit, vaid kauge tulekuma,» ütles ta uurides.

«Tulekuma?» küsis haige kohkudes. «Oo, siis on see minu abikaasa surnutule paistus Lihula mäelt. Seal pannakse ta tuhk mulda puhkama...»

Oodake, surmavaimud, siin on veel teine keha, mis pea pimedada öö küünlaks saab, et viimse valgustuse järel püha hiie puude all surnuriigi rahu leida...»

Ehmatades ja värisedes kuulis tütarlaps ta juttu pealt. Ta ei saanud aru, kas haige jampsis või selge meelega rääkis.

«Istu siia, Vaike, üsna mu ligidale,» kõneles haige nõrga häälega. «Anna mulle oma käsi! Nii!»

Nüüd vaatas ta natuke aega vait olles Vaiket. Ta silmist paistsid haledus ja nagu kartlik kahetsus. Ta suu seadis mõnda korda rääkimisele, aga jäi ikka vait — oli, nagu ei leiaks ta sündsaid sõnu. Vaike vaatas kurva imestusega oma haige ema otsa. Viimaks hakkas ta kõnelema:

«Vaike, ma ei või surra, enne kui ma sulle ühe saladuse olen avaldanud. Enne pead sa aga ütleva, et sa mulle kõik andeks annad, mis ma sulle ülekohtu olen teinud. Kas lubad seda?»

«Emake, ära räägi nõnda,» nuuksus Vaike. «Mul pole sulle midagi andeks anda.»

«Küll sul on, aga sa ei tea,» ohkas haige iseeneses tasakesi.

Jälle oli ta natuke aega vait. Siis rääkis ta edasi:

«Kuule hoolega, mis ma sulle kõnelen, ja ütle siis salgamatalt, mis sina sellest arvad.»

«...Kord elas ühes kuulsas linnas kuulus vanem oma naise ja väikese tütrega õnnelikku elu. Ent tuli ta vaenlane, võitis ta äraandja abil ja viis ülema enese vangiks. Sellest ajast saadik pole nad üksteist enam näinud. Vanem ise sattus võõrale maale vangiks, naine suri mure pärast, ja lapsuke jäi võõra vanema juurde ümmardajaks, kus temaga väga halvasti ümber käidi. Uue vanema juures käisid mitmed teised vanemad ja üks kuulus noor vanem, kes endise vürsti kena tütar nägi, hakkas teda armastama ning varastas ta ära. Seda pidasid vanem ja ta abikaasa enestele nii suureks teotuseks, et seda käredesti töötasid kätte maksta. Viha tuli sellest, et ka vanemal enesel oli tütar, kes kuulsale külalisele kõigest hingest mehele tahtis minna, ning ta vanemad lootsid, et noor kangelane kosib ülema tütre. See teotus maksti raskesti kätte. Kui talle kaks kena tütar oli sündinud, laskis petetud tütre ema mõlemad lapsed ära varastada. Kurja naise kättemaksuhimu oli nüüd kustutatud. Ta võttis teise lapse pärast enda juurde, nimetas ta oma tütreks, aga ema-armastust ei olnud ta südames vaeslapse vastu mitte ja ta oli seepärast tihti tema vastu ülekohtune. Laste vanemad otsisid küll kõik kohad läbi, aga ei leidnud lapsi enam. Ema suri kurvastuse kätte...»

Siin peatus kõneleja ja tõmbas sügavasti hinge. Kõnelemine oli ta väga ära väsitanud. Vaike, kes suure osavõtmisega haige kõnet oli kuulanud, küsis hinge pidades:

«Mis on lastest saanud?»

Haige vaatas iseäraliku pilguga Vaiket ja ütles siis:

«Üks laps elab küll veel; teisest ei ole ma kaua enam midagi kuulnud.»

«Kas ka isa on neid otsinud?»

«Seda ma ei tea. Aga ma usun, et ta oma lapsi ei ole unustanud.»

«Kas ta on nad leidnud?»

«Ei ole! Teist vähemalt mitte.»

«Kas sa seda selgesti tead?»

«Väga selgesti, lapsuke.»

«Kas sa siis tunnud neid?»

«Isa ja teist kadunud last väga hästi.»

«Siis on see päris sündinud lugu ja mitte mõni muinasjutt?»

«Ei. Kes peaks niisugusel silmapilgul, kus surm suu ääres ootamas, muinasjutte kõnelema? Teine tütar elab veel tänapäevani oma kasuema juures, kes teda ta vanemate käest laskis ära varastada.»

«Oma kõige suurema kurjategija juures?» hüüdis Vaike suure imestusega poolkohkudes.

«Tema juures jah! Ta on hea laps,» kõnelesid haige huuled vaevalt kuuldavalt.

«Kuidas on see võimalik?»

«Lapsuke, tema ise seda ei tea.»

«Hirmus!»

Kohkudes vaatas haige vanake piigakese otsa ning küsis siis põksuva südamega:

«Kuule, Vaike! Kui see naine talle nüüd ütleks, et ta tema kõige suurema vihaaluse laps on, keda ta kättemaksmise pärast on lasknud ära varastada ja salajas üles kasvatanud ning vanemaid asjata otsida lasknud — ütle, Vaike, kas ta võiks seda oma kõlvatule kasuemale andeks anda?»

«Seda ei võiks ta iialgi andeks anda,» ütles Vaike kindlalt.

Haige ohkas äkki valju häälega. Ta näis väga kohkunud olevat. Tema silmad pilkusid ruttu, rind tõusis ja vajus kramplikult ning käed langesid jõuetult alla. Vaike ehmatas seda nähes, kargas istmelt ja hüüdis hirmuga:

«Ema, ema, mis sul on? Kas sul valu on?»

«Ei midagi! Ole rahul, laps! Oeh!...»

Ja siis hakkas ta jälle edasi kõnelema.

«Aga kui ta kõlvatu kasuema veel surmatunnil oma tegu südamest kahetseks ja temalt andeks paluks, kas ei võiks ta ka siis andeksandmist saada, et rahuga toonelasse minna?»

«Inimeselt vististi mitte,» vastas Vaike pikema järelemõtlemiseta, sest ta ei saanud ikka aru, mispärast ta ema veel viimsel elu silmapilgul niisugust asja nii suure hoolega pärib.

«Aga kui sina see õnnetu oleksid? Mis siis sina teeksid?» küsis haige suure ägedusega.

«Ma ei mõista end küll hästi niisuguse oleku sisse mõtelda,» vastas Vaike, «aga ma küsiksin kõigepealt: anna mu vanemad ja mu õde mulle enne tagasi, siis küsi andeksandmist.»

«Neid ei või enam keegi tagasi anda,» hüüdis haige südantlõhestavalt

valusa häälega. «Oh sa õiglane Taara, sa maksad kõik ülekohtu kätte! Mina ja mu mees peame oma ülekohtu eest ühel ajal surema. Meie poeg on sõtta läinud; mulle on ette kuulutatud, et ta sealt enam tagasi ei tule! Meie ülekohtune sugu saab otsa! Ja seda olen mina oma tige da meelega ära teeninud. Taevane Taara on õiglane! Õiglane...»

Ta katsus veel rääkida, aga jõud oli lõppemas. Ehmatades vaatas Vaike teda. — Surm seisis tal suu ääres.

«Mis sul on, kallis ema?»

«Ära hüüa mind emaks... mine minust ära... Ma ei ole väärt armsa tütarlapse käte vahel surema... Mina olen see tige naine...»

«Sina! Suured jumalad, halastage! Ja kes on siis see varastatud laps?» küsis Vaike hinge kinni pidades.

«Sina!» kähises surija hääl.

«Mina!»

Vali nutuhääl lämmatas ta sõnad.

«Sina oled selle vanema varastatud tütar... Soontagana õige pärija... kaitse linna vaenlaste eest... mu varakambris on üks sõlg... see on sinu ema oma... sa oled mu vaenlane... mine ära mu surmasängi juurest... sa ei anna süüdlasele andeks, kes kahetseb... südamest... maksa ka sina mulle kurja kätte... ma olen seda teeninud... ma suren oma kustutamata võlgades...»

Rääkija langes tagasi — ta oli surnud. Poolpimedas toas oli kõik vait kui hauas. Alles tüki aja pärast pääsesid ehmatusest kange tütarlapse silmist pisarad ja suust sõnad. Ärarääkimatu valuga langes ta oma kasuema keha üle ja hüüdis palavate pisarate voolates:

«Ema, mu kallis ema, sina ei pea minu käest midagi andeks paluma! Kõik on hea, mis taevased väed minust sinu armu hoole all on lasknud saada. Vihapidamine on inimeste nõtrus, mille vastu keegi ei või parata. Ütle mulle veel, kus on mu isa, et ma teda võiksin leida.»

Aga ema keha oli juba külm ning kange ja ta suule oli surm oma vaitoleku katkestamatu pitseri vajutanud. Küll katsus Vaike teda veel äratada, aga surnut ei ärata ta armastaja lapse õrn käsi. Nüüd oli vaesel Vaikel rohkem mõtteid, kui tema õnnetusse pähe mahtus. Soontagana ei olnud ta päris kodu — need, keda ta siamaale oma vanemaiks oli pidanud, ei olnud muud kui ta vaenlased, aga ta armastas neid siiski südamest. Tal oli hale meel oma kasuema õnnetuse ja tema kahetsuse pärast, aga niisama südamest kahetses ta ka oma mõtlematut kangekaelsust, mille läbi ta kasuema lepitamata süütundmuses oli surnud. Kuis võis ta aimata, et kõik see jutt temasse enesesse puutus? Hirmuvärin käis tal üle keha, kui ta sellele mõtles. Vist ei oleks ta kasuema nii ruttu surnud, kui ta teda oma ettevaatamatu ja teadmatu vastamisega mitte nii väga ei oleks ärritanud ja ehmatanud. Siis oleks ta veel oma isa elukohta teada võinud saada. Aga nüüd oli kõik hilja. Nüüd oli ta üks maailmas, ilma vanemateta, ilma sugulasteta, ilma abita ja nõuandjata. See oli noore tütarlapse kohta liig.

Kõige selle kurva oleku sekka segas end aga ka troostlikum pilt, mis talle jõudu andis seda kõike kanda, mis tal oli kannatada. See trööstiv pilt tema ajus oli ta endise venna, Soontagana noore vanema Vambola kuju, nii kaunis ja taevalik! Siis ei olnud ta armastus mitte ülekohtune! Nüüd võis ta teda ju julgesti armastada ning kord veel tema omaks saada! Aga ka selle rõõmsa ja õnneliku troostimõtte sekka langesid mitmed kibedad kahtlusetilgad.

«Kas tuleb vend veel sõjast tagasi? Kust saab ta teada, et ma tema lihane õde ei ole? Ja kui ta seda saabki kuulda, kas ei põlga ta mind siis kui oma vanemate vaenlase last? Ja kus on mu vanemad? Kust leian oma õe? Kes teab mulle nende küsimuste kohta otsust anda?»

Niisugused mõtted tormasid välgukiirusel läbi ta väsinud pea. Siis kõneles ta iseeneses edasi:

«Siit pean ma ära minema, ükskõik kuhu! Siin ei ole mu kodu, siin ma ei leia oma isa ega õde. Ma pean nad leidma, seda ütleb mulle mu süda. Ja oma vennale, oma südamest armastatud peiule, pean ma ütelda saama, et meie mitte õde-venda ei ole, et ta minuga mitte ei pahandaks. Siis ta vististi oma hirmsat ähvardust ei täida ega sõjas surma otsi, nagu ta hiiemäel ütles...»

Kaua jäi ta niisuguste mõtetega surnud kasuema kõrvale vaikselt istuma. Silmist voolasid vaigistamatud valupisarad, huultelt rasked õhkamised.

5. VANEMA MATUSEL

Sel ajal kui Vaike oma haige kasuema voodil istus ja pisaraid valas, oli Soontaganast hea tükk maad õhtu pool, Lihula linnamäel, hoopis teistsugune liikumine. Pärast päikese loojangut kogus linnamäele kaugelt ja ligidalt rahvast kokku. Mehed ja naised, ühed vanusest väetid, teised noorusest nõrgad, neiud ja peiud — kõik, kõik olid kokku tulnud. Siia mäele tuli ümbertkaudu rahvas muidu ikka kokku suurtele pidudele, nagu suvepidudele kõige lähemal ööl ja lõikusepidudele sügisese öö ja päeva ühepikkusel, ohvreid tooma, noored pidul ilutsema ja vanad pidu ilu pealt vaatama. Täna aga ei olnud kumbki neist pidudest pühitseda, sest esimene oli juba tükk aega möödunud ja teine alles kaugel. Siin pidi midagi iseäralikku ees olema, mida ka juba koosolijate nägudest võis näha. Kuna tähendatud pühadel rõõm noore ja vana silmist säras, paistis täna kõikide nägudelt, niipalju kui seda ööpimeduses vähesel tulevalgel võis näha, sügav tõsidus ja mure.

Inimesed olid varsti salgaviisil kokku astunud. Noored kõnelesid noortega, vanad vanadega. Sealjuures vaatasid aga kõikide silmad aeg-ajalt suure tamme poole, mille all mõned mehed poolringis istusid ja isekeskis tasa kõnelesid. Nende keskel seisis tugev ja sirge sõjamees, uhkete sõjariistadega ehitud, ning kuulas vaikselt pealt, mis ümberistujad rääkisid. Natuke eemal seisis lillede ja pärgadega ehitud kandraam. Seal näis riide all inimene puhkavat. Neli sõjameest haljaste odadega pidasid ta juures vahti.

«Külavanemad,» rääkis püstiseisja uhke sõjamees oma seltsimeestele, «Soontaganast ei ole ikka veel ühtegi sõnumikku tulnud. Kas vanema surmasõnum on sinna viidud?»

«On viidud!» vastas üks külavanemaist.

«Aga kust see siis tuleb, et keegi sealt pole tulnud?»

«On kuulda, et emand haiglane olla,» ütles üks eemalseisjaist. «Vist ei saanud ta tulla.»

«Aga kus on siis poeg ja tütar?»

«Poeg on juba oma malevaga Sakalasse läinud, aus pealik,» vastas seesama eemalolija. «Tütrest ei tea ma midagi.»

«Nii, siis ei ole meil sealt enam kedagi oodata,» rääkis pealikuks nimetatud uhke sõjamees tugeva häälega. «Mehed, tehke tuleriit valmis! Meil ei ole aega viita. Tähtsad asjad tahavad läbi rääkida. Naabrid on juba sõtta läinud. Ka meie peame minema. Kas Sakalamaa saadik on siin?»

«Ei ole, kõrge vanem!» anti mitmelt poolt korruga vastuseks.

«Aga ta pidi kindlasti tulema. On talle õnnetus juhtunud või on ta kellegagi sõna saatnud?»

Keegi ei teadnud sellele midagi vastata.

«Kui ta viimati petis ei ole?» ütles vanem kahevahel olles.

«Ma olen kuulnud, et ta on Lembit ise,» vastas üks hääli ümberseisjate

tagant. Kõik vaatasid sinnapoole, kust hääli tuli. Poolpimedas seisis vana meheke kepi najal ja tema kõrval suur must koer.

«Jah, Lembit!»

«Tule lähemale, sõber,» ütles vanem lahkelt.

Vanake astus meeste ringi. Kõikide silmad vaatasid teravasti tema otsa, aga keegi ei tundnud teda. Ta oli võõras. Tema riidedki olid võõrad. Siiski äratas ta olek usaldust ja osavõttu vanadusest, mis üsna väsimuseks näis muutunud olevat. Tema selged silmad vaatasid lahkelt, peaaegu aukartusele sundides enda ümber.

«Kus on siis see Sakalamaa saadik, keda sina Lembituks eneseks pead?» küsis vanem, kui ta tüki aega võõrast oli silmitsenud.

«Ei tea. Ma ei ole teda näinud. Ma kuulsin neilt, kes teadsid. Ja sina, kes sa vanem oled, ei tea seda?»

«Ta ei ütelnud, kes ta on.»

«Siis ei olnud ta Lembit, sest suur sõjamees ei hakkaks oma nime salgama, pealegi veel niisugusel korral, kus tervet rahvast vaja sõtta kutsuda.»

«Nime salata võib ta küll, seks on tal põhjustki,» vastas vanem. «Ta ei elanud Soontagana vanemaga sõpruses. Võib olla, et ta sellepärast oma nime ei tahtnud nimetada, et mitte uuesti vana vaenu õhutada. Nüüd aga on see möödas.»

Vanakese näo üle lendas iseäralik joon, mis ta näo kurblikuks ja valuliseks muutis. Vanema sõnad näisid tasse iseäralikult mõjuvat.

«Räägi selgemalt, aus vanem,» ütles ta elavamaks minnes. «Mispärast elab Lembit Soontagana vanemaga vaenus ja kuidas on see vaen nüüd kustunud?»

«Kes sa siis oled, vanake, et sa neid sündmusi ei tea?»

«Võõras, nagu näed. Ma ei tunne siinseid sündmusi, aga kuuleksin neist heameelega.»

«Lembit oli Soontagana vanema hea sõber,» rääkis vanem, «aga ta varastas talt tema kena tütre. Sellest ajast saadik ei olnud nad enam sõbrad ega käinud läbi. Nagu mõnel pool kõneldakse, olnud see Soontagana vanema kasutütar, kelle seisusest ega vanemaist midagi selgemat ei teata.»

«Nende kasutütar!» hüüdis vanake ja ta silmad hiilgasid iseäralikult. Vanem ja ka teised juuresolijad vaatasid teda imestusega. Keegi ei saanud aru, mis võõrast vanakest nõnda sügavasti liigutas.

«Kus on see kasutütar nüüd?» küsis ta elavusega. «Kas ta elab veel? Mis on temaga sündinud?»

«Võõras vanake,» vastas vanem, «sinu uudishimu näitab, et sa siin mitte hoopis võõras ei ole või et sa mõne arusaamatu põhjuse pärast asjade järele pärid, mida igal võõral vaja ei ole teada. Sellepärast küsin ma veel kord, enne kui edasi räägin: kes sa oled, võõras?»

«Kui sa küsiksid, mis ma siin otsin, siis ütleksin ma: tahan isamaad teenida.»

«Kuidas sa tahad isamaad teenida?»

«Sa näed mu vanadust. Ma ei või muud teha kui ütelda: Olge valvsad! Hädaoht otsib endale ohvreid. Pange talle vastu ja päästke oma maa ja rahvas!»

«Meie aga ei taha kellegi teenistust, keda me ei tunne.»

«Et ma olen vana mees, seda näed sina niisama hästi kui teised. Mis muud sul veel tarvis on? Või usud sa, et nende hõbehallide juuste all on valskust?»

Seejuures vaatas ta nii läbitungivalt vanema otsa, et viimane enam tema kohta ei kahelnud ega rohkem ta elu üle järele ei pärinud. Vanake aga nägi, et ta oli enda hoopis unustanud ning liiga palju nõudnud... Kas ei olnud võimalik, et see kasutütar vahest oli tema tütar, kes oli mingil viisil Soontaganasse sattunud? See mõte käis kui nool ta peast läbi, nii et ta isegi selle üle ehmatas. Ta ei võinud enesele seletada, kuidas see mõte talle äkki pähe tuli. Oli see sõrmenäide taevase saatuse poolt või inimliku ärrituse petlik lootus? Aga see lootus oli liiga kallis mahajätmiseks. Ta võttis kindlasti nõuks järele kuulama ja uurima hakata. Esimene asi oli nüüd Lembit üles otsida, sest temalt võis ta vahest kuulda saada, mida ta süda nii väga igatses. Ta ei oleks isegi uskunud, et vana süda nii noorelt tuksuma võib hakata, kui mõni lootusesädemekene kustunud lootust äkki põlema sütitab. Vaevalt jõudis ta oma tundmusi varjata ning rahulikku olekut alal hoida. Elavamalt kui iialgi enne tulid noorpõlve õnn ja hiilgus ta hinge tagasi ja kutsusid kõik armsad mälestused meelde. Nende kõrval seisis aga ka kõik kurvad sündmused kui kohutavad tondid, ja kibe viha asus ta hinge nende vastu, kes ta õnne olid rikkunud, teda ta suuruselt ja hiilgusest põrmu tallanud. Põrmu võisid aga ka kõik ta lootused langeda, pididki langema, kui ta mõistusega sellele asjale mõtles, mille kohta tuksuv tundeline süda nii palju põhjusega lootust andis.

Heledad tuleleegid, mis virvendavat valgust kõrgele pilvis taeva alla saatsid, äratasid ta neist mõtteist. Ta ei olnud midagi enese ümber kuulnud ega näinud, ka mitte inimeste imestavaid nägusid mõistnud tähele panna.

Kui ta nüüd silmad üles lõi, nägi ta suure tuleleegi ümber hulga inimesi — sõjamehi, kelle kirved ja odad tulevalgel sätendasid. Vanem oli kõrgemale kohale tõusnud ja rääkis sealt palju häälega:

«Õö lõpeb, Soontaganast ei ole surnu omakseid ega saadikuid siia jõudnud, ja meie ei või enam oodata. Kandke surnukeha tulle!»

Tuleleek loitis kõrgele, tuul puhus tasase mühinaga puuladvus, peenikest vihma tibas, ja neli sõjameest asusid raami kallale. Nüüd alles märkas võõras surnukeha lillevanikute ja vahtralehepärgade koorma all. «Soontaganast ei ole surnu omakseid ega saadikuid siia jõudnud» — need sõnad tungisid vägeva mõjuga ta kõrvu.

«Kes on see surnu seal raamil?» küsis ta tugeva häälega ja ta keha läks noormehe jõul sirgeks.

«Soontagana vanem. Ta on ausas võitluses surma saanud. Täna pühendatakse ta tuhk Taarale ning saadetakse hing toonelasse. Mana andku

talle hea ase!»

«Soontagana vanem!» hüüdis vanake ja ta tõstetud käsi vajus tagasi. «Taara, sa oled õiglane! Sa lased mind selle surnukeha ees seista, kes kord oli mu vaenlane. Mõne aja eest oleksin ma seda silmapilku õnnistanud, aga nüüd — nüüd ei tunne ma sellest rõõmu. Nagu sina saad tuhaks, nii saagu meie vaen suitsuks, mida tuul laiali kannab ja maailmast ära kaotab. Olgu sulle kalmuküngas kerge ja Mana toonelas armuline! Pea langevad ka sinu lepitatud vihamehe kondid kokku ja ta hing tuleb sulle järele. Olgu meie jälleenägemine siis sõbralik ja pääsemine varjuriigi vaiksest ning igavast elust rutuline! Taara sai eile juba kuulda, et ma sinuga ja kõige maailmaga olen lepitust teinud. Ja oma hallide juuste juures pean ma sõna! Minu viha on kustunud — oleme sõbrad elus ja surmas!»

Ümberringi olid kõik vait kui hauas. Keegi ei saanud võõra vanamehe kõnест aru.

Pragisedes lendasid leegid ja sädemed üle pühade hiiepuude latvade. Surnukeha lasti raamilt pikkamisi tulle. Leegid lõid kiunudes ja vilistades tema üle kokku. Nad paistsid kaugelt — valgustasid ka Soontaganas surija kambrikest.

*

Teise kukelaulu ajal olid vanema kehast raudsel raamil ainult veel tuhk ja põlenud luud järel. Need koristati savinõusse ja maeti ta suguvõsa kalmule ühes tema sõjariistadega.

«Soontagana vanem on läinud kõigi surelikkude teed toonelasse, kust ta nii pea enam tagasi ei saa,» kõlas vanema hääl läbi vagusa rahvahulga. «Meil seisab sõjakäik ees. Enne kui Taarale ohverdada ja sõjakäigu üle otsust paluda, küsin ma teilt: kes peab uueks Soontagana vanemaks saama? Tema poega ei või me sõjaväljalt tagasi kutsuda, teda on seal rohkem vaja. Praegu tuli sõnum, et surnud vanema abikaasa rabanduses haige on ning veel enne, kui päev koidu sülest pühale hiiele vaatab, hinge võib heita. Surnud vanema suguvõsal ei ole Soontagana linna kohta, mille ta ülekohtusel viisil endise vanema käest ära on võtnud, pikemalt pärandamiseõigust kui võitja surmani. Kui endise vanema soost enam pärijat ei ole, siis valitakse uus vanem. Minu teada ei ole endisel vanemal ühtegi pärijat järele jäänud; vanemast enesest ei ole ammugi enam midagi kuulda olnud. Vististi on ta ammugi surnud. Või teab keegi teie seast midagi endisest vanemast või tema sugulastest?»

«Mina tean,» hüüdis värisev läbilõikav hääl teiste hulgast.

Kõik jäi vait kui hauas. Vanakese käed värisesid. Ta vaatas teravalt sinnapoole, kust hääl tuli. Keegi lüheldane mehike tungis rahvahulga seast vanema poole, kes käega näitas, et talle teed antaks.

«Mis sa tead siis vanem Vootelest?»

«Vaadake mu otsa, siis näete isegi.»

«Mina ei tunne sind. Sinu keerlevaid silmi ja vastikut nägu ei ole ma iialgi veel näinud. Kes sa oled?»

«Mina olen Soontagana kadunud vanem Vootele,» hüüdis mees, kes keegi muu ei olnud kui liivlase seltsimees Panda, keda lugeja juba Soontagana tee juures tundma õppis. «Mina olen Soontagana seaduslik pärija.»

«Kes seisab selle eest, et sa õigust kõneled?» küsis vanem viivitades.

«Kes võib siis selle eest seista, et ma mitte Soontagana linna õige pärija ei ole?» küsis mees uhkelt vastuseks.

«Mina, mina!» hüüdis teine hääl rahva hulgast. Kõik vaatasid sinnapoole ja nägid, et võõras imelik vanake oma kätt kõrgel üleval hoidis ja ärritatud olekus selle otsa vaatas, kes ennast endiseks Soontagana vanemaks oli nimetanud. «See mees valetab Taara pühalt hiiel — ta roojastab seda püha paika. Tema ei ole Soontagana pärija. Ta on vana ausa Vootele sugukonna teotaja, valelik, petis! Ära niisugune pühalt hielt, või muidu nuhelgu jumalad teda ja kõiki, kes seda usuvad.»

Vihaselt vaatas teotatud mees vanakese otsa. Ta silmist välkus vihatuli. Tükil ajal ei tulnud tal sõna suust. Viimaks kiskus ta oma taskust kuldsõle ja hoidis seda kõrgel üleval. «Vaata, kelle kaelaraha see on? Mis märk tal seisab? Ahaa? Noh!»

Lihula vanem võttis ehteasja enda kätte ja vaatas seda lähemalt. See oli puhtast kullast tehtud ja tal seisis Soontagana vanema maja kuju.

«Märk on õige. Selle järgi peaksid sa küll Soontagana õige pärija olema. Aga kus oled sa siis nii kaua elanud?»

«Näita see sõlg siia!» hüüdis vanake. Tükk aega tunnistas ta seda oma vanade silmadega. Siis lendas äkki rõõmuläige üle ta näo.

«Sõlg on Soontagana endise vanema Vootele oma. Selle laskis ta teha oma abikaasale. Aga kust sina ta said?»

Vastased vaatasid teineteisele teravalt silma. Sõle omanik tuikus äkki jalgadel, ta kõikus tagasi, nägu näis tulepaistel koguni vahakarva — ta oli Soontagana endise õige vanema ära tundnud. Varsti sai ta aga oma ehmatuses jagu. Vootele ei olnud teda mitte ära tundnud. See andis talle kõikuma löönud julguse tagasi.

«Vanake, anna mu sõlg siia!»

«Valelik, see ei ole sinu! Kust oled sa ta võtnud?»

«Sa oled peast hull! Mis see sinusse puutub?»

«Täna on küll keegi teine hull. Selle sõle võtan ma enesele. Ta on mulle kallid. Minu õnnelikud mälestused...»

«Vaadake, inimesed,» hüüdis võõras kavala vihaga, «tema on tõesti peast nõder. Ta ütleb viimaks, et see veel tema sõlg on.»

«See on minu jah!»

«Eks te näe! Noh, nüüd ütle ka veel, et sina see Soontagana kadunud vanem oled,» hüüdis vihane mees ja rõõmustas isegi oma kordaläinud kavaluse üle.

Vanake nägi küll, mis kiusatus neil sõnadel oli. Tema vastane oli kaval kui uss. Oleks ta nüüd oma seisuse avaldanud, siis oleks rahvas, kes teda ei tundnud, muidugi võinud teda naerda ja nõrgameelseks pidada, nagu vaenlane ütles. Pealegi oli see tema südametunnistuse ja kindlalt ettevõtetud nõu vastu. Kui ta enda kadunud vanemaks oleks tunnistanud, siis ei oleks ta enam tasahiljukesi oma kadunud omaste järele võinud kuulata, sest nende endine seisus hoiti ju muidugi hoolega salajas. Seepärast ei vastanud ta midagi, ehk küll tundmata vaenlane endale juba iga vastuse jaoks lõikavad sõnad valmis oli otsinud, mis ta pilkavast näost paistis. Aga kust oli see tundmata inimene tema tütre sõle kätte saanud? Ta pidi sellest asjast ikkagi midagi teadma.

«Ära pahanda, võõras,» ütles vanake pehmelt. «Jääme heaks! Hoi a see sõlg endale, päri Soontagana enesele — mina ei taha sulle takistust teha —, aga ütle mulle, kas see inimene veel elab, kes seda sõlge kord kandnud ja kelle oma ta algusest saadik on olnud? Ütle, ütle, armas mees, kui sul õnnetu vanakese vastu vähegi õrnust ja kaastundmust on.»

Sõle omanik rõõmustas iseeneses väga, et võit nii kergesti tema poole oli jäänud. Aga nagu mõte end Soontagana kadunud vanemaks tunnistada talle äkki pähe oli tulnud, nii tahtis ta nüüd sellest kindlalt kinni pidada ja iga hinna eest kõrget auametit kätte saada. Vanakese oleks ta tema soovi täitmise eest vististi oma nõusse saanud. Aga kas siis mitte uued takistused teele ei oleks tulnud, kui õige vanem Vootele oma abikaasa ja vahest ka lapsed oleks leidnud? Ei, niisuguseid takistusi tema tulevik ei sallinud ja sellepärast ei pidanud vanake seda iialgi teada saama, kas sõle õige omanik elab. Nii mõtles ta ruttu iseeneses, ning siis vastas ta lahke näoga:

«Pärastpoole, vanake, nüüd pole seks paras aeg ega koht. Inimesed paneksid meie kõnelemist siin pühas paigas imeks. Kõik, mis ma tean, pead sa kuulda saama. Ma pean asja esiti veel paremini järele kuulama. Tule ületunahomme õhtul siiasamasse paika tagasi! Hoi a end aga minust halba kõnelemast! Teed sa seda, siis ei pea sa minult midagi kuulda saama.»

Neid sõnu oli ta tasa kõnelnud, et ümberolijad neid ei kuuleks. Siis astus ta ruttu rahva sekka ja jättis vanakese üksi, kellel kaunis lootusekiir uuesti südant soojendas. Mitmed uudishimulikud küsisid temalt, kuidas uue Soontagana vanemaga lugu olla, aga ei saanud vanakeselt ühtegi selget vastust. Ta lootis võõra lubamisele ja tegi seepärast, mis see talt oli nõudnud, Mitmedki vangutasid tema üle kaastundmuses pead ja uskusid peaaegu, et ta oli juba vanadusest segane.

Surnupõletamise tuluke oli juba kustumas ning teise hiiepuu alt tõusis hele ohvrileek pimedade taeva poole. Märk oli hea, ohvriloom oli paremale poole kukkunud ja vanem kuulutas sellest hõiskavale rahvale sõjaõnne ning jumalate nõu Sakalamaale abi saata.

«Tänu, suur Taara,» rääkis vanem vaimustusega, «et sa meie poolt oled ning meie teekonda tahad õnnistada. Näita siis vaenlastele, et sa oled vägev oma maad ja rahvast, oma pühi mägesid ja hiisi kaitsma... Aga kuhu jääb siis

Sakala saadik? Tema ei jõua ikka veel siia. Aeg on kallid, me ei või kauemini oodata. Rutaku nüüd igamees koju, pangu kõik valmis ja andku ka neile küllades teada, kes praegu siin ei olnud. Puhkamiseks on lõunani aega. Pärast lõunat kogume kõik siia mäele kokku ning hakkame minema, sest vastu ööd on vilum teed käia. Taara kaitsku meid kõiki!»

«Taara kaitsku meid kõiki!» kõlas mitmekümnest suust korruga vastus.

«Kas ka mina pean oma rahvaga ühes tulema?» küsis sõle omanik, kes end vanaks Soontagana vanemaks nimetas.

«Soontagana malev on juba läinud, nagu sa isegi kuulsid,» vastas vanem, keda nii upsakas küsimus pahandas. «Meie ei või praegu selle üle mingit otsust teha, kas sa oled vanem või ei. Kui sa oled õige pärija, siis paneb vanemate maja pärast sõja lõpetust su muidugi ametisse. Enne tahame aga asja hoolega järele kuulata. Nüüd sellest küllalt! Sõtta võid muidugi kaasa tulla.»

Vihaselt pigistas vanema kandidaat sõrmed rusikasse. Ta teadis küll, mis see tähendas, kui otsustamine maja kätte anti. Majas olid ainult kuulsad vanemad koos, kes uue vanema valimisel suurte ja kuulsate tegude peale vaatasid, mida temal ei olnud. Ja neid sõjast teenima minna, oo, see oli liiga kardetav.

Vanem ei pannud teda enam tähele. Ta pöördus ümber ja vanakese poole, kes puu alla oli istunud jalgu puhkama. Natuke aega vaatas ta vait olles väsinud vanakest, siis kõneles ta lahkelt:

«Vanakene, sina ei ütelnud meile, kes sa oled ja kust tuled. Kui sa seda ei taha teha, siis ei nõua me sinult seda; su kuluvalgust peast ja selgeist silmadest pean ma õiglast ja pettusetat meelt nägema, sest kuidas võiks seal valskus asuda. Kui sa oma sõnadega oled näidanud, et sulle mitmed sündmused siin tuttavad on ja südame peal seisavad, siis ei ole seda mitte meie uudishimu välja uurinud. Ole sa, kes sa oled, aga sa tunned meie rahvast ja vanemaid. Vasta nüüd üheleainsale küsimusele: Kas sa tunned seda meest, kes end Vooteleks tunnistas?»

«Ei tunne.»

«Aga veel teine küsimus: Kuidas võisid sa talle siis ütelda, et ta mitte Vootele ei ole? Kas sa tundsid Vootelet?»

«Tundsin ja tunnen veelgi.»

«Tunned veel nüüdki! Ja see ei ole mitte Vootele?» küsis vanem suure tähelepanuga vastust oodates.

Vanake vaatas üles ja nägi suure tamme tagant oma imeliku vaenlase ähvardavat nägu. Neist silmadest välkus tuld ja viha. Vanake arvas ka ta vehklemaid rusikaid ähvardades üles-alla liikumas nägevat. Ja ometi oli ta terve eluõnn selle nurjatu käes, mida see võis purustada, kui temale midagi vastumeelt sündis.

Ta ei võinud seepärast vanema küsimusele vastust anda.

«Neile küsimustele ei või ma sulle, aus vanem, vastust anda,» kostis ta

viimaks ruttu, et sellest jutust pääseda.

«Need küsimused on aga tähtsad ja võivad isamaalikele asjadele palju selgust ja kasu tuua. Ja sina ise lubasid veel veidi aja eest isamaad teenida. Teeni teda siis nüüd! See teenistus on ka haruldaselt kerge — maksab ainult mõne sõna.»

«Nõua mult, kõrge vanem, missugust teenistust muidu iial tahes — mis ma teha võin, seda tahan ma ka truult täita —, aga seekord jäägu Soontagana vanema järeleuurimine, olgu see kui tahes kerge.»

«Olgu siis seekord pealegi, aga kui vaenuvanker jälle seisma jääb ja sõja jumal meid koju saadab, siis kõneleme edasi. Kui su vanad kondid veel suudavad liikuda, siis ole sina see mees, kes Soontagana emandale vanema matuses sõnumeid viib ning temale meie kõikide sügavat leina tunnistab. Vanake, sa armastad oma isamaad ja rahvast, võta enda hooleks meie noorsugu vaprusse ja tugevusse harjutada, neile sõjalaule õpetada ning igas asjas neid niikaua juhatada, kuni nende isad ja vennad sõjateed tallavad. Tahad sa seda teha, vanake?»

«Ma tahan isamaad teenida ja noorsugu voorustes õpetada, niipalju kui mina suudan,» oli vanakese vastus.

Seega lahkusid viimsed matuselised mäelt. Hommik oli varsti kätte jõudmas, aga pilved ei olnud taevast lahkunud. Tuul oli kangeks läinud ja puhus vihma maha puistates vilult läbi puude. Vanakese liikmed värisesid külma pärast. Ta südames aga helkis kena lootusetäheke. Ta silmad otsisid võõrast, kuid teda ei olnud enam kuskil.

6. METSA VAIM

Hoopis teistsuguste mõtetega sammus Vale-Vootele Soontagana linna poole. Tema südames oli veel suurem torm kui looduses, mille eest loomad ja inimesed varju otsisid. Tema see äraandja oligi, kes enam kui kolmekümne aasta eest oma isanda Vootele vaenlase kätte oli andnud, sest et ta uuelt vanemalt suuremat au lootis. Ta pettus oli aga avalikuks tulnud ning rahvas ei sallinud teda silmaotsaski. Ta pidi põgenema, et end rahva põlgamise ja viha eest päästa. Keegi ei teadnud, kuhu ta oli jäänud. Kui ta mõne aja eest jälle Soontagana maakonda tagasi tuli, siis ei tundnud teda keegi enam. Ta elas nüüd väikeses üksikus metsamajakases oma naisega, kes kaua aega nõidumise, käevaatomise ja tuleviku kuulutamise oma pead oli toitnud ning seda ametit veel nüüdki pidas. Naine ei teadnud tema endisest elust Soontaganas midagi, sest et ta alles hiljemini temale oli läinud. Ta ei julgenudki seda naisele kõnelda, sest temast liikusid rahva seas vanasti niisugused jutud, mida ta iialgi vihaseks saamata ei võinud kuulda. Ta ei olnud sünnilt eestlane ega vaba mees, vaid leedu sõjavangi poeg, kes Nurmekunnas endale naise oli võtnud ja üht talupoega surmatunnini orjanud. Poeg oli küll lapsest saadik vabasse seisusesse tõstetud ning tõusis oma terase vaimu tõttu isamaa malevas kaunis kõrgele; aga kui keegi talle seda meelde julges tuletada, siis läks ta ikka hirmus vihaseks ning katsus igaviisi vastasele kibedasti kätte maksta. Seepärast aga ei saanud ta iialgi endale seltsimeeste seast õiget sõpra ega olnud ka ise kellegi vastu õiglane ega truu. Pärast Soontaganast kadumist oli ta hulk aega mööda Läti- ja Leedumaad ümber hulkunud, aga ka vist sealtki mitte midagi paremat leidnud, sest et ta viimaks jälle Eestimaale tagasi tuli, oli kord siin, kord seal ning võttis kõige viimaks Soontagana lähedal eluaseme. Oma endise nimegi, Panda, oli ta ära vahetanud ja end eestlase nimega Metsavaimuks nimetama hakanud. See nimevahetus oli väga kordaläinud asi. Oma reisidel oli ta Liivi ja Läti vanematega tuttavaks saanud ning neile Eesti maad ja kindlusi kirjeldanud ning teesid juhatanud. Seepärast oli Liivi vürst Kaupo oma väimehe Vane nüüdki tema juurde salakuulajaks saatnud, et ta kõik teed ja käidavad kohad üles otsiks ning linnad läbi uuriks. Sel viisil oli aga Metsavaimul kardetav elada, sest rahva silm vaatas tema kui võõra peale teravamalt kui tuttavate peale. Nüüd oli õnneks Soontagana vanem surnud, endine vanem kadunud ja ta võis väga hästi ennast kadunud vanemaks tunnistada ning viimaks ka valimise kaudu vanemaks saada. Aga nüüd just tuli ka õige omandaja. See ei andnud talle rahu. «Pojast võib enne lahti saada,» mõtles ta iseeneses, «tema on veel palava verega noormees, kelle süda vahvate tegude janus suure sõja järele igatseb, et aupärga teenida ja võidutäheks mõnd ilusat vanematütart rinnale vajutada. Ta ehk tormab liiga suure julgusega vaenlaste vastu ja võib sealjuures oma elu kaotada. Aga ta võib ka tagasi tulla, kui õnn temaga on, ja

siis hüüab terve maja ta ühel häälel vanemaks! Aga see ei või nii minna. Mu süda ütleb, et ta sõjast enam tagasi ei tule... Nõnda oleks siis üks vastane mul kaelast ära. Aga teine ja veel kardetavam on vanake. Kui ta teda nüüd viimaks veel ära tunneks, siis avaldaks ta kahtlemata enese ja tema seisuse maailmale, ning siis võiks tema käsi halvasti käia. Vististi võis neid mehi veel elada, kes teravama tunnistamise järel mõlemad ära tunneksid.» See mõte ajas ta keha värisema. Siinamaale ei olnud vana Vootele tema kohta veel midagi halba ütelnud, aga et ta seda pärast tõesti teeb, kui ta teda oma lubamisega petab, seda võis ta niisama kindlasti ette ütelda kui sedagi, et ta vanakest ninapidi tahab vedada. See oleks ju tema arvates otse pöörane olnud, kui ta oma kõige suuremale vaenlasele head oleks teinud ning seega enesele auku kaevanud. Ei, seda ei tohtinud olla. «Tahad sa, et su käsi hästi käib, siis muretse selle eest, et teise käsi halvasti käiks, — muidu käib sul enesel halvasti,» mõtles mees oma sugurahvalt päritud vanaaja tarkusega. «See vanake ei pea mulle kahju tegema... ta ei tohi minu õnne rikkuda... ta peab mind ise Soontagana vanemaks Vooteleks tunnistama... ma võin teda sundida seda tegema, ahah, selleks on mul ju see sõlg!... Aga parem on, kui ta vaikib... vaikib igavesti... kaob maa pealt... kes otsib rauka taga... kel on teda tarvis... jah, nii olgu...»

«Mis sa ümised siin iseeneses?» küsis äkki tuttav hääl, ja natuke kohkunult ümber vaadates nägi ta oma seltsimeest liivlast naeratades puude varjust enda poole astuvat.

«Kõrge vürst, ma ei oodanud sind sugugi siit leida,» ütles Metsavaim. «Mis on sind nii halva ilmaga uluvalt välja ajanud, pealegi nii vara?»

«Ahah, kas sa siis arvad, et liivi sõjamees magama on tulnud sinu maa metsadesse, kus vaenlased teda iga sammu peal võivad varitseda? See oleks ilus! Meie vang on väga kangekaelne, ta ei taha mingi lubamise eest sõjaväe seisuga meile avaldada. Kas vahest hirmutamine ei aitaks?»

«See oleks asjata. Mis hea ei suuda, seda ei jaksa kuri ammugi. Laseme teda veel oodata. Küll talle aegamööda teised mõtted tulevad, kui minu naine oma nõiakunstid appi võtab. Kui me aga ta mõistuse viimaks peast välja ei peksnud!»

«Ah, kas sinu naine on nõid?»

«Jah. Ta võib meile ka muud kasu saata.»

«See on väga hea. Kas ta ka tulevikku kuulutab ja tähti loeb, nagu eesti tarkadest räägitakse?»

«Kõik, kõik,» vastas Metsavaim, ilma et ta küsimust oleks kuulnud. Tal oli omade mõtetega nii palju tegemist, et ta aegagi ei saanud seltsimehe kõnet kuulata. Ta ei teadnud praegu, kas ta oma seltsimehele oma uuest ettevõttest pidi rääkima või mitte. See oleks teda vahest võinud aidata, aga oleks niisama hästi ka võinud tema käest jälle ta saagi ära võtta. Ta võttis nõuks parem rääkimata jätta. Vahest tuli mõni sobivam silmapilk.

«Kas sa ohvrimäel midagi uudist kuulsid?» küsis liivlane Vane, kes oma alatu seltsimehe vaitolekut imeks pani.

«Muud midagi, kui et malev täna pärast lõunat välja läheb. Jumalad on tema poolt, õnn saab hea. Mehed on kõik võidu peale julged.»

«Paha lugu. Me peame ruttama, et ma veel parajal ajal sõnumiga koju jõuaksin. Kui ma mööda merd Metsepole randa saaksin, seal on mul laev valmis, mis mu koju viib. Aga enne lubasid sa mulle Linnuse linna ja Tornimäge näidata. Millal sõidame sinna?»

«Niipea kui sa küllalt oled puhanud ja ilm vaiksemaks jääb. Selle tormiga ei julge keegi väikese lootsikuga merele minna. Kui märgid tõtt kuulutavad, siis on varsti torm vaikimas ning ilus ilm tulemas. Nüüd aga puhkama!»

Kui mõlemad väikese maja ette olid jõudnud, mis madala mäekinguga otsas kena metsasalga all seisis, saatis Metsavaim võõra lauda peale värskettesse heintesse magama ning läks ise, kui teine juba valjusti norskas, oma naise juurde lehmalauda. Meest nähes pani naine lüpsiku käest ja küsis tasase, peaaegu üsna kohkunud häälega:

«Kes see võõras mees on? Mina ei saa ta keelest õieti aru. Ta on üsna hirmus näha, ma kardan teda kui mõrtsukat. Millal ta ära läheb?»

«Sst, tasa, lase mind ikka vastata, ära küsi korraga nii palju.»

See on meie sõber, ta on suur mees, käib siin ainult lihtriietes. Aga ära sa seda kellelegi kõnele. Ta ei taha seda, see maksaks minu pea. Kui ta enese välja on maganud, siis läheme ära. Ma saadan ta õigele teele ja pööran siis jälle tagasi. Sina tee talle hea söök ja loe sõnu sisse, et ta meie vastu ikka armuline oleks, siis võime suureks tõusta, naine, väga suureks, ütlen ma sulle.»

«Räägi selgemini, ma ei saa sust hästi aru.»

«Ise oled sa tark tuleviku tähendaja ja läbinägija, miks sa siis sellest aru ei saa. Teine kord kõneleme rohkem. Kas vang ikka rahulik on?»

«Mina pole teda vaatamas käinud. Aga mispärast hoiate teie teda nii halastamatu südamega vangis? Kes tema siis on? Ma kardan üksi kodus olles. Mis sa vead nihukesti inimesi siia kokku. Tuleb viimaks mõni võõras siia ja leiab minu majast vangi, mis ma siis teen?»

«Ole mureta, küll meie ta su kaelast enne teeleminekut ära toimetame. Nüüd aga kõneleme mõnest muust asjast, mis meile palju tähtsam on. Kas sa tead veel, kelle sõlg see on?»

Nende sõnadega tõmbas ta kuldsõle põuest ja näitas seda naisele. Naine tundis seda vaatamatagi, aga siiski tegi ta, nagu tunnistaks ta ilusat ehteasja suure hoolega. Mees vaatas teravalt naise otsa ja nägi küll, et viimane kohmetas ja ehmatas.

«Räägi aga julgesti, armas naisukene, sa tead; ma näen, sa tead — ära salga midagi! See ei tee meile kummalegi kahju, vaid toob kasu.»

Naine teadis küll, et tema mehel vähe õiglust ja ausat meelt oli ning seepärast ei olnud ka tema ta vastu õiglane. Mehe kõne läbi nähtavalt julgustatud, ütles ta üsna õiglase näoga:

«Selle sõle omanikku ei ole enam elavate seas.»

«Kelle käest said sa selle?»

«Selle käest, kelle oma ta oli.»

«Räägi selgemalt,» ägas mees.

«Ühe valitseva suguvõsa käest.»

«Kes see valitseja-võsukene oli?»

«Ühe kõrge vanema tütar.»

«Tütar? Ja kus on see tütar?»

«Teda ei ole enam kuskil.»

«Räägi selgemalt!»

«Küsi selgemalt!»

«Noh, kus oli siis see kõrge valitseja tütar?»

«Ta ei elagi enam.»

«Ah, siis on ta surnud?»

«Surnud jah!»

«Ammu juba?»

«Viisteistkümme suve.»

«Kas sina tundsid teda?»

«Väga hästi. Ta oli hea inimene. Ma kahetsen tänini ta surma. Kurjad inimesed on ta enneaegu hauda kandnud.» Neid sõnu rääkis naine raske ohkega.

«Mis valitseja-soost oli selle sõle omanik?»

«Soontagana Vootele tütar Linda.»

Uudishimuliku küsija nägu läks väga rahutuks. Talle tuli meelde vanake, kes sõle enese pärandiks oli tunnistanud.

«Kas see Linda on surnud? Ta oli kena laps. Kus ta suri?»

«Kas ka sina teda tundsid?» küsis naine imeks pannes. «Sind ei ole ma iialgi veel Soontaganas näinud.» Metsavaim naeratas kavalalt. Naine oli selle naeratusega rahul ja rääkis siis edasi:

«Ta sai Sakalasse Lehola vanemale Lembitule mehele. Seal suri ta kurvastuse kätte.»

«Lembitule?» hüüdis mees imeks pannes. «Mis mure tal seal siis oli?»

Naise suunurgad tõmblesid. Ta ei tahtnud sellest heameelega kõnelda.

«Miks sa siis täna nii väga kõike järele pärid?» ütles ta viimaks ja tahtis ära minna. «Enne pole sa iialgi niisuguste asjade üle minuga rääkinud, ja täna tahad sa ometi reisi vastu puhata.»

«Kas tal lapsi oli?» küsis mees sellest hoolimata.

«Oli,» vastas naine lühidalt ja hakkas minema.

«Temal oli lapsi, ütlesid sa. Jää seisma, ära mine! Räägi, mitu last tal oli.»

«Kaks.»

«Kas pojad või tütreid?»

«Tütred.»

«Kas nad veel elavad?»

Naine kahvatas. Ta ei jõudnud oma ehmatust enam varjata. Ta süda aimas

kurja, sest miks päris ta mees nüüd nii hoolega selle järele. Mees nägi naise kohmetust ja see kihutas teda veel suuremale uudishimule.

«Naine, miks sa ei räägi, miks sa kahvatad, mis on nende lastega?» nõudis Metsavaim ärritusega.

«Ära päri vanu asju nii pikalt järele. Need äratavad mus halbu mälestusi, mis kui vanad haavad lõhkedes uuesti valu teevad. Jätame selle jutu.»

«Aga, armas naisuke, ma ei tea, mis seal siis nii valus võib olla. Räägi ometi selgemalt.»

«Ah, sina oled ka halb inimene. Sa ei jäta kord järele. Kui ma Lindast ja ta lastest pean rääkima, siis tuleb mulle ikka nende isa õnnetus ja hirmus Panda meelde, kes mitu hinge õnnetusse saatis ja nii mõndagi kuriteole ärritas.»

Nüüd oli ehmatuse ja kohkumise kord Metsavaimu käes. Esimesel silmapilgul ei näinudki naine seda, aga pärast märkas ta seda suure imekspanuga.

«Mis sa selle juures siis nii imeliku näo teed?» küsis naine rõõmustades, sest nüüd nägi ta, et ka mehel selles asjas saladusi oli mida ta vististi heameelega kuulda ei tahtnud. Seda kergemini võis ta omakorda jutustamisest pääseda. Ja tema lootus näiski täide minevat. Mees jäi rahulikumaks ning ei tunginud enam oma küsimustega nõnda peale.

«Mis kurja on siis Panda Soontaganas teinud?» küsis ta viimaks viivitades.

«Sa oleksid pidanud inimestelt kuulma, kuidas igauks teda sajatas. Inimeste õnnetussesaatja, kahekeelne, valelik, petis...»

«Aga kas need inimesed siis õigust kõnelevad?» rääkis Metsavaim ärritatult vahele. «Kas need inimesed ise ei ole kõik valelikud?»

«Kui hulk ühe üle otsust teeb, siis on see ikka õigem, kui üks hulga üle otsustab.»

«Kas sa oled seda Pandat näinud?»

«Olen küll. Tal oli otse äraandja nägu. Ta näost võis juba näha et ta eestlane ei olnud. Rahvas räägib veel tänapäevani, et ta ühe leedu orja poeg olnud ning pärast oma inetu töö kordasaatmist Soontaganast ei tea kuhu ära jooksnud.»

Metsavaimu suured veresooned näol läksid punaseks, silmist välkus vihatuluke ja põsed lõkendasid tumepunaselt. Naine tundis neid märke väga hästi ning kartis neid. Mees oli vihane, ja kui ta oma viha välja puistama hakkas, siis pidid metsloomadki värisema. Vihatujus oli ta justkui oma mõistuse täiesti kaotanud. Nüüd aga näis tal imekombel veel mõtteid olevat. Ta jäi rahulikult seisma ja vaatas metsiku naeratusena enda ümber. Tema ise see Panda oligi, kellest maailm nii palju halba kõneles. Ja nüüd tahtis ta selle rahva isandaks saada, mitte et neid vennalikult juhtida, vaid et nende laimust kangesti kätte maksta. Kui tema tegu õige ei olnudki, aga kas siis inimesed selle üle tohtisid nuriseda! Tema enda nainegi oli naerjate pool. See oli liig!

Aga mis võis ta parata! Oleks ta oma vihas temaga selle üle tülitsema hakanud, siis oleks ta ise enda ära andnud. «Ei, nii see ei lähe,» ümises ta iseeneses, «mu naine ei pea seda mitte teada saama, õige Vootele peab kaduma, tema suud ei pea mul vaja karta olema. Haa... see on hea nõu... tubli, tubli... nii on hea,» — ja sealjuures naeris ta koledasti. «Oh sa õnnelik mees, et sul nii tark pea on!»

«Oota,» hüüdis ta valjemini naisele, kes oli vaheajal lehmad talitanud ja nüüd lüpsikuga üle õue aida poole tahtis minema hakata.

«Tule siia! Mul on sulle veel mõni väga tähtis sõna ütelda. Aga tee et sa suud pead! Ükski neist sõnust ei tohi üle su huulte tulla, mis me siin oleme kõnelnud. Kas sa tundsid Vootelet?»

«Tundsin küll,» vastas naine kartlikult, sest ta ei teadnud, mis tema imelik mees täna jälle pärima hakkab.

«Kas sa teda ka nüüd veel tunneksid?»

«Miks sa seda küsid? Ta ei ole ju sugugi enam elus. Taevas teab, kus tema luud luituvad.»

«Aga kui ta oleks elus?» Ja seejuures naeratas ta ise veidralt.

«Nägemata ei võiks ma teda ometi mitte tunda.»

«Seda ma ei nõuagi. Ütleme, kui ta sinu ees seisaks.»

«Too ta esiti mu ette, küll ma sulle siis ütlen. Mul on hea mälu.»

«Vaata teravasti minu otsa!»

«Mis see mõistatus peab tähendama?»

«Kas sa siis mind tõesti ei tunne?»

«Miks mitte? Sa oled Metsavaim, mu mees.»

«Ma näen, et sul vilets mälu on. Sa ei tunne mind enam. — Mina olengi Soontagana vanem Vootele.»

«Sina? Sina Vootele?» hüüdis naine imestusega. «Ei, ei, sina ei ole mitte Vootele. Ära heida nalja.»

«Nali kõrvale... mina olen Vootele. Ma elasin siinamaale valenime all, sest et ma tüli ei tahtnud tõsta. Nüüd on Soontagana vanem surnud ja mina võin tema asemele astuda.»

«Ära kõnele nii, mina mäletan väga hästi, mis nägu Vootele oli,» vastas naine kindlalt. «Ta oli ilusa näo ja ausa tegumoega mees, kes pea iialgi vihaseks ei saanud. Ta kõne oli tasane ja kõlav, vaade vaikne ja armas, sinistest silmadest vaatasid lahkus ja headus, oi, ma tunneksin ta veel praegugi ära — mul on ta nägu veel elavalt meeles, ehk mu silmad teda küll üle kolmekümne suve enam pole näinud. Sina ei ole sugugi tema nägu, sa oled peaaegu...»

«Mitte enam edasi,» hüüdis mees vihaga vahele. «Mina olen Vootele ja sellega lori otsas. Kui sa peaksid teisiti julgema rääkida, siis häda sulle! Nüüd ei pea sa sellest kellelegi midagi rääkima, aga kui kord tarvis on, siis pead sa mind Vooteleks tunnistama ja veel teisi tunnistajaid muretsema. Pane seda hoolega tähele! Nüüd jäta mind rahule; ma tahan puhkama minna.»

Kui ehmatanud naine oli ära läinud, viskas Panda ehk nüüdne Metsavaim enese pikali heintesse. Ta oli küll väsinud, aga uni ei tulnud talle silmi. Asi näis igapidi väga halb olevat. Tema naine oli ta pettust märganud. Ta ei pidanud teda mitte Vooteleks, vaid arvas kellegi teise — vististi Panda näoliseks. Oi, see vihastas teda hirmsasti. Ta näis ka Pandast väga palju halba teadvat ning teda põlgavat ja ometi oli ta ise selle põlatud inimese naine. Kui ta nüüd viimaks ta ära tunneks, siis tõesti ta jookseks tema juurest ära ja teataks kõigele maailmale, kes ta mees on. Aga mispärast oli ta siis tema mees? Kas ta ei võinud oma naist valitseda? Jah, selle võttis ta kindlasti nõuks. Ja kas lootuse äratused auihaldaja naise meelt ei muuda? «Hm, naisega saan ma korda!» pomises ta iseeneses. «Aga selle eest pean ma hoolt kandma, et ta Vootelega kokku ei saa. Ta tunneks tema tõesti ära, sest tal näib ta nägu hästi meeles olevat ja vanakest võib tõesti veel ära tunda. Ka oma naise saladused katsun ma pärast teada saada. Aga Vootele... ei, teisiti ei lähe... tema peab kaduma...»

Kaua aega väänles ta asemel, enne kui väsimus ta silmad kinni vajutas.

Niikaua kui mehed magasid, mõtles naine viimase päeva juhtumusi hoolega järele. Need olid aga nii imelised, et ta neist midagi aru ei saanud. See võõras mees oli talle hirmus, aga ka tema enda mees oli otsekui ümber muudetud — käis päevad ja ööd otsa selle võõra seltsis kodunt ära ning tema küsimustele ei vastanud ta iialgi otsekoheselt ega õiglaselt, vaid püüdis ikka kõike salata. Ja viimaks veel see sõjamees, kelle nad mineval ööl kinniseotud kätega koju olid vedanud ja kinni pannud! See oli niisugune mõistatus, millest ta ka oma soolapuhumise- ega tähetarkuse-kunsti abil aru ei saanud. Selle kohta näis kõik ta tarkus tühine olevat. Ja siis veel tema mehe imelik usutamine ja Vootele kogukonna järele pärimine, tema salaplaan, vihaseks saamine — selle üle murdis ta asjata pead. Tema süda ei aimanud kõigest sellest midagi head. Ta oli inimeste järgi, kes tema sõnu uskusid, harjunud iseendasse uskuma, ning see usk tegi teda täna seda kartlikumaks, mida rohkem ta süda arusaamatuist sündmusist paha aimas.

Kui mehed unest ärkasid, oli lõuna käes. Uni oli raske olnud, aga ta oli väsinud keha hästi kosutanud. Ilm oli vaikseks jäänud, vihmapiilved kadunud ja päike selgesti ja soojalt paistma hakanud. Ilm oli otsekui mereteekonna tarvis loodud. Metsavaim ütles uhkelt oma seltsimehele: «Näe, seda on mu tark naine teinud», mispeale liivlane pead raputas.

Kui mehed keha olid kinnitanud, läksid nad minema.

7. KAKS KALAMEEST

Järgmise päeva hommikul seadsid kaks kalameest Muhu saare põhjaotsas oma venele purjed peale ning talitasid pealtnäha suure hoolega võrkude kallal. Ilm oli üleöö heaks läinud ja töotas kauemaks ajaks heaks jäädagi. Tasane tuuleõhk oli paksu udu lahutanud ning selged päikesekiired mängisid kui sätendavad hõbelitrid peenikesil laineil, mis olid enam virvendamine kui lainetamine. Vene lükati kaldast ära, üks seesolija võttis mõlad, teine tüüri ja laevuke hakkas üsna ruttu Väikese väina poole sõudma. «Neil kalameestel näikse aga kiire taga olevat,» kõnelesid inimesed rannalt neile järele vaadates.

«Need on tublid kalamehed küll,» ütles keegi vanake, kel kalapüügil ja meresõitudel pea halliks läinud. «Missugune kalamees peaks küll hommikul vara merele minema! Ja nagu oleks mõni suurelt merelt sel ajal kalapoegagi saanud! Sõjasadamast, Matsalu lahest ja Suurest väinast võib kalu saada, aga mitte sealt, kuhu nemad purjetavad. Aga las nad lähevad. Olid ju nii toredad, et meie meeste nõu kuulda ei võtnud.»

«Ei tea, kes nad pidid olema?» küsis keegi.

«Või mina seda tean! Küsisin küll, aga kas maidad ütlesid! Teine ikka kõneles kah, aga teine oli kui kurat, kes muud ei mõistnud teha kui oma võrku arutada ja otseti vette vahtida.»

«Nad olid ikka vist maamehed?» usutas uudishimulik seltsimees edasi.

«Tont neist aru sai. Olgu nad, kes nad on. Mis meil sellega tegemist. Ega nad rootsi röövlid ikka polnud.»

«Kes teab!... Vahest salakuulajad?» arvas üks mees viivitades.

«Tühja kah. Neid mehi pole pärast Taani piiskoppi Andreast enam meie maal nähtud. See oli küll võrukael — käis terve Saaremaa ja mere risti-põigiti läbi ning kõneles kodus kõik jõhvipealt ära, et siis sõjaväel oleks hea maad võitma tulla. Sellest ajast on juba neli suve möödas. Õnne pole see taanlastele siinamaale veel mitte toonud. Aga mis me siin tühjade pärast niisama aru peame. Läki ära suurust võtma, et siis tööle minna.»

Nüüd peab inimene mitme mehe eest hoolas olema, sest noored mehed on kõik sõjateel.»

Niiviisi arutades kadusid kõnelejad merekaldalt. Kalamehed olid juba nii kaugele merele jõudnud, et oleksid võinud võrgud sisse heita, aga kummalgi ei näinud seda meeles olevat. Kui nad enne olidki võrkude seadmisega ametis, siis visati need nüüd hoopis tülinast eest ära vene põhja. Nende silmad ei otsinudki kalarikast vett, vaid vahtisid ümberkaudu

«Kalamehed Muhu rannas ei olnud asjata nendest halvasti kõnelnud. Neil oli osalt õigus, sest kalameestevenega sõitjad ei olnud kalamehed, vaid meie tuttavad maa-uurijad liivlane ja Metsavaim, kes läksid Saaremaa linnasid tundma õppima, et tarvilikul korral poleks otsimisega ajaviitmist ega takistust

«Kui kaugel on veel Saaremaa linnad?» küsis tüürimees liivlane.

«Umbes poole päeva tee. Kui tuul põhja pööraks, siis vahest saaksime söömavahegagi linna.»

«Kas usud, et meie teekond korda läheb?»

«Saame näha, kõrge vürst. Ma loodan, et kõik hästi läheb, sest sõjamehed on kõik kaugele Sakalamaale kokku viidud. Linnades on ainult vähe inimesi, ka sõjasadam on laevadest tühi.»

«Räägi, aga ära sa nime nimeta,» ütles võõras valju näoga. «Hoia et seda teiste kuuldes üle su huulte ei tule. See oleks äraandmine... Kas ei oleks parem ööd oodata küsis natukese mõtlemise järel edasi. «Päeval võidakse meid näha ja kinni võtta.»

«Ei, öösi on vahid igal pool väljas. Nendest on raske läbi pääseda. Päeval aga ei hakka vist keegi meid kimbutama, sest me oleme ju kalamehed. Kes võib meist paha mõtelda?»

Liivlane vaatas umbusaldusega oma seltsimehe otsa Vist märkas ta seltsimees oma peremehe mõtet ja ütles viimaks viivitades:

«Mina tunnen neid kohti üsna hästi ja võin sulle sinna minemata ära seletada, mida on tarvis teada. Pahemat kätt Muhu saarel on Linnuse linn ja paremat kätt Maasika linn ning nende ees tükk maad siinpool Saaremaa rannas seisab otsekui vahina kõrge Tornimägi vahimajaga...»

«See ei aita — oma silm on kuningas; õige sõjamees peab kõike oma silmaga olema näinud, enne kui mingit tähtsat asja hakkab ette võtma. Kuidas saame me linnadesse sisse ning jälle tagasi?»

Sõudja jäi vait. Ta ei teadnud praegu midagi vastata. Ta südames võitles kahtlus. Pidi ta siis tõesti terve maa kõige rahvaga tundmatule mehele tühja lubamise eest ära andma? Vahest võidi teda petta? Ning sai ta kord ise vanemaks, nagu ta nüüd kaunis kindlalt lootis, siis oli ju rahva vaenlane ka tema vaenlane. Või võis ta teda vahest vanemaks aidata ning seega au ja rikkuse sisse tõsta?

Tema seltsimees võis vist ta mõtteid aimata, sest ta pomises, oma orja põlgliku pilguga uurides, arusaamatuid sõnu endale habemesse. Metsavaim ei saanud oma seltsimehe mõtetest muidugi midagi aru. Ta sõudis vait olles edasi. Vene oli juba sinna Muhu saare neeme kohale jõudnud, mille ümbert ta Väikesse väina käändus.

«Vasta ometi kord, kuidas sina mind Saaremaa linnade ja sadamatega tahad tutvustada?» küsis liivlane hulga aja järel rahutult.

Metsavaim vaatas veidi kohmetult ja tahtis praegu vastama hakata, kui kaldalt, mis siit kaugel ei olnud, äkki tugev mehehäääl nende kõrvu kostis:

«Kuhu lähete? Pidage kinni!»

Mõlemad sõudjad vaatasid veidi kohkudes ümberringi; nad nägid rannas mitut sõjameest säravas sõjamundris, mis päikese käes kenasti hiilgasid. Üks neist pani oma käed suu ümber ja hüüdis, et nad kinni peaksid ning kaldale sõuaksid. Liivlane ehmatas hoopis.

«Sõuame nüüd mis võime,» ütles ta summutatud häälega, «et siit pääseda.

Neil meestel ei või meiega head nõu olla.»

«See ei lähe,» vastas sõudja. «Kui me katsume põgeneda, siis punuksime oma võllale iseenda käega kõie. Me ei või ju nende käest pääseda. Neil on ka oma vene ja kui hulk mehi sõudma hakkab, kuhu jõuame siis nende eest põgeneda? Nemad sõuavad rutemini kui meie ja võtavad meid merel kinni. Julgust, nüüd ei aita enam miski muu. Pane võrk ruttu vette! Nad peavad meid kalameesteks pidama.»

Nende sõnadega pani kõneleja võrgud vette ja jättis sõudmise järele. Seltsimees vaatas kahtlevalt ta otsa.

Kui ta viimaks ometi äraandjaks saab, mõtles ta vihaga ning käsi läks tal tahtmata sõjakirve varre külge. Kimbatus oli suur. Kui ta seltsimehel üksainukegi säde sellest vaimustusest veres voolas, mis ta sugurahvast nii vapratele tegudele kihutas, siis oleks ta siin tõesti oma kohusele mõtelnud ja oma rahva kõige vägevama vaenlase ära andnud. See mõte pani julge sõjamehe südame üsna värisema. Aga karistamata ei pidanud niisugune hirmus pettus mitte jääma. Ta seadis end valmis, et esimesel silmapilgul, mil äraandmise-märki nägi, kohe ta nurjatust võiks kätte tasuda. Ta oli end siinamaale teise sõbraks nimetanud ja selle eest truud sõnakuulmist ning abi leidnud, aga ometi põlgas ta sügavast südame põhjast niisugust meest, kes tühjade töotuste eest oma rahva äraandjaks tahtis saada. Sel silmapilgul alles nägi ta veel õieti, kui suur ta põlgus selle nurjatu vastu oli.

«Siin pole midagi karta,» ütles põlatud kalamees rahulikult. «Mis on sõjameestel kalameestega tegemist! Nemad seadku oma võrgud vaenuväljale, mitte merele. Nad hüüavad ainult ja kui midagi iseäralikku ei näe, siis lähevad jälle oma teed. Ootame aga veidi aega üsna vagusi.»

Ka võõras tegi, nagu veaks ta võrku, aga seejuures ei jäänud tal vähemgi liikumine kaldal ega paadis tähele panemata. Puna tõusis tal palgesse, kui ta märkas, et kaldalt paat vette lükati ja nende poole merele sõudma hakati. Otsustav silmapilk oli tulemas. Kes võis praegu ette ütelda, kuidas ta võis mööduda. Oma seltsimehe ja ühe vaenlasega merel võis ta ehk üksi valmis saada, aga pääsemisele ei võinud ta mõteldagi, sest kaldalt oleks seda võitlust selgesti nähtud, — see vaevas ta südant raskesti. Ta seltsiline oli vagusi. Ta arvas tema näost kahjurõõmutunnet paistvat. Lootsikumees jõudis ikka lähemale ning sõudja oli mõlemad mõlad käest pannud.

«Ära sa nüüd sõnagi räägi!» ütles sõudja võõrale tasakesi. «Sinu keelest võib ta ju vahest ära tunda ning nõnda meie kavalad plaanid läbi näha. Siis võime mõlemad lõksu langeda.»

«Ega ma muidu küll ei kõnele, aga kui ta minult midagi küsib,» vastas võõras usaldusega, mida hädas ka põlatud inimese vastu avaldatakse, «mis pean ma siis tegema?»

«Siis tee, nagu oleksid sa kurtumm. Küll mina sinu eest kõnelen. Pea seda meeles, — muidu oleme mõlemad kadunud.»

Sõjamees oli nii lähedale jõudnud, et kalamehed venes enam rääkida ei

julgenud. Ta oli veel hoopis noorepärane mees, pika sileda keha ja tugeva kasvuga. Ta silmad vaatasid tuliselt enda ümber; ta vaadet oli raske kannatada, sest see tungis südamesse. Vaesel kalamehel oli niisugune tundmus, nagu näeksid need läbitungivad silmad kõik ta salajasemad mõtted. See tegi teda üsna kartlikuks, mille pärast ta iseenese peale pahaseks sai. Noore sõjamehe riietest oli näha, et ta võis olla kõrge ülem.

«Mis kalamehed te olete?» hüüdis võõras sõjamees kalapüüdjaid teravasti silmitsedes. «Teil ei ole ju kalapoegagi paadis.»

«Siin ei ole kalu. Me tahtsime veel kaugemale merele sõita,» oli lühike ja julge vastus.

«Kaugemale merele! hm, kui kaugele?»

«Seda ei või me praegu veel ütelda. Me katsume järele, kust rohkem kalu saab.»

«Siis olete väga halvad kalamehed, kui te kohtagi ei tea, kust kalu saab.»

Rääkija kalamees lõi silmad maha. Tema seltsimees vahtis tagasihoitud vihaga enese ette.

«Noh, ärge sellepärast jälle vihaseks saage,» ütles noormees lahkemalt. «Nüüd pole minu teada küll kellegi kalapüüdmise aeg, pealegi on praegu ka palju tarvilikumaid töösid toimetada kui kalapüüdmisega aega viita — aga teie olete nagu minu tarvis siia saadetud. — Aga kes see teine mees sul on?»

«See on minu vend,» ütles kalamees ruttu.

«Sinu vend! Aga ta ei ole sugugi sinu nägu.»

«Ega kõik vennad ole ühte nägu.»

«Miks ta nii üksisilmi vette vahib ja sõnagi ei kõnele?»

«Ta vaeseke on kurt ja tumm. Temaga võib ainult käte abil rääkida.»

«Kahju küll, aga seekord on see hea, sest ma ei tarvita palju kõrvu oma käskude täitmiseks. Aga esiti ütle mulle, kust sa pärit oled?»

Kalamees oli nõutu. Ta ei teadnud, kas küsija ümberkaudse maaga tuttav on või ei. Valega oleks ta võinud võrku langeda, kui ta kohti nimetaks, mida olemaski ei ole. Viimaks ütles ometi:

«Soontaganast.»

«Või Soontaganast siia tulnud kalu püüdma? See on üsna imelik. Kas see on tõsi, et Soontagana vanem on surnud?»

«Tõsi. Ta on juba mahagi maetud.»

«Kes saab nüüd asemele?»

See küsimus näis iseäraliku jõuga kalamehesse mõjuvat. Siis vastas ta aga rahulikult ja külmalt:

«Seda ei või praegu veel keegi ütelda.»

«Noh, kas seda oled kuulnud, et Soontaganas üks Läti, Leedu või Saksa salakuulaja ümber hulkuvat?»

Võrgu vedaja tõmbas kübara sügavamalt pähe ja pani käe oma ärapeidetud sõjakirve juurde. Tema seltsimees ütles aga haruldase julgusega:

«Ei ole midagi sellest kuulnud. Kust sina, aulik suur sõjamees, seda oled

kuulnud?»

«Ustavate sõprade suust. Temal olevat veel üks teine mees ühes, kes selgesti meie keelt kõnelevat ja linna teesid, metsi, jõgesid ja mereteesid tundvat ja temale näitavat. Meie mehed on igale poole luurama seatud, aga nad pole siinamaale midagi näinud. Kas ka sinule midagi sellesarnast pole silma puutunud?»

Need sõnad mõjusid nähtavasti julgesse kalamehesse. Ta kummardus maha võrkusid seadma, sest muidu oleks võõras tema näost ehmatust võinud näha ja halba aimama hakata.

«Ei ole mina kedagi näinud, kellest niisugust kurja võiks mõtelda.»

«Mitte kurjaks, vaid nurjatuks, häbematuks ja jõledaks tööks nimeta niisugust tegu. See oleks isamaa ja rahva teotuseks, kui meie eneste seast keegi seesuguse pörgulisega seltsib. Niisugune kurjategija oleks kolmekordset surma ära teeninud. Annaks Taara, et me nad mõlemad kätte saame.»

Kes võib küll nende kalameeste tundeid ja mõtteid kirjeldada, mis nende süüdtundvas ja mustas hinges liikusid! Nad oleksid mehe kahtlemata sealsamas kägistanud, aga rannast oleks rahvas näinud. Raske oli isegi rahulikku nägu teha, kui süda nii rängalt peksis. Kõneleja ei olnud neid mitte nii teravasti tähele pannud, muidu oleks ta nende viletsatelt nägudelt tõesti kuriteo jälgi pidanud leidma. Tema oli teiste asjade pärast siia jõudnud, mis tema kohta mitte tähtsusetud ei olnud. Need olid ta silmade teravust vähendanud.

«Kas neid on kuskil nähtud?» küsis kalamees viimaks sügava häälega.

«Jah, kõnelemise järgi olnud neil niisamasugused riided nagu teilgi praegu seljas.»

Jälle peatus kalamees kõnelemises. Võrguseadja ootas silmapilku mil ta kutsumata külalise kardetava suu vägivallaga igavesti kinni võib panna. Õnneks kõneles sõjamees ise pikemalt vahet pidamata edasi.

«Kuule, kalamees!» ütles ta lahkelt, kohkunud kalameest õlale patsutades, «kui sa oma tumma vennaga rohkesti kalu tahad saada, siis sõua otsekohe sügavamale väina. Mine siis Tornimäel maale ja katsu tornivahiga kokku saada — see on veel üsna noor tüdruk, nimega Leida. Tahad sa seda asja truult talitada?»

«Väga hea meelega,» hüüdis kalamees rõõmuga, et kardetav kõne oli kord otsa lõppemas. «Selle peale võid julge olla, kõrge tundmata sõjamees. Aga mis pean ma seal tegema? Mis iganes võimalik, seda tahan ma hoolega jõhvipealt täita.»

«Vii see käerõngas temale mälestuseks ning ütle, et saatja teda tuhat korda tervitab. Ma oleksin südamest heameelega teda veel vaatama läinud, aga aeg lõppes otsa. Malev on teel mul on rutt taga. Nimeta talle laevaõnnetust ja tormist ööd odrakülvi ajal, siis aimab ta isegi, kes teda kingituse saatmisega tervitab... Kui sõda otsas on ja mina enam tagasi ei peaks tulema, ja kui sina siis veel selle ilusa mere lainetel käid kalu püüdma,

siis mine jälle kord Tornimäele ja ütle talle minu viimased tervitused, mu hinge pühamad püüdmised, et ma teda armastan, kustumata leegiga armastan. Kui ma temale mõtlen, siis tulevad mulle vagad mõtted, pühad tundmused, siis oleksin ma kui pühal hiiel Taara palge ees vagaduse ohvrit viimas. Täida mu palve hoolega — siin on sinu vaevatasuks mõned hõbetükid!»

Rääkija hääli oli pehme ja pisut värisev, millest kalamees sisemist liigutust märkas. Rõõmuga pistis ta raha taskusse, võttis toreda käerõnga ettevaatlikult enese kätte ja lubas ta kätte viia ning kõik nõuded hoolega täita. Kallis käerõngas oli selgest kullast väga ilusasti nikerdatud. Äkki jäi ta imestades kallist ehet vahtima. Seal nägi ta sedasama imelikku kuju, mis kodus naiselt saadud sõlmele oli kujutatud. Kas see midagi ei tähendanud? See ei võinud kogemata juhtumine olla. Siin pidi midagi salajast varjul olema, mis ta kodus oma naise puiklemisest oli näinud. Ta uskus kindlasti, et selle saladuse kättesaamine tema plaanidele suurt kasu võis saata, ehk ta praegu küll isegi ei teadnud, mil viisil. Aga siin ei olnud aeg seda uurima hakata, vaid siin võis ta kui kalamees kõigi asjade kohta nürimeelset imestust näidata ning käsku täita. Nagu enne hirmu, nii oli tal nüüd jälle rõõmu tagasihoidmisega tegemist.

«Nüüd on aga väga valjud seadused,» ütles ta siis, «nii et võõrastel ja tundmata inimestel niisugustesse kohtadesse raske on pääseda.»

«Kalameestel on tee igale poole lahti,» oli lühike vastus. «Küllap sa nii palju mahti ikka leiad, et oma asjad saad ajada. Kui kõik hästi korda saadad, siis ei pea sul palk puuduma.»

«Aus sõjamees võib mureta olla. Kõik peab sinu tahtmise järgi sündima. Kuhu võib su sulane aga sulle sõnumid tuua?»

«Seda ei või ma praegu ütelda. Küll ma kuulan ise sinu järele, kui sõjast tagasi tulen. Kus külas sa elad?»

See küsimus ei olnud kalamehe meele järele.

«Suvel võib meid igal ajal merelt leida ja talvel käime maal kalu kauplemas,» vastas ta.

«Ah, veel üks küsimus,» ütles sõjamees rutuga. «Kas sa ei ole vahest tugevat pruunika habemega sõjameest juhtunud nägema? Tal oli kõrge sõjamehekübar peas, lai hõbepannaldega vöö ja pikk oda ning suur kivist sõjakirves.»

Mõlemal kalamehel tuli kohe see sõjamees meelde, kes tunaeile öösi Soontagana teel nende käest tüdruku oli päästnud ja kelle nad siis pärast metsas olid kinni võtnud, viha lahutuseks läbi peksnud ja siis Metsavaimu majasse pooluimaselt vangi viinud.

«Kes see mees pidi olema?» küsis kalamees vastuse asemel.

«Sakala vanem ja sõjapealik Lembit.»

«Lembit!» hüüdsid mõlemad kalamehed ühest suust suure imekspanemisega.

Sõjamees vaatas tumma otsa. See lõi aga kohe silmad maha ja pomises arusaamatuid sõnu.

«Aga sinu kurt kuuleb ja kõneleb,» ütles sõjamees imestades.

«Ta räägib ainult siis mõnd tuttavat sõna järele, kui ta rääkija suhu vaatab,» vabandas kalamees, kes oma seltsimehe unustamise läbi mitte väikesse kimbatusse ei sattunud.

«Aga kust ta siis just Lembitu nime tunneb?»

«Mina olen talle selle kuulsa kangelase nime nii palju ette kisendanud, et see talle meelde on jäänud, ja nüüd kõneleb ta seda ikka järele.»

«Oh seda vaest meest,» ütles sõjamees osavõtlikult. «Ta austab oma rahva aumehi, ilma et ta nende tegusid ja suuri töid õieti aimakski! Sellest paistab meie rahva vaimu vaprus ja isamaalik meel. Kui juba nende sees, kes oma kõrvaga isamaa nimegi ei ole kuulnud, nii soe süda tema käekäigu kohta elab, miks ei pea me siis võitu lootma! Aga mis on siis — kas olete teda näinud? Ta on arusaamatul viisil kadunud.»

«Ei ole kuskil sellesarnast meest näinud.»

Sõjamees lükkas oma vene minema ja sõudis tugeval käel kalda poole. Kalameeste nägudel säras rõõm. Hädaoht oli möödas ning kahju asemel olid nad kasu saanud. Tornimäe tee oli neile lahti, ja Eesti kuulus sõjapealik Lembit nende vang. Äraandja süda, mida sa veel igatsed?

«Edasi! õnn on meiega,» hõiskasid seltsimehed ühest suust, kui võõras juba nii kaugemale oli jõudnud, et ta enam ei kuulnud.

8. TORNIVAHT

Väikese väina ääres Saaremaa rannal, seal, kus praegugi veel Tornimägi seisab, oli sel ajal väike linn kõrge torniga. Torn oli ehitatud kõrge mäekinguga otsas seisvale uhkele majale, kust võis näha kaugele ümberringi maale ja veel kaugemale merele. Üleval torni küljes seisis määratu suur lind, mida võis võrrelda kreeklaste puuhobusega Trooja linna all. Ühe jala küünte vahel hoidis ta hulka sõjariistu, aga teise jala varvaste küüned olid ähvardavalt allapoole välja sirutatud. Tornist käis luuk välja linnu sisikonda, mis nagu väike kambrike oli elamiseks kenasti välja ehitatud. Siit vahtis tornivaht merele, pidas silmas laevade käiku ning andis neile päeval lipu, öösel tulede abil märku. Suure kõvera noka peal seisis kaks määratud silma, millest hele rasvatuli igal ööl päikese loojaminekust tõusuni laevameestele kaugele merele valgust andis ja tormistel ning pimedatel öödel õiget teed näitas. Päeval olid ta silmad küll pimedad, aga siiski uskusid laevamehed sealt mööda sõites kaht elavat silma nägevat, kes nende tervitustele lahkelt naeratasid.

Võõrad ei saanud sellest mõistatuse-sarnasest nähtusest midagi aru, aga Maasika ja Linnuse linna laevamehed teadsid küll, et need olid kena tornivahi Leida sõstrasilmad, kes nagu mõni laevameeste kaitsevaim oma riigi alamaile õnne vastu naeratas. Laevamehed mõistsid sellest vaatest küllalt lugu pidada, juhtisid oma laevu tugeva käega ning õnnetus ei tabanud neid niisugusel korral iialgi. Sellepärast hakkasid nad viimaks koguni uskuma, et tornivahi naeratavad sõstrasilmad neid kahju eest võivad kaitsta.

Tornivaht oma ilmsüütuses ei aimanudki, mis laevamehed temast arvasid. Ta nägi rõõmsaid nägusid merel ja oli rõõmus rõõmsatega. Ka kurbi mõistis ta oma lahke olekuga rõõmustada, mille eest kõik, kes teda tundsid ja temaga kokku said, tast suurt lugu pidasid. Ta oli alles kuusteist suve elanud, aga juba lapsepõlvest saadik mere ääres lainete laksumist ja maru mürinat kuulnud, ilusat ilma ja hirmsat tormi ning vahutavaid laineid näinud ja õnne ning õnnetust tundnud. Ta oli sellega juba nii harjunud, et ilma merekohinata tal elu igavaks läks. Päev otsa ei olnud tal muud seltsilist kui mühisev meri, mille tujusid ta vaatamast ei väsinud ega kohamist kuulmast ei tüdinud. Tihti küll igatses ta endale mõnd ustavat seltsilist ja sõpra, aga et see võimata näis olevat, siis pidi ta omad vagad soovid pisaratega hauda kandma. Tema südant ei olnud veel iialgi hella ema ega õe arm soojendanud, sest et tal vaesekesel ema ega õde, isa ega venda ei olnud. Neid nimesid tundis ta teiste inimeste suust, mille sügavat tähendust ta ainult sel viisil aimas, nagu mõni keldritaimeke päikese valgust ja soojust. Tema oli vaenelaps võõraste majas. Oma emast ja isast, õdedest ja vendadest ei teadnud ta midagi. Neljateistkümnne aasta eest olid merelained ta venes Tornimäe randa ajanud ning Maasika linna vanem andis ta vana Tornimäe vahi kätte kasvatada, kelle naine teda küll hoolega kasvatas ja ka armastas, aga ema eest ei võinud ta

võõrale lapsele ikkagi olla. Kes see lapsukene oli ja kust pärit, seda ei teadnud keegi ütelda. Tal polnud mingit muud märki kaasas kui väike hõbesõlg kudrustega kaela ümber. Nii kasvas lapsuke, kellele võõras-isa ja -ema Leida nimeks panid, vahitornis ja jäi suuremaks saades oma vanade kasuvanemate asemele tornivahiks, sest tema silm oli palju terasem nägema ja kõrv osavam kuulma kui vanadel. Juba mitu suve oli ta üksi merevaht, tule süütaja tornis, laevade juhtija tormis. Kui meri vihas mässas ja laevameestele õnnetust tõi, siis oli piigake kurb, viis kartlikult kurjale merejumalale lepituseks ohvreid, ja kui torm vaikis ning lained mässamast väsisid, tundis ta lapselik puhas süda imemagusat, hõiskavat rõõmu. Mitu korda oli ta väikese venega merele läinud, kui torm laeva mõne liivapanga või kivi otsa oli paisanud, ja merehädalised surmast päästnud. Kui ilmad olid ilusad ning merel polnud midagi karta, siis istus ta oma kasuemade kõrval ja kuulas selle laulusid. Kõige rohkem liigutas teda «vaeselapse laul», mida ta üksi olles oma vahitornist imeheliseva hääle ja kauni viisiga vaikselt õhtuõhus laskis kõlada. Kelle kõrvu see hääle kostis, see jäi kuulama ja kuulas, kuni laulja laulu lõpetas. Ta laulis:

*«Oh sina surma sõgeda,
 Oh sina katku kadeda,
 Miks sa võtsid minu memme?
 Eks võind murda metsa puida,
 Tappa tamme tütterida,
 Võtta vahtra võsuda,
 Ennem kui võtsid minu memme!
 Nüüd ma, üksik õiekene,
 Ilma ema armastusest —
 Ei mul ole armuandjat
 Ega pea silitajat.
 Kellelt lähen õnne otsma,
 Kelle hõlmast armu saama?
 Kivi juurde, kännu juurde,
 Väljale vagude juurde, —
 Tuleb tuuli, annab armu,
 Tuleb päeva, pead silitab.
 Kui ma teaksin ema hauda,
 Hüüaksin ema hauasta:
 Emakene, memmekene!
 Tõuse üles hauastagi,
 Karga välja kalmustagi!
 Kui sa kostad kalmukambrist:
 «Ei või tõusta, tütar noori,
 Muru mul kasvand mulla peale,*

*Aruheinad haua peale,
 Sinililled silma peale,
 Kullerkupud kulmu peale»,
 Siis toon Virusta vikati,
 Lembitu linnast luisukese,
 Niidan muru mulla pealta,
 Aruheina haua pealta. —
 Hüüad hauast, emakene:
 «Ei või tõusta, ei tööta —
 Liiv mul rõhub rindasida,
 Muld mul muljub mokkasida,
 Sõmer litsub silma peale,
 Kivikene kulmu peale»,
 Siis toon linnast liivasõela,
 Muilta mailta mullasõela,
 Saarelt toon ma surmasõela,
 Kingu otsast kivisõela:
 Sõelun liiva linnateele,
 Sõelun mulla muile maile,
 Sõelun sõmera soosse,
 Kivikesed kingu otsa.
 Kui siis kostad kalmusta:
 «Mul on juures mullahaisu,
 Küljes on ju kooljahaisu,
 Seljas on mul surmahaisu»,
 Siis viin Virusse vihtlema,
 Mõsen juurest mullahaisu,
 Pesen küljest kooljahaisu,
 Vihtlen seljast surmahaisu,
 Harin ihust hauahaisu.
 Aga sa hauast hüüad üles:
 «Oh mu tütar tillukene,
 Ei või tõusta, ei tööta!
 Kes on seda enne näinud,
 Enne näinud, muiste kuulnud,
 Et mu koolija kodussa,
 Külma jalga kamberissa.»*

Kui laulja vaikis, veeresid tal palavad pisarad põski mõõda alla. Ta ei teadnud sedagi, kus tema ema haud oli — või kas ta ei olnud vahest mere lainetes surma leidnud, ning kas ses ustavas ja armsas merekohisemises ehk ei helisenud tema ema troostisõnad, — kuidas kõlas see tema kõrvadele siis muidu nii meelitav, nii hell, nii mahe! — Nüüd vaatasid ta silmad

mitmekordse hoolega mere poole, sest sealtpoolt ootas ta süda, mis ta rinna imeliselt helisema pani.

9. TORMINE ÖÖ

Paari kuu eest oli ühel varakevade ööl hirmus torm. Öhtul oli ilm veel koguni vaikne. Päike läks punades looja; õhtu poolt ajasid paksud pilved veripunaste äärtega üles; meri oli tume, aga pilvede kohalt ja päikese alt säras ta mitmesugustes värvides. Pääsukesed lendasid madalalt maad mööda ja kajakad ning merilinnud piirasid kõrgel õhus merepeegli kohal. Tornivaht uuris seda nähtust hoolega ja kuulutas oma ilmatundmise järgi tormi ette. Ta pani linnu silmadesse päikese merre vajumisel rasvapannid põlema ja valmistas kõigipidi maru vastu. Tema aimus ei olnudki teda petnud. Varsti hakkas tuul lõõtsuma ja uludes üle lageda mere puhuma. Pimedus tuli ruttu kätte ning sellega ühes kasvas ka tormi jõud. Meri hakkas varsti valgel vahul mühisema ja kõik linnud kadusid pimedusse. Vilu tuul ajas ta vahitornist alla ning kustutas tule. Kui ta öösel vaatama minnes pimedada torni eest leidis ja nii kanget maru mässamist kuulis, et terve torn praksus ja tugev lind kõikus, tuli talle hirm peale. Ta katsus küll tuld jälle põlema panna, aga see ei läinud kuidagiviisi korda. Mitmekordse katse järel tuli ta kurvalt alla ja istus oma vana kasuema sängi peatsis kõvale puu-istmele. Tuul vingus ja ulus vahetpidamata nii valjusti, et ka vana emake und silma ei saanud.

«Laps, kas sa ei kuule nagu hüüdmist marumürinast?» küsis vanake.

Mõlemad kuulasid hinge pidades. Kumbki ei kuulnud muud kui maru mürisemist ja kärgatavat piksepaukumist. Leida ruttas üles vahitorni. Natukese aja pärast jooksis ta sealt kahvatanud näoga alla.

«Laev on kaljurahnu otsa jooksnud!» hüüdis ta hirmuga. «Torm on ta ära lõhkunud, mehed on hädas, nad hüüavad surmaohus appi. Jumalad kaitsku mind! Ma pean neile appi minema.»

«Ära ole hull, mu laps,» hüüdis kasuema ehmatades. «Sa lähed meelega hukatusse. Kui taevast ise neid ei päästa, siis on nad vaesed kadunud, — sina ei või kedagi päästa.»

Enne aga kui vanake sai keelata, oli tüdruk mõladega juba toast välja tormanud, merekaldal paadi lahti kiskunud ja osava lükkega lainetesse tormisele merele tõuganud. Ta tundis endal tule kustumisest suurt süüd. Kui meri nüüd ohvreid nõudis, siis oli see tema süü läbi sündinud; ta pidi katsuma seda asja heaks teha. Ta tundis merd ja tema tujusid paremini kui ükski teine Tornimäel. Aga täna oli ta end oma osavusele ja jõule lootmisega petnud. Torm ja lained mängisid tema väikese lootsikuga nagu pilpaga ja viskasid seda sinna ja tänna, ehk küll piigake kõigest jõust loodusevägede vastu võitles ja oma mõla osavasti tarvitas. Öö oli ümberringi pime kui kott ja maru mürises nii valjusti, et mitte aru ei saanud, kustpoolt appihüüdmise hääl tuli. Ka tema kisendas kõigest jõust, et vähemalt õnnetuile enesest märku anda. Ta ei teadnud isegi, kus ta oli või kuhu lained ta pimedas olid viinud. Õnneks lõi korraks jälle välku, mis koledat ööd silmapilguks valgustas. Kivide otsa

heidetud laev oli näha tema lähedal, ta oli juba poolest saadik küljeli vajunud ja laevamehed ootasid hingeahastuses hirmsat otsa, sest iga silmapilk võis ta põhja vajuda. Rõõmuhõiskamine helises läbi marumühina ja merekohina piigakese kõrva, keda laevalt oli nähtud. See andis talle jõudu. Ta juhtis, oma viimast jõudu kokku võttes, lootsikut hukkamine va laeva poole, aga tuul ja lained olid ta juba sealt mööda kandnud, ning tagasisõudmine nõudis rohkem kui neiu jõud. Ta sõudis ja sõudis, aga jõud olid otsas, ta käed läksid nõrgaks, mõla langes laineisse, lootsik pööras nina risti tuult ja — lained löid ta ümber. Välg valgustas jälle silmapilguks merd, pikne praksus, nagu tahaks ta laeva-alust kõikuma panna, ja vette langenud laevamehed nägid eneste lähedal tühja ümberkukkunud lootsikut lainetel edasi aetavat.

Vana emake oli vahitornist kõik selle hirmsa loo kahe silmapilguga näinud ja hädakisaga külmale põrandale minestusse langenud. Vististi oli see parem, sest ei tea, kas nõrk vanake muidu oma kalli kasutütre hirmsat surma oleks jõudnud ära kannatada.

Kui ta vastu hommikut jälle toibus, arvas ta end unest ärkavat. Ta keha oli nii roidunud ja pea segane, et ta seda oma halbade unenägude süüks arvas. Kui ta tükikese aega nii pooluimaselt maas oli lamanud ja koidukiired läbi luugi vahitorni hakkasid paistma, ajas ta enda vaevaga üles.

«Leida, mu laps, Leida, kas sa ikka veel magad?» hüüdis ta nõrga häälega. «Tule siia, aita mind välja minna, ma olen nõrk — olen halba, hirmsat und näinud. Oh kui hea, et see paljas unenägu oli! Leida, Leida! ehk sa magad veel magusasti? Maga siis peale, sa mu hea laps. Taevas õnnistagu seda tundi, mil meri su mulle tõi. Aga see hirmus unenägu... ei ole õiget und... keha üsna roidub... kui silmad kinni lähevad, siis on kohe hirmsad lood silma ees! Oh vanadust!»

Siis jäi ta pisut suikuma. Päike oli juba pooles keskhommikus, kui ta jälle ärkas. Ta vaatas imestades enese ümber. See ei olnud ju tema tuba. «Kus ma olen?» ümises ta iseeneses. Kui ta tükk aega ümberringi oli vaadanud, siis sai ta äkki aru, et ta vahitornis oli. Aga kust oli ta sinna saanud? Seda ta ei mäletanud. Unes oli ta küll tornikambrit näinud, aga kuidas see kokku võis sattuda! Ega tema unenäost ometi mõni osa päris ilmsi ei olnud sündinud? Ta hüüdis jälle Leidat, aga kuskilt ei tulnud vastust. See oli talle arusaamatu. Ta süda hakkas kartlikult peksma. Ta uskus, et ta raske ja hirmus unenägu head ei tähenda. Vaevaga läks ta redelit mööda alla. Alt-tuba oli tühi. Ta astus õue, hüüdis seal. Vastust ei tulnud kuskilt. Ta hakkas veel rohkem paha aimama. Ta oli hirmsat tormi, laevaõnnetust, Leida appiminekut ja hukkumist unes näinud — ja nüüd ei olnud kasutütart kuskil. Öösi oli vihma sadanud, seda tunnistas märg maa; tormistki olid veel mõned märgid järele jäänud: paksud pilverüngad jooksid ruttu taeva all edasi, päike vaatas ainult mõne silmapilgu nende tagant välja ja kadus siis kohe jälle mõneks ajaks. See läks unenäoga täiesti ühte. Kartes vaatas ta mere poole. See vahutas praegugi veel. Lained olid vahtu ja kõntsa kõrgele üles ajanud, lootsik oli kaldalt kadunud ja — oh

hirmsat lugu! rannal vedelesid lagunud laeva rusud!

«Oh, kui see hirmus lugu tõesti sündis!» hüüdis vanake ahastusega. «Oh, ma hakkas aimama! See ei olnud paljas unenägu... see oli ilmsi... see hirmus, kole sündmus! Oh mu kallis Leida, mu ainus elurõõm, nüüd on hirmus meri sinu jälle võtnud, meri, kes sinu mulle rõõmuks kuuteistkümne suve eest kinkis! Oh sa tige otsatu haud! Miks ei võinud parem mina seal otsa leida? Miks pidi see hea lapsuke tagedale merejumalale ohvriks langema! Aga see ei või ometi tõsi olla! Leida, Leida, sa ei ole mitte uppunud! Hüüa vastu, ütle mulle, et see kõik oli tühi, hirmus unenägu, paljalt kohutav tont.»

Küll kuulatas ta ja hüüdis ja kuulatas jälle, aga kõik jäi vait. Väsinult langes ta niiskele rohule maha ja ta silmist veeresid suured valupisarad.

10. ARMUPAELAD

Paar nädalat pärast seda hirmsat ööd istus vana tornivaht oma toakeses haige voodi kõrval ja ta värisevad huuled ümisesid tuttavat palvelaulu. Haige oli juba tükk aega üsna rahulikult maganud ja terveksaamise lootus ärkas vanakese rinnas imejõuga. Ta läks välja lilleõisi otsima, et neist uut rohtu keeta.

Haige avas silmad. Päike paistis heledasti lahtisest uksest sisse, linnud laulsid rõõmsasti ja valjusti lähedal lepikus ja tasane ning pehme tuuleõhk kandis armast lille- ja õielõhna tuppa. Haige ei aimanud esimesel silmapilgul, kus ta oli. Ta tahtis pead tõsta, aga nüüd alles tundis ta, et liigutamine hirmsat valu sünnitas. Kust oli ta niisuguse peavalu saanud ja kus ta oli? Need küsimused tõusid küll ta peas, vastust aga ei leidnud ta neile mitte. Väsinult laskis ta pea tagasi vajuda ja jäi poollahtiste silmadega enda ümber vaatama. Korraga näis talle, nagu liiguks keegi noormees magusalt naeratava näoga tema ees. Siis hakkas ta kätega vehklema, nagu oleks ta veepõhja vajumas. Haige naeratas õnnelikult ja lõi silmad lahti. Kena pilt oli kadunud. Selle asemel veeresid ta silmade ees suured õhukuulid edasi-tagasi, nii et ta pea kumises. Ta silmad vajusid kinni. Aga natukese aja pärast oli jälle seesama noormees ta silmade ees. Ta kõrvus ulus kangesti — see oli maru mühin — ja seal vallutasid valged lained, tõusid aina kõrgemale ja imelik noormees vajus ikka sügavamale laineisse. Ta näost oli surmahirmu ja ahastust lugeda, aga ta ei teinud oma suud lahti ega hüüdnud inimesi appi. Ta lähedal oli ümbervisatud lootsik — ta sõudis sinnapoole —, aga enne kui ta lootsiku juurde jõudis, kadus ta lainetesse. Ehmatades kargas neiu üles ja kisendas valju häälega: «Appi, appi!»

«Mis sul on, Leida, mu laps?» hüüdis mitmesuguste rohtudega tuppa astuv emake poolkohkudes.

«Ta upub, ta upub! appi, appi!»

«Kes upub? Siin ei ole kedagi! Jää rahule!»

«Kes? Tema! Kas sa ei näinud? Aita mind üles! Ma pean appi minema. Sellest kenast sõjamehest on mul kahju.»

«Sa jampsid, mu lapsuke. Kus on siis see kena sõjamees?»

«Siin oli... ah, nüüd on ta kadunud... ka lained kaovad... aga mis see valge seal on? kas see ei ole laev kaugel merel?»

«See ei ole muud midagi kui päikese valgus, mis uksest põrandale paistab,» vastas vana kasuema ja pani mureliku näoga oma kuivanud käe piiga palavale otsaesisele. Ta tütar, keda ta teatud hommikul arvas surnud olevat, oli veesurmast küll päästetud, aga sellest oli ta nii haigeks jäänud, et ta kaks nädalat maast ega ilmast midagi ei teadnud. Ta jampsis vahetpidamata merest, vahitornist ja noorest sõjamehest; alles täna hommikul oli ta esimest korda rahulikult magama jäänud. Hoolega korjas kasuema kõiki rohtusid ja

juuri, mida ta aga teadis, ja keetis neist järjest uut rohtu — sisse anda ja peale määrida, aga kõik ta kunst ei tahtnud aidata. Ta oli magamist paranemise märgiks pidanud, kuid nüüd hakkas haige jälle jampsima. «Kannata pisut, kallid kasulapsuke,» ütles ta õrnalt, haige pead silitades. «Täna hommikul oli mul hea õnn: leidsin häid rohtusid. Nüüd panen ma nad kohe keema ja annan sulle juua.»

«Aga miks ma pean neid jooma?»

«Siis saad terveks.»

«Kas ma haige olin?»

«Sa oled praegugi haige. Pool taevakuud olen ma sind juba põetanud, ööd ja päevad valvanud, sulle surma vastu rohtu keetnud, kui sa temaga võitlesid ning vahetpidamata soetõves jampsisid.»

«Sa oled mu hea emake, sinu rohud aitavad alati. Ah jah, kas vahitornis tuld on olnud?» küsis ta kõige vähema jampsimisemärgita.

«Ära muretse, lapsuke, selle pärast. Torn on sellest ajast saadik pime, mil hirmus õnnetus sind enesele ohvriks tahtis nõuda. See olgu märgiks, et valitseja haige on ning et meremehed võivad teda leinata, kes on valmis oma elu nende eest vihasele merele jätma.»

«Kasuema, ma ei saa su kõnest aru. Missugusest õnnetusest saadik on torn pime?»

«Eks sellest ööst saadik ikka, mil Leida minu keelust hoolimata merele laevamehi läks aitama, ise aga vihaste lainete käes ära nõrkes ja viludesse veevoogudesse langes.»

«Ah, nüüd tuleb mulle meelde. See oli hirmus öö! Mässavad lained, vahutav meri... torm... välk, sõjamehed purunenud laeval vihase mere käes — see oli hirmus! Kas laevamehed on eluga pääsenud?»

«Mitte kõik. Õnnetus on suur, aga kuidas tänan ma jumalaid, et nad kõige kallima elu päästsid.»

«Kes see oli?»

«Sina, mu laps! Kas pean ma seda sulle veel ütleva?»

Neiuuke naeratas kergelt. «Ära tee pattu,» ütles ta siis vaikselt tõreldes. «Mis on vaese tüdrukukese elu sõjameeste elu vastu, kes meie isamaad ja meid kõiki vaenlaste eest kaitsevad. Aga kuidas siis mind päästeti? Mu lootsik läks merel ümber.»

«Sinu oli keegi suursugu sõjamees surmasuust päästnud ja laevatükil kaldale toonud. Kui ta kaldale jõudnud, olnud ta nii roidunud, et veel vaevalt inimesi jõudnud käskida sind hõõrumiste läbi ellu äratada, sest sul ei ole elumärkigi enam juures olnud.»

«Kes oli see sõjamees?»

«Teda ei tundnud keegi.»

«Kuhu ta jäi?»

«Kui ta oli pool päeva väsimust puhanud ja sind veel vaatamas käinud, siis sõitis ta laevaga jälle uuesti merele.»

«Oh, kuidas peaksin ma küll seda ausat meest oma elu päästmise eest tänama, kui teda kord oma silmaga näha saaksin!»

«Sa oled teda küll näinud, aga vist ei saanud sa oma jamsitujus midagi aru. Sa olid talle lahkesti vastu naeratanud ja tema oli su kätt oma rinna vastu pigistanud ning sulle ilusaid sõnu ütelnud. Siis olid sa valjusti naerma hakanud ja tema on kurvalt ära läinud. Seda rääkisid inimesed, kes ise juures olnud.»

«Seda ei mäleta ma mitte, seda ei ole ma teinud ega teeks iialgi. Oh, kui ma teda kord näha saaksin!»

Kasuema läks välja ja haige jäi üksi tuppa. Ta hakkas oma haiguse üle esimest korda rohkem järele mõtlema ja kõike seda juhtumust meelde tuletama. See oli olnud otsekui raske unenägu, millest üksikud lood järkjärgult meelde tulevad. Mis haiguse ajal temaga sündinud, seda ei mäletanud ta enam sugugi. Sellepärast ei uskunud ta mitte, et ta pool kuud juba tõvevoodis on olnud. Kõik oleks nagu eile sündinud. Üks asi aga näis kõige rohkem arusaamatu: kust tuli see kena sõjamehe pilt tema mõttesse, kellest ta unes jamsis ja üleval olles vahetpidamata viirastust nägi? Kes oli see arusaamatu ja imelik mõttepilt, millest ta unes ega ilmsi lahti ei saanud? Ta murdis selle küsimuse kallal kaua pead, aga ei leidnud ometi mingisugust seletust. Äkki seisis see imeline ja armas nägu jälle ta ees ning vaatas hella, õnneliku naeratusega ta otsa.

«Mis tahad sa siit, sa kena ajupilt?» kõneles neiu ja uskus isegi, et see jälle jamsijutt ning jamsija viirastus on. «Miks riisud sa mu südamerahu? Oh, kui sa mu päästja pilt oleksid, see, kes mu merepõhjast randa kandis ja siis ise kadus, et ma tänadagi ei saanud. Oh, missugust tänu tunneb mu süda sinu vastu! Sa oled mu taevalik õnn ja mu kaunis, elukoidu helkjas täht — kui sa end mulle oma tõelises olekus ei näita, siis võin ma eluajaks õnnelikuks jamsijaks jääda. Võta, kena kuju, enesele tõeline keha, et ma sind oma rinnale võiksin suruda ja oma hõõguvad huuled sinu suul jahutada.»

Ta oli silmad lasknud kinni vajuda, sest et ta lahtiste silmadega seda viirastust liiga ruttu kartis kaduvat. Ta uskus tundvat, kui oleksid kaks kätt õrnalt ta kätest kinni võtnud ja nagu vajuks nägematu suu ta huultele. Õnnelikult naeratades läksid ta silmad lahti. Aga kuis ehmatas ta, kui ta kaht selget silma nii enda lähedal nägi, elava inimese hingeõhku tundis ja käega tema keha võis katsuda! See ei võinud mitte enam paljas silmaviirastus ega kehata unenäo või jamsituju pilt olla, vaid siin oli liha ja luu, soe, elav keha. Tema palvet oli kuuldud. Ta mõttekuju, ta aateline mehekuju oli endale keha võtnud ja seisis nüüd õnnelikult naeratades kokkunud neiukese ees.

«Hella neiuke,» rääkis see imeline kuju pehme häälega. «Kas sa neid sõnu täie meelemõistusega rääkisid, või oled sa veel haige ja jamsid?»

«Oh, ma kardan, et ma haige olen ja jamsin. Tagane minust, kiusaja silmaviirastus! Sa oled niisama petlik pilt mu peaajus nagu kõik teised nägemused, mis mulle silmapilkugi rahu ei anna. Mine minust! — Oh, kui sa

tõeline inimene oleksid!»

«Oh mu kullake, usu mind, ma olen tõeline inimene. Sa ei jampsi mitte enam. Katsu oma käega — mul on keha nagu igal inimesel —, siis hakkad sa uskuma. Vaimul ja silmaviirastusel ei ole keha.»

Haige katsus teda ning vaatas veel tükikese aega kahevahel olles ta otsa.

«Sa oled inimene. Ma usun nüüd. Aga ära pane mu kõnet tähele... see oli rumal... see oli jampsimine... ma arvasin enese üksi olevat.»

«Oh, kui see jampsimine ei oleks olnud, mis ma su suust kuulsin!» ohkas noormees. «Kui õnnelikuks teeks mind see tund! Oh, ütle, et see mitte jampsijutt ei olnud.»

«Kes sa oled?» küsis halge järele mõteldes.

«Noor sõjamees, nagu isegi näed, muud midagi.»

«Kes tõi su siia?»

«Tänulik süda. Ma pidin seda neitut nägema, kes oma elu tundmatu merehädalise eest valmis oli vihasele merele ohverdama ja selle eest ise tõvevoodil surmaga võitles.»

Neiu nägu läks valgeks. Ta süda põksus kuuldavalt. Vaevalt kuuldava häälega sosistas ta siis: «Sinu on keegi neiu merehädast päästnud ja sa lähed teda selle eest tänama! Ja sa ei ole mitte minu elupäästja? Oh petlikku lootust!»

«Ei, kuis tohiksin ma seda arvata! Mina ei ole mitte sinu, vaid sina minu elu päästnud.»

«Sa eksid, sõjamees, mina ei ole sind mitte päästnud; ma ei ole sind eladeski mujal näinud kui oma jampsitujudes. Sa eksid! Ära täna mind, vaid otsi see õige neiu üles, kes su tänu ära teeninud.»

Nende sõnade rääkimisel kõlasid haige häälest valu ja kibedus üheskoos. Inimene on ju ikka inimene ja neiu ikka neiu; kui tal ka surm suu ääres seisab, armukadedus kallab igal pool selgesse rõõmukarikasse oma kibedust. Noormees oli veidi kohkunud sellest arusaamatust kõnest, millest haiguse mõju kõrval ka veel natuke naiselikku nõrkust välja paistis.

«Aga sina see ju oled; ma ei eksi mitte,» ütles sõjamees imestava õrnusega. «Kas sina ei olnud see, kes tormisel kevadeööl meie laevale jõudis, kui looduse igavesed väed mere põhjagi kõikuma panid ja meie end kõik arvasime kadunud olevat. Tuleta meelde, kuidas taeva tuluke meie häda paar korda üksteisele näitas ning meie kõikide hukatuseted valgustas...»

«Õige, sinnamaale ma mäletan,» hüüdis haige elava tähelepanuga ja kannatamatu põnevusega, «aga kes oli siis see sinu päästja neiuke?»

«See, kes väikeses venes üksi tormisel merel laevale appi tahtis tulla.»

Haige neiu punastas kergelt. Ta südames aga naeratas õnnelik tundmus: «See ei või olla. See tüdruk pidi ise päästetama — kuis võis ta veel teisi päästa? Kuidas pääses see hulljulge tüdruk, kes midagi head ei suutnud teha, veel eluga?»

«Ta on palju head teinud, muidugi teistele — iseenele määratud kahju,

mille järgi on veel praegugi näha,» vastas noormees hellalt haige otsa vaadates. «Ilma tema lootsikuta ei oleks mina ega ükski teine mees meist eluga pääsenud. Selle najal saime laevatükkidele ning võisime endid kaldasse lasta ajada.»

«Aga ma ei saa hästi aru,» ütles neiuke jälle kahevahele jäädes, kas tema või mõni teine see neiu oli, kellest võõras kõneles ja keda ta oma päästjaks nimetas. «Kuhu jäi siis see neiu, keda sa oma päästjaks kutsud?»

«Mina tõin ta poolsurnult kaldale. Oh, kui rõõmus on mu süda sind nõnda leides. Tuhat korda tänan sind su kardetava teekonna eest. Oh, võiksid sa mu tänulikku südant näha ja aimata, mis ta tunneb ja mis õnne ta sulle taevaliste vägede käest palub!»

«Siis oled sina mu päästja, sina, keda ma ikka enese ees olen näinud, ma ei tea ütelda, kas unes või ilmsi — oh, mis õnn!» vastas neiuke pisarsilmil. «Usu mind, see tüdruk, kelle sa kui jõuetu abitooja veesurmast päätsid, kes sinu enese pääsemist veel mitu korda raskemaks tegi, on keeletu tänusõnade otsimises. Mu süda lõhkeb — ma ei saa kõnelda.»

Haige oli silmad maha löönud. Ta palgeid mööda, mis kahvatult roosikarva punetasid, veeresid suured selged pisarad. Noormees vahtis üksisilmi tema otsa. Sel viisil oleks ta teda igavesti tahtnud enda ees näha. See nägu oli veel palju ilusam, kui talle esimesest korrast meelde oli jäänud, ja palju armsam, kui unenäod teda olid kujutanud.

«Kuldne neiu, sa mu elu!» ütles noormees tormilise tundmusega. Ta südames mässas rohkem kui tormisel merel ja see lämmatas ta sõnad. Ta tahtis veel edasi rääkida, aga sügav liigutus ei laenanud keelele jõudu. Ta ei kuulnud muud kui tasast nuuksumist ja oma südame valju peksmist. Ta tahtis siit kuumast õhust välja minna, et jaheda tuule käes lahutust otsida — siin ähvardas ta süda lõhkeka.

Aga ta ei saanud minna. Kaks pehmet, nõrka kätt olid ta ümbert kinni hakanud, ja see oli nii tugev side, et terve maailm ei oleks jõudnud teda sealt lahti kiskuda. Õndsalt vaatas ta haiget. Tema näol lehvits õnnelik naeratus, ehk küll silmist alles pisarad voolasid. Kas võivad siin sõnad veel selgemalt ütelda, mis mõlemad mõtlesid? Kaks südant — üks löök, kaks meelt — üks mõte!

Aga kui üürikesed on õnneajad! Enne kui kumbki oma õnne ta täies suuruses suutis aimata, oli õhtu jõudnud ning noore sõjamehe seltsimees kadunud meest otsima tulnud. Tema hüüdmine tõi armastajate mõtted õnnetaevast maa peale tagasi. Noor sõjamees tundis oma kohust — ta pidi seda täitma, kui see talle ka kuitahes raske oli.

«Jumalad kaitsku sind, mu kuldne Leida,» ütles ta rõhutud häälel, «ma pean minema. Mõtle mõnikord ka minule, nagu ma sind ikka meeles tahan kanda.»

«Kuhu sa lähed?» küsis haige nõrgalt.

«Pikk tee on mul käia, ma pean minema.»

«Tule mind ikka jälle vaatama.»

«Sind, mu Leida, tahan ma niipea vaatama tulla, kui aeg iganes lubab.»

Kui Leida õhtul esimest korda välja läks, vaatasid ta silmad läbi pisarate kaua, kaua laeva poole, mis kui üksik luik kaugel sinaval veeväljal eha suunas purjetas ja sinna õhtu hämarikul viimaks vaataja silmist kadus.

11. LUURAMISEL

Viimasest juhtumisest saadik oli taevakuu teist korda täiel palgel öid valgustamas. Haige piiga oli jälle tornis vahi-ametis ning linnusilmad näitasid igal ööl laevameestele õiget teed. Raske ja pikaline haigus näis piiga olekus väga palju muutnud olevat. Ta usinus ja lapselikkus olid küll veel alal, aga endine lustilik ja rõõmus meel oli ühes nooruspriske palgepunaga kadunud. Vana ema kandis igapidi lapse tervise eest rohtude ja hea nõuga hoolt, aga ikka ei tahtnud ta endine lustilik meel, mis enne ta ema kurbadel tundidel rõõmustanud, kuidagi tagasi tulla ega puna põski roosamaks värvida. Ta ei kaevanud küll enam haiguse üle ja püüdis kõik teha, mis kasuema iganes soovis, kuid siiski uskus tark vanake, et kõik endises korras ei ole. Mis ta kasulapsel aga õieti puudus, seda ei teadnud ta mitte; seepärast pidas ta tütarlast haiglaseks ja käis temaga nagu haigega ümber. Leida ise teadis küll, miks ta nii vaikseks oli muutunud, aga ta ei julgenud sellest heale kasuemale sõnagi lausuda. Lehkava lehekuuga oli ta süda kui puhkev õiepung end avanud ning nende tundmustega täitunud, mis mõtteid ja meeli vangistavad, puna palgeilt riisuvad ja lustiliku, rõõmsa meele sügava vaikuse ja saladuse hoidmise vastu vahetavad. Niipea kui ta üksi jäi, vajus ta sügavasse mõttesse, millest teda vana kasuema tihti äratas. Ta vahtis vahitorni luugist välja sinetavale merele, aga ta silmad ei näinud midagi. Ta süda oli kui mässav merepind, kust rahu kadunud. Ta igatses kena sõjamehe järele, kes oli lubanud tagasi tulla, aga nüüd kaua aega end mujal ei näidanud kui ärritatud mõttekujutustes ja unenägudes. Ilmsi ei saanud neiu teda kuskil näha. Ta tundis, et ta võõrast noormeest armastas, ja tema armastus oli nii palav, et ta igatsuse kätte tahtis lõppeda. Missuguse õnnega mõtles ta sellele ajale tagasi, mil ta veel haige oli ja kallid sõjamees tema juures viibis. Heledad pisarad veeresid tal selle mõtte juures mööda põski alla. Nii ei olnud veel keegi tema käsi pigistanud, nii hellasti ei olnud keegi surelik temaga rääkinud ja — ah, nii ei olnud keegi talle suud andnud kui see imelik mees, keda ta nii palavalt oma vaikse vahitorni juurde igatses.

Aga seal ujub valge purjeke kaugel sinisel veeväljal. Neiukese süda hakkab rahutult tuksuma, veri kärmemalt käima. Kas sealt ei tule vahest tema õnn, võõras sõjamees? Kaua vahib ta üksisilmi selle valge koha poole. Aegamööda tõuseb lootsik hõbedaste lainete seest, sõuab ruttu lähemale, ja juba võib ta silm lootsikus näha kahte inimest. Õrn puna tõuseb ta palgeile, süda põksub ikka valjemini, ärarääkimata magus tundmus toob talle pisarad silma, ta katsub tormi oma rinnas vaigistada, mille ülisuur õnn seal liikuma pannud.

«Kalamehed!» hüüdis ta viimaks, kui sõiduriist juba nii ligidale oli jõudnud, et seesistujaid ära võis tunda. Oh, kuis oli ta oma lootustes end petnud! Ta ei tahtnud selle peale enam midagi näha ega kuulda, toetus ühte

nurka kõval puupingil ja hakkas kibedasti nutma.

Kalamehed ei olnud vahitorni mitte vähem vahtinud kui tornivaht neid. Nad arvasid linnusilmast päris elavaid silmi nägevat, mis neile mitte armas ei olnud, sest kuri südametunnistus näeb igas elavas loomas oma tagakiusajat.

«Kas ka sina linnusilmast luuravaid silmi ei näe?» küsis taga paadi otsas istuv kalamees, kes võrku vette laskis, et nägijad neid kalameesteks peaksid pidama.

«Minule näis küll sedamoodi olevat,» vastas sõudja. «Nüüd ei ole seal aga midagi näha. See oli vist tornivaht.»

«Kui ta meid varitseb. Vahest on kära lahti läinud, et salakuulajad ümber hulguvad, ja vahid meie järele igale poole välja seatud.»

«See oleks halb,» vastas sõudja kuivalt.

«See oleks päris põrgutükk,» ütles teine vihaga ja vaatas umbusklikult oma seltsimehe otsa.

«Kes peaks seda välja lorisunud olema?»

«Ma ei saa sugugi aru, kust see võib välja tulnud olla, sest peale sinu ei tea keegi surelik minu siinolemist.»

Kalamees märkas, mis nende sõnadega temale oli tahetud ütelda. Seltsimees pidas teda oma äraandjaks! See pani ta näo lõkendama.

«Ka mulle on see arusaamata. Kui vahest pagana Soontagana tüdruk asja välja ei ole lorisunud,» rääkis ta järele mõteldes. «Aga nüüd wait... sealt tuleb inimesi... sina pead jälle tumm olema. Jäta kõik minu hooleks, küll siis kõik hästi korda läheb.»

Õppinud kalamehe osavusega lükkas ta lootsiku kaldasse ja hakkas kalu pakkuma, mis nad sõidul olid püüdnud. Lugeja on isegi juba aru saanud, et need kalamehed keegi muu ei olnud kui liivlane oma juhtija Metsavaimuga.

Tükk aega olid nad kaldal rahvaga viitnud, aga mitte ühtegi tarvilikku teadet veel saanud. Viimaks tahtis Metsavaim ka vahitorni kalu viima minna. Keegi vana emake keelas teda ja ütles, küll Leida isegi nad siit ära viivat. Ta kadus ning natukese aja järel tuli kena noor neiu merekaldale kalameeste lootsiku juurde.

«Kas teil, head kalamehed, ka veel minu jaoks kalu on?» küsis ta lahkelt ning silmitses sealjuures lootsikut.

Kalamehed vaatasid ehmatades tütarlapse otsa ja nagu komando järgi tõmbasid mõlemad oma laiad kübarad sügavamalt silmadele.

«See on ju seesama tüdruk, keda me üleeile öösi Soontagana teel taga ajasime,» sosistas Metsavaim oma isandale hirmuga kõrva. «Kui ta nüüd meid ära tunneb!» Muudetud häälega vastas ta: «Vähe küll on, aga sinule, ilus laps, peab ikka saama.»

«Miks te siis niisugusel ajal kalu lähete püüdma, mil neid saada ei ole?» küsis tütarlaps lahkelt.

Kalameeste kartus kadus. Tüdruk ei tundnud neid mitte ära. Näis, nagu oleks neil ka kõige kitsikumas olekus õnne. Metsavaim rääkis julgemalt edasi:

«Hea laps, kas sa tunnend tornivaht Leidat?»

«Kas teie siis siin võõrad olete, et ise teda ei tunne?» küsis neiu imetelles.
«Leidat tunneb siin ligidal iga kalamees.»

«Vii meid tema juurde. Me tasume su vaeva ausasti.»

«Mina ju see tornivaht olengi.»

«Sina! See on hea! Kas sa võid meile linna näidata?» Ta oleks heameelega rohkem järele pärinud, aga kartis seega Soontagana juhtumust meelde tuletada, mis siin väga kardetav näis olevat.

«Võõrastele ei tohi ma midagi näidata. See on juba neljandat aastat, mil Taani piiskop siin kalameheriides linna vaatamas käis ja äraandjaks sai, kangesti keelatud. Kust oled sina pärit ja kes on su seltsimees?»

Natuke segaselt vastas mees: «Ma tulen ühe mehe saadetuna, kes sulle kallis on, ja see seal on mu vaene kurtumm vend.»

«Kes su saatis?» küsis neiu elavalt.

«Kas sa mäletad veel üht lehekuu tormist ööd?»

Neiuke punastas. «Mäletan küll. Aga mis peab see siis tähendama?»

«Noh, see noor sõjamees, kes sel korral merehädast tornivahi abil õnnelikult eluga pääsenud, saadab sulle palju tervisi ja selle käerõnga.»

Nende sõnadega võttis ta taskust ehtesja ja hoidis seda tüdruku silmade ees. Neiu rind tõusis ja vajus tormiselt. Ta tundis seda käerõngast väga hästi. Ta oli seda juba oma armastatud sõjamehe käes näinud. Kalamees märkas küll, mis mõju sel käerõngal oli.

«Kas sa tunnend seda sõjameest?» küsis neiu silmi maha lüües.

Valega harjunud kalamehel ei olnud vastuse andmisega mingit vaeva; ta vastas julgelt: «Tunnen väga hästi.»

«Ja sina tuled oma tumma vennaga tema juurest? Ms ta rääkis sinuga?»

Metsavaim ei vastanud kohe. Ta oli jälle uue kavaluse välja mõtelnud ja hea nõu leidnud. Ruttu kaalus ta iseeneses järele, kas ta uus mõte ka hästi teoks võib saada, ja ütles siis:

«Ta rääkis oma palavast armastusest sinu vastu. Ta ei võivat ilma sinuta elada. Kas ka sina teda ei armasta?»

«Sõjamehi peab ikka kalliks pidama, sest nemad kaitsevad meie maad ja meid endid vaenlaste eest. Kui sa tagasi lähed, siis ütle talle, et tema kingitus mind südamest rõõmustab. Aga miks ta ise siia ei tulnud?»

«Temal on pikk tee ees, peab varsti matkale minema. Ta oleks heameelega tulnud, aga see ei olnud võimalik. Ta tahab sinuga enne äraminekut rääkida, ta ei või sind nägemata minna, ta ootab sind enese juurde, on minu mu tumma vennaga sulle järele saatnud, et keegi surelik seda teada ei saaks. Ta jäi sealpool väina ootama. Tule ühes, kui see noormees sulle armas on!»

Neiuke ei mõistnud selle kõne peale midagi ütelda. Armastus oli ta pimedaks teinud ja ta uskus peaaegu kavala kalamehe juttu. Kõik näis ju õige olevat, mis ta rääkis.

«Aga miks sa siis nii rutulisel teekonnal veel hakkasid kalu püüdma?» küsis ta viimaks kahevahel olles.

«Rumal laps, kas sa siis aru ei saa, et ma seda kõike salaja pidin toimetama. Inimesed ei pea teadma, et meie sinu järele oleme tulnud ja et sina oma armsamat käisid vaatamas.»

«Aga nad saavad ometi teada, kui ma siit ära lähen. Ei, ma ei või mitte tulla. Mis ongi tal siis minuga kõnelda?»

«Väga tähtsaid asju. Ta peab vanemate käsu peale naist võtma.»

Need sõnad mõjusid neiusse rohkem, kui kaval petja mõistis loota. «Keda peab ta siis enesele võtma?» kogeles neiuke punastades.

«Vanematütart Sakalamaalt,» oli lühike ja pealtnäha väga avalik vastus. Piigakese keha hakkas värisema.

«See ei või võimalik olla. Sa ei räägi õigust. See sõjamees ei või mitte teist armastada.»

«Ta ei armastagi teist kui ainult sind. Aga mis võib ta vanemate sunni vastu? Sellepärast ta sinuga rääkida tahabki. Kui sina talle lubad minna, siis tahab ta kodust põgeneda ja sinu endale võtta. Ta peab seda aga sinu enese suust kuulma. Tule seepärast ühes! Ööpimeduses tuled sa jälle tagasi. Keegi ei saa teada, et sa ära oled olnud. Selle väikese reisi eest aga ootab sind õnn terveks eluajaks.»

Neiu rind tõusis ja vajus tormiselt. Ta võitles iseendaga. See silmapilk oli tähtis — elutee rajaja. Läks ta kaasa, siis võis ta vahest veel kõik heaks pöörata, aga sellega ei oleks ta kohusetruu süda võinud rahule jääda. Ja kui selle kalamehe jutt õige ei olnud! Ta nägi nii petliku näoga välja ja tema tumm seltsimees oli veel koletum, nii et ta juba kahtlema hakkas. Metsavaim, kes neiukese võitlemist väga hästi mõistis, rõõmustas juba oma kordaläinud kavaluse üle. Oli neiu kord nende käes, siis oli kõik korras. Temalt võisid nad kõik teated, mida neil vaja oli, kätte saada, ning viimaks ta hea hinna eest võõral maal ära müüa, sest ülema tütre eest pidi head lunastusehinda makstama.

«Mine tagasi, hea mehike,» kogeles neitsi viimaks kindla nõuga, «ja ütle oma sõjamehele, et ta minu pärast seda võib teha, mis talle parem ja kasulikum on. Mina pean oma tundmusi vaigistama... Tema on kõrgest soost neiude vääriline... võtku ta siis nende seast endale naine ja ärgu muretsegu vaese tüdrukukese pärast, kellel ei isa ega ema ega ühtegi omast ei ole. Mine, mine, vii talle ka see käerõngas tagasi.»

Pisarad lämmatasid ta sõnad. Isegi Metsavaimu kõvas südames loitis silmapilguks kaastundmuse säde. Aga see andis ta nurjatuile valesõnadele ainult usutavama kõla, mis veel kahjulikumalt tema ohvrise pidid mõjuma, mida enam see teda uskus.

«Mõttele, lapsuke, oma õnnele. Miks ei taha sa seda vastu võtta, kui ta sul nii saadaval on? Ma usun kindlasti, et sinu kena sõjamees eladeski teist tüdrukut naiseks ei kosi, kui ta sinu armastust näeks. Ta on otse meeleheitel.

Tule ometi teda vaatama! Sa õnnistad veel eluaja seda silmapilku, mil minu nõu järgi tegid.»

«Ma pean oma kohust täitma,» ütles tornivaht kindlalt. «Mis jumalad tahavad, see sünnib ikka, ilma et nõdrad inimesed end nende plaanide sekka segavad. Minu kohus on merd vahtida ja seda tahan ma ka truult täita. Praegu ähvardavad hädad maad igast küljest ning iga inimene peab oma isamaale midagi head tegema. Igal pool räägitakse, et meie omad sugulased liivlasedki juba meie ja nende eneste verivaenlaste poole on heitnud ning sakslaste ja lätlaste seltsis mannermaal riisumas käinud. Oh, kui hirmus see on! Kõige jäledam olla veel nende vürst Kaupo oma vendadega. Kui mina sõjamees oleksin, ei jääks ma enne rahule, kui nende roojane veri murupinda on punastanud.»

Vaimustuse-viha pani nende sõnade juures neiu kahvatanud palged lõkendama ja sõstrasilmad imeliselt läikima. Tumm kalamees mängis oma mõõgapäraga. Kes teravamalt ta otsa oleks vaadanud, see oleks küll näinud, missugust sisemist tormi ta päevitunud nägu näitas. Tema, kuulsa Liivi vürsti Kaupo väimees Vane, kes ainult austust oli harjunud nägema ja kiitust kuulma — nüüd teotas üks tühipaljas tütarlaps teda ja tema kuulsat sugu.

«Laps, ära räägi sellest, mida sa ei tea,» vaigistas Metsavaim, kes oma isanda rahutust küll märkas. «Sa kõneled, mis laimajad keeled sulle liivlaste ja nende vürsti suguvõsast ette on arutanud. Mõttele, et sa teistviisi räägiksid, kui see mees ise siin oleks või saaks kuulda su paha laimust.»

«Võib küll olla, et ma siis sugugi ei räägiks, ja ma usun, et keegi aus inimene niisuguse äraandja rahva liikmetega sõnagi ei kõneleks. Mul oleks selle maa pärast kahju, mida niisuguse kõlvatu äraandja vürsti või tema meeste jalg roojastab. Meri võiks sääraseid inimesesoo teotajad korraga neelata ja kui ta siis nende surnukehasid ka suved ja talved läbi ühest maailma äärest teise loksutaks, ei jõuaks ta neid siiski äraandmise patust puhtaks pesta.»

Metsavaim pidi teotatud Liivi vürsti salamärkide läbi keelama rahule jääda, kel mõte näis olevat palja mõõgaga neiuale kallale tormata ja oma teotust kätte maksa.

«Mis suured kohused sul siis siin on täita, et pooleks päevaks ja ööks ära ei või tulla?» küsis Metsavaim poolkuivalt, nagu ei oleks see küsimus temale sugugi tähtis.

«Ma ei tohi ühtainustki laeva mööda lasta, kui ma mitte kohe Linnuse ja Maasika linna vanemaile seda teada ei anna. Kui ka mõni laevake end kaugel merel peaks näitama, kohe pean ma teatust saatma. Kui nüüd selle aja sees mõni laev, vahest koguni vaenlase laev, väina peaks tulema ja minu poolt sõnumit linna ei lähe, siis oleksin ma korruga kõikide silmis kõlvatu teenija. Ei, seda ma ei tee. Ütle seda sellele, kes mind ootab — ja ta vabandab mind. Siin võin ma isamaale kasulikum olla kui salasõitudel sõjameeste järele. Kui isamaa vaenlased võidetud, siis on aega veel küllalt niisugustele asjadele

mõtelda.»

«Kas meie siiatulekust on teatatud?»

«Jah, ka teie tuleku olen ma teada andnud.»

Kalamees läks rahutuks.

«Kas Maasika ja Linnuse linn siit kaugel on?»

«Ühe keskhommiku-une tee Maasikale maad mööda ja sealt üle väina teist niipalju Linnusele.»

«Kas neis linnades palju malevat on?»

«Praegu mitte. Malev on maal laiali.»

«Kas lõuna poolt ta sõjalaevad sadamasse käivad?»

«Oo jah! Linnuse on ju päris sõjasadama linn ise. Suuremate laevadega peab aga väga ettevaatlik olema, kui teravate kaljude otsa laeva puruks ei taha ajada. Aga mistarvis peame niisuguste asjade üle kõnelema, mida ainult sõjamehed tohivad teada?»

Enne kui kalamees vastust sai anda, jäid ta silmad tolmusambale seisma, mis kaugelt lõuna poolt üle väikese võsametsa tõusis ja ikka lähemale tuli. See näis nõnda, nagu ajaks keegi ratsa tuhatnelja Tornimäe poole. Kaval Metsavaim ei oodanud sellest nähtusest midagi head. Ruttu hakkas ta purjesid korda seadma, et merele sõita. Leida soovis neile head teed ja saatis võõrale sõjamehele tuhat tervist. Tema oli sellega väga rahul, et nad kord ära läksid, sest ta oli juba kaua aega kodunt ära olnud, kus kasuema teda hakkaks taga nõudma.

Leida oli õhtuse söögi parajasti tulele pannud, kui Maasika linna käskjalg uksest sisse tormas ja suure rutuga hüüdis: «Kuhu see lootsik jäi, millest sa natukese aja eest teatasid?»

«Sõitis üürikese aja eest ära.»

«Kes olid lootsikus?»

«Kalamehed.»

«Mitu meest seal oli?»

«Kaks. Aga miks pärid sa nii väga nende järele?» küsis Leida imeks pannes käskjala higist nägu vaadates. See aga ei lasknud end oma uurimises eksitada.

«Kas sa tundsid neid kalamehi?» küsis ta edasi.

«Ei tundnud. Nad olid mulle hoopis võõrad.»

«Siis nad on needsamad, siis nad on needsamad,» hüüdis käskjalg kätega veheldes. «Kuhu nad läksid?»

«Kes nad peavad olema?» küsis Leida punastades, sest ta arvas, et käskjalg tema saladuse jälile on saanud. «Need olid igapäevased kalamehed; nüüd nad jõudsid tagasi merele.»

«Igapäevased kalamehed! Sa eksid raskesti, mu lapsuke. Kalamehed ei lähe mitte vastu ööd merele kalu püüdma! Kas see nende lootsik oli, mis täies purjes Muhu ranna poole purjetas?»

«Seesama jah. Muhumaal ootab neid keegi.»

«Seda nad valetasid. Kas on mõni lootsik või laev prii ja kas on mehi kodus? Me peame neile järele sõitma ja nad kinni püüdma.»

«Aga mispärast siis?» päris tüdruk, kes asjast ikka veel aru ei saanud.

«Need ei ole kalamehed, vaid äraandjad, salakuulajad: üks suur Liivi väepealik ja ta nurjatu sulane. Oh, oleksid sa neid siin kinni pidanud! Nüüd ruttu järele — nad ei tohi meie käest pääseda.»

Metsavaim oli kogu aja terava silmaga kaldale vahtinud ja näinud, et nad veel viimsel silmapilgul sealt olid minema saanud. Ta oli kõik teated kätte saanud, mida tema seltsimehel vaja läks, ja nüüd oli tarvis terve nahaga suurele maale tagasi pääseda. Tema terav silm nägi küll, mis teisel pool kaldal sündis. Ruttu pandi seal laev purjesse, kolm meest astusid sisse ja hakkasid tugevasti neile järele sõudma. Ta ei oleks oma isandale sellest sündmusest sõnagi lausunud, kui see mitte ise ei oleks märganud, et neil on tagaajajad kannul. Arusaamatu näis neile olevat, kust siin nende luusimisest sõna oli saadud. Muidugi ei teadnud kumbki, mis nende järele sõitmine tähendas, aga ometi uskusid nad oma kurja südametunnistuse kartusel, et järelesõitjad olid nende tagaajajad. Käskude andmisega harjunud vürstki võttis mõlad peosse ja nüüd tõmbasid neli tugevat kätt, nii et veele vagu taha jäi.

«Kuhu peame nende eest põgenema?» küsis vürst pisut nukra ja nõutu häälega.

Metsavaim vahtis taevast ning merd ja ütles siis pikalt: «Me võime rahuga tuldud teed tagasi sõuda. Ilm jääb vaikseks, udu tõuseb paksult üles ja peidab meid öö hõlmas tagaajajate eest hästi. Nüüd peame otse maa poole sõudma ja kui udu meid nende eest varjab, siis pöörame õhtu poole suurele merele. Sel viisil eksitame nad oma jälilt ja pääseme hädaohutult.»

See oli liivlase meelet hea nõu. Varsti laotas videvik ja sellega ühes ka paks udu oma vaiba merepinnale ja mõlemad laevad kadusid udus teineteise silmaringist.

Nagu ilm ümberringi oli udune ja pime, niisamuti ka kalamehe süda. Nende peas pesitsesid kõige mustemad mõtted. Liivlane tegi plaane, mil viisil ta Sakala kuulsat ja kardetavat vanemat Lembitut kõige paremini oma inetute kavatsuste kordasaatmiseks võib tarvitada, ning siis oma seltsimehe, kes oma kohuse on täitnud ja nüüd vahest äraandjaks võis saada, kõrvale võiks saata. See jälle mõtles järele, kuidas ta Soontagana vanemaks võiks saada, ning sellepärast oli tal vaja õigest vanemast lahti saada.

12. OOTAMATU ÕNN

Vaike kasuema oli maha maetud, kasuvend meestega sõtta läinud ja kasuisa surnud. Tal ei olnud Soontaganas enam ühtegi omast, kes teda seal sugulase armusidemega oleks kinni hoidnud. Ainult see koht, kus ta oma lapsepõlve rõõmus ja kurbuses oli elanud, oli talle nii südame külge kasvanud, et sealt lahkumise mõte ta südamele valu tegi. Aga siiski liikus ta südames vaigistamatu igatsus, mis ajas teda siit kodusest elupaigast kaugele, kaugele. Siin ei olnud tal mingit õnne loota, väljas võis ta oma kasuvenna kätte saada ja temale seletada, et nad mitte lihast õde-venda ei ole — väljas võis ta ka oma isa ja õe leida, kui nad veel mitte ema järel toonelasse ei olnud läinud.

Vaike oli kindlalt nõuks võtnud Soontaganast ära minna. Ta pani tarvilikumad asjad kokku, andis linna järelevaatamise truu saarevahi hooleks ja sammus ühel ilusal päeval mööda salateed läbi soo Salumäe poole. Ta ei olnud veel iialgi kodunt kaugel väljas olnud ning ei tundnud seepärast maailma. Oma noores lootusrikkas rinnas tundis ta ütlematut julgust tundmatute inimeste sekka minna ja tundmatuid maid ja metsi mööda rännata ning omakseid otsida. Oh, kui mitmele noorele inimesele on niisugused lootused õnnetust ja häda, vaeva ja valu toonud, kes elu tema tõsisest ja karedast küljest veel tundma polnud õppinud! Nooruse-vaimustus kujutab endale roosilised teed ja peab maailma emasüleks, mis teda kaitsvail armukätel vastu võtab. Niisuguste lootustega oli Vaike Soontaganast lahkunud. Ta oleks võinud valitsejannana suures aus ja hiilguses oma linna jääda, mille õige pärija ta maailma silmis oli, aga ta ei igatsenud hiilgavat au, ta süda ihaldas armastust, otsis oma kallimat.

Salumäel peatus ta. Aukartuses vaatas ta neile tammedele, mille ladvad ei tea mitusada suve ja talve tasaste tuulte ja tugevate tormide käes olid kohisenud ning inimestele kas troosti või kartust südamesse toonud. Täna liikusid nende lehed tasase sahinaga õrna tuuleõhu käes. Noor piiga ei teadnud isegi, kust see tuli, et tal täna siin pühas paigas nii arusaamatu tundmus rinda tuli, mida ta mingil viisil ei suutnud seletada. Kodused haljendavad kingud kaugel lageda soo keskel, laiade okstega pärn ta senise isamaja ukse ees, mille okstes linnud laulsid, ja pühad hiiepuud Ohvrimäel, kus ta oma vennast oli lahkunud, et teda iialgi enam oma vennaks nimetada — need tulid kõik elavalt ta silmade ette. Ta süda hakkas valjusti tuksuma, pisarad veeresid silmist, lahkumine läks raskemaks, kui ta oli ette aimanud. Ta süda ütles talle, et ta neid kalleid kohti enam näha ei saa ja et ka võõrsil nii armas ja ilus on, seda ta ei mõtelnud. Nüüd alles hakkas ta aru saama, kui armsad ja kallid kodu niidud ja nurmed, hiied ja salad on ja kui suurt valu teeb neist teadmatuks ajaks lahkuda. Ta läks nüüd siit ära - aga kuhu? See küsimus tegi noorele tütarlapsele selgeks, et tal eesmärki ei olnud. Ta tahtis

aina edasi rännata, kuhu jalad kannavad. Üksainuke tuttav elas tal siin lähedal - Metsavaimu naine Ta oli tihti tema juures käinud, kui ta üksi oli, ja temaga lahkelt kõnelnud. Tema juurde tahtis ta veel nõu küsima minna enne kui ta siit hoopis ära läks. Ta võttis oma asjad kokku ja tahtis minema hakata, kui talle see ilus hõbesõlg silma puutus, mis ta kasuema varakirstust oli välja otsinud. See oli ta ema ainuke mälestus ning seda hoidis ta nüüd hoolega oma südame ligidal Oli ju kord ta ema seda kaunist ehet temaga ühtlasi rinnal kandnud. Oh, kui ta nüüd seda kohtagi oleks teadnud kus ta ema luud puhkasid! Kallist kohast lahkudes pühkis ta küll pisarad silmist, aga kurvastust südamest ei võinud ta kuivatatud pisarad kaotada. Siin õppis Vaike esimest korda kodumaa-armastust tundma.

Päike oli juba lõuna ligi, kui Vaike oma sõbranna maja juurde jõudis. Õues oli kõik vaik kui hauas. Imeks pannes leidis ta et toauks oli kinni pandud, mida ta muidu iialgi talumajades polnud näinud. Ta koputas ja raputas ja hüüdis tükk aega ukse taga, enne kui inimesehääl tuli kuuldavale.

«Kas sa inimene oled, või on sul üksnes inimese hääl?» küsis tume madal hääl toast. «Kas tahab mõni teist kurjategijaist oma vangile pääsemise lootust teha, et siis tema petetud lootuste üle irvitada? Inetud õeluse orjad, ärge teotage inimese ausat kuju! Ärge lootke, et mina teid kardan...»

Vaike kohkus tagasi. Mis kõne see oli? Seda häält oleks ta nagu enne kuskil kuulnud, aga kus, seda ta enam ei mäletanud. Natuke aega seisis ta nõutult paigal, siis küsis ta julgust võttes:

«Kes on toas kinnise ukse taga?»

«Kui sa tõesti oled inimene ja seda ei tea, siis tee uks lahti ja päästa mind, enne kui äraandjad minu siia nälga suretavad.»

Vaike lükkas kõigest jõust, sidemed andsid järele ning uks läks lahti. Päikese kiired tungisid neitsiga ühtlasi uksest pimedasse tuppa ja nende varal nägi Vaike imeks pannes, et toanurgas lamas keegi sõjamees. Ta käed olid seljale kinni seotud ning sel viisil seina külge kinnitatud, et ta ise end liigutadagi ei saanud. Hirmuvärinaga vahtis Vaike vangi veidi aega ligemalt ning kargas äkki karjatades tagasi. See vang polnud keegi muu kui seesama sõjamees, kes ta Soontagana teel vaenlaste küüsisist oli päästnud. Ilma seletamata sai tal asjalugu selgeks. Kurjategijad olid öösi salaja ta peale langenud, kinni sidunud, siia vedanud ja vangi pannud. Seda kõike olid nad ainult sellepärast teinud, et sõjamees temale appi oli tulnud. Üksnes seda ta ei mõistnud, kuidas vang just tema hea sõbranna majja oli sattunud.

Mõne silmapilgu järel olid kõik sidemed käte ja jalgade ümbert katki kistud ning võõras sõjamees võis Vaike najal majauksest välja õue tulla. Tal olid mitmed haavad peas, millest palju verd oli jooksnud, mis olid ta jõu ära kurnanud. Ka nälg ja janu olid omalt poolt tugevat keha aidanud nõrgestada. Tänaades pani ta oma sidumisest paistetanud käe neiu pea peale, silitas ta kuldseid juukseid ning ütles talle mahedasti:

«Sina, mu hea vaim, mu haldjas, kes on sinu siia mõrtsukapesasse

juhatanud?»

«Ma tahtsin oma ainsat sõpra vaatama tulla.»

«Jumalad olgu tänatud, et nad sinu mu päästjaks siia saatsid. Sinu läbi hoitakse tervet rahvast hukatuse eest, sest sa oled tema sõjapealiku äraandjate vägivallast vabastanud. Kas saad ise aru, mis head sa oled teinud?»

«Mina olen ainult kurja teinud ja head teiste käest saanud, aga mitte ise teinud,» ütles neiu nukralt.

«Kuidas nii? Kas sa mu päästmist kuriteoks arvad?»

«Taevas hoidku selle eest! See ainult trööstib mind veel, et sina jälle vaba oled. Mis sa aga nende inimeste ning äraandjate läbi oled kannatanud, see on kõik minu süü, sest sellepärast ongi nad sinu vaenlaseks saanud, et sa mind päästma tulid.»

«Mis need sõnad tähendavad?»

«Kas sa enam ei tunne seda tütarlast, kelle sa üleile öösi Soontagana teel kahe kurjategija käest päästsid?»

«Ah sina oledki see väike näkineid? Jajah, nüüd tunnen ma sind. Mu pea on uimane ja keha nii nõrk, istume puhkama! Ma ei tea, kust ma siia olen saanud. Kurjategijad langesid salaja selja tagant mu peale, ma ei saanud vastu hakata. Ma ei mäleta enam muud midagi — kui ma jälle ärkasin, tundsin ma hirmsat peavalu, suurt janu ja arusaamatut nõrkust liikmeis. Kõik mu ümber oli pime ning tundsin enda kinni seotud olevat. Keegi naisterahvas tõi mulle paar korda juua ja süüa, aga ta ei kõnelnud mu küsimuste peale midagi ega lasknud mind ka vangist lahti. Oh, kuidas tänab mu süda sind, mu väike haldjas, et sina kui jumalate saadik mind päästma tulid!»

Vaike tahtis praegu vastata, kui jalaastumine selja tagant kuuldavale tuli. Mõlemad vaatasid taha. Metsavaimu naine tuli kõiksuguseid metsarohtusid põlles kandes nende poole. Aga kuidas kohkus ta, kui ta tütarlast tema vangiga üksi väljas nägi seisvat. Ruttu kargas ta tagasi, nagu tahaks ta põgeneda.

«Seisa paigal!» hüüdis sõjamees valju häälega.

Värisedes jäi naine seisma. Vaike oli ta juurde jooksnud ja tema käest õrnalt kinni hakanud.

«Mis sul on, emake, et sa nii värised?» ütles ta osavõtlikult.

«Lapsuke, mis on sul niisuguse naisega tegemist?» küsis sõjamees karedalt.

«Ta oli mulle hea emalik sõbranna.»

«Niisugune nõid, kes isamaa-äraandjatega ühe katte all mängib!»

«Kas ka tema sinu vangistajate seas oli?» küsis neiu kohkunult.

«Mind sunniti! Ma ei võinud teisiti teha,» ägas naine suure hirmuga.

«Kes sind sundis?» küsis sõjamees karedasti.

«Üks võõras... üks tundmata mees...» kogeles ta.

«Kes oli see võõras?»

«Üks võõras... ma ei tea...»

«Aga siin ei olnud ju mitte üks, vaid kaks võõrast. Kes oli teine?»

Naine värises kogu kehast.

«Jah, kes oli see teine?» hüüdis tütarlaps vahele. «Ütle, ütle, kes need mehed olid, kes selle sõjamehe siia tõid? Need olid isamaa kõige suuremad vaenlased ja ta äraandjad.»

«Isamaa-äraandjad!» kõnelesid naise huuled hääletult. «Kust sa seda tead?»

«Ma olen kõike nende sala-nõupidamist oma kõrvaga kuulnud. Üks neist rääkis liivi, teine eesti keelt. Ta hääli oli mulle nagu tuttav, aga näost ei saanud ma pimedas mitte aru, kas ma teda enne iialgi olen näinud.»

Naine oli näost valgeks läinud ja ei saanud sõnagi suust. Ta südames tormasid hirmsad mõtted. Tema mees käis siis äraandjaga ja isamaa vaenlasega ümber, oli Vaike kallale kippunud ja selle sõjamehe vangi toonud. See oli hirmus. Aga seda ei tohtinud ta ometi kellelegi avaldada. Siis oleks mees talle rängasti kätte maksnud, ja oleks ta põgenenud, siis oleks ta maailma naeru ja põlguse alla langenud, seda enam et ta ka ise pimeduse tegudest, mis päevavalgust ei salli, puhas ei olnud. Ta võttis kindlasti ette mitte oma mehe musta saladuse äraandjaks saada.

«Lapsuke, ära kõnele selle nõiaga,» ütles sõjamees neitsile, «sa ju näed ta näost, et ta äraandjate seltsiline on. Nende tööd peavad aga nurja minema nii tõesti, kui ma sõjamees olen.»

«Tema ei või äraandja olla,» ütles Vaike kindlusega. «Ta on ikka mu hea nõuandja-sõbranna olnud ja peab ka nüüd, kus mul ema ega isa ega ühtegi lihast sugulast maailmas pole, mu emaks jääma.»

«Kuhu on siis sinu isa ja ema ja sugulased jäänud? Soontagana vanema suguselts on ju suur.»

«Jah on küll. Ehk Soontagana vanem ja ta emand nüüd surnud on, siiski on neil suguseltsi, aga omist vaestest vanemaist ja sugulastest ei tea ma midagi. Ma tahan neid otsima minna, kuhu jalad kannavad. Sellepärast on mul häid ja ustavaid avitajaid vaja.»

«Mis, kas sina siis Soontagana vanema tütar ei ole, nagu sa veel üleeile öösi mulle ütlesid?» küsis võõras imestades.

«Ei ole! Soontagana emand, keda ma siiamaani oma emaks pidasin, ütles mulle veel surmavoodil, et ma mitte tema tütar ei olla, vaid vaenelaps, kes oma vanemalt ära varastatud.»

«Ära varastatud!» hüüdis sõjamees suure tähelepanuga. «Kust oled sa varastatud?»

«Seda ma ei tea. Surm lubas mu kasuema ainult niipalju kõnelda, et ta oma ülekohut vaevalt südame pealt ära sai ütelda. Ta olla seda kättemaksmise pärast teinud. Üks naine olla mind mu vanemalt ära varastanud. Ka seda nurjatut naist ei tea ega tunne ma.»

«Üks naine sind kättemaksmise pärast oma vanemalt ära varastanud!» rääkis sõjamees järele mõeldes.

Metsavaimu naine oli nii ehmatanud, et tal jõud tahtis lõppeda. Ta jalad vääratasid ja keha tuikus, nii et ta uksepiida najale pidi toetuma. Ta vahtis üksisilmi võõra sõjamehe otsa. Suured higitilgad tõusid ta otsaesisele.

«Lembit, Lembit,» sai ta viimaks suure vaevaga suust. «Nüüd ma tunnen sind. Sinap see oled, sa suur sõjamees, kõrge vanem.»

«Mis sul on, naine?» küsis sõjamees imestades.

«Midagi!... ma tunnen sind... ma olen sind näinud...»

«Kus oled sa mind näinud?»

Küsitav oli uues kimbatuses. Ta oli iseenese võrku mässinud. Pidi ta üles tunnistama, mis ta süüdlase südame taga varjul seisis? Hirmus!

«Arm, arm, suur ülem!» ägas ta viimaks. «Ega ma sellepärast veel sinu pead ei taha, et sa mind siin vangis hoidsid,» vastas Lembit põlglikult.

«Minu süü ei ole üksi see... oh, see on hirmus!»

«Mis siis veel... mis on hirmus? Räägi!»

«Sa mäletad veel seda tormist ööd... tänavu kuusteist suve tagasi...»

«Kas sa sellest tormisest ööst kõneled, mil mu lapsed mult ära varastati? Seda ma küll mäletan. Ta oli minu südames tormisem kui looduses. Aga miks tuletad sa mulle seda hirmsat sündmust meelde? Ära kõnele mõistatusi, vaid nii, et ma aru saan. Tead sa sellest loost midagi?»

Naine noogutas pead... Sõnad ei tulnud tal üle keele.

«Kes nad ära varastas? Kas nad elavad veel?» küsis Lembit nähtava liigutusega tormiliselt.

«Mina...» oli tume kostus. Siis ei jõudnud naine enam midagi kõnelda. Sügav vaikus valitses veidi aega kõigi kolme keskel.

«Sina, sina minu laste varas,» sai Lembit viimaks oma vihas sõnadele mahti anda. «Kas on nad veel elus?»

«Teisest ei tea ma midagi,» vastas vanake hääletult.

«Aga teisest küll?»

«Jah!»

«Kus ta on?»

«Siin! Vaike siin on sinu laps! Siin on see sõlg, mis temal lapsena kaelas oli. See on selge tunnismärk, et ma tõtt kõnelen.»

See tunnistus tuli liiga äkki. Isa ja tütar seisid kui kivikujud liikumata paigal. Sõlg oli õige.

«Sina, hea vaim, sina minu laps!» hüüdis sõjapealik liigutusega ja laotas käed laiali, et Vaiket kaenlasse võtta. «Kas see on tõsi, kas see on võimalik? Jah, see sa oled, sa oled minu Linda nägu, sul on tema silmad, suu, põsed — sa oled tema tõsine noorendatud kujud — sellepärast olid sa mulle esimesest nägemisest saadik nii armas. Sa oled mu kadunud tütar, mu valuga leinatud ja tagaotsitud laps...»

«Ja sina mu isa! Kiitus ja tänu jumalaile, kes nii head mu vastu on olnud ja mind nii ruttu leida lasknud, keda mu süda nii soojalt igatses leida. Mu õnn on suurem, kui sõnad suudavad aimata lasta.»

Nuttes seletas Metsavaimu naine, et ta oli Soontagana emanda käsul Lembitu tütreid ära varastanud. Et ta oma tegu südamest näis kahetsevat ja et ka õnnelik Vaike tema eest palus, jättis Lembit, kes oma tütre leidmise üle ütlematult rõõmus oli, ta karistamata ning tõttas oma tütre seltsis Sakalamaale minema, kus teda juba sõjaväed ammugi igatsusega ootasid.

13. TÜHI PESA

Headus ja kurjus võitlesid Metsavaimu naise südames. Varsti ta kahetses, et ta enda Lembitu laste vargaks oli tunnistanud ning seega suure vastutuse maailma ees endale koormanud. Ühe lapse oli Lembit küll kätte saanud, aga kus oli teine? See mõte pani ta värisema. Ta oli väetikekse mõrtsukas. Kus oli nende ema, Lembitu kallid abikaasa? Ka selle oli ta oma kergemeelse teoga hauda saatnud! Ja mis kasu oli tal nüüd sellest? Tema emand ja palgamaksja ise oli ka surnud, oli surmavoodil oma tegu kahetsenud ja kõik üles tunnistanud. Oh kui hirmus! Ta hirm tõusis veel suuremaks, kui ta sellele mõtles, et tema mees ühe isamaa-äraandjaga ringi käib ning sellega ühes lõksu võib langeda Kas ta ei pidanud parem siit ära põgenema, sest see koht oli talle viimaste juhtumuste järel hirmsaks läinud, maa oli ta jalge all kui kõrvetav tuli. Ja kui ta mees koju tuli, mis pidi ta siis veel temale vastama, kui ta võõra mehe ja selle sõle järele pärima hakkas, mis temale nii tähtis näis olevat ning mille ta nüüd oli ära andnud? Ta ei leidnud mingit nõu. Ta rahutu süda ähvardas rinnas lõhkeda. Ta tundis, kui kõlvatu ta oli. Ta ei võinud ühelegi inimesele maailmas julgesti silma vaadata ega kaastundmust enese vastu nõuda. Ta mõtles oma noore-eale tagasi, mil ta veel süütu neitsi oli, kellest kõik lugu pidasid... aga nüüd... põlatud käetark... nurjatu isamaa-äraandja naine... lapsevaras... ematapja...

Ta ei julgenud enam edasi mõtelda. Ta pähe tulid ikka hirmsamad pildid, ikka hirmutavamad kogud. Ta oleks heameelega nutnud, aga ta nutust võõrdunud silmi ei tulnud pisaraid, mis valu vaigistavad ja rahutusse südamesse jälle rahu ja troosti toovad.

Kuna naine nii kurtis, pidas Metsavaim ise oma Liivi isandaga selle üle nõu, mis Lembituga teha. Pime öö oli nad tagaajajate küüsisist päästnud, aga sellegipärast ei olnud nad veel julged. Vististi hakati neid nüüd igal pool taga otsima ja sellegipärast oli vaja rutata ning jälgi kaotada. Kaua ei tohtinud nad enam kokku jääda. Liivlane pidi katsuma omale maale saada, enne kui ta siin kinni püüti. Aga Lembit ei tohtinud enam lahti pääseda.

«Kõige parem on, kui me ta kohe vagaks teeme, sest kaasa ei või me teda võtta,» ütles Liivi vürst oma seltsimehele, kes mõrtsukamõttega mitte rahule ei tahtnud jääda.

«Mina küll oma kätt tema külge ei taha panna,» rääkis Panda viivitades. «Vangi tapma hakata — see ei ole kellegi ausa sõjamehe vääriline töö.»

«Sa oled küll väga aus sõjamees,» vastas liivlane kibedalt. «Aga mis me temaga teeme?»

«Kui sa tahad, võin ma teda enese juures vangis pidada.»

«Kui kaua?»

«Niikaua kui sõda otsas on. Siis ei või ta enam kahju teha. Ma usun, et ta

vahest oma haavade kätte varsti sureb. Ta oligi juba peast juhmiks jäänud. Mõtles, kus nende hoopide ots, mis ta pähe langesid. Mis sa selle kohta arvad?»

«See pole halb nõu. Aga kas sa pead teda hästi kinni?»

«Missugune küsimus! Kas Metsavaim on siin maailmas sõna andnud ja mitte pidanud?»

«See on hea. Teeme nii!»

«Aga kuidas siis palgaga jääb?»

«Palk makstakse ausasti, kuid enne töö!»

«Töö tehakse. See on kindel. Aga kui ma kohe võiksin palga kätte saada, siis oleks asi veel julgem. Meie ei tea ju, millal jälle kokku juhtume. Sina...»

«Võta siis, sa palganäljane,» rääkis liivlane vihaga ja viskas talle jalgade ette mõned hõbetükid.

Metsavaim pistis need hoolega kotti ja juhatas nüüd seltsimehele tee kätte, kuhu ta seniks pidi minema, kui ta kodunt läbi läheb, vangi järele vaatab ja teemoona ühes toob, sest kahekesi käimise tahtsid nad külade vahel maha jätta, et keegi neid tagaotsitavaiks kurjategijaiks ei hakkaks pidama.

Kes aga võib ta imetust ja ehmatust kirjeldada, kui ta kodus tühja toa eest leidis. Esimene asi oli kohe naine üles otsida ja sellelt järele pärida, kuhu vang jäänud. Naine oli kohmetanud ja ei tahtnud heaga sõnagi suust välja saada. Ta ei olnud veel saanud järele mõtelda, mis ta peab vastama. Õigust kõnelda oli tal siin ilmvõimatu.

«Ta on enese hullus meeles lahti kiskunud ja ära jooksnud,» kostis ta viimaks mitmekordse küsimise peale.

«Üksi?»

«Üksi jah!»

«Kuidas võis ta enese üksi lahti kiskuda? See ei ole võimalik. Sa lasksid ta lahti, naine, kõnele!»

«Mana jõu juures, ma ei ole seda mitte teinud. Ma ei näinud enne, kui ta lahti oli, ja mis võisin mina hulluga teha?»

«Ah, see on hirmus rumal lugu! Nüüd läheb ta ometi oma maleva etteotsa.»

«Mis sa temaga siin tahtsid teha?»

«Ah, kes võib naistele kõik kõnelda. Sellest ei saa enam midagi. Me peame siit hoopis ära kaduma: siin on kardetav elada. Pane ruttu natuke teemoona minu seltsimehe jaoks. Ma pean kohe tema juurde minema. Enne hommikut ära oota mind koju, mul on veel kaunis pikk teekäik ees, mis väga tarvilik on. Pane seniks kõik asjad kokku ja katsu maja veel enne õhtut ära müüa. Homme peame teele minema.»

«Miks peame siis siit ära minema?»

«Teinekord, kui aega, kõneleme sellest. Nüüd too mu sõlg siia!»

Naine kohmetas. Sõle oli ta ju ära andnud. Mis pidi ta ütleva?

«Ah veel üks küsimus,» kõneles Metsavaim vastust ootamata edasi. «Kas

sa tunned veel Vootele sugulasi? Tema tütre lapsi. Kas see sõlg ei ole vahest nende kellegi käest?»

Naine oli kimpus. Sõlest ja selle omanikust ei tahtnud ta midagi rääkida. Aga siin ei võinud ta vaikida.

«Teinekord kõneleme sellest pikemalt,» ütles ta viimaks nõu leides. «Sa ütlesid enesel rutu taga olevat. Ma toon kohe moonna.»

«Rutt küll minna, aga niisama rutt on mul teada saada, kas Vootelel, see on minul, veel sugulasi elab või mitte ja kelle käest see sõlg on saadud.»

«Sinul sugulasi elab! Mis see tähendab?»

«Mina olen Vootele, Soontagana vanem... Sst... mitte sõnagi selle vastu rääkida, kui sa õnnetusse ei taha sattuda. Kas elab mul veel sugulasi? Sina tead: ütle, ütle!» Naine naeris seepeale.

«Kuidas võin ma teada, kas sinul sugulasi veel elab, kui ma sedagi ei tea, kas sul neid üldse on olnud.»

Panda veresooned hakkasid näol jälle sinetama. Tema naine ei tahtnud teda ikka Vooteleks pidada.

«Naine,» hüüdis ta ähvardades. «Sa kuulsid, mis ma sulle ütlesin. Pea seda meeles! Seda on meil mõlemal tarvis.»

«Kas sa Soontagana senise vanema tütart tunned?» uuris Panda edasi.

Ka see küsimus näis väga kahtlane. Miks päris tema mees seda nii teravalt järele? Kas ta ei tunne vahest tema saladusi? See mõte pani teda ehmuma.

«Tunnen! Ta on siingi käinud.»

«Siin käinud!» hüüdis Metsavaim kohkudes. «Kas ta ka mind ei ole näinud?»

«Miks sa seda nii imeks pannes järele pärid?»

«Midagi! see tuli muidu nii jutusse. Kas sa tead, kus Soontagana senise vanema tütar praegu on?»

«Ei tea!» Naise süda põksus pea kuuldavalt seda valet lausudes.

«Kas ta linnas ei ole?»

«Kus linnas?»

«Soontaganas muidugi.»

«Ma ei usu mitte, et ta praegu seal on.»

«Hm, siis oli see tema ise. Pagana õnn, et ta meid ära ei tundnud,» ümises ta iseeneses.

«Mis sa pomised? Kes see tema ise oli?»

«Soontagana vanema tütar. Mis ta nimi ometi oli?»

«Vaike.»

«Vaike! Ei, ta nimi on Leida.»

«Soontagana neiu nimi on Vaike,» vastas naine kindlalt. «Kus sa teda nägid?»

«Saaremaal.»

«Millal?»

«Eile selle ajaga. Aga mis sa sellest siis nii hoolega järele pärid?»

«Ma ei usu mitte, et Vaike eile Saaremaal võis olla.»

«Miks mitte?»

«Ta ei ole kodunt üldse nii kaugele välja saanud.»

«Aga ta on ka ometi kevadel seal elanud?»

«See pole võimalik.»

«Noh, mina nägin teda eile oma silmaga. Aga mis me asjata tühja jutuga aega viidame. Pane moon valmis, — ma pean kohe teele minema. Aga pea meeles, mis ma sulle ütlesin.»

Natukese aja pärast oli Metsavaim teel. Ta oli iseeneses rõõmus, et ta Lembitust, sellest kardetavast mehest, nii hõlpsasti lahti oli saanud. Tema vangis pidamine oleks väga kardetav olnud. Õnneks ei olnud Lembit teda ka mitte täie meelemõistuse juures ega päevavalgel näinud, mis talle suureks kasuks võis olla. Muidugi ei tohtinud ta seltsimees sellest midagi teada. Mis sellest siis oli, kui ta võrukaela pettis?

«Kas Lembit on kindlalt varjul?» küsis liivlane, kui Metsavaim tema juurde jõudis.

«Lembit on niihästi kui kadunud,» vastas ta kavala naeratusega.

See oli liivlasele väga meelega järele. Ta jäi sellega üsna rahule. Kui Metsavaim talle kõik teed kätte oli juhatanud, mida mööda ta võis Emajõe äärde Metsepole maakonda jõuda, kus ta laev varjul seisis, siis lahkusid mõlemad sõbrad teineteisest. Kumbki lubas oma töötust täita ja sõna pidada, Metsavaim Lembitut valvata ning vangis pidada ja vaenlastele Eestimaale teed juhatada, ja liivlane jälle tublisti tasuda. Täitmisele aga ei mõtelnud kumbki. Liivlane tõttas lõuna poole; Metsavaim pöördus siis, kui sõber silmist oli kadunud, otse õhtu poole. Täna öösi veel pidi ta Vootelega kokku saama, täna pidi ta tema suu kinni panema, et siis kartuseta kui õige Vootele Soontaganat enesele pärida. Tema peas keerlesid sajasugused hirmsad mõtted. Ükski teine plaan ei näinud nii julge olevat kui see, et ta õige Vootele siit maailmast ära saadab. Kes teadis teda taga otsida? Keegi polnud teda siin näinud, keegi ei teadnud ta järele pärida! — Nende mõtete juurde jäi ta viimaks kindlaks. Siis vaatas ta üles. Päike oli madalasse vajunud, pikk tee seisis veel ees; ta kiirustas samme, et ta ohver vahest ootamisest ei väsiks ja ära ei läheks.

Naine kodus ei mõistnud aimatagi, mis hirmsat teed mehe jalad kõndisid. Ta ei olnud üldse tema talitustest ja väljaskäimistest midagi taibanud. Need olid talle niisama arusaamatud kui ta kõnedki. Viimasest kõnest näis talle aga midagi tarvilikku silma paistvat. Tema mees ei tundnud Vaiket mitte hästi. Ta oli Saaremaal, kui ta õigust kõneles, vist Vaike-sarnast tütarlast näinud ning pidas teda Vaikeks. Nagu välk lõi talle hele mõtte pähe. Kas see tütarlaps vahest ei olnud Vaike kadunud kaksikõde? Ta oli teda ju ise mererannale viinud, hommikutuulega pimedal ööl lootsikusse pannud ja kaldalt minema tõuganud. Kas ei võinud merejumal teda vihaseil laineil kaitsta ja torm lootsikut Saaremaa randa ajada? See võis võimalik olla. «Oh, kui see nii

oleks!» ohkas ta südamest. «Siis oleks hirmus mõrtsukatöö mu hingelt ära võetud ja mu patune süda leiaks jälle rahu, mida ma enam kaua aega pole maitsnud.»

Ta võttis kindlasti ette mehe käest selle üle selgemaid teateid pärida ning, kui iganes võimalik, teda otsima minna. Igatsusega ootas ta sellepärast meest koju. Õhtu jõudis kätte, pime öö tuli peale, vastu ööd läks tuul kangemaks, tõusis tormiks ja maruks — aga meest ei tulnud ikka veel koju. Kaua vintskles ta unetult asemel, kuulas tormi mühisemist ja vihma ladinat, mille hää talle täna nii hirmus oli, et ta kohe, kui silmad pisut kinni vajusid, kohutavaid unenägusid nägi, mis teda ikka uuesti üles ehmatasid. Tuule vinguvate häälte sekka kostsid nagu kaebavad hädahääled. Ta uskus kindlasti, et täna öösi mingi hirmus asi sünnib, seda tundis ta oma rahutust olekust — ta oli ju tark. Tänapäev oli väga selle öö sarnane, mil ta Lembitu tütrekese paadiga üksi merele oli saatnud. Sellest ajast saadik oli maa küll juba kuusteist korda haljaks läinud, aga siiski mäletas ta seda hirmsat ööd väga hästi. Ta arvas tänagi veel tuule vingumises lapse kisendamist kuulvat, mis kaugemale minnes ikka vaiksemaks jäi ja viimaks veel ainult kõrvus järele kohises. Ta oli sel korral selle hääle eest põgenenud, aga see hääle kostis talle igal pool kõrvu ning ei jäänud kuskil tasta maha, kuni ta viimaks oma südametunnistuse hoopis kustutas. Nüüd oli see vägev hääle aga jälle ärganud ja piinas ta süüdlast südant kangesti. Kukk oli kolm korda juba laulnud, koidukuma hakkas pilveservi palistama — naine ei olnud ikka veel õigel viisil silmi kinni saanud ega ta mees tagasi tulnud.

14. MIS SÕDA TÕI

Kogutud malev oli väljamarssimisel, kui Lembit oma tütrega koju jõudis. Sõnum tema kadumisest oli juba Sakalamaale jõudnud ning tema jälleilmumine tegi rahvale ja malevale suurt rõõmu. Kõige rõõmsam oli aga Lembit ise, sest ta oli oma surnuksarvatud tütre kuueteistkümne aasta järel jälle leidnud. Tütar Vaike ei olnud mitte üksnes ilus kui puhkev roosiõis, vaid ka hea südame ja terase vaimuga. Tema seltsis oli igäühel lõbus viibida. Tema vaimusädemed ergutasid ja vaimustasid kõiki, kellel õnn oli teda kuulda ja näha.

Enne kui ühendatud malev oma vanemate järel liikuma hakkas, andsid vanemad märku vagusi jääda. Uhkeis rõivais vanem ajas ratsa keset malevat ja kõneles tugeva, kaugele kõlava häälega: «Vennad, isamaa sõdijad! Me oleme end vägeva ja tugeva vaenlase vastu ühendanud ja läheme oma Ugandi vendade heaks vaenuvankrit veeretama. Olgem vaprad nagu meie isad ja isaisad, keda kõik naabrid kartsid ja austasid! Ohvrid on antud, jumalad on armulised, targad kuulutavad nende ilmutustest sõjaõnne — me võime teele asuda. Hoidkem ikka kokku ja kuulgem oma vanemate õpetust, siis on kõik hea. Ma tean, julgust ja vaprust on teil igäühel küllalt. Me ei või vaenlasele armu anda, sest ta on salalik ja tige. Temaga ei või inimese kombel ümber käia. Küsige seda Otepää vanemalt, kes alles ühe taevakuu eest temaga kimpus oli.»

«Meeme kõneles hästi — Otepää vanem kõnelgu nüüd!» hüüdsid hääled läbisegamini.

Kõneleja Meeme jäi vait. Teine vanem astus ette. Ta oli kasvult Meemest kaugel taga, aga ta hääl kõlas pea veel kaugemale.

«Ausad Sakala ja Soontagana sõjamehed. Ma olen väga rõõmus, et te meie vaesele Ugandimaale appi tulete. Meie üksi ei jaksa vaenlastele vastu panna. Metsi mööda tulevad nad salaja maale, langevad öökahmakul küladesse, tapavad inimesed une pealt, riisuvad vara ja põletavad majad. Enne kui me omad mehed kokku saame, on nad jälle läinud. Pealegi on neid nii palju, et meie oma väikese malevaga neile midagi ei jaksa teha. Seal ei ole üksnes üle mere tulnud raudmehed, vaid ka naabrid liivlased ja lätlased. Alles teisel kuul tuli Võnnu meister Berthold suure väega äkki Otepää linna alla ja piiras selle ümber. Meil ei olnud linnas kuigi palju sõjamehi. Võnnu Berthold ja piiskopi sulased Sigfrid ja Aleksander Riiast töötasid meie linna rikkumata jätta, kui nad sisse laseme, sest nemad tahtvat rahu tuua ja head uut usku kuulutada. Meie võtsime nad kui vennad vastu, aga nemad lasksid ka oma sõjamehed linna tulla, kes kõik linna inimesed maha tapsid, vara ära riisusid, majad põlema panid ja meie naised ja tütreid vangis viisid. Kes põgenema sai, see veel pääses palja eluga, et teistele hirmsat lugu kuulutada. Kui kõik oli riisutud ja põletatud, läksid nad suure saagiga Liivimaale tagasi. Meie naised

ja tütreid on praegu veel nende käes irvitada ja teotada ja meie peame seda vagusi kannatama. Sõjamehed, teil enestel on mitmel naised, mitmel lapsed, teie tunnete abielu pühadust — mis ütlete teie selle kohta, kui need, meie kõige kallim vara maailmas, meilt nii teotaval viisil ära röövitakse?»

Rääkija hääl värises — ta jäi vait.

«Edasi, edasi!» hüüdsid hääled malevast. «Need petjad, röövijad ja naistevargad peavad oma palga saama!»

Määratu rong hakkas liikuma.

Ühel ilusal päeval odralõikuse ajal hakkas Võnnu linn Eesti ühendatud malevale silma paistma. Salk Riia rüütleid, kes Polotski kuninga juurde Venemaale pidid minema, et teda sakste poole meelitada, juhtusid neile teel vastu. Kui nad aga suurt Eesti malevat eneste ees nägid, põgenesid nad Võnnu linna. Saadikute peamees oli Rudolf von Jericho.

Kohe piirasid eestlased linna ümber, vedasid metsast puid kõigi juurtega linna müüri ümber kokku, ehtasid neist enestele müüri lähedale kõrged tornid, millelt võis linna tuld pilduda ja suitsu ajada ning alt võidelda, ja sõdisid sel viisil kolm päeva Võnnu linna sõjamehed polnud niisugust südidust enne veel kuskil näinud ja sellepärast hakkasid nad juba lootust kaotama. Eestlased olid aga väsimatud. Ühelt poolt linna vallilt olid sakslased ja lätlased, kes linna kaitsesid, sunnitud taganema — eestlasi oli juba müürile tunginud, sild üleminekuks pea valmis, pealtnuule oli linn juba põlemagi hakanud —, kui korraga kõlas sõnum läbi laagri: «Riiast tuleb määratu raudmeeste vägi!» — Eesti vanemad andsid malevale ruttu käsu koguneda ja üle Koiva eest ära minna.

Võnnu linn jäi võtmata; Eesti malev puhkas öö järve ääres Koiva metsas. Vanemad olid nõu pidamas, mis nüüd teha. Teisel hommikul tuli sõnum, et Liivi vürst Kaupo liivlaste ja lätlastega sinna jõudnud ja sellesama järve äärde metsa puhkama jäänud Riia raudmehi järele ootama. Nende vägi oli Eesti väest mitu korda suurem ja tugevam. Nüüd oli vanemal hea nõu kallis, et siit võõralt tundmata maalt veel tervete kontidega pääseda.

Vanemate nõupidamisel kõneles noor Vambola, Soontagana vanema poeg, kui ta nägi, et keegi head nõu ei leidnud: «Kõrged vanemad! Ma ei räägiks mitte vanemaile vahele, kui nüüd hea nõu liiga kallis ei oleks. Lubage mulle osa julgeid mehi, ma tahan nendega vaenlaste järelekuulamisi segada ning neid laiali ajada, et meie nad siis nende suurest hulgast hoolimata võiksimme ära võita.»

«Noormees, sul on kena mõte,» rääkis Lembit rahulikult. «Aga kuidas tahad sa seda teostada?»

«Ma sean oma mehed vaenlastest tüki maad eemale üles, panen enesele siis liivlase riided selga ja lähen Kaupo juurde ning viin talle sõnumi, et terve Eesti sõjavägi üle Ümera jõe on põgenenud. Et nad seda usuksid, peab mul neile väikest osa põgenejaid näidata olema, milleks ma julgeid mehi vajan, kes mõistaksid vaenlast ninapidi vedada.»

«See on kardetav katse, noor Vambola,» kõneles Lembit, keda noormehe julgus liigutas. «Sind võidakse ära tunda, — siis oled sa kadunud. Eluga ei pääse nende verejanuliste käest ükski mehehing.»

«Mina mõistan liivi keelt ja tunnen nende kombeid. Ma usun, et mu plaan korda läheb. Kui nad Riia raudmehi jäävad ootama, siis peame küll tõepoolest põgenema, sest nii suure hulga vastu oleks meil siin tundmatuis metsades asjata taplema hakata.»

See oli väga asjalik kõne ja keegi vanem ei rääkinud enam vastu, vaid kõik soovisid südamest kardetavale ettevõttele kordaminekut. Lembitu süda hakkas seitsaadik soojemalt Vambola vastu tuksuma, sest siinamaale pidas ta teda kui oma vaenlase poega ka enese vaenlaseks. Aga pea nägi ta, et vapper Vambola oma ema kurjusest midagi ei teadnud. Ta oli vaikne ja järeleandlik igas asjas, kuid vapper ja julge sõjas. Tema häälest kõlas iseäralik pehmus ja õrnus, mis nagu sisemist kurbust ja valu avaldas. Lembitu tark silm märkas pea, et ta südames elas peidetud valu, mis tas osavõtmist noormehe vastu äratas.

Vaenlaste laagris lagunes mõne aja pärast jutt nagu kulutuli laiali, et eestlased on põgenemas. Lätlased ja liivlased olid kohe valmis taga ajama minema. Vürst Kaupo aga pidas oma venna Bertoldi, väimees Vane ja saksa rüütlitega teist nõu. Tema ütles: «Ootame oma vennad, sakslased, esiti ära, kes Riias iga silmapilk suure väega siia jõuavad. Siis me võime sõdida ja julgesti vahvaist vaenlastest võitu saada.» Sõjaväes oli aga nii suur vaimustus, et seekord keegi targa Kaupo sõna ei tahtnud kuulda. Viimaks ta andiski järele, jagas väe oma venna ja väimehe vahel ära ja läks terve malevaga eestlasi taga ajama.

«Aga kuhu jäi see noor liivlane, kes meile Eesti sõjaväest sõnumi tõi?» küsis Kaupo teel oma väimehelt Vanelt. «Tema ju pidi meil teejuhiks kaasas olema.»

«Mina ei tea, kuhu ta siit kadus.»

«Kas me vahest petta ei ole saanud? Mu süda on rahutu — ma ei aima head.»

«Kes võiks meid petta? Ma usun, et meie liivlased mitte oma rahvast ei hakka ära andma, nagu...»

«Nagu eestlased, tahtsid sa vist ütelda, mu aus väimees,» rääkis Kaupo kogelevale väimehele. «Kas sa oled julge selle peale, et sind Eestimaal mitte ei petetud?»

«Siis ei tahaks ma enam Vane ega kõrge vürsti väimees olla, kui ma end seal oleksin lasknud petta,» vastas Vane uhkelt. «Kõik on nii julge, nagu päikese tõus ja loojaminek. Kui see lahing on võidetud ja meie sõbrad kõik koos, võime varsti eestlaste peale minna. Vane tunneb kõik teed ja rajad, maad ja mered.»

«Ma tean, et mu väimees on tubli mees ja oma vürstile au teeb,» rääkis Kaupo kiites. «Üheskoos tahame võiduteed käia ja maid ja rahvaid oma

orjadeks teha.»

«Kas sa näed, kus see vihmakull peaks olema, kes siin vihma karjub,» rääkis Vane vahele ja vaatas ümberringi.

«Mis sõjamees vihmakullidest vahib,» ütles Kaupo uhkelt.

«Vihmakull on vana usu järgi õnnetusemärk sõjateel.»

«Tühi usk. Meie saksa sõbrad vaatavad sõjaõnne kandiku viskamisest karunaha peal... nad on targad... neid usun ma enam...»

Temagi oli vahetevahel kuulutama jäänud. Vihmakulli kiunumine kajas mitmelt poolt metsast. Julge Kaupo süda lõi kartlikuks: hääled pidid tõesti midagi tähendama, sest karjujaid linde endid ei olnud kuskil näha. Ruttu laskis ta oma sõnumitoojat taga otsida. Teda ei olnud aga kuskilt leida. Keegi ei teadnud ütelda, kuhu ta oli jäänud.

Äkki kajas vihmakulli kisendamise asemel hirmus kära Liivi, Läti ja sakste ühendatud väe ülemate kõrvu. Seljatagant tungisid eestlased nii suure kiirusega nende kallale, et mõned oma sõjariistad hirmu pärast maha lasksid kukkuda ja põgenema panid. Kes eest ära ei saanud, see langes pealetungijate odade ja sõjakirveste all. Õhtuni kestis hirmus taplus. Eestlased pillasid oma vaenlased laiali ja päeva loojaku eel ei olnud neist enam midagi näha. Kõik sõjamooni oli eestlaste kätte langenud ja sõjamehed, kes põgenema ei saanud, olid vangi võetud. Võit oli suur ja täielik. Eestlaste rõõm oli otsatu. Malev loeti üle ja leiti, et mitte palju mehi ei olnud langenud. Lembitu silm otsis meeste ridades seda noormeest, tänu kellele nii suur võit oli saadud, aga teda ei olnud mitte võitjate seas. Ka kõik järeleotsimine oli asjata.

«Meie noor vapper sõber ja võitja ei ole vististi vaenlaste juurest tagasi tulnud,» ütles Lembit kurvalt. «Vaenlased tundsid ta vist ära, võtsid vangi või koguni tapsid. Või on keegi teist mu vaprat sõdijat meie keskel näinud?»

«Tema oli sõjas,» kostsid mitmed Soontagana mehed. «Ta andis meile vihmakulli vilistamise läbi pealehakkamiseks märku. Ta oli esimene vaenlaste vastu minemas, ta sõdis karu jõu ja päriselt hullu hundi julgusega. Vististi on ta langenud, sest ta ei hoolinud oma elust sugugi.»

Asjata järeleotsimised tunnistasid, et Vambola enam elavate seas ei viibinud. Temaga ühtlasi oli ka Varbola noor vanem Manivalde kadunud.

Õõ otsa peeti rõõmsat võidupidu ja kõneldi neist kahest noorest sõjamehest suure austusega.

Sõjameeste jutt oli üsna õige. Vambola oli vaenlaste väe ära eksitanud, omastele pealehakkamiseks märku andnud ning ise surmapõlgusega koos mõne vaprama seltsilisega suure vaenlaste salga sekka sattunud. Tema seltsimehed olid juba langenud ning tema ükski oli veel viie vaenlase keskel järele jäänud. Vihaga tormasid need tema kallale. Hulljulgusega sõdis ta nende vastu ja jäi ka siis võitjaks. Haavatult ja puruväsinult tahtis ta praegu omaste juurde tagasi pöörduda, kui Kaupo väimees Vane korruga metsapuude vahelt välja astus. Ta tundis oma sõnumitooja ära ja kargas põleva vihaga tema peale.

«Nurjatu äraandjal Sure siinsamas,» kisendas ta hirmsa häälega ja tormas väsinud ja haavatud noormehele kallale. Oma viimset jõudu kokku võttes pani Vambola vastu. Aga ta käed olid suurest verejooksust juba nõrgaks jäänud, ta ei suutnud end enam kaitsta. Suure hooga vuhises Vane sõjanui läbi õhu; Vambola hoidis küll oma oda ette, aga jõuetult langes see ta värisevast käest maha ja vaenlase hoop tabas teda nii tugevasti pähe et ta hingetult maha langes. Hoop oli nii ränk olnud, et ka õnnelik võitja ise surnukehade üle maha komistas. Noormehe veri, mis suust ja ninast ojana välja purskus, värvis ta käed ja riided punaseks. Nagu tiiger, kes verd nähes veel verejanulisemaks läheb, kargas ta rõõmuhõiskega maast üles ja tõstis nui teist korda, et vastase pead purustada. Enne aga, kui ta raske nui sai täie mehejõuga maha langeda, pani kellegi mõirgav, tuntud hääl ta seistama. Ta vaatas ümber. Tema ees seisis tuttav nägu Eesti sõjamehe riides. Esimesel silmapilgul jäi ta imestades seisma. Vastased vahtisid teineteise otsa. Liivlane hakkas tahtmata väriseema.

«Mis tahad sa siit!» mõirgas ta siis ja tormas kutsumata vastase peale.

«Tumm kalamees! Haa, kust oled sa nurjatu keele võtnud, et sellega ausaid sõjamehi niisuguse sopaga määrada, mille sees sa ise ujud? Vilets argpüks ja salakuulaja! Puhas päike kõrgel taevas ei pea sinu roojast häält enam kuulma ega taevasina su äraandjanägu nägema. Ma kahetsen, et sinu veri seda maad peab roojastama, mis ausa sõjamehe verega on kastetud. Sa oled heaks arvanud oma arguse üle keeletu olla, siis tahan ma ka sinu keele igavesti siduda...»

Nüüd algas võitlus kahe tugeva sõjamehe vahel. Hirmsa vihaga, mis kartuse ja mõistuse kaotab ning ainult veel verejanu tunneb, kargas teotatud liivlane noore Eesti sõjamehe kallale, kes keegi muu ei olnud kui seesama, kes hiljuti veel Muhumaalt Saaremaa tornivahile sellesama äraandja seltsimehe kaudu oli käerõnga mälestuseks saatnud. Ka tema võitles surma kartmata ja osavasti, aga Liivi vürsti väimees oli temast keha poolest palju tugevam; osava käega keerutas vürst õhus oma sõjanuia, mis esimesel puutumisel oleks surma toonud julgele vastasele. Viimane sai end veel eest ära hoida ning surmav hoop vuhises mööda. Kassi kärmusega kargas ta nüüd oma tugeva vastase kallale ja lõi talle oma oda sügavale rindu; Vane vajus maha, nui kukkus käest — ta oli võidetud. Selsamal silmapilgul tundis võitja selja tagant enesele nii tugeva hoobi pihta mööda loodavat, et ta tuikus ja uimaselt oma võidetud vaenlase kõrvale verisele rohule maha langes.

Võidetud vaenlased kogusid oma ülejäänud mehed kokku ja kurtsid langenud meeste pärast. Kaupo oli oma väimehe Vane, poeg Bertoldi ja kaugelt suurema jao kõige vapramaid mehi kaotanud. Kahju oli nii suur, et sakslasedki oma väega enam ei julgenud eestlasi taga ajama minna. Nad olid eestlaste vaprust tundma õppinud ja lõid neid kartma. Aga see kahju pidi kätte makstama, kuhjaga, mitmevõrra. Seda vandusid nad koos lätlaste ja liivlastega. Nüüd kogusid võidetud sakslased, lätlased ja liivlased uue väe ja ootasid parajat aega, mil suure väega võiksid minna eestlastele kätte maksta.

Eesti vanemad töotasid edaspidi ikka üksteisele kindlasti abiks olla, sest nad olid ühenduse tulu ja tugevust viimases lahingus tundma õppinud.

«Vennad, olgem edaspidi üks süda ja üks hing!» kõneles Lembit vaimustuses.

«Jah, seda töötame meie kõik,» hüüdsid vanemad ühel häälel, ning sõjamehed laulsid sinna juurde:

*«Ühel meelel, ühel mõttel,
Üks olgu süda üle kõige. —
Seni kui on meestel päida,
Seni kui me vendel verda.»*

15. KURB SÕNUM

Pikalt venisid Vaikel päevad uues kodus õhtusse. Ta ootas vaigistamata igatsusega sõnumeid sõjaväljal! Ta süda tõusis ja vajus lootuse vahel. Kas oli kasuvend ellu jäänud ning kas tuli ta veel oma õde armuga teretama, nagu oli vendade viis? Keegi ei võinud talle nende küsimuste peale vastust anda. Kes ise lootuse ja kartuse vahel kaua on pidanud ootama, see võib aimata, mis Vaike südant koormas ning talle ööd ega päeva rahu ei andnud.

Niisuguses rõhutatud olekus leidis teda Lembitu saadik, kes ruttu eel koju oli kihutanud võidusõnumit kuulutama, et rahvas teaks võidult tulevat malevat auga vastu võtma tulla. Kuidas põksus küll vaese Vaike piinatud süda seda sõnumit kuuldes! Eestlased on võitnud, sõjamehed tulevad suure saagiga koju, Leholas, tema isa linnas, pühitsetakse suurt võidupüha, seal saavad noored ja vaprad sõjamehed auhinda, vanemad annavad oma tütreid kõige vapramaile abikaasadeks — tema kasuvend pidi muidugi kõige vapramate seas olema, kes teda enesele võis nõuda?... oh, kuidas hüppas neiukese süda seda mõteldes.

Ta mõtles õnnega sellele silmapilgule, mil ta temale võis

ütelda, et ta ei ole tema lihane õde. Oh, missugused silmad pidi ta siis küll tegema! Õnnega, siiski veel pooluskumata langeks ta viimaks tema rinnale ja jäädavalt võiksid nad ühte jääda ning teineteise omad olla.

Niisugused julged mõtted võitsid kartuse viimaks hoopis; ta lootis kindlasti, et kasuvend ka teiste võitjate seas tagasi tuleb. Ta kahetses juba, et ta mitte enam Soontaganas ei olnud, et vend sõjahobu seljas isa õue oleks võinud sõita ja temale lahkelt vastu hüüda:

*«Oh mu õrna Õekene,
Sõsar sõrmesuurukene,
Taputilka tillukene!
Tule, õde, tunne venda,
Kes tuli koduje sõjasta,
Sõjakeeru keskeelta,
Vaenumõõkade vahelta.»*

Oh, kuidas oleks ta siis suure rõõmuga noorele sõjamehele vastu jooksnud ja teda armuga tuppa kutsunud sõjaväsimust puhkama. Ja kui kenasti oleks vend seal küsitlenud:

*«Oh mu õrna õekene,
Kust sa tundsid vennakesta?»*

Ja kui nõidusliku mahedusega ei oleks ta siis vastanud:

*«Oma surmasärgist ikka,
Oma kalmukaelarätist,
Oma koolekinnastesta.
Omast kõrvist ruunast ikka,
Oma ratsarakmetesta,
Halli hõbehelmestesta.»*

Tähed hakkasid ehavas taevas helkima ning kuu tõusis metsatuka tagant, kui ootaja neiukese kõrv viimaks hakkas hääli kuulma, mis ta ärritatud rinna kangesti tõusma ja vajuma panid. Kaugelt kuuldus sõjasarve hääli, sõjameeste rõõmus lauluheli ja sõjariistade kõlin. Kui ehaneid koidupeiuks oma õrnad huuled suudlemiseks ulatas, jõudis võidumeeste rong Lembitu linna alla, kus võidupidu pühitsemine oli määratud. Põksuva südamega otsis Vaike terane silm sõjameeste seast oma venda, aga ei leidnud. Tulevalgel oli raske kaugele näha.

«Vaike, mu laps, me oleme oma vaenlased võitnud, uhked kurjategijad laiali pillanud ja nende vara riisunud,» kõneles Lembit oma tüdruku sõjameeste keskelt leides. «Kas sa oled meie võidu üle rõõmus?»

«Jah, isake, sinu rõõm on minu rõõm ja sinu õnn on minu õnn, sest et sinu rõõm ja õnn meie terve maa rõõm ja õnn on.»

«Need on ilusad ja õiged sõnad,» kostis üks kõrge kasvuga noorealine uhkes rõivas sõjamees, kes imestades kena neiu otsa vaatas. «Nii peab iga õige eesti piiga kõnelema.»

Vaike vaatas kartlikult kõneleja otsa ja laskis siis jälle oma silmad sõjameeste reas ringi käia.

«Aga miks sa nii kurvalt enese ümber vahid?» küsis Lembit tüdruku. «Keda otsib sinu kena sõstrasilm sõjameeste seast?»

«Kas mu kasuvend siin on?» küsis ta kartlikult.

«Ah Soontagana vanema poeg Vambola?»

«Jah!» Seda lühikest sõna lausis neiuke niisuguse häälega, et isa talle mitte nii äkki ei julgenud tõtt ütelda.

«Me peame päevavalget ootama, et oma mehed üle võiksime lugeda,» vastas ta viimaks trööstival häälel, «küllap siis näeme, kes koju saanud ja kes oma kondid vapras võitluses vaenuväljale on jätnud. Täna läheme pidu pidama; kes pimedas otsib, see ei leia enda ümber muud kui pimedust.»

Vaike ei jätnud sellegipärast otsimist, ehk küll isa teda enesega kutsus ja võõras sõjamees temaga juttu katsus teha, sest neiuke näis väga ta meele järele olevat.

«Meeme, mu sõber, lähme võidupidule,» ütles Lembit võõrale, kes vastumeelt Vaikest lahkus ja Lembituga hõiskavate sõjameeste keskele kaunile mäekingule astus.

Vaike ei näinud ega tahtnud näha muud kui oma kasuvenna nägu, mis tal

veel elavalt silmade ees seisis. Kehata aga liikus see otsitav nägu sinna-tänna ega jäänud kellegi sõjamehe külge seisma, nagu vaene tüdruk põksuval südamel ootas ja lootis. Nagu sügavas metsas eksis ta kingul sõjameeste lähedal ümber, käis ühest kohast teise, vahtis oma terase silmaga ümberringi, aga jäi petetud lootuses seisma. Tema lähedal sirutus salk sõjamehi kastesel murul ja kõneles elavalt sõjast. Vaike kõrv kuulis seal tahtmata, mis sõjameeste suud pajatasid.

«Vambola oli ikka imelik mees! Kes teine oleks liivlast ja koguni sakslast sel viisil ninapidi saanud vedada!» kõneles üks maasoljaist.

Vaike jäi hinge kinni pidades kuulama.

«Meie vend kõneleb õigust,» kinnitas üks teine hääl. «Vambola oli mees, kes kedagi ei kartnud. Me kartsime juba, et ta endale meelega surma otsib.»

«Ei, tema tarvitas oma tarka pead ja julget südant isamaa kasuks. Ma kahetsen kõigest südamest, et teda praegu meie seas ei ole.»

«Kas ta ikka tõesti peaks olema surma saanud?» küsis jälle üks hääl vahele.

«Selles pole mingit kahtlust. Ta seisis ikka kurvalt iseeneses, nagu aimaks ta oma otsa ette...»

Vaike langes põlvili pehmele murumättale. Ta jõud kadus liikmeist.

«Mina usun peaaegu, et ta endale surma otsis, sest muidu ei oleks ta ometi nii hulljulgelt vaenlaste sekka tormanud, kust tal pääsemise lootust ei võinud olla,» kõneles üks sõjamees. «Kas vahest õnnetu armastus teda ei sundinud seda tegema?»

Vaike kiljatas nii valjusti, et sõjamehed seda kuulsid. Osavõtlikud sõjamehed kandsid poolmeelemärkusetu vanema majasse. Ta oli pimedas otsinud ja pimedust leidnud. Kõik ta kallid lootused olid korraga kui pühitud. Siis oli ta hirmus aimus ometi tõsi. Ta armsam oli surma otsinud ja — leidnud...

Neiu südames valitsesid pimedus, valu ja meeleheide.

16. SÕBER HÄDA-AJAL

Pimedus laotas end üle metsa ja maa, pilvede vahelt pilkusid üksikud säravad tähed läbi puude okste ja tuul kohises tasa metsa ladvas, kui Manivalde oma uimastusest ärkas. Ta vaatas enese ümber, nagu tahaks ta selle kohaga lähemalt tutvuda, kus ta praegu oli. Ta silmad langesid kõigepealt oma vaenlase surnukehale, mis ta ligidal lamas ning talle korruga kõik hirmsad sündmused meelde tuletas. Ta kuulas veidi aega teravasti. Vaikset öörahu ei seganud miski muu kui mõne surija oiged ja kaarnate ning kullide kisa, kes oma saaki jagades vist tülli olid läinud. Värin käis tal üle keha neid südamesse lõikavaid hääli kuuldes. Ta tõusis ja tahtis ruttu siit koledast kohast põgeneda. Mõne sammu järel langes ta komistades suure hulga surnute peale maha. End üles ajades toetus ta käega kaunis tugevasti kellegi sõjamehe rinnale, kelt tasane hääli kuuldavale tuli. Ta vaatas teravasti selle nägu, mis sel silmapilgul pilve tagant väljatulnud kuupalgelt valgust sai. See kahvatanud nägu oli talle tuttav. Pikkamisi läksid maasolija silmad lahti ja tasa liikusid ta huuled, ilma et häält oleks kuuldavale tulnud.

«Vett, vett,» hüüdis Manivalde ta huultelt sõnu lugedes. «Oota veidi, ma tulen kohe jälle tagasi!» Nende sõnadega läks ta kiirel sammul järve poole, mis mitte liiga kaugel ei olnud, võttis sealt kübara vett täis ja ruttas sellega surija juurde tagasi. Suure vaevaga jootis ta haavatud sõjamehele karastavat vett, kastis sellega ta palavat pead, pesi ta haavad tarretanud verest puhtaks ja vaatas neid ligemalt. Peas oli suur haav, millest pärast pesemist jälle verd hakkas nirisema. Osavasti lõikas ta juuksed eest ära ja sidus haavad rohuga kinni. Karastav vesi oli haiget silmanähtavalt kosutanud, nii et ta natukese aja järel juba kõnelema ja meelt märkama hakkas.

«Kus ma praegu olen?» küsis ta nõrga häälega.

«Vaenuväljal. Kosuta end värske veega! Me peame põgenema — aega on vähe —, vaenlased võivad tulla ja meid siit leida.»

«Ah jaa! Ma olin sõjas, ma langesin ja — nüüd ma elan veel! Ei, mul on surmahaav küljes, minust ei saa põgenejat... päästa sina ennast... sa hea mees... Tervita mu kallist isamaad... mu rahvast... mu isa ja ema... muud mul ei ole! Mine, vend, enne kui vaenlased tulevad... mina jään siia... Taara kaitsku sind...»

«Mina ei lähe mitte ükski,» hüüdis noor sõjamees Manivalde liigutatult. «Kui saatus meid kokku on juhtinud, siis tahame ka kokku jääda... ühes pääseda või surra, nagu kõrge Taara tahtmine on. Kui sa võid, siis lase ma võtan su selga. Siit peame ära minema: vaenlased võivad tulla vaenuväljale riisuma ning siis leiavad nad meid siit.»

«See ei lähe, et sa mind kandma hakkad. Sa näid isegi nõrk ja haavatud olevat... Parem on, kui sa iseenele päästad... Kui Taara tahab, võin ka mina veel pääseda... Ma tänan sind su abi eest... ehk võin ma iseennast aidata...»

praegu olen ma veel liiga nõrk... Ruttu, ruttu, kallid sõber... Aga enne ütles mulle veel, kes sa oled, et ma sind meeles võiksin pidada, kui taevast mulle elu kingib.»

«Ma olen Manivalde, Varbola vanem,» kostis noor sõjamees ruttu.

«Manivalde! Ja mina olen Soontagana vanema poeg Vambola,» ütles haige väsinult.

«Sina Vambola! See, kellest terve malev kõneleb!» hüüdis Manivalde imestades. «Missugune imelik kokkujuhumine! Ma tahtsin sind ammugi juba näha saada, sa vapper sõjamees. Sinu ees olen ma kui kuu päikese kõrval. Ja sind peaksin ma vaenlaste kätte jätma! Ei, seda ei tohi olla, niikaua kui mu soontes veri voolab ja silmalaug liigub.»

Vastupanemisest hoolimata võttis Manivalde Vambola ümbert kinni, tõstis ta hiljakesi üles ja hakkas temaga ruttu sinava metsa poole minema. Minek oli vaeviline. Ehk Vambola küll kõike oma jõudu kokku võttes end jalgadele toetades katsus kõndida, siiski pidi ta nõrkuse pärast sõbra najale toetuma, kes ka varsti väsimust hakkas tundma. Koit oli suureks läinud, kui nad Beveri järve kaldale pimedasse kuusemetsa jõudsid, kus nad puhkama jäid. Siin oli hea vahti pidada. Silm ulatas üle suure veevälja kaugele vaatama, mis koidukumast nii imekenaks koidukarvaliseks oli värvitud ja nagu teine taevast vaatajale lahkelt vastu paistis, ainult selle vahega, et ta sügaval jalge all seisis, kuna tõsine taevast kõrgel pea kohal sinas. Kaugel nägi silm pikka musta joont veepinnast üles kerkivat, mis muud ei olnud kui mets teisel kaldal. Manivalde vaatas väsimata seda värvikat taevast tõusvas koidukullas veepinna sügavuses, seda kaugel seisvat kalda viiru, kuulas Ümera jõe kose kohinat, mis oma vett suurde Koiva jõkke saatis — ja ta südames tõusid mitmesugused igatsused ellu. Kui väga oli see pilt selle maa ja mere sarnane, kus tema kõige kallim ja armsam viibis. «Oh, kui ma juba seal oleksin!» ohkas ta kustumatu ihaldusega ja nii igatseva mahedusega, nagu oleks ta oma armsa Saarepiiga lähedal. Ta väsimus oli unustatud, valu meelest läinud; ta meeles seisis ainult üks imekaunis inglikuju, kes teda armastas ja kelle armastuse eest ta maailma oleks andnud. Aga ta oli ju veel võõral maal kesk vaenlasi, veel võisid need neid mõlemaid leida ning seega tema maapealsele õnnele otsa teha. — Me ei tohi unustada, et selleaegsed eestlased olid paganad, kes vagaduse ja headuse palgast, taevast ega paradiisist pärast surma midagi ei teadnud. Nende taevast ja paradiisist oli hea elu maa peal, mille kättesaamine niisama kõrge ja igatsetav eesmärk oli nagu kõige vagamate ristiusuliste soov igavese elu järele. Neil ei olnud pärast surma mingit lõbustusepaika, mingit palka. Nende elu pärast surma oli igav, ilma lusti ja rõõmuta maa-aluse riigi valitseja Mana vallas manalas. Kes sinna sai, sel olid juba maailma lustid ja rõõmud seljataga. Sellepärast otsis igamees siinpool surma endale headust ja õnne, mida teises maailmas, manalas, enam ei olnud. See tundmus asus ka Manivalde rinnas. Tema taevast ja helkiv koidutäht oli Saarepiigake, keda ta ühegi hinna eest ei tahtnud kaotada.

«Meie ei tohi enam mitte vaenlaste kätte langeda — meie peame eluga koju saama!» ütles ta vaimustuses ümber vaadates.

«Õnnelik mees, et sa seda võid ütelda,» rääkis Vambola kurvalt. «Ma näen, sinu soontes voolab palju kangem isamaaarmastus kui minus. Ma pean ütleva, kui ma õiglase sinu vastu tahan olla: mind ei meelita mu isamaa mitte tema metsadesse tagasi, ehk ta küll mullegi armas, üliarmas on...»

«Vaene Vambola, sa eksid, kui sa minu kojutõttamise tuhinat ainult isamaa-armastuseks pead. Ei, sellega ei või ma mitte kiidelda. Minul on midagi muud südamel, mis mind tuuletiivul koju kannaks... niisamasuguse mere kaldale nagu see järv siin on. Ma ei ole sellest kellelegi kõnelnud, aga sinule võin ma oma viimse saladuse usaldada, kui sa aga kuulda tahad.»

«Sa teed mulle sellega suurt rõõmu, kui mind oma usaldusmeheks pead,» vastas väsinud ja haige Vambola.

«Minu kojukutsujad on kaks sõstrasilma, mis mulle sügavasse südamesse on vaadanud ning mind otsekui ära nõidunud kõneles Manivalde soojalt. «Neid imesilmi, seda lahkete nägu, neid naeratavaid huuli — oh, neid pean ma jälle näha saama, kui see ka mu elu maksaks. Vend! kas oled sina iialgi niisuguseid tundmusi tundnud, mis minu südames praegu liiguvad — mis see imeneid minu südames kui nõidusväel põlema on sütitanud! Räägi, oled ka sina mõnele nugissilmale nii sügavale silma vaadanud või on mõni sõstrasilm end sinu poole pööranud? Räägi, mu saatuse-seltsiline ja sõjavend!»

Manivalde sõnad olid pehmed ja hääled nii mahe, et ta imejõuga ka seltsimehesse mõjus. Haige sõjamees ohkas sügavast südamest ja vastas siis niisama õrnalt:

«Meie saatused ei ole üksnes sõjas ühesugused, vaid ka kallil kodumaal — aga ometi seisavad nad teineteisest nii kaugel nagu see kaunis taevasina meie pea kohal sellest, mis all järvesügavusest vastu paistab. Mu keel ei suuda sellest kõnelda. Luba mind parem vaikida ja jäta mind mu saatuse hooleks. Ma tänan sind veel kord kõige abi eest ja tuletan sulle meelde, et sa üksi koju lähaksid. Sind ootab seal õnn, armastaja mõrsja, mind — oh, mind ootab seal õnnetus, millel nime ei ole. Ma ootan, et Mana taat mu silmad kinni vajutab, kannatused lõpetab ning mu oma igavesse varjuriiki elama võtab. Rõõmud ja lustid on minust möödas. Me ei sünni ju kokku — mis elu see oleks, kui ühel on taevane rõõm, teisel piin ja näriv valu südames? Ma lootsin sellest võitu saada, aga ma tunnen selgesti, et ma end lootuses olen petnud. Kuigi sõjahaavad paranevad, mu südamehaavad on parandamatud...»

Osavõtlik sõjamees kuulas ta kõnet üsna kohkudes. Hella kaastundmusega küsis ta selle suure mure põhjuse järele, mis teda nii raskesti rõhus.

«Minu nõu oli seda maailma kõrvade eest varjul hoida ning oma rasket saladust endaga ühes hauda viia,» rääkis Vambola üksisilmi kauge koidu poole vahtides, «aga sinule ei või ma ometi ütlemata jätta. Kuula siis ja ehmata! Ka mina armastasin üht nugissilma ja tema vist ka mind; ma ei ole temale sellest sõnagi ütelnud, ka tema minule mitte, ma lootsin, et sõjatules ta

mul meelest läheb, aga tühi lootus! Mu süda on nii haavatud, et tahab lõhkeda. Ma aiman hirmsat õnnetust, kui ma koju peaksin saama...»

«Aga pühade hiimägede pärast, see on ju kõige suurem õnn maailmas, kui kaks südant teineteist armastavad — ma ei saa aru, mis sind seejuures võib kurvastada?»

«Ta on aga mu — lihane õde!» rääkis Vambola üsna hääletult.

«Sinu enese lihane õde! Oh sa õnnetu sõber! Hiied on sind raskesti karistanud. Millega sa oled seda ära teeninud?»

«Mina ei tea mitte, millega ma jumalaid oleksin vihastanud, aga siiski on nad mind nii hirmsasti nuhelnud.»

«Siis ei tohi see mitte tõsi olla. Minu süda ütleb mulle, et siin eksitus peab olema. Katsume aga koju saada ja asja paremini järele uurida. Seal peab mingi salasõlm sees olema. Ma võiksin selle peale kihla vedada.»

«Ära katsu ennast ega mind petta,» vastas Vambola palavikus, sest ülejõu käimine ja kange meeleärritus olid ta nii ära kurnanud, et ta nüüd jõuetult pehmele mättale maha vajus. «Ma tunnen seda asja põhjani, niisama kui oma kustumatut, nõdrameelset armastust, millel muud vaigistavat rohtu ei ole kui vilu maamuld. Tema on minu õde ja mina tema vend, seda ei või ükski taevavägi teiseks teha...»

Mis võis Manivalde veel ütelda? Ta nägi, et siin sõnad ainult kahju võisid teha, ja jäi sellepärast vait olles oma uue õnnetu sõbra kõrvale seisma. Nüüd tulid talle rasked päevad. Ta tundis oma liikmeis seletamatut väsimust ning ta sõber võitles kõrge palavikuga, mille haavad ja väsimus olid toonud. Vähe lootust oli tal, et ta sõber, keda ta nii hea meelega oleks päästnud, veel terveks saab ja omale maale tagasi jõuab. Ta haigus läks ikka raskemaks ja seega ka nende võõra maa metsades viibimine kardetavamaks. Iga päev natukehaaval ikka edasi põhja poole tulles jõudis ta viimaks oma haige sõbraga õnnelikult Eestimaale Aliste maakonda. Siin juhtus ta üksiku metsas seisva hurtsiku juurde, kus elas vana emake, kes metsarohtusid tundis ja nendega inimesi arstis. Selle vanakese katuse all leidsid noormehed lahket vastuvõtmist, sest et sõjamehi igaüks armuga vastu võttis. Manivalde ja metsaeideke põetasid kahekesi Vambolat, kuni ka see viimaks paranema hakkas. Ühel päeval, kui Vambola jälle niikaugel oli, et ta juba üleval käis ja võis kõnelda, tuli sõber lahke naeratusega tema juurde ja rääkis südamlikult:

«Kas sa näed, Vambola, me elame veel ja oleme pealegi oma isamaa pühal pinnal, oma isamaa inimeste seas. Kas sa veel oma nooruse närtsimist igatsed?»

«Manivalde, mu kallid sõber ja elupäästja, mu süda tänab sind sinu abi eest,» ütles Vambola liigutatult. «Mina ei mõtle mitte enam surmale — ei, see oleks argus ja mitte mehevääriline olek —, aga mul on midagi muud mõttes ja selle täitmiseks pead sa mul abiks olema.»

«Kui sul õige mõte on ja kui ma sind aidata võin, siis heameelega.»

«Mõte on õige ja hea, ning aidata võid sa, kui aga tahad.»

«Ütle siis aga! Tahtmist ei puudu su sõbral, kui asi sinu heaks tuleb.»

«Ära räägi kellelegi hingelisele, et mina veel elan, et sina minu päätsid,» ütles Vambola rõhuga. «Ära vaata ühtigi nii imestades mu otsa. Ma usun, et terve kogutud Eesti malev mind surnuks peab ning et see sõnum juba ka koju on jõudnud ja tervel maal laiali lagunened. Kui mind keegi taga leinas, siis on see nüüd juba möödas ning kõik on jälle rahulikus korras. Nii võin ma vististi oma kurba saatust kõige hõlpsamini unustada ning ka ise unustusse jääda, mis ainus tee on, kui ma oma päästmist õnnetuks ei pea pidama. Ei, ei, ära räägi sellele vastu, see on minu kindel nõu, milles ma järele ei anna. Ma olen kaua oma elu üle järele mõtelnud — see on ainus tee, ära eksita mind selles! Ela sina õnnelikult ja unusta oma õnnetu sõber, sest mu mälestus võiks sinu head südant kurvastada ning su õnne tumestada.»

Manivalde ei võinud selle vastu midagi parata. Mõne päeva pärast lahkus ta oma sõbrast, silmaveega töötades, mis teine temalt kui truult sõbralt nii tungivalt oli nõudnud. Ja mis selleaegsed eestlased kord lubasid, seda nad ka pidasid. Manivalde huultelt ei tulnud ühtegi sõna, mis ta südamel varjul seisis. Teda võeti suure rõõmuga kodumaal vastu, kui ta end esimest korda kodumaa nurmedel näitas, sest ka teda oli surnute sekka loetud. Tema esimene käik oli Saaremaale, et seal oma armsamaga kokku saada ning teda varsti mõrsjana koju tuua. Vaheajal oli aga palju muutusi olnud, millest noorel sõjamehel aimugi ei olnud, ja need muutused puutusid rohkesti ka Manivaldesse. Et nende sündmustega ligemalt tutvuda, peame Soontagana lähedale Metsavaimu majasse tagasi minema ja vaatama, mis seal sel ajal sündis, kui sõjamehed vaenlaste vastu sõtta läksid.

17. UUED PLAANID

Metsavaim elas juba tükk aega uues kohas, kus ta tagaotsimise eest julge võis olla. Ta oli tol korral, kui ta naine teda koju ootas, alles teisel päeval, pealegi koguni haigelt koju jõudnud. Tema kahvatu nägu ja metsik vaade olid ta naist imestusega täitnud, aga ta ei andnud siiski mingit selget vastust naise osavõtlikkudele küsimustele. Sellest ajast saadik oli ta veel hirmsamaks ja metsikumaks muutunud ning naine ei julgenud viimaks enam tema imeliku oleku järele pärida, milles päevavalgust kartvad saladused varjul näisid olevat. Ühes asjas oli ta, nagu naine arvas, paremaks muutunud: ta ei käinud mitte enam kodunt ära ega jäänud päevade kaupa välja, nagu mõne aja eest Soontagana lähedal elades. See-eest seisis ta tihti iseeneses ja haudus plaane, millest ta naine midagi ei teadnud. Teiste inimestega ei andnud ta end iialgi kokku.

Eestlaste võidusõnum lagunes kulutulena kogu maal laiali ja jõudis viimaks ka Metsavaimu kõrvu. Igal pool sünnitas see elavat rõõmu, rahvas kogunes hiitmesse, ohverdas jumalaile tänuks uudsevilja ja võttis sõjamehi suure austusega vapra vaenutee tallamise järel vastu, aga Metsavaim ei pidanud sellest ühtigi lugu. Tema äraandja-süda soovis, et Eesti ülemaist ükski enam tagasi ei oleks tulnud. Neid kartis ta kuri südametunnistus, et need ta ilusad plaanid ja hiilgavad õhuhood ära rikuvad. Kui ta hoolega selle järele kuulas, kes auga vaenu väljalt tagasi tulnud ja kes võõral maal surma leidnud, siis ei sündinud see mitte osavõtmisest maleva käekäigust, vaid hoopis isesugusest soovist. Missugune tema osavõtmine sõjameeste käekäigust oli, seda võime sellest näha, et Metsavaim väga rõõmsas tujus koju tuli, kui ta oli kuulda saanud, et noor Soontagana vanem Vambola mitte enam koju ei ole ilmunud. Sõjameeste jutu järgi oli ta tapluses surma leidnud, ja seda võis küll uskuda, sest kõik leinasid teda taga ja olid ta surma pärast väga kurvad.

Kaua oli õnnetu naine kadunud Lembitu last meeles kandnud; ta oli oma mehelt tema kohta mitmeti teatust tahtnud saada, aga ta vali mees ei lasknud endalt poolt sõnagi välja meelitada.

Vaesel kahetsejal ja kurtjal naisel pakitses süda valu pärast, aga ta ei suutnud seda mingil viisil vaigistada. Ta pidi vaikselt ootama, kuni mees paremasse tujju satub ehk kuni saatus ta peale armu heidab ning talle juhtumise teel teatust toob, kus see neitsi elab, keda tema mees Vaikeks pidas. Sellepärast oli ta rõõmus, kui nägi kord oma meest lahkel tujul koju tulevat ning teda ennast Soontagana inimestest juttu tegevat.

«Kuule, naine,» ütles ta, «ega Soontagana surnud vanemal rohkem lapsi ei olnud kui poeg ja tütar?»

«Minu teada küll mitte,» vastas naine, kellel heameel oli, et mees sellest asjast hakkas rääkima. «Aga miks sa seda küsid?»

«Ma tahtsin kuulda saada, kas surnud vanema soost veel keegi elab, kes linna enesele võiks pärida.»

«Aga tema poeg ometi — noor Vambola...»

«On juba mätta all. Tema pärast võtku Soontagana kas või tont enesele.»

«Või see kena poisike surnud!» ohkas naine. «Muidugi vist vapras võitluses?»

«Vapras võitluses või ka vapras põgenemises, see on ükspuha. Peaasi, et teda enam elus ei ole. Sina ei tea siis mitte kindlasti ütelda, kas tal vendi oli või mitte?»

«Ei olnud vististi mitte. Aga kas õde siis oma vanemate varandust ei päri?»

«Jah, varanduse võib ta küll pärida, aga vanemaks ei või ta ometi saada. Selleks pean mina saama.»

«See ei lähe,» kostis naine kartlikult, sest ta teadis, mis õnnetust see katse neile mõlemale võiks tuua. Kui tema mees oleks vanemaks saanud, siis ta oleks pidanud teiste vanematega seltsima ja seal mitme vägeva mehega kokku saama, kelle eest neil asja oli kõrvale hoida, mispärast nad tema teades oma elukohta olid muutnud. Ja et tema õige Vootele ei olnud, seda teadis ta naine liiga selgesti.

«See peab minema,» kostis mees ähvardavalt, «kui ka kõik manalased minu vastu lahti peaks lastama. Enne peame aga kohe surnud vanema tütre üles otsima ja tema vara jagamise ära õiendama, et ta pärast meile ses asjas enam tüliks ei oleks.»

«See on õige nõu,» ütles naine rõõmuga, sest sel viisil võis ta ka kadunud Lembitu tütre jälile saada. «Kus ta võiks nüüd olla?»

«Kas ta Soontaganas ei ela?»

«Ei ela. Sa ütlesid, et teda Saaremaal oled näinud. Kus kohal see oli?»

«Kas sa siis arvad, et see oli ikkagi Soontagana piiga?»

«Ega mina teda ei ole näinud. Kui ma teda näha saaksin, siis võiksin ma kohe ütelda. Lase mind vaatama minna.»

See nõu ei olnud mitte paha. Ise ei tahtnud ta ennast Saaremaal enam mingi hinna eest näidata. Seepärast oli ta naise ettepanekuga väga rahul.

«Sa pead kaval olema,» rääkis ta siis naisele, «ja ta siia meie juurde tooma. Ta ei tohi pahade nõuandjatega kokku saada. Seepärast pead sa oma keeleosavast ja nõiakunsti tarvitama, kui lubamised üksi ei avita.»

Rõõmuga lubas naine kõik täita, mis mees iganes nõudis. See mõte ju oli ometi olnud ta armsam ja igatsetavam eesmärk, sest nüüd võis ta teada saada, mida ta nii südamest teada igatses. Selle reisi küljes rippus ta südamesoovi täidminek ja kõigest süüst vabaks saamine, või lootuse langemine ja süüdlaseks jäämine omaenda südame teadmise ja jumalate ees. Sellest võime juba mõista, missuguste ärritatud mõtetega ta teele läks.

Metsavaim oli väga rahul. Tema peas liikusid teistsugused mõtted ja korralikud plaanid, millede täidesaatmiseks tal nüüd mõnd aega naist kodus

eksitamas ei olnud. Tema kõige suurem soov oli Soontagana vanemaks saada; selle ettevõtte eest tahtis ta kõik teha, mis iganes võimalik. Tema plaan Lihula kalmumäel ei olnud mitte täide läinud. Vootele oli küll lubatud ööl sinna tulnud, aga tema suur koer kaitses teda mõrtsuka eest. Niipea kui viimane vanakese kallale kargas, oli tal tugeva ja vihase koeraga tegemist. Kui ta koeraga valmis sai, ei olnud Vootelet enam kuskil näha. Ta oli vististi tema hirmsat nõu märganud ning nüüd võis ta avalikult tema vastu üles astuda ja ta nõu nurja ajada. See mõte piinas teda rängalt. Kätte ta teda vist küll ei saanud, sest ta oli juba oma elukohta targu vahetanud, aga vanemaks saamise juures võis ta talle tülinaks olla. Ta ei oleks oma hirmsat plaani nii ruttu katki jätnud, kui Vootele sest ajast saadik hoopis ära poleks kadunud. Ta ei teadnud teda kuskilt otsida. Aga vanema aust ja võimusest ei tahtnud ta sellegipärast ilma jääda. Ebausklik nagu Metsavaim oli, mõtles ta seepärast siit kaugel elava kuulsa targa juurde minna ja temalt oma tuleviku kohta otsust nõuda. Kauget tarka ei valinud ta mitte üksnes sellepärast, et need ikka kuulsamad on, vaid ka juba selle kartuse pärast, et teda ligidal vahest ära tuntakse.

18. TARGA JUURES

Nii võttis ta siis ette varsti pärast seda, kui naine oli läinud Saaremaale, teereisi läbi Metsepole Alistesse, kus tol ajal kuulus tark Aru eit üksikus metsahurtsikus elas.

Tormisel sügisööl jõudis ta Aru eide hurtsiku juurde, mis sügaval suure metsa sees kõrgel kingul kolme suure kuuse varjul seisis.

Kuused kohasid tormi käes ja segasid seda sügavat rahu, mis majakeses veel veidi aja eest oli valitsenud. Koldekivil istus vanaeideke, kes väriseval käel uut piirgu põlema süütas ja pihti pani ning siis hoolega ahjunurka kuulas, kus haige oli asemel praegu ärrganud. Ta oli toidu valmis teinud, parema osa hingede jaoks laudile viinud ja ülejäänud osa haige ja enda tarvis ahjuotsale pannud, et nii kauemini soe seisaks. Nüüd võis söömaaeg alata, sest haige oli enda istukile ajanud ja tasase häälega kõnelema hakanud. Lugejale olgu siinse vaikuse kohta nimetatud, et praegu oli hingede-aeg, millal kõik vagusi elasid.

«Vaesed hinged, kuidas nad uluvad ja vinguvad,» ütles haige, kelle kahvatanud näole langes punakas piirutule valgus. «Oh, neid on sellest sõjast saadik palju rohkem, kus nad võidu eest langesid!»

«Jah, ja just kõige vapramad noormehed, keda igal pool taga leinatakse,» vastas vanake osavõtlikult. «Kui minul ka kellegi vastu kaastundmust poleks, siiski läheb mul meel haledaks, kui rahva kahetsusele mõtlen.»

«Kes peaksid siis need olema, keda rahvas nii taga kahetseb ja kelle pärast sina, hea emake, rahva kahetsuse pärast leinad?»

«Kõigepealt kaks noort vanemat, Vambola ja Manivalde, ning veel mitu teist vaprast sõjameest.»

Noor sõjamees, kes keegi muu ei olnud kui meie tuttav Vambola, ohkas sügavasti.

«Ma usun kindlasti, et nad mitte mõlemad ei ole langenud,» ütles ta siis nõrga häälega. «Teine neist jõuab peatselt oma kodusse, kus teda omaksed rõõmuga vastu võtavad.»

«Kui see nii oleks. Aga ta vaene peab nägema, et saatus selle aja sees valju käega ta omaste majas on mässanud ning armsamad siit maailmast ära viinud. Minulgi on sellest noorest sõjamehest kahju, ehk mul küll asja ei ole tema kurbusest osa võtta.»

Noormehe veri hakkas kärmemalt jooksuma. Poolhingetult küsis ta ruttu:

«Kellest sa kõneled, hea emake?»

«Eks ikka Vambolast, Soontagana vanema pojast. Kas siis tema see ei olnud, kellest sa ütlesid, et ta veel elavat ning varsti koju jõudvat?»

«Ei, ei, ma räägin teisest — Manivaldest. Aga mis on siis Vambola kodus sündinud?»

Emake seisis natuke aega vait. Tal ei näinud lusti olevat sellest asjast kõnelda.

«Jätame selle jutu,» ütles ta viimaks tõustes ja söögilaua juurde minnes, et toitu lauale panna.

«Ei, kõnele veel! Ütle, mis on Soontaganas sündinud,» küsis haige kannatamatu häälega.

«Soontagana vanem ja ta naine on mõlemad surnud,» kostis Aru eit ruttu. «Nende surma üle olen ma rõõmus, aga poja surmast ei rõõmusta ma mitte — temal polnud selles ju süüdi, pealegi olnud ta väga südi sõjamees.»

Vambola huuled läksid kõvasti kokku. See teade mõjus tasse nii vägevasti, et ta vaevalt veel end jõudis vaigistada Kahekordse raskusega litsus ränk saladuse koorem siin teda. Kui hea meelega laseks iga kannataja oma murest teisi osa võtta mis kergendab valu ja saadab südamesse troosti, aga ta ei tohtinud, ei võinud oma saladuse katet kergitada. Ta oli maailma ees surnud, ta pidigi oma hingeõndsuse juures maailma ees surnuks jääma. Vagusi kannatas ta, mis saatus temale kannatada andnud. Aga ta imestas väga, et vanake Soontagana vanema surma üle rõõmus oli. Mis see pidi tähendama? Kui ta selle kohta seletust nõudis, vastas vanake pooliti pahameelega:

«Ma ei taha vanust asjust enam rääkida ega kurbi sündmusi meelde tuletada. Pealegi puutub kogu see lugu sinusse veel vähem kui minusse — mis sa kõiki asju järele pärid?»

Ehk see ütlus noormehe meelest küll kõige vildakam oli, siiski ei võinud ta midagi parata, vaid pidi rahule jääma, kui ta ise ei tahtnud oma saladust ära anda. Seepärast jäi ta vagusi. Ta kuulas teravasti.

«Kuule, hea emake, kas keegi ei käi väljas?» küsis ta viimaks Aru eidelt, kes oli toidu lauale kandnud. «Mina nagu kuuleksin samme toaseina ääres.»

«Mina ei kuule midagi. Kes siin ometi võib olla? Niisugusel ööl ei lähe keegi õige inimene uluvalt välja.»

«Aga ma tunnen astumise kõminat.»

«Siis hulguvad hinged siin ümber. Vaesed hinged, ei ole teil rahu ka tormi ega vihmaga. Ma pean neile veel rohkem toitu viima.»

«Hinged ei või ju nii rasked olla, et maapind astumisest mädiseb.»

«Tühi arvamine. Sa oled veel haige ja sellepärast kuuled sa hääli ja tunned astumisi, mis kuskil olemas ei ole.»

Vambola ei võinud selle vastu midagi enam ütelda, sest tõepoolest oligi kõik vagusi jäänud, ja ta kõrv ei kuulnud tuule vingumises enam mingit võõrast häält.

«Kui minu hea seltsimees ka ometi ulualla oleks saanud!» ohkas ta viimaks. «Ilm on väga paha.»

«Ma keelasin teda küll minemast,» vastas vanake, «aga ta ütles, et mitte enam oodata ei või. Sina olla juba paremaks saanud ja teda kutsuda isamaa kohused. Nii ei võinudki ma teda enam keelata.»

«Jah, teda ootavad kodus au ja õnn!» ütles haige kurvvalt.

«Kes ta oli? Minule ei ütelnud ta oma nime ega seisust mitte. Ma usun

aga, et ta mitte lihtsõjamees ei olnud, ehk ta küll end sellena püüdis näidata.»

Väljas ukse taga oli kolistamist kuulda.

Mõlemad toasolijad jäid teravalt kuulama. Väljas ei lõppenud kolistamine. Näis just nii olevat, nagu otsiks keegi toa ust.

«Kas seal hinged kolistavad või on keegi kehaline hing ukse taga?» küsis majaemake toast piirutulega uksele astudes.

«Ava uks!» vastas hääle ukse tagant. «Ma olen inimene ja otsin sinu juurde teed, aga pimedus on nii suur, et ustki ei leia.»

«Mis sa nii hilja siit veel otsid?»

«Ma tulen tuleviku pärast sinult nõu küsima, kui sa see kuulus tark Aru eit oled,» kostis hääle edasi.

Vanake avas ukse ja valgustas piiruga pimedat ööd. Sisseastuja oli vanaldane kuivetanud mehike keerlevate silmadega, mis ühelgi asjal paariks pilguks puhkama ei suuda jääda, vaid ikka oma vaatepunkti vahetavad. Ruttu käisid ta silmad vanakeselt väikesse poolpimedasse tuppa ning leidsid viimaks voodist noormehe. Et haigus ta väga oli kurnanud, seepärast ei tundnud sisseastuja teda mitte. Siiski oli ta nägu talle nii tuttav, et ta pilk temal kauemini peatuma jäi. Kui ta märkas, et noormees ka teda niisama teravasti silmitses, pööras ta näo kõrvale ja vaatas enese ümber. Tuba oli väike. Ühes nurgas seisis pisike lahtise kerisega ahi, mille suu ees koldes pada koogu otsas kõlkus. Vana emake oli lõuka kõrvale istunud ja vahtis nii teravalt võõra otsa, nagu tahaks ta tema südamesse vaadata ja sealt tema nurjatust lugeda. Ebausklik mehike kaotas julguse ja hakkas peaaegu kartma.

«Istu ja kõnele oma asi ära!» ütles eideke lühidalt, mis näitas, et talle see mees mitte meelega järele ei olnud.

«Sa ei ole mulle mitte vastanud, kas sina see Aru eit oled, või pean ma teda veel kaugemalt otsima.»

«Minap see olen. Kõnele!»

«Ma tahan oma tulevikku kuulda.»

«Mis asjas?»

«Seda võin ma sulle siis ütelda, kui sa üksi oled. Kes on see mees seal?»

«Haige sõjamees. Tema ei eksita meid. Kõnele!»

Mehike näis kimbatuses olevat. Ta ei sallinud võõraid oma plaanide juures. Aga tal ei olnud julgust tarka oma nõudmisega pahandama hakata, sest see sõnakasin olek ei tähendanud palju head.

«Soontagana vanem on surnud, vana kui ka noor,» algas võõras kogeldes, «ja ma tahtsin sinult, sa kuulus tark, küsida, kas seda võib ette teada, kes uueks vanemaks saab?»

Seda küsimust oli tark kõige vähem mõistnud oodata. Talle ei näinud see sugugi meelega järele olevat.

«Mis see sinusse puutub?» küsis ta äkki.

«Mina võtan isamaa asjadest ja ta käekäigust elavalt osa, sellepärast tahaksin ma seda heameelega teada saada.»

«Sina tahtsid aga oma tulevikku kuulda saada. Kas see sinu tulevikuga kokku puutub?»

«Jah, väga lähedalt.»

«Sina tahad vanemaks saada?»

«Mitte teenimatul viisil. Mis tuleviku tähed sellest ette ütlevad?»

«Ma ei ole seda mitte järele uurinud. Niipalju võin sulle aga nüüd juba ütelda, et uueks vanemaks ainult vapper sõjamees valitakse, aga mitte niisugune, kel sõjamehe vaprust karvaväärki ei ole. Nüüd vajab aeg vapraid mehi; seda tunneb rahvas ja valib vanemaiks kõige vapramad. Mis vaprustegusid sina oled teinud?»

Kuulutuse ihaldaja, kes keegi muu ei olnud kui meie tuttav Metsavaim, hammustas viha pärast huuli. Vanakese terav vaade ja kare tõeütlemine tegid ta üsna rahutuks. Mahasurutud vihaga vastas ta:

«Mul on tarvis ettekuulutusi, aga mitte küsimusi.»

«Kes minu küsimustele ei taha vastata, sellele ei kuuluta ma midagi,» ütles tark lühidalt.

«Mul on õigus vanemaks saada, aga kardetav vaenlane on mul teel tüliks, kes kõik mu ettevõtted nurja püüab ajada. Kuuluta head!»

«Õigus vanemaks saada oli ühelainsal inimesel, aga seda ei ole enam oma õigust nõudmas. Nurjatu äraandja, endise leedu orja Panda läbi langes ta oma vaenlase kätte, kes siinamaale Soontagana vanem oli ja nüüd on surnud. Keegi teine inimene, kes õnnetule vanemale kõige lähemal seisis, ei lähe enam seda nõudma, mis õigele pärijale ülekohut on tehtud. Sellepärast ära looda sina asjata ega ära kiitle oma õigusega, mida sul ei ole. Vanemate kogu valib uueks vanemaks, kes seda väärrib. See oli minu ettekuulutus. Sul ei ole vaja seda uskuda, aga ma ütlen, et see täide läheb.»

Metsavaim oli kui piksest löödud. Tõmbed löid talle kehasse, ta käed läksid rusikasse, silmad välkusid tuld ja keerlesid peas ning veri tõusis pähe. Suure vaevaga jõudis ta oma tulist viha tagasi hoida, mis teda iga kord murdjaks metsaliseks muutis. Aga kartus halva ettekuulutuse pärast vaigistas teda veel niipalju, et ta mõistuseta vihatujusse ei sattunud.

«Sinu ettekuulutus ei ole õige,» ütles ta viimaks sunnitud naeratusega. «See üks, kellel on pärimisõigus, tahab aga oma õigust ka nõuda ja mitte mõne memme viisil ahju tagant vaadata, mis teised teevad.»

Need sõnad mõjusid imejõul ettekuulutajasse. Ta vanadusest kollakas nägu vahetas värvi. Tema terav, läbitungiv vaade muutus äkki pehmeks, mahedaks; ta silmist paistis kange sisemine liigutus. Võidurõõmus vaatas teda Metsavaim ja imestades haige sõjamees.

«Kas ta veel elab?» kogeles ta viimaks.

«Jah, elab ja pärib oma õigust,» vastas Metsavaim ehk endine Panda uhkesti, sest nüüd näis korraga võit tema pool olevat.

«Tead sa seda tõesti?»

«Tõesti jah!»

«Kus ta on? Ütle seda mulle, see on mulle väga tähtis...» Tark oli võidetud.

«Siin, sinu ees,» ütles Metsavaim uhkelt.

«Siin, minu ees! Sina! Sina ise!»

«Ära end liialt ärrita, ma ei taha sulle kurja teha — mina see olen.»

«Valelik, petja! Sina ei ole mitte Vootele. Sul ei ole ühtainust temasarnast joont näos,» hüüdis tark vanake vihaselt ja jälle oma külma olekut tagasi saades. «Valetajaid ja petjaid ei salli mu silm, sest neid nähes tuleb mulle hirmus Panda meelde ja ütlematu õnnetus, mis ta vanema perekonnale kaela saatnud. Kui sa selle mõttega siia tulid, et abitud vana naist petta, siis mine kohe oma teed ja ära astu enam iialgi üle minu ukse läve!»

Jälle mässas Metsavaimu südames hirmus torm. Ta ei võinud aimatagi, et ka see naine Vootelet oli tundnud ning teda mitte Vooteleks ei tunnistanud. Seega oli tal jälle suur kivi rohkem teel tüliks, millest seda raskem oli üle saada, et ta oli tervel maal kuulus ja lugupeetud tark. Tal ei olnud lusti kauemini niisuguse vastasega vaielda, kusjuures tal ka kutsumata pealtkuulaja oli. Ehk ilm sügisesel ööl küll hirmsasti mässas ja tormas, siiski ei võinud Metsavaim ütelda, et ta südames oleks olnud vaiksem lugu, kui ta pimedas metsa all kodu poole teed otsis. Ta murdis pead selle kallal, kes see tark võis olla, et ta Soontagana lugu nõnda selgesti teadis ja vana Vooteletki veel tundis. Kui niisuguseid inimesi veel palju oli, siis võis ta oma vanemakssaamise mõtted küll kohe varna panna ning end varjul hoida, et teda keegi näha ei saaks ja kui petist maailma ette ei kisuks. Ta kahetses oma kurjas südames väga seda käiku, mis ta suures lootuses kaugele targa juurde oli ette võtnud. Aga see ei hirmutanud teda veel tagasi. Palju ei võinud ju inimesi enam olla, kes mäletasid nii vanu sündmusi ja inimesi veel tundsid.

Kui see vanake oma ninaga vahele ei tule, siis pole suurt viga, mõtles mees ja sammus pimedasse metsa. Nõutult edasi rännates tuli talle äkki hea mõte pähe. Ilma et ta oleks kauemini selle üle järele mõtelnud, muutis ta kohe oma tee sihti ja seadis sammud Lätimaa poole. Miks ei võinud ta nende käest abi saada, keda ta juba enne oli teeninud? Miks ei võinud ta siin enda kasuks tarvitada oma tugevaid sõpru, kes olid ometi eestlaste vihasemad vaenlased? Ta oli rõõmus oma hea mõtte üle ja astus kiirel sammul tundmata metsi mööda lõuna poole.

See eksitav külaskäik oli väikese majakese kahes vaikes elanikus mitmesuguseid mõtteid äratanud. Vanale targale oli ta vanad mälestused meelde kutsunud, lootust teinud ja jälle võtnud ning noorele sõjamehele uut vaimustust andnud isamaa tööle. See võõras mees, kes väljanägemise järgi aus mees ei võinud olla, tahtis Soontagana peremeheks saada, kuna tema, õige vanem, pidi siin vait olles pealt kuulama, mis tema omanduse pärast käimas oli. Ent vana targa sõnadest, kes kellestki õigusemehesest kõneles, ei saanud ta aru.

«Asjad on halvaks läinud,» kõneles vanake pärast pikka järelemõtlemist.

«Nurjatud inimesed ei kao maailmast. Kes ajab neid just sel ajal välja, mil isamaal mehi tarvis on? Ma lugesin juba ta näost halba; ta on väga inimese nägu, kellest ma kõige pahemat pidin nägema ja eluaja kuni oma vanasse ikka kannatama. Mu kahtlus oligi õige. Ta ei häbene valetada, et ta on Soontagana endine vanem.»

«Kas sa, hea emake, tead tõesti, et see tema ei olnud?» küsis noormees, kellele kuulutuseniõudja nägu niisama vastumeelt ja peaaegu kole oli olnud. «Ma olen küll kuulnud, et vanal ajal Soontaganas teine suguvõsa olevat valitsenud.»

«See on õige. Soontaganas oli vanasti Vootele vanemaks — aus ja õiglane mees läbi ja läbi —, see ei ole aga mitte Vootele, ma tean seda väga hästi; ma tundsin Vootelet paremini kui keegi teine... ta aeti õnnetul viisil linnast... tehti orjaks. Ligi terve inimese-iga on sellest ajast möödas... ma ei ole teda seitsaadik enam näinud... ta ei või elavate seas olla...»

Rääkija vanakese silmad läksid niiskeks. Vambola oli sügavasti liigutatud, sest kui nii vanust silmist pisarad veeresid, siis pidi see süda küll raskeid haavu kannatanud olema. Ja tema, noor mees täies elujõus, tahtis ainult õnnetu armastuse pärast maailmast kaduda! Kas see ei olnud argus, mõtles ta iseeneses häbiga ja töötas oma südames, niipea kui ta terveks saab, isamaa teenistusse astuda ning tema saatusest osa võtta, et ta süda ka vanas eas veel nii noor oleks nagu sellel vanal eidekesel, keda ta vaikselt endale eeskujuks võttis. Tal polnud ju vaja vanemana end teiste sekka segada; ta võis ka väsimatu sõjamehena isamaale kasu saata.

«See võõras mees ei pea Soontagana vanemaks saama,» kinnitas ta. Vana emakese nägu läks selle lubaduse juures jälle rõõmsaks ja ta silitas tänulikult noormehe pead.

19. KAKS VANEMAT

Vambola oli kõvasti ette võtnud oma isa linna nurjatu nõudja vastu kaitsta, sellepärast ootas ta igatsusega oma terveksaamist, et võiks siit ära reisida ja vanemate kogule seda teatada, mis ta targa majas oli kuulnud. Niisugune mees, kes valega vanemaks tahtis saada, ei võinud aus inimene olla, mida aga iga vanema kohta tingimata nõuti.

Kõige lühemad päevad olid juba möödas, kui ta niikaugele oli saanud, et ta teele võis asuda. Käre külm, mida tark Aru eitki oma eluajal ei ütelnud näinud olevat, ei keelanud teda teekonda ette võtmast. Lihttalupoisi riided seljas, sammus ta tugevasti Metsepole suunas, kus sel ajal vanemate koosolekut peeti. Siia maale oli olnud paljas külm, nii et kerge oli üle soode ja rabade ning läbi metsade edasi saada. Pärast lõunat aga hakkas lund sadama ja et kaunis kange idatuul puhus, siis tuiskas tugevasti; tuisk läks vastu õhtut ikka kangemaks. Päevavalgel oli Vambola küll teesihti kinni pidanud, aga kui pime kätte jõudis ja tuisk silmad kattis, nägi ta varsti, et edasikippumine oleks enda asjatu väsitamine. Ta otsis öömaja, aga kuskilt ei puutunud talle silma talu ega tuld, kust ta oleks võinud leida peavarju öötuisu eest. Nii pidi ta siis tundmatut teed edasi sammuma. Aga väsinud jalad ei suutnud teda enam edasi kanda. Ta oli metsast välja jõudnud lagedale kohale, mis sügaval ta jalge all seisis. Pimedas aga ei võinud ta sellest mitte aru saada, ja tuisulumi, mis talle silmi keerutas, segas ka veel omalt poolt tema nägemist. Ta tahtis lagedale jõuda, kust vahest näeks mõnest talust tuld vilgatavat. Korraga aga kadus tal maa jalge alt ja ta tundis end sügavasse alla langevat. Siis tundis ta midagi külma oma käte ja kaela ümber ning hingamine läks raskeks. Viimaks tärkas talle mõte pähe, et ta vististi ülevalt sügavasse lumehange oli kukkunud. Mis koht see võis olla, seda ei suutnud ta arvata. Ta katsus jälle välja rabelda, kuid tundis, et see oli asjatu katse. Ta katsus karjuda, aga ka see ei läinud korda. Veri tõusis tal pähe, millest ta aru sai, et ta otseti, pea all, jalad üleval, lumme oli maetud. Värinaga käis tal mõte peast läbi, et ta siia peab surema — tema, kes lahingust eluga pääsenud, kus ta hulgale surma valmistas, pidi nüüd tühjas lumehanges viletsalt otsa saama! See oli liig. Ta katsus jälle kõigest jõust rabelda, aga ikkagi oli ta kui kinni tinutatud, ta liikmed väsinud ja roidunud, nii et pääsemislootus kaduma hakkas. Siis, kui ta surma igatses, see ei tulnud; nüüd, kus ta elada tahtis, pidi surm tal nii lähedal olema! Ja kas see vahest jumalate viha ei olnud: ta oli neid oma kergemeelse sooviga ehk pahandanud ja nad tahtsid talle nüüd sel viisil kätte maksta. Ta kahetses oma üleannetut mõtet, kuid siiski mõtles ta omas südames, et tal ka õigus olnud. Vaikselt töötas ta, kui ta siit veel peaks pääsema, nende tahtmist täita ning neid uue usu eest kaitsta, mis kõik jumalad ära salgas ja ainult ühte austas, kes temale ja tervele maale võõras oli. Aga ta tundis, kuidas õhupuudus ikka suuremaks läks, lämmatus kätte jõudis ja ta meelemärkus

pikkamisi hakkas kaduma. Seda veel tundis ta, nagu oleks ta keha valjusti raputatud, siis lõppes kõik arusaamine ja ta oli otsekui surnud.

Natuke aega enne seda oli vanemate kogu Metsepoles oma koosoleku lõpetanud ja Metsavaimu niikauaks vanemaks nimetanud, kuni sõjameestest keegi tubli mees uueks vanemaks valitakse. Metsavaim oli oma osa nii kavalasti mänginud, et ka endise õige vanema Vootele sõnad tema vastu ei maksnud. Teda peeti Metsavaimu vaenlaseks, nagu see järele jätmata tõendas, ehk küll Vootelel tema kohta tuline õigus oli. Sellepärast tuli Vootele kurvalt mööda Emajõe⁵ oma koopa poole, milles ta juba mõnda aega oma truu Irmiga⁶ elas. Koobas⁷ oli järsus ja kaljuses Emajõe kaldas, kuhu ta veidi enne keskööd jõudis. Koopa lähedal tegi Irmil imelikku häält, nagu näeks ta midagi iseäralikku. Vanake läks targa koera järel natuke maad koopa suust mööda, kus koer sügavas lumehanges kaapima hakkas. Lumi oli nii sügav, et raske oli juurde pääseda. Teravama vaatamise järel nägi vanake, et sügavas lumes seisis inimene, kes aga surnud näis olevat. Vanakese terav silm nägi kohe, et õnnetu vististi teadmata viisil ülevalt kaljuseinalt oli alla kukkunud ja siia lumme kinni jäänud. See ei võinud ammu sündinud olla, sest hommikul, kui ta siit ära läks, ei olnud seda sügavat lumehange mäeseina all veel olemaski. Aegaviitmata kandis ta elutu keha koopasse, tegi tule üles ja pani ta karunahast asemele. Mees ei olnud surnud. Ta rind liikus, kuigi pikkamisi; ta oli ainult uimane. Varsti lõi ta silmad lahti ja vahtis imeks pannes enese ümber. Kaks lahket silma vaatasid ta otsa, mida ta enne veel kuskil polnud näinud. Natukese aja järel teadsid mõlemad, mis oli sündinud ja kuidas nad olid kokku juhtunud. Täna pigistas noormees vanamehe kätt, kes oli ta ellu äratanud. Mõne aja pärast võis ta juba hästi kõnelda.

«Kas sina siin nurgas võõras oled,» küsis vanake, «et sa seda kaljuseina ei tundnud?»

«Siin ma ei ole enne iialgi veel olnud.»

«Ja mis sind siis nüüd siia tühja kohta ajas?»

«Ma tahtsin Metsepole vanemate koosolekule minna.»

«Vanemad on juba ära läinud. Koosolek on otsas.»

«Juba otsas!» hüüdis noormees imestades. «Kas Soontagana vanem on valitud?»

«Jah!» Rohkem ei tahtnud vanake sellest rääkida.

«Kes sai vanemaks?» küsis noormees tormiliselt ja jäi põnevalt vastust ootama.

Vootele pani imeks, et võhivõõrale see asi nii tähtis näis olevat. «Uudishimu ei ole meeste ehe,» ütles ta siis tumedalt.

«Mina ei küsi seda uudishimu pärast. Mul on seks tähtsad põhjused.»

Vootele vaatas suurisilmi noormehe otsa.

⁵ Praegust Pärnu jõge kutsuti tol ajal Emajõeeks

⁶ Koera nimi

⁷ See koobas on praegu augu nime all Tori kihelkonnas, ka "Tori põrguks" nimetatud

«Kas sa võid oma tähtsaid põhjusi mulle nimetada?» küsis ta siis elavalt.

«Ma tunnen üht meest, kes end õigeks Soontagana pärijaks, endiseks vanemaks Vooteleks nimetab, aga kes on kelm ja petis. Kas vahest see ei ole vanemaks saanud?»

Vootele silmad välkusid noorusetules.

«Kus õppisid sa niisugust meest tundma?»

«Kellegi targa juures.»

«Kes sulle ütles, et ta on petis ja mitte see, kelle ta ütleb enese olevat?»

«Tark.»

«Kas see tark ka teab, mis ta räägib?»

«Teab küll. Ta tunneb õiget Vootelet.»

«Kus on siis see õige Vootele tema teades?»

«Toonelas. Ta ei ela enam.»

«Kus on see tark õiget Vootelet näinud?»

«Ta on Vootelel väga lähedal seisnud, kui see veel Soontagana vanem olnud.»

Vanamees tõusis järsku. Ta võitles äkilise sisemise liigutusega.

«Kust sa seda tead?» küsis ta viimaks ärritatult.

«Ta ise ütles mulle seda, et tema Vootelet paremini tundnud kui ükski teine.»

«Kes on see tark?»

«Vana naine.»

«Vana naine!» hüüdis Vanamees ja ta nägu muutis mitu korda värvi.

«Kus elab see naine?»

«Alistes üksikus metsahurtsikus. Ta on väga aus inimene, aga hoiab inimestest eemale. Ainult suurte asjade pärast tulevad inimesed tema nõu kuulama... Aga ütle nüüd, kes sai vanemaks?»

Vootele oli väga järelemõtlikuks muutunud. Tal näis pea raskeid mõtteid täis olevat, nii et ta vaevalt noormehe küsimist kuulis. Aga ta ei tahtnud seda näidata, mis ta süda tundis, ja seepärast ütles ta kähku:

«Seesama, kellest sa kõnelesid; see, kes ennast Vooteleks nimetab.»

«Tema ei tohi vanemaks saada, see nurjatu valelik,» hüüdis noormees. «Siis tahab ennemini surnud pärija tõusta ja Soontagana vanemaks hakata kui niisuguse käes oma isa linna ja rahvast näha, kes neid mõlemaid hukatusse võib saata.»

Vanake vaatas imestusega noormehe otsa. Ta ei saanud tema sõnadest aru. Kas ta siis tõesti surnute ülestõusmist uskus, või oli see ainult tähendussõna?

«Kas siis keegi ei teadnud, et ta Vootele ei ole?» kõneles noormees edasi.

«Kas ükski vanem Vootelet ei ole näinud?»

«Vististi ei ole praegused noorealised vanemad vana Soontagana vanemat näinud, ja kui nad oleksidki näinud, kelle mälestus on siis nii kivine, et ta kolmekümne suve järel veel nägu mäletab? Üks küll teadis, et ta petis

oli, aga selle mõistis ta nii kavalal viisil oma vaenlaseks tunnistada, et ta kõne ei maksnud.»

«Selle kõne peab maksma,» hüüdis noormees vaimustuses. «Kust võib seda meest leida, kellest sa praegu räägid?»

«See on väga kerge. Ta seisab praegu sinu ees.»

«Sina ise!» hüüdis Vambola imeks pannes.

«Mina jah!»

«Kas sa tundsid Vootelet?»

«Kui iseennast,»

«Ja see valitud mees ei ole Vootele?»

«Ei ole. Ma olen teda hiljuti suure petise ja mõrtsukana tundma õppinud: tema tahtis seda, kes seaduse ees Soontagana vanemaks võib saada, aga kes seda mitte teha ei tahtnud, ära tappa, et siis ilma kartuseta ise valitsejaks saada.»

«Kas see mees siis veel elab, kel need õigused on?» küsis Vambola põnevalt.

«Jah!» vastas vanake lühidalt, peaaegu hääletult.

Kõne vaikis tükiks ajaks. Noormees mängis oma kepikesega tuletuhas. Tal näis palju mõtteid olevat, mida ta sõnades ei tahtnud avaldada. Vana mees vaatas teda imekspanemisega.

«Ja see mees on endine vanem Vootele?» ütles Vambola siis, ikka veel üksisilmi tulle vahtides.

Vanake nikutas ainult pead.

«Ja miks ta siis oma õigust ei pärinud, kui ta see oli?»

«Ta oli maailma silmis surnud ja tal oli põhjust seks jäädagi,» vastas hallpea. «Talle oli maailmas palju ning hirmsat ülekohtu tehtud: üks ta alamaist oli ta ära andnud, vaenlane oli ta ära võitnud ning tema rahvas oli sellega rahule jäänud, — mis õigust oli tal siis veel selleks valitsusekepiks, mille juurest ta rohkem kui pool inimese eluiga ära oli olnud! Kui ta kolmekümne suve järel oma kodumaa pinnale tagasi tuli, siis ei tundnud teda enam keegi. Ta ei tahtnud iialgi võidetud, võimetu vanakesena nende laste ette astuda, kelle vanemate vanem ta kord olnud, vaid kõigist tundmata oma vanadusepäevi lõpetada. Ta südamele teeb ainult see valu, et vanemate troonile saab kõlvatu inimene.»

Need sõnad mõjusid nii noormehesse, et talle pisarad silmi kippusid. Imelik, kuidas tema saatus mitmeti selle mehe omaga, kellest tark ja nüüd vana hallpea nii soojalt kõnelesid, ühesugune oli.

«Oh, missugust nuhtlust on need inimesed ära teeninud, kes sel viisil ausa ülemaga ümber käisid,» hüüdis Vambola elavusega. «See on hirmus! Kas ta ei mõtle kättemaksmisele?»

«Surnutele ei maksta enam kätte,» rääkis hallpea kähiseva häälega. «Kes seda ära teeninud, on surnud. Olgu see nende nuhtlus. Muul viisil ei või ega taha kätte maksta see, kelle vastu ülekohtune oldi.»

«Kes olid tema nuhtluseväärilised vaenlased?»

«Esiteks see, kes pärast teda Soontagana vanemaks sai. Nüüd on ta oma naisega pea ühel ajal surnud ja poeg sõjas otsa leidnud... nende lugu on otsas. Jumalad on kohut mõistnud. Vahest oli see õige; nende palk on käes. Ma usun, et nende seltsist keegi enam taevaõhku ei hinga.»

Vambola oli näost valgeks läinud. Siis tema vanemad olidki need, kellele kannataja nuhtlust õigeks pidas. Ka tema ise oli seega nuhtlusealuste seas. See mõte lasus kui raske vanne tema hingel, et ta ülekohtuste vanemate laps oli.

«Miks peab poeg, kes vanemate ülekohtust midagi ei tea, süüd kandma?» küsis Vambola ärritusega. «Kui ta veel elaks ja õiget vanemat paluks tagasi tulla, kas võiks see temaga ära leppida?»

«See mees on ta vanemategagi ära leppinud; tal ei ole enam mingit viha nende vastu.»

«Ja kas on need katsunud oma süüd jälle heaks teha?»

«Nende suu on juba igaveseks kinni vajunud. Nad ei võinud enam kõnelda. Vootele on nendega vanema põrmu juures lepitust teinud.»

«Kus on see imeline mees? Ma tahan teda näha, teda tundma õppida. Mul on seks asja küllalt.»

«Ta ei ihalda palju inimeste tutvust. Kui sa aga sellest kokkusaamisest lubad vaikida, siis võib see sündida.»

«Ma teen kõik, mis mult nõutakse. Niisuguse mehe sõna on mulle seaduseks.»

Vanake vaatas teravasti noormehe otsa. Selle silmist paistis ustav meel, mis sõna peab ja lubaduse murdmist ei tunne.

«See kadunud mees on praegu sinu ees,» ütles ta kindlalt..

Vambola kohmetas. «Sina oled Vootele, endine Soontagana vanem!» hüüdis ta siis. «Jah, see sa oled, seda oleksin ma juba isegi su näost pidanud lugema, millest kõrgem olek välja paistab. Nüüd olen ma rahul, nüüd on Soontagana päästetud. Nurjatu eest ära ja õige pärija asemele! see peab minu ülem hüüd ja püüd olema.»

«Ma olen kindlasti ette võtnud kõrvale jääda, ma tahan sellest kinni pidada. See olgu nooremate asi. Ma sooviksin, et mu surnud vaenlase poeg veel elaks ja tema järeltulijaks hakkaks. Minul on maailmas kõik kadunud... ma igatsen rahu. Mu maa, mu rahvas elab veel... Neile tuksub mu süda...»

«Sinu vaenlase poeg elab,» ütles noormees rõõmuga. «Ta tahab kõik oma vanemate kõverused heaks teha. Võta mind kuulda, isake, minap see kadunud Vambola olengi.»

Vana ja noor vanem seisid teineteise vastas ja tunnistasid teineteist teravasti. Kui imeline saatust! Üks veel nii noor ja teine nii vana, aga mõlemad olid paremat rahu igatsenud, kui siin maailmas võimalik oli saada; mõlemad olid omaksed kaotanud ja olid üksi maailma jäänud, aga mõlemate südameid täitis veel isamaa-armastuse püha tuluke ja ühesuguse saatuse käsi juhatas mõlemaid.

«Tule mulle lähemale, poeg,» ütles vanake tüki aja järel. «Sinu vanemad on mulle küll nii rasket ülekohtut teinud, kui siin maailmas üks inimene teisele iganes võib teha. Ma olen nendega leppinud, olen selle unustanud — suitsuks ja tuhaks saagu inimese viha, nagu mu endise vaenlase, sinu isa keha sai tuhaks, kus juures ma olin. Meie oleme ühed inimesed, sõbrad, sugulased, sina poeg, mina isa. Sul on noorust, julgust, vaprust, — mine oma isa linna, heida vanemaks, päästa maa nurjatu vaenlase käest!»

Noormees võitles iseendaga. Tal oli häbi tunnistada, mis teda keelas tagasi minemast. Vanal selginud silmal ei olnud ju niisuguste põhjuste nägemiseks silma ega tundmiseks südant. Varsti leidis ta aga ometi nõu. Avalikult ei tahtnud ta seal esiotsa veel mitte üles astuda, aga tööd tahtis ta igaviisi teha, et see, kes vanemaks ei kõlvanud, selleks ei tohtinud saada. Ja kui ta seks tõesti sai, siis tahtis ta vähemalt selle üle valvata, et ta mingit kahju ei saanud teha. Ta tahtis Soontagana kaitsevaimuks saada, kuidas — seda ei teadnud ta praegu isegi.

Saatust oli aga selle eest muretsenud, et ta viibimata seda suurt tööd võis täide saata, mille ta vanakesele töötades enesele oli võtnud.

20. HÄDA EI TULE, KELL KAELAS

Ilus talveilm oli käes, taevas selge ja valkjas-sinine. Päike paistis hõbesäral paksult härmatanud hiiepuudele ja määratule lumeväljale, mis talvel Soontagana linna igast küljest piiras. Kõige toredam aga oli veel see lai hõbedane kiirtejoon, mis otse päikese all tasaselt lumeväljalt vaatajale silmipimestavalt vastu säras. Ümber linna siit ja sealt silmapiirilt ulatus mõni kõrgem kungas vaataja silma, milledest taeva poole tõusev suitsusammas tunnistas, et need olid elumajad. Igal pool näis valitsevat haruldane rahu ja vaikus, sest ragisev lumi kuulutas isegi jalaastumist juba kaugele.

Vana truu Kotkasilm, keda meie lugeja juba saarevahina Soontagana teel tundma oli õppinud, vaatas tähelepaneliku silmaga ümberringi ja pöördus siis naise poole, kes praegu kägiseva kaevukooguga kaevust vett välja kiskus.

«Naisuke, kas sa oled meie uut vanemat näinud?» küsis ta, kui oli vaadanud, et ühtegi hingelist ligidal kuulamas ei ole.

«Mina ei ole küll iseoma silmaga näinud, aga räägitakse, et ta hirmsa näoga olevat,» vastas naine. «Ta olla ju vana ennemuistne vanem, jumalad teavad, millal juba siit välja aetud.»

«Tasa, tasa, need on saladused, neist ei tohi avalikult kõnelda,» kostis mees ettevaatlikult. «Millest meie siin kõneleme, ei tohi üksainukegi sõna välja minna. Uus vanem on vali kohut mõistma.»

«Kullakene, kuidas siis muidu. Mina mõistan suud pidada. Või on õige kuri mees. Ime, et ta nii kaua veel elas. Kes seda oleks võinud arvata.»

«Tema ei ole mitte endine vanem. Ma tundsin ta esimesel silmapilgul ära. Aga seda ei tohi ta iialgi teada saada, et ma teda tunnen.»

«Taevake, kes ta siis on?» küsis naine uudishimulikult.

«Ma jätan selle parem ütlemata.»

«Ei, ei, ütle aga... mina pean suud.»

«Ta on Panda — see, kellest kõik inimesed lugusid teadsid kõnelda. Ta vististi nimetas end Vooteleks, et sel viisil vanemaks saada.»

Heal naisel olid sõnad keelele kinni jäänud. Nii mõjus Panda nimi temasse.

«Kas see peaks võimalik olema?» sai ta viimaks suust.

«Võimalik jah! Kas sa ei kuulnud, kuidas ta hoolega järele päris, kes on vanad teenrid ning juba kolmkümmend suve siin elanud. Need saatis ta kohe minema. Keegi vist ei teadnud, mis see tähendab, aga mina mõistsin selle kavaluse kohe ja luiskasin talle sellepärast nii ette, et minu koht mulle veel alale jäi. Ma aiman, et meie käsi väga halvasti võib käia, kui ta kuulda saab, et mina teda tunnen. Kas nüüd näed, mispärast sa suud pead pidama?»

«Hirmus lugu!» ohkas naine. «Ja mis saab nende vaestega, kelle ta südatalve ajal linnast ära saatis?»

«Taara seda teab. Kaitsku tema ise neid!»

«Oh mis hale lugu, et meie vanem oma naisega mõlemad surid ning noor Vambola sõjas surma sai,» kõneles osavõtlik naine.

«Väga kahetsuseväärt lugu! Oleks ometi Vaikegi veel siia jäänud! Aga seegi on ära läinud taevas teab kuhu.»

«Aga ta olevat uue vanema naisega tagasi tulnud,» ütles naine.

«Mina ei usu seda mitte,» kostis Kotkasilm. «Mina nägin teda kah, ta oli küll väga Vaike nägu, aga Vaike ta vististi ei olnud. Vaike oleks ju oma Kotkasilma kaugelt ära tundnud. See aga vaatas niisuguste silmadega minu otsa, nagu näeks ta mind elus esimest korda. Ta vaade ei olnud ka sugugi rõõmus, nii et mul tema kohta iseäralik mõte tõusis... mul on tast hale meel.»

«Mis mõte sul tõusis?» päris naine.

«Ma mõtlen, et uus vanem vististi selle neiukese oma kavalate plaanide ohvriks on püüdnud... Aga kas sa ei näe päeva all nagu paksu suitsu?» küsis ta äkki teist juttu tehes ja üksisilmi lõuna poole vahtides. Naine pani käe silmade ette.

«Suits küll!» ütles ta. «Eks need ole puuraiujad. Mis plaanid sel Pandal arvad olevat?»

Kotkasilm ei kuulnud naise küsimust. Ta silmad olid kinni selle suitsusamba küljes, kuhu teravamal vaatamisel veel mitu teist juurde tuli.

«See on ime, et täna nii palju ronki ja vareseid ümber lendab,» kõneles ta siis edasi. «Nad näivad nii arad olevat, nagu oleks neid keegi pesast üles hirmutanud. Seal peab ikkagi midagi iseäralikku olema, sest näe, suitsupilved lähevad aina suuremaks ja tõusevad laiemalt üles. Kas sinu meelest ei ole ka, nagu kuuleksid sa hüüdmisi ja hääli? Kuula!»

«Ah, ei ole kedagi kuulda — ainult rongad ja varesed karjuvad. Lähme tupp, kõnele mulle seal edasi, mis pooleli jäi.»

Mees vaatas päikese poole, mis juba madalasse vajus ja veripunaselt suitsutompude seest paistis, ilma et enam silmi oleks pimestanud. Ta meel oli täna nii rahutu, nagu ei oleks ta sugugi terve. Ta ei teadnud isegi, mis tal puudus, aga jutuajamine ei tahtnud tervel õhtul enam sigida. Ta rahutus läks veel suuremaks, kui ta hilja õhtul õue astus ja silmad ringi laskis käia. Eha oli kaunis suur, hommiku poolt paistis kuu oma vaikse hõbevalgusega, üleval särasid üksikud suuremad tähed helkides, ja lõuna pool silmapiiril, ehakuma ja kuuvalguse vahepaigal, valendas haruldane liikuv paistus. See mitmesugune valgus andis ilusale talveööle nii imeliku näo, et vana saarevaht kartma hakkas. Ta vaatas Soontagana poole, mis eha all lagedast lumelagendikust selgelt erines. Sügav vaikus valitses linnas, nagu oleks seal kõik surnud. See ei tahtnud tänase öö tontliku olekuga sugugi sobida. Märkidest tulevikku uurima õppinud saarevaht murdis selle nähtuse kallal pead. Ka tema naine märkas seda ja küsis: «Mis sa jälle siin uurid?»

«Ma mõtlesin praegu eestlaste võidule.»

«See oli ju meie rahva kasuks.»

«Oli küll,» vastas mees, «aga sellega oleme oma vaenlased veel

vihasemaks teinud. Ega nad seda ei unusta, vaid mõtlevad kindlasti kättemaksmisele.»

«Tühi kah,» kõneles julge naine. «Eks meie malev talle jälle mõista põhjatuult teha. Meie linn on pealegi nende eest julge, sest siia ei leia nad iialgi teed, kuigi nad juba tuleval suvel peaksid tulema.»

«Suvel nad küll ligi ei pääse,» ütles Kotkasilm venitades. «Aga meie vaenlased on kavalad kui rebased, ja nüüd on külm talv kõik veed ja sood kandma pannud — nüüd pole teed tarviski...»

«Aga ega nad siis talvel ei tule?» küsis naine kohkudes.

«Taevas hoidku meid selle eest!» vastas Kotkasilm lühidalt, sest ta ei tahtnud oma tarkusega, mis üsna asjata võis olla, naist rahutuks teha. Siiski oli ta kõne nõnda mõjunud, et ka naisel kaua aega und silma ei tulnud. Saarevaht ise küll silma kinni ei saanud.

Mis Kotkasilm kartis, oli õige. Selle võidu tagajärjel, mis eestlastel suvel Lätimaal olnud, said vaenlased veel vihasemaks, nii et ööd ja päevad kättemaksmisele mõtlesid ja endile sõjamehi kokku korjasid. Lugeja mäletab veel, et äraandja Metsavaim targa juurest tulles sammud eesti rahva vaenlaste poole pööras, keda ta endale appi kutsus, sest muidu ei olnud tal palju lootust vanemaks saada ega jääda. Tema tulekut tervitati suure rõõmuga ning tõotati teda aidata. Tema nõu peale saadeti jalamaid käsk igasse linna üle terve Läti- ja Liivimaa välja ning kutsuti kõik sakslased, lätlased ja liivlased «paganarahvale kätte maksma», sest et nüüd olla külm talv iga Eesti linna teedele kindlad sillad peale ehitanud. Nagu määratu pilv liikus ühendatud sõjavägi «paganate» maale. Kättemaksmise viha ja vaimustus ei lasknud neid külma ilmaga peale vaadata, mis pikal reisil mitmel käed ja jalad ära võttis. Ilma et keegi eestlane kurja undki oleks mõistnud näha, vajus see ilmatu parv teadmata viisil üle mere jää Eestimaale Metsepole ja Soontagana maakonda. Keegi muu ei teadnud nende tulekust kui uus Soontagana vanem — Metsavaim. Vaenlase vägi langes küladesse ja taludesse, tappis kõik meestehinged ilma armuta, põletas majad tuhahunnikuiks, võttis naised ja lapsed vangi ning riisus kõik vara ära. Vastupanemist ei olnud kuskil pool. Kes põgenema pääses, see ei leidnud külades muud kui suitsevaid rusuhunnikuid eest ning pidi metsas või merel külma kätte surema. Õnnetu rahva põlevate majade tulekuma see oligi, mida Kotka silm Soontagana saarel nägi. Kui mitte täiskuu selgest taevast nii heledasti maailma ei oleks valgustanud, siis oleks see hädamärk, milleks terava silmaga saarevaht seda pidas, palju selgem ja manitsevam olnud. Siiski oli ainuke valvaja kukelaulu ajal, kui ta naine juba magama jäi, tasakesi oma asemelt tõusnud ja õue astunud. Liikuv valgus lõuna pool oli palju suuremaks läinud ja selgesti tõusid mitmelt poolt kiirgavad sädemed tähtede sekka, mis mureliku vahi südame veel raskemaks tegi. Ruttu tõttas kohusetruu vaht linna. Seal magas kõik rahulikult. Ta koputas vanema maja ukse pihta ja palus vanemaga kõnelda. Vanem ei olnud aga kõige majarahva suureks imekspanemiseks

mitte kodus. Keegi ei teadnud, kuhu ta võis jääda, sest õhtul oli ta veel varakult magama läinud ja ka oma naist ning kõike peret sundinud magama minema.

«Me peame valvsad olema,» rääkis Kotkasilm suures ärrituses. «Lõuna pool taeva all on hädamärke näha. Taevas teab mis see tähendab. Kui vahest meie vaenlased maal ei ole!»

Natukese aja pärast oli terve linna rahvas jalul. Kõige rohkem ehmatanud olid naised ja lapsed. Tulekuma oli nii suureks läinud, et vahetevahel koguni kuuvalgusele varju heitis.

Koidu ajal tuli keegi Salumäe poolt linna poole. See oli vanem ise. Ta ei olnud vähe imestanud, kui linna rahva juba jalult leidis! Ta nägu oli võõrastav, pilkav naeratus mängis ta inetu suu ümber, ning kohkunud küsijaile ei andnud ta mingit vastust. Ähvardades vaatas ta Kotkasilma otsa, kui kuulis, et see oli rahva üles ajanud.

Kui päikesetera pilutama hakkas, siis alles tuli selgesti nähtavale, missugused määratud suitsupilved laialt üle metsalatvade olid laotunud. Varsti hakkasid inimeste kogud kaugel silmapiiril liikuma ning suurte parvede kaupa linna poole vajuma.

«Vaenlased tulevad!» hüüti igal pool hirmuga, sest linnas oli väga vähe väge, aga vaenlasi kui sipelgaid. Kes meesterahvaist jõudis sõjariistu kanda, see võttis kätte, mis ette juhtus, ja igamees valmistus taplusele. Küll olid hommikul Kotkasilma käsu peale saadikud igale poole välja saadetud, aga ühtki neist ei tulnud tagasi.

Mis abiootajad kartsid, oli sündinud. Vaenulikud sõjaväed olid ümberringi kõik talud ja külad rüüstanud, inimesed armutult tapnud ja ka väljasaadetud sõnumi viijad kinni püüdnud ning peajao lühemaks teinud. Nüüd vajusid need verejanulised tiigrid linna peale, kus käputäis sõjamehi oma ja linna rahva naise ja lapsi kaitses. Välise abita oli kõik kadunud. Surm seisis kõigil silma ees.

Väljastpoolt ootasid õnnetud asjatult abi. Tervel maal valitses veel suurem viletsus. Kotkasilm oli vapura maleva enda ümber linnavallile kogunud ja kaitses omakseid vaenlaste vastu linnamüürilt.

21. ÖNNETU JÄLLENÄGEMINE

Kui teade vaenlaste tulekust Vambola kõrvu oli ulatunud, tõttas ta suure rutuga Soontagana poole, et linna sõnumit viia ja vastuhakkamisele manitseda. Ta rinnas mässas hirmsasti. Viha nurjatu vanema vastu, kes ise oli oma rahva ära andnud, armastus oma õe vastu ja kartus, et teda vahest enam päästa ei või, täitsid ta rinda tundmustega, millele ta mingit nime ei leidnud.

Emajõe koopast, kuhu ta vana Vootele oli jätnud, söömavahe Soontagana poole jõudmisel tulid hirmsad pildid tema ees nähtavale, mis tal vere tarduma panid. Tuntud talud ja külad olid suitsevaiks tuhahunnikuiks muutunud, ümberringi tallatud, verest punaseks värvitud lumel lamas tema rahva surnukehi. Mitmeid võis ta kogu järgi veel ära tunda, kes mitte tulle ei olnud visatud ning söeks põletatud. Värin käis tal seda pilti nähes üle keha. Kohkudes kiirustas ta käiku, et vahest veel enne vaenlasi linna jõuda. Emajõelt Soontaganasse on muidu tubli päevane mehereis, aga tema oli juba pärast lõunat Avasti soo äärde jõudnud, kust ulatas üle lagendiku linna vaatama. Uus ehmatus tahtis teda kangeks teha: Soontagana oli ümberringi sõjamehi täis! Tal oli võimatu ligi pääseda. Aga oma hulljulget ettevõtet ei tahtnud ta katki jätta. Ta pidi sinna saama. Aga kas ei olnud tulusam maalt väge korjata ja sellega hädalistele appi minna? See mõte näis ka hea olevat, aga kui ta ümber vaatas ja igal pool suitsu ja tuld nägi, võõrast väge silmas ja hädahääli kuulis, mis ta südame tahtsid lõhestada, siis ei küsinud ta enam, mis tast saab või kuidas ta linna pääseb, vaid tormas ilma plaanita edasi Soontagana poole. Küllap sõnum vaenlaste tulekust ikkagi rahva ja vanemate kõrvu oli ulatanud ja neid appi tõi. Tema kallis õde ei tohtinud mõrtsukate kätte langeda ega teotust ja häbi kannatada. Armastus andis talle jõudu ja julgust, aga paraku ka mõtlematut olekut. Varsti oli ta vaenlase väikese salga sekka sattunud, kes verejanuliselt tema peale tormas. Meeletu julguse ja jõuga kargas ta esimese ratsamehe kallale, kiskus ta hobuse seljast maha, tõmbas ta mõõga, kargas ise hobuse selga ja kihutas edasi. Kaks meest ajasid talle järele. Ta nägi, et sel viisil midagi oma mõtte läbiviimiseks ei või teha, vaid et tal vaja oli end vaenlase riidesse panna, kui ta eksitamata läbi verejanuliste salkade linna juurde tahtis jõuda. Kui välk kargas ta tagasi ja lõi ühe tagasihutaja ainsa mõõgahoobiga hobuse seljast maha. Teine ehmatas seesuguse julge hakkamise üle nii väga, et pikema mõtlemiseta põgenes. Ruttu oli langenud vaenlasel hall kuub seljast võetud ja endale selga pandud, niisama ka kübar, ja nüüd kihutas ta tuhatnelja edasi. See oli hea mõte olnud: kuskil ei peetud teda kinni.

Nüüd tuli aga uus kimbatu. Kuidas pääseda linna? Vaprad sõjamehed ei lasknud ühtegi elavalt müürile. Ta silmad lendasid valli värava poole. Seal seisis vana Kotkasilm vaenlaste parve vastas, pildus neile kive ja palke ning keeva vett kaela. Natukeseks ajaks taganes pealetükkijate parv ja kantsis

sõdijad näisid hinge tõmbavat. Kassi osavusega oli noormees müüri äärde ajanud, müüri najal seisvat palki mööda üles roninud, ning paari silmapilgu järel seisis ta juba üleval müüril. Vanem, kes siiamaale võitlusest ainult pealtvaatamisega osa võtnud, silmitses seda natuke aega nagu midagi meelde tuletades ja kargas siis tiigri vihaga tema kallale. Ta oli noormehe kui kutsumata saladuste pealtkuulaja targa majas ära tundnud, kellest tal midagi head polnud loota, ja tahtis teda nüüd ülepeakaela kõrgelt müürilt alla lükata, kust ta enam tervete kontidega poleks tõusnud. Vambola oli silmapilk valevanema ära tundnud ja tema hirmsast nõust aru saanud. Ruttu kargas ta kõrvale. Mitmed linna sõjamehed tormasid talle kallale.

«Tagasi!» mõirgas Vambola hääli; ta viskas võõra mantli seljast, kuna ta end ise ikka veel vanema vastu kaitses.

Mehed kokkusid. See hääli oli neile tuttav.

«Vambola, Vambola!» hüüdsid mitmed läbisegamini.

«Kas sa tõesti ise oled, või on see su vaim?» hüüdis Kotkasilm teistest läbi Vambola ette tungides. «Õnnistatud olgu see silmapilk, kui sa ise oled. Jah, sa oled Vambola, siin pole kahtlemist. Tere tulemast, meie Vambola!»

Ehk küll haigus tema nägu palju oli muutnud, siiski tundsid ta truud sõjamehed ta ära. Noor sõjamees ei olnud nii südamlikku vastuvõtmist oodanud. Ta oli liigutatud. Endine vaimustus pööras ta sõjamehe-rinda tagasi.

Nagu välgust halvatud seisis vanem sõnavõimetult tüki maad eemal ja värises viha pärast kõigest kehast. Nüüd oli kõik ta lootus korruga vette kukkunud. Veel paari silmapilgu eest oli ta teda kui oma kardetavat saladuse kaasteadjat kartnud, nüüd aga oli ta sada korda rohkem. Ta oli tõepoolest Vambola ise, kelle kuuldes ta ennast Vooteleks tunnistanud ja valelikuks jäänud. Nüüd teadis ta, kelle nägu see oli, mis talle juba targa juures nii tuttav ja kahtlane oli paistnud. Oh, nüüd oli kõik otsas! Äkki lendas tal mõte läbi pea, mis teda võis päästa.

«Vale, pettus!» mõirgas ta ja tormas kui metsaline Vambola peale. «Ta on meie vaenlane, kes meid tahab kavalusega ära anda. Surgu ta nurjatu mu sõjakirve all!»

Kotkasilm oli vahele karanud ja vihase vanema surmav kirves vuhises Vambolast mööda vastu külmanud valli kive tükkideks.

«Vennad,» hüüdis Vambola tugeva häälega, «enne kui me vaenlaste vastu käed välja sirutame, paneme selle mehe seal kinni. Tema ei ole Vootele, vaid petis, kelm, nurjatu isamaa- ja rahva-äraandja. Mina tean seda kindlasti, ma juhtusin kogemata tema teedele ja kuulsin, mis ta nurjatus südames pesitseb. Tema on vaenlased siia toonud, tema on äraandja. Häbi meile ja meie soole, kui me äraandjaga ühes vaenlase vastu sõdime või tema sõna kuuleme, kes meid hukatusse on viinud. Kinni tal käed ja jalad! Ta peab kannatama, mis ta teeninud.»

Metsavaim oli näost lumivalgeks läinud. Ta värises kui vilets patune kohtujärje ees.

«Soontagana mehed, kui te oma vanema teotaja suud ta enda verega ei sule, siis neelaku teid maa!» ägises ta vihast värisedes.

«Tema ei ole meie vanem,» hüüdis Kotkasilm. «Ta on Panda; vaadake, sõbrad, talle otsa!»

«Panda, Panda jah,» kisendasid mitmed hääled. «Tema sõna peame meie kuulma! Ei eladeski. Ära nurjatu siit maailmast!»

See oli veel viimne suutäis sest kibedast karikast, mida ta pidi jooma. Kõik oli teada, kõik oli otsas. Iga tulev silmapilk võis ta inetu eluküünla kustutada. Ta ei jõudnud oma kõige väiksemagi töö eest vastutada, sellepärast kargas ta kui tiiger müürile ja enne kui keegi oleks võinud teda tagasi hoida, oli ta juba maha libisenud. Ta oli surnukehadele vallilt alla kukkunud ning hoopis tervelt pääsenud. Et tal tuttavad sõjamehed ligidal seisid, siis võeti ta rõõmuga vastu. Vaprad sõdijad linnamüüri arvasid ta surnute seas olevat, sest keegi ei näinud ta ähvardavat nägu vaenlase ridades.

Vaenlasi oli nii palju linna ümber, et kauaks nende vastu seismise lootust ei olnud. Oma noore ja armastatud vanema jälleilmumisega oli aga malevasse niisugune vaimustusetuhin tulnud, et vaenlased tükiks ajaks pidid taganema. Ruttu läks nüüd Vambola oma õde otsima. Tuntud vanemamajas leidis ta piigakese üksi nutvat. See oli tema õde. Ta vaatas tema otsa, neiu tõusis ehmatades istmelt ja küsis arglikult: «Mis sõnumeid sa tood, võõras sõjamees?»

Vambola nägi, et ta teda ei tundnud. See polnudki imeks panna, sest ta oli ju haiguse ajal palju muutunud ning pealegi oli ta nimi ammu elavate seast kustutatud. Ka ta õde näis rohkesti muutunud olevat.

«Sõda on lahti, vaenlasi palju, me ei jõua kaua vastu seista,» kõneles Vambola õrnalt neiule vaadates. «Sa pead põgenema, siin ei ole elu julge.»

«Põgenema! Kuhu?» ohkas neiu hirmuga.

«Kaugemale, kas Varbolasse või Sakalamaale ja sellest hirmsast hädist sõnumeid viima ning Soontagana linnale ja maale abi saatma. Sea nüüd end kohe valmis; kui videvik kätte jõuab, siis põgene: hobuse olen ma juba valmis pannud. Säh, siin on üks lätlase kuub, mis on sinu venna elu hoidja; see võib ka sind kitsikuses päästa. Tee ruttu! Meie oma väikese väega ei jõua kaua vastu seista. Vaenlasil on maa veel väge täis. Külad ja talud on kõik suitsevaiks rusuhunnikuiks tehtud. Rutta, mu armas, kallid õeke!»

Piiga ei saanud ta kõnest aru.

«Kes sa oled?» küsis ta imeks pannes.

«Kas sa mind siis enam ei tunne?»

«Ma ei ole sind elus veel kunagi näinud.»

«Õde, kuis sa võid nõnda rääkida?» hüüdis Vambola pehmelt väriseva häälega. «See väike muudatus, mis haigus ja õnnetus minu näole andnud, ei või õe teravat silma petta. Vaata oma mahedate taevakarvaliste silmadega minu otsa ja siis:

«Tule, õde, tunne venda!»

Neiuke, kes keegi muu ei olnud kui tornivahi Leida, kelle Metsa vaimu naine Soontaganasse toonud ning oma tütreks tunnistanud, ei saanud noormehe tormilisest kõnest midagi aru. Temale ei olnud uus ema veel sõnakestki Soontagana ajaloost, temanäolisest Vaikest ega Vambolast kõnelnud.

«Mis sa räägid minu vennast? Mul ei ole ju venda,» ütles piiga imestusega Vambola otsa vaadates.

«Hea õeke, sul on õigus, aga sind on petetud. Ma tahtsin veel nüüdki end maailma ja sinu eest varjata, aga kus surm nii ligidal kui siin, seal on säärane mäng kõlbmatu. Lahkumiseaeg on käes, silmapilgud üürikesed, — me võime avalikult teineteisega kõnelda, enne kui vaenlase oda rinda puurib.»

«Noormees, sa oled eksituses. Sa pead mind vahest kellekski teiseks, kui ma olen,» kogeles neiuke.

«Kas sa siis ei ole Soontagana vanema tütar?»

«Seda on vanem ise küll tunnistanud...»

«Noh, siis ei ole ju enam kahtlust,» kõneles Vambola ruttu. «Sa saad kohe aru, kui ma sulle seletan. Ma olin tapluses langenud, üks sõber tõi mu sealt ära. Mu haavad, mis vaenlase mõök mulle löönud, paranesid, aga haavad, mis õnnetu armastus südamesse jätnud, ei paranenud enam — nad valutavad nüüdki veel. Raske on mul neid sõnu rääkida, mis ma muidu iialgi ei oleks kõnelnud, kui surm meil suu ääres ei seisaks. Ma armastan sind, õeke, sel viisil, et ma ilma sinuta elada ei või. Sa pead minu omaks saama või ma pean tapluses surma leidma. Põgeneme üheskoos, lähme kõige kaugemasse maailma otsa ja elame seal armastuses, kus keegi meid ei tunne ega tea. Mis on su viimane sõna selle kohta?»

«Noormees, sa oled peast segane... Seleta, mis su jamsikõne tähendab.»

«Jah, mu pea on väga segane,» ohkas Vambola oma kätt tulikuumale otsaesisele pannes. «Ütle, õde, kas sa ei ole oma südames veel armastust tundnud, et sa nii külmalt kõneled? Mõttele pühale Salumäele, — need õnnelised, ei, õnnetud silmapilgud...»

«Neist ei tea ma midagi,» vastas neiu kurvalt, «aga armastust on ka minu rind tundnud, palavat, põlevat armastust...»

«Oma vaese õnnetu venna vastu?» sosistas Vambola pea hääletult.

«Ma ei saa su kõnest aru. Mul ei ole venda, keda ma võiksin armastada. Minu on keegi kena sõjamees merest surmast päästnud...»

«Ja sa armastad seda sõjameest?»

«Jah!»

Vambola ei saanud tüki aega sõna suust.

«Ja oma venda ei ole sa iialgi armastanud?» küsis ta siis hääletult.

«Mis sa räägid? Ma ei tea sellest midagi.»

Tõmbed muutsid sõjamehe näo hirmsaks. Ta pea tahtis lõhkeda, nii kuum ja mõtteid täis oli see. Tema käsi mängis mõõgapära küljes. See oleks ainult kord tarvitsenud välkuda, ning kinni oleks olnud see ilus suu, mis talle

kõneles armastusest teise vastu. Aga paremad mõtted võtsid varsti ta peas võimust. Ta nägi ära, et õel siin oli õigus. Miks ei pidanud ta oma elupäästjat, üht sõjameest armastama, kes temale vere poolest sugulane ei olnud! Ta nägi isegi ära, et vanemale iialgi ei oleks kõlvanud oma sõjamehi ja rahvast kõige suuremas hädas üksi jätta ning ise tüdrukuga põgeneda. Niisugust häbi ei tohtinud ta oma rahvale ja Eesti vanemaile teha, mille üle terve maailm oleks naernud ja isamaa pojad valjusti kohut mõistnud. Talle tulid suured pisarad silmi.

«Mine ära, kaugemale ära siit, meil ei ole teineteisega siin maailmas enam tegemist,» kõneles Vambola murtud häälega. «Sina ei ole enam minu õde, ma ei taha sind iialgi õeks kutsuda ja ära kutsu mind vennaks. Lahkume igaveseks! Võta minu hobune, see on valmis, katsu, et sa enne pääsed, kui vaenlased sisse saavad, — siis ei ole enam kellelgi, kellelgi hingelisel nende verejanuliste eest pääsemist. Rutta! ruttu! Siin on rõivad. Põhja pool on vaenlased praegu möllamas. Emajõel, siit keskhommiku pool, on keegi vana lahke suursugune mees kaljukoopas elamas; katsu selle juurde saada, see võtab sinu oma kaitse alla. Meie pärast ära muretse, meid on siin vähe ja me sureme rõõmuga, kui teised linnad ja maad end aga ise kaitsta võivad. Jumalad õnnistagu sind, sina võõra mõrsja!»

Ta läks ära. Neiukese meel oli segane ja hale selle kena sõjamehe pärast, kes nii lõhkenud südamega sõtta läks. Ta näis tõesti meelest nõder olevat. Ruttu kargas ta talle järele ja peatas teda.

«Mina ei lähe enne kuskile, kui sa minuga ära ei lepi,» ütles ta hirmuga. «Vihas ei tohi me niisugusel ajal lahkuda. Sa näed ise, et ma selles süüdi ei ole, et ma sind armastada ei või, sest ma armastasin enne kedagi teist. Ma kahetsen sinu saatust südamest ja austan sind kui tugevat sõjameest...»

«Küllalt sellest! Olgu rahu meie vahel! Veri lepitab kõik. —

Mine nüüd... õnn on selja pööranud... minule ja malevale ja... isamaale... põgene!»

*

Kolm päeva sõdis Vambola Soontagana linnas vaprasti oma väikese hulgaga vaenlase parvede vastu. Lõpuks nägid viimased ära, et linna võtmine oli võimatu, ja läksid seepärast, hulga surnukehi oma väest Soontagana müüride taha jättes, minema. Maal ümberringi aga olid nad hirmsasti laastanud ja rüüstanud. Kui nad neljandal päeval oma väed kokku korjasid ja rõõmu pärast hõisates ja karjudes ning kiituselaule lauldes kodu poole hakkasid minema, «et Issand neile paganate üle võimuse andnud», siis oli neil ligi neli tuhat lehma ja härگا, lugematu hulk hobuseid, kulda ja hõbedat ning arvutu hulk sõjavange, naisi ja lapsi kaasas. Õnnetud vangid surid aga enamasti pakase kätte enne, kui vaenlased koju jõudsid, sest et neil liiga vähe riideid ühes oli. Viletsus ja häda olid tervel Soontaganamaal ärarääkimatud.

Uhketest taludest ja suurtest küladest olid järel ainult tuhahunnikud, mille ümber inimesed oma veres maa külge kinni olid külmanud või metsades ja soodes peljupaika otsides surma saanud.

Kui kurb sõnum üle Eestimaa laiali lagunes, olid röövlid oma saagiga juba ammugi ära läinud. Soontagana linn aga oli rõõmus, et oma vappa vanema, keda nad lahingus arvasid langenud olevat, jälle tagasi said. Vambolat aga ei jõudnud see väike võit mitte rõõmustada, mille linn tema juhatuse all vaenlaste üle oli saanud. Ta leinas, mis rahvas kaotanud ja — mis ta ise kaotanud. Ta jäi kurvameelseks ja tuimaks, nii et teda viimaks enam kaasinimeste rõõm ega kurbus ei liigutanud. Et teda nüüd vanemaks valiti, sellest ei tahtnud ta midagi teada. Ühel teisel oli suurem õigus vanema au peale ja see kõlbas tema enese südametunnistuse järgi rohkem suurte asjade toimetajaks kui tema, kes küll oma nõrkust tundis. Imelikul viisil aga ei leidnud ta Vootelet enam oma kaljukoopast Emajõe äärest ega saanud teda ka kõige hoolsama otsimise teel kätte. Nii pidi siis tema Soontagana kaitsjaks jääma, kuni ilmub õige pärija, kelle vastu ta oma vanemate ülekohut kõigest südamest igatses heaks teha.

Kui vaenlased maalt välja olid läinud, käis ta maal vaatamas, mis nad kurja teinud. Mõned üksikud talud kaugel suures metsas olid veel hävitamata jäänud ja vähe inimesi oma elu päästnud; varandus oli kõik ära röövitud. Aga nende südames, kes veel üle jäänud, valitses viha kurjategijate vastu ning kõik töötasid ühel häälel kättemaksmist. Kel iganes mehe hing oli, see kogunes Vambola lipu alla, et kurja kurjaga kinni maksta. Nii oli Vambolal natukese ajaga hulk riivleid koos, kellele veel suur salk Sakalamaalt appi tõttas. Teisel kuupaistel ruttas Vambola nendega läbi Metsepole Liivimaale. Nende sõjakäigust oli aga vaenlasele teada antud, nii et nad võisid inimesed küladest kantsidesse ära viia ja ise sõjaväega varandust valvama jääda. Väike Soontagana röövlite vägi nägi ära, et siin midagi ei olnud teha, ja pööras tagasi, ilma et oma naise ja lapsi ja varandust tagasi oleksid võinud tuua või vaenlastele kätte maksta.

22. KINNI PÜÜTUD

Nagu kulutuli oli sõnum sõdijate seas ruttu laiali lagunenud, et noor vanem Vambola on tagasi tulnud ning et see, kes Vootele nimel Soontagana vanemaks saanud, olnud vana põlatud Panda, kes ise vaenlased Eestimaale toonud. Tema naine oli ehmatusest üsna kange. Ta teadis küll, et ta Vootele ei olnud, aga Pandaks ja äraandjaks ei olnud ta oma meest ometi mitte pidanud. Kõik näis talle nüüd korruga selgeks minevat: tema salakäigud, iseäralik olek, mis talle mitu korda hirmu peale oli ajanud, ja põlatud Panda nägu. «Temap see oli küll!» hüüdis ta südamevaluga. «Ära selle hirmsa mehe ligidalt, tema lämmastavat õhku ei tohi ma enam hingata! See äraneetu! Katkenud olgu kõik abielusidemed, otsas meie sunnitud sõprus; õnnetus, rusu mind oma täie jõuga, minu süüdlane pea on valmis kõike kandma, mis ta on ära teeninud. Anna võitu, armuline Taara, mitte et ma oma elu tahaksin päästa, ei, päästa selle süütu neiukese elu ja lase mind teda ta vanemate juurde viia, kellelt ma ta ülekohtusel viisil riisusin. Sa oled armuline olnud ja minu mõrtsukasüüst puhtaks pesnud; aita nüüd ka, et ma teda oma isa ja õe hõlma võin saata. Ma olen teda küllalt petnud — tema ei tea veel tänapäevanigi oma hirmsat saladust, mis mina ta ümber olen kudunud... Leida... Leida!...»

Ta hüüdmine kõlas tühjast külmast toast koledasti vastu. Neiu armas hääl ei vastanud talle kuskilt nurgast. Vastukõlast kuulis ta alles, kui kole oli ta hääl, nii et ta isegi pidi selle eest tagasi kohkuma.

«Kus ta on?» küsis ta nutul olles Vambolalt, kes tuikudes linnamüüri poole tõttas.

«Kes?» küsis ta tuimalt. «Kas sa vanema tütart otsid? See on päästetud. Tema pärast võid mureta olla; ta on põgenenud.»

«Põgenenud!... Teda ei ole enam siin! Jumalad, halastage, ma ei ole talle veel midagi ütelnud... Kuhu ta põgenes?»

Vastaja oli juba ära.

Naine vaatas allapoole. Linnavallil tapeldi vihaselt. Terve lage soo oli õhtu pool vaenlasi täis, kuhu võis siin inimene põgeneda! Omi mehi vaadates jõudis ta hirmuga otsusele, et need veel enne eha kustumist võisid raugeda ja vaenlased linna tulla ning tule ja rauaga kõik hävitada, mis ette juhtus. Siis oli kõik kadunud — tema, kes ainuüksi Leida isa ja õde tundis ning kelle käes ainuüksi tütarlapse eluõnn ja õnnetus seisid. «Mind ei tohi nad mitte siin surmata; mina pole oma inimesekohust täitnud. Ma pean selle enne täitma,» hüüdis ta vaimustuse julguses. «Välja siit, enne kui on hilja! Ka vaenlased on inimesed, nende rinnus on inimese süda. Kiskja metsalinegi halastaks mu peale, kui ma temale võiksin kõnelda, mis mind taga ajab.»

Ta laskus ida poolt müüri salaluugist, kus pimeduse varjul vähe vaenlasi näis liikuvat, ja ruttas minema, nii kiirelt kui jalad aga jõudsid. Varsti oli ta vaenlaste keskel ja hirmsa kisaga pidasid need teda kinni.

«Laske mind lahti, mind sunnivad emakohused,» palus ta härdasti. «Mina ei tee midagi kurja, ma töotan seda jumalate nimel.»

«Kuule Jumala teotajat, pagana nõida!» hõisati mitmest kõrist. «Kinni ja koju!»

«Taara, avita, ma olen ju vana ja jõuetu, mis te mind veate,» kõneles, ta värisedes. «Kui ka teil kodus emad on, siis mõtelge nende peale ja laske mind minna. Mis au teeb sõjamehele vana väeti naise kallal vägivalda tarvitada...»

«Aa, vanamoor, sa vist arvad, et me sinusugust hakkame ühes vedama!» irvitas üks, kes kõige lähemal oli, keerutas oma sõjakirvest kord ümber pea — ja korisedes kukkus vanake oma veresse maha.

«Jumalad... Leida... põgene!» kogeles ta veel ja siis oli ta surnud. Sõjamehed läksid irvitades laiali. Veidi kohmetanud näoga jäi üks neist veel surnu juurde seisatama. See oli Panda. Ta kivine süda näis liigutatud olevat; see kestis aga ainult silmapilgu. Tähtsamad olid talle naise viimsed sõnad kui ta suremine. Ta aimas neist, et Leida on põgenenud. See pidi tema arvates juba kuulnud olema, mis temaga sündis, ning nüüd võis ta selle jutu laiali kanda, mis tal Eesti pinnal elamise võimatuks tegi. Ta lootis julgesti, et Soontagana langeb ja ta siis viimse kui mehe kaotab, see oli pea selge. Ja nüüd pidi just üksainus hing, see tüdruk, ära pääsema ning tema saladuse tervele maale laiali kandma, et siis eided ahju taga ja karjalapsed metsas temast teotavaid jutte põlvest põlve võiksid kõnelda. Seda ei tohtinud olla. Ta vahtis kullisilmadega ümberringi. Ida pool metsaservas kihutas üksik inimene videviku kahmakul metsa poole. Ruttu otsis ta enesele hea hobuse välja, kõneles peremehega mõne sõna, istus selga ja ajas tuhatnelja sinnapoole järele, kus ta terav silm seda üksikut ratsanikku silmas.

*

Leida oli õnnelikult vaenlaste hulgast läbi pääsenud. Tal oli elu kallid, sest et ta armastas. Ta pidi siit pääsema, Soontaganale abi saatma ja siis oma armsa sõjamehe üles leidma.

Need, kes end tema vanemaiks nimetasid, olid talle nii vastumeelt olnud, et ta neist ei hoolinud. Emast oli tal küll kahju, aga nüüd ei võinud ta sellest hoolida. Kõige suurem kahju oli tal sellest noorest sõjamehest, kes nii õnnetult maha jäi.

Õnn põgenejale piigakesele, et pimedusevaip kõige selle koleduse, mis hirmus taplus maale maha jätnud, tema silmade eest varjule peitis. Ta ei aimanudki, et need olid tema vaese sugurahva surnukehad, mille üle ta hobune nii tihti komistas. Ilma eesmärgita sundis ta hobust edasi minema, sest hirm ja kartus kihutasid teda sellest hirmsast paigast ikka kaugemale.

Tüki ööd oli ta juba sõitnud, aga ikka veel ei näinud ta silm kuskil kohta, kus öökülma eest, mis juba ammugi vaese põgeneja kõigest kehast värisema oli pannud, varju oleks võinud leida. Nõutult vaatas ta paksus metsas enda

ümber ja peksis käsi teineteise vastu, et külmast kangeks jäänud kehas jälle verd liikuma panna.

Äkki kuulis ta koera vingumist enda lähedal. Ta lõi silmad sinnapoole, kust hää tuli, ja nägi suurt musta koera väikese teeraja lähedal metsas puu ääres. Kohkudes jäi hobune seisma ja ehmatades vaatas piiga seda kogu. See oli suur must koer. Tema kõrval oli veel teine kogu. Ta ajas hobuse lähemale ja nägi nüüd, et see oli inimene, kes koera kõrval puu najal istus. Värin käis läbi neiu keha. Inimesekogu ei liigutanud. Libitsedes läks koer tema juurde tagasi ja lakkus ta silmnägu, mida suur hall habe piiras.

«Mis sa siin teed, inimene?» hüüdis neiu värisedes. Ei vastust ühtigi. Üksnes koer kiunus.

«Suur Taara, ta on surnud!» sosistasid neiu huuled, ja ta tahtis edasi minna. Koer aga tuli talle teele vastu ja kiunus nii haledasti, et ta hobuse seljast maha kargas ja kartlikult vanakese juurde läks. Vanake näis tõesti surnud olevat. Ta pani käe tasakesi ta suule. Sealt tuli veel veidi sooja hingeõhku ta kaele. Ta elas veel. Neiu raputas ja hüüdis teda. See oli aga asjata. Ta ei kuulnud ega teinud häält. Vististi oli ta kanges külma-uimastuses. Teda oleks veel võidud elusse ajada, kui abi oleks olnud. Aga kust pidi ta siin abi võtma? Ta tundis ära, et tema enesegi ots mitte enam kaugel ei võinud olla. Ta liikmed olid juba nii kohmetanud, et ta enam hobuse selga ei saanud. Meelt heites katsus ta jooksmata hakata, aga külmanud vanakese koer jooksis talle ikka teele ette ja vaatas nii haledasti ta otsa, et ta nuttes kahe käega koera kaelast kinni võttis ja ragisevale külmale lumele maha langes. Koer hakkas valjusti haukuma.

Rutuline kabjaplagin ja hobuse nõõtamise hää tulid lähemale. Neiu lõi silmad lahti ja nägi endale tuttavat kogu lähenevat.

«Tule appi, kui sa mõrtsukate seltsimees ei ole,» ägas neiu tulija poole.

Tulija naeris nii koledasti, et pime mets vastu kõlas.

«Hoo, kes su siia ajas, mu ilus tütreke?» küsis ta kalgilt. «On siin kõige parem koht külmamiseks?»

Leida ehmatas kangesti. See oli ta isa, keda ta juba esimesest silmapilgust saadik kartis, ehk see küll tema vastu ikka lahke ja sõbralik oli olnud. Täna kõlas ta imelikust naerust midagi iseäralikku, midagi kohutavalt hirmsat. Ja see nägu!

«Siin on üks õnnetu vanake ära külmanud,» rääkis neiu lõdisedes. «Tal on veel hing sees. Kui ta kuskile sooja kohta saaks, siis võiks ta veel ellu tõusta.»

«Ah, sa oled siis siia tulnud, et seda vanakest üles äratada, kelle hall pea tunnistab, et ta maailmas küllalt on elanud!» kostis Panda teravalt. «Hahahaha, sa ristiusu halastaja ingel!»

Ta astus kohmetanud vanakesele lähemale. Koer aga kargas lõrisedes vahele.

«Haa, või sina see oledki,» naeris vanem nii, et Leidal juuksed püsti tõusid. «Maga rahuga, vanake, seda rahu on sul tarvis. Sa oled enesele hea

paiga leidnud. — Läki, Leida, siin pole meil midagi otsida.»

Nagu imeväel ajas vanake silmad lahti. Väsinult vaatas ta enda ümber. Ta oli rääkija häälest ära tundnud. Vaevalt kõnelesid ta huuled üksikuid sõnu:

«Vilets äraandja... mõrtsukas... tuhanded kaebavad sinu peale... kelle veri lund värvib ja kehad maad katavad... haa, ma tunnen sind... sa oled Panda... Soontagana vale Vootele... ma suren siia külma kätte... ära neetud olgu sa, minu... ja sadade õnne röövija... haa, seal on sul jälle ohver... hoia ennast, laps... Panda on äraandja... verejanuline... mõrtsukas... jumalad nuhelgu teda...»

Vihaga tormas Panda vanakese poole, et suud sulgeda, aga samasuguse vihaga tormas koer tema kallale. Ta raputas koera enda küljest ära ja astus eemale.

Miks pidi ta veel suud sulgema, mis iseenesestki juba vaikis! Ta tundis koera hambaid endisest kokkupuutumisest Ohvrimäel ega hakanud seepärast temaga enam asjata võitlema.

«Maga igavesti, aus vanem! Näljased kullid, kes pea kohal piiravad, ootavad juba. Narr needja!»

Ta tõstis hirmunud neitsi vägivallaga hobuse selga, võttis selle ohelikkupidi ja läks. Kõik oli nii käändinud, nagu ta inetu süda igatses. Vaene Leida, kes vanakese sõnu ei mõistnud, tundis nüüd küll ära, et ta aimus selle mehe kohta õige oli olnud, aga seda ta ometi ei mõistnud aimata, et see mees, kes end tema isaks oli nimetanud, teda nüüd vaenlaste juurde raskesse vangipõlve talutas. Vaene Leida!

23. TÄHTIS LEIDUS

Hääled, mis siin tekkisid, ei kajanud mitte üksnes metsapuude vahel vaiksesse talveõhe, vaid ulatusid üksikusse metsamajakesse, kus keegi musta näoga mees murelikult piirutule valgel oma sepa-alasi juures istus. Ta ei olnud neil päevil enam rasket sepavasarat liigutanud, et selle heledate kolksude läbi hirmsatele vaenlastele mitte oma peidupaika kuulutada, mis mõnelegi põgenejale varju pakkus. Tumedalt ja segaselt kõlas koera haukumist ja inimeste hääli läbi metsa ta kõrvu. Ruttu pani ta endale sõjariistad ümber ja ruttas ettevaatlikult sinnapoole, kust hääled kostsid.

Kõik oli juba ammuagi vagusi jäänud, kui ta tuttavale teerajakesele jõudis. Ta kuulas hinge kinni pidades. Ei kuskil kippu ega kobinat. Ta vilistas paar korda öökulli moodi ja kuulas jälle. Siis kuulis ta imelikku kiunumisehäält enda ees. Ta astus edasi ja nägi viimaks natuke maad tee kõrval meie tuttavat vanakest tema koeraga.

Varsti nägi elus vilunud sepp, mis siin oli sündinud ja mis tal tuli teha. Ta katsus hoolega järele ja leidis, et vanakesel veel elumärke sees oli. Pikema järelemõtlemiseta tõstis ta vanakese püsti. Ta jalad aga ei kandnud teda ja keha oli külm ning nõrk. Niiviisi ei saanud ta temaga edasi, kandmiseks aga oli ta liiga suur ja ränk. Lühikese nõuotsimise järel hakkas ta teda lumega tublisti hõõruma ja väntsutama. Kõige selle töö juures ei olnud tugeval sepal muud tunnismeest kui külmanud hallpea truu koer, kes teravalt nagu suure ootusega kõike seda pealt vaatas. Samaariamehe töö ei olnud asjata. Vanake lõi silmad lahti ja hakkas viimaks kõnelema. Ta mõistus ei olnud segane, sest ta nägi kohe ära, mis temaga siin tehti. Tänuhõõrutult vaatas ta võõra otsa, kes teda nii kõvasti sinna ja tänna tõukas ja tõmbas, et ta valu pärast peaaegu karjuma oleks hakanud. Mida tuimem külmanud keha enne oli olnud, seda õrnemaks ja tundlikumaks läks see nüüd. Aga ta teadis, milleks seda oli vaja, ja kannatas seepärast. Kui ta viimaks tõendas, et ta juba jalgadel võib kõndida, jättis arstija järele, pani talle enne veel sooja kasuka ümber ja hakkas temaga oma sepikoja poole astuma.

Minema hakates komistas elluhõõrutud vanake kokkumässitud valge rätiku üle, milles mingi kõva asi näis olevat. Tema seltsimees, kes ka seda oli silmanud, võttis selle üles ja pistis vöö vahele.

Kui nad koju olid jõudnud, oli vanake liikmete sirutamiseks sooja kasuka all juba tublisti sooja saanud ja tundis enda kaunis tugeva olevat. Lahke avitaja tõi talle kosutavat sooja leent, mida mõned peljus olevad naised ääsi suus suurel sõetulel olid keetnud. Soe leem ja hele tulepaistus panid vanakese vere jälle endist viisi liikuma, mis muidugi aeglasemalt voolas kui noorte inimeste soontes. Sepikoja suitsunud seinad, vana lõõts, suur alasi ja hulk riistu avaldasid küll vähe ilu, aga siiski oli see vanakesele nii kena ja kodune, et ta peaaegu uskuma hakkas, nagu oleks ta neid kõiki — ka seppa ennast —

juba enne näinud. Aga kas ei tulnud see kõik ta tänulikust meelest sepa vastu? Ta mõtles selle üle kauemini järele ja leidis, et sel mingit muud põhjust ei võinud olla.

Kukk oleks juba kolmandat korda laulnud, kui ta mitte peremehe kartuse pärast, seega vaenlastele oma peljupaiga juurde teed juhatada, oma pead ei oleks kaotanud — nii hilja oli juba, mida osav sepp Sõelast metsaladval vaatas. Nüüd oli aeg puhkama minna, kui kellelgi nii kardetaval ajal und silma tuli.

Vana sepp võttis oma kuue seljast, et seda karunaha tekil endale peale võtta. Sealjuures langes tal aga midagi kõliseses põrandale. See oli teelt leitud valge rätik. Ta võttis selle üles ja mähkis lahti. Hiilgav kuldkäerõngas ning hõbesõlg kudrustega tulid nähtavale. Imestades vahtis mehike neid ehtesaju. Nad näisid talle väga tuttavad. See kuldkäerõngas oli ju tema enese tehtud, sest teised sepad ei mõistnud niisuguseid kujusid kulla sisse nikerdada kui tema, kes seda kunsti noorpõlves Soomemaal oli õppinud. Varbola vanem Manivalde oli selle veel mineval kevadel tema juures teha lasknud ja head hinda ta eest maksnud. Aga kust oli see kallis ehe nüüd korruga sügavasse metsa saanud?

«Kes selle ometi ära on kaotanud?» küsis ta poolvaljult endamisi.

Vootele, kes veel mitte magama polnud jäänud, kuulis seda ja vaatas oma heategija poole. Kulla ja hõbeda hiilgus vangistas ta vaate.

«Mis asjad need on?» küsis ta.

«Kuldkäerõngas! Ma tegin selle ühele noorele Eesti vanemale, aga kust sai see siia metsa?»

«Seal oli inimesi,» kostis vanake.

«Jah, jah, ka mina kuulsin inimeste hääli. Kes need olid? Ega ometi mitte Varbola vanem Manivalde?»

Vootelele tuli see lugu, mis meie juba enne kuulsime, meelde. Ta läks rahutuks. Vististi ei tahtnud ta sellele mõtelda. Aga oma heategija vastu ei võinud ta tummaks jääda.

«Üks vanem küll kah, aga mitte Manivalde,» ütles ta kibedalt, «vaid rahva äraandja, mõrtsukas, praegune Soontagana vanem, kes end Vooteleks nimetab, aga on endine põlatud Panda.»

«Panda! Kas tema on vanem?» küsis sepp hirmul.

«Tema jah! Tema ise kutsus vaenlased meie maale. Ta on juba kaks korda tahtnud õiget Vootelet surmata, aga see koer...»

Tal jäid sõnad äkki kurku kinni. Peaaegu oleks ta tahtmata oma saladuse avaldanud.

Sepp oli seda uudist kuuldes nii kohmetanud, et ta kõneleja äkilist sõnade katkemist ei märganud. Kui ta oli juba imestusest võitu saanud, küsis ta käerõnga kohta edasi:

«Aga kust selle noormehe käerõngas tema kätte sai? Ja siis on siin veel naisterahva sõlg ja helmed — väga peenikeselt tehtud, mida üksnes kõrged

vanemad ja sõjaülemad oma naistele ja tütardele lasevad teha...»

«Temaga oli ka keegi naisterahvas metsas, kes ta vang näis olevat,» kostis vanake ja võttis ehted enda kätte näha.

Ta käed hakkasid äkki värisema. Ehted kukkusid maha — ta oli ehmatanud ning otsis asjata sõnu. Kärmemini kui muidu hakkas ta veri käima ja rahulik süda peksma. Hea sepp vaatas teda imestades. Mis liigutas tema vana rahulikku südant sel kombel?

Jälle võttis Vootele sõle ja silmitses seda teravasti. «Seesama jah,» ümisesid ta huuled.

«Kas peaks veel elama sepp, keda vanasti tema osavuse pärast «Soome sepaks» kutsuti?» küsis ta siis elavalt.

Sepp vaatas imestusega tema otsa. «Mis sa sest küsid?»

«Ma tahan teada saada, kas ta palju niisuguseid ehteasju on teinud?»

Sepp võttis sõle ja tunnistas seda teravasti.

«See sõlg on üsna vana.»

«Kui ta see on, mida mina olen näinud, siis on ta üle kolmekümne suve elanud.»

«Kus oled sina seda näinud?»

«Ma lasksin ühe niisuguse teha, ja mulle on väga tähtis teada, kas ta seesama on või on ta mõni teine sellesarnane...»

«Vootele, Vootele, sina oled meie kadunud suur Vootele!» hüüdis sepp tormiliselt. «See on ainus seda nägu sõlg; mina olen ta kolmekümne kolme suve eest teinud. Vootele on ta tellinud, ja sina — sina oled ta tellija!»

See tunnistus oli liiga äkiline. Nad olid noores eas sõbrad olnud. Kolmkümmend kolm aastat ei olnud nad teineteist enam näinud. See aeg oli noortest tugevatest meestest vanad raugad teinud. Kuis võisid nad teineteist veel tunda!

Liigutatud vanakesed andsid maas teineteisele vaikselt kätt. Kehad olid vanaks läinud, aga vaim nooreks ja priskeks jäänud.

«Selle sõle lasksin ma oma kolmeaastasele tütrele teha,» kõneles Vootele viimaks edasi. «Ma olen otsinud teda ja oma naist aga ei ole kuskilt leidnud - aga see leidus annab mulle jälle lootust. Sõlg peab selle naisterahva käest kadunud olema, kes Pandaga siin metsas oli. Kui see vahest minu õnnetu tütar ei olnud, sest kust sai muidu võõras need asjad enda kätte? Aga ta näis väga noor olevat, niipalju kui ma ta häälest oma kohmetanud olekus kuulda võisin. Aga Panda, see hirmus Panda, kui tema seda teada saab, siis on ta kadunud!» Vanake ohkas sügavasti.

«See kuldkäerõngas võib asja seletada,» ütles arukas sepp järele mõteldes.

«Kuidaviisi?»

«Meie peame Varbola vanemalt Manivaldelt kuulda saama, kellele ta käerõnga on andnud. Et selle käerõnga saaja ka sõle omanikust midagi peab teadma, on selge asi, sest kuidas sattusid nad muidu kokku?»

See nõu oli hea ja õige Vootele meelest, nii et ta kohe sellega rahule jäi.

Aliste targa juurde reisimine pidi seepärast tulevikuks jääma, ehk teda tõmbas süda sinna küll juba Vambolaga tuttavaks saamisest saadik.

Ta kartlik süda aga ütles, et kõik on juba hilja.

24. VAENLASED VILJANDI ALL

Kui päevad jälle öö pikkuseks olid kasvanud ja külm ikka järele ei andnud, valmistusid riialased uuesti suurele sõjale. Kõik saksa rüütlid, liivlased ja lätlased tulid suurte parvede kaupa Toreidasse piiskopi õemehe Engelberti juurde kokku ja võtsid kaasa uue müüri lõhkumise masina. Seekord liikus nende määratu parv Sakalamaale Viljandi linna alla. Sakslased saatsid liivlased ja lätlased, kelle käest neil sõnakuulmiseks ülemate pojad pandiks olid võetud, maad ümberringi laastama ning paljaks riisuma ja jäid ise Viljandi alla. Nagu näljased metsloomad tapsid nad maha, mis ette juhtus, ning tõid hulga eestlasi elusalt vangidena Viljandisse. Seal panid nad kinniseotud vangid vallikraavi nende ette seisma, kes linnas müüride varjul olid, ning Võnnu linna ülem Berthold kõneles ristiusu õpetajate keskel: «Paganarahvas, kuulge, mis ma teile ütlen! Kui te oma võõraste jumalate austamise maha jätate ja meiega tõsise Jumala sisse tahate uskuda, siis anname teile vangid elusalt tagasi ja oleme teile armulised vennad.»

«Kes on teie tõsine jumal?» küsis Viljandi vanem tugeva häälega. «Meie ei tunne teda.»

«Siin sõjariistade kärinas ei ole aeg seda teile seletama hakata. Pange sõjariistad käest ja vanduge alla, siis me ristime teid selle tõsise Jumala nimel.»

«Kui siin aeg ei ole usust seletust anda, mida meile pakute ja mida meie ei tunne,» andis Viljandi vanem vastuseks, «siis ei ole nüüd ka aeg sellest üldse midagi rääkida. Minge rahuga tagasi, meie ei puutu teisse, ehk te küll meie maad rahva veres olete ujutanud ja hirmsaid tegusid teinud. Teenige teie oma jumalat, meie teenime oma.»

«Siis te panete vastu, häbematud võõra jumala teenrid ja paganad,» kisendas Berthold vihas. «Teie ei taha tõsist Jumalat uskuda, kelle käes on kõik võim ja vägi, et vastupanijaid hirmsasti nuhelda.»

«Kui teie jumal nii vihane on, et ta teid teie verejanus ei keela ilma süüta inimeste peale salaja vere jahti pidada, naise ja lapsi röövida ja nendega hirmsal viisil mängida, siis hoidku meid jumalad ise niisuguse eest. Meie jumalad on head, kes ühtegi õiget inimest ei nuhtle, kes väikese ohvriga lepivad — ja neid peaksime meie maha jätma! Mu rahvas, oleme oma jumalaile truud, need ei jäta meid meie mõrtsukate kätte hädasse!»

Kogu linnas kajas vaimustav hüüd, mis tunnistas, et kõik nii mõtlesid, nagu Viljandi vanem ütles.

«Jumalateotajad, paganad, võõraste jumalate teenrid!» kõlas neile Saksa laagrist vastu.

Rahuleping oli otsas, hirmus sõda hakkas peale. Vaenlased vedasid eesti sõjavangid kõrgemale kingule, kust seda linnast hästi näha oleks, ja tapsid nad seal ükshaaval eestlaste silma all ära, heitsid nad vallikraavi endale sillaks

ning ähvardasid linnasolijatega sedasama teha, kui nad heaga alla ei heida Nooltelaskmisega ehmatasid nad eestlased valli taha varju ning lasksid selle aja sees liivlasi ja lätlasi kraavid puid täis kanda ning varjutorne ehitada, kust lätlased nooltega linna lasksid ja väga palju inimesi ning loomi tapsid. Vaprad eestlased kihutasid ülevalt tuld varjutornide otsa, nii et need tuld võtsid, mille lätlased lume pealevedamisega ära kustutasid. Sel viisil ei olnud vaenlastel võidulootust. Siis seati üles kivipildumisemasin («partell»), mis ööd ja päevad otsa raskeid kive suure jõuga vastu müüri ja linnamaju heitis, nii et majad maha langesid ja müürist viimaks tükid välja pudenesid. Eestlased ei olnud niisugust hirmsat masinat enne näinud ega oma majasid selle vastu kindlaks teadnud teha. See masin külvas surma ja häda eestlaste linna. Lätlased olid kraavid vallikõrguselt puudega täitnud, mida mööda saksa raudriietega sõjamehed Eilard von Doleni juhatusel üle valli linna olid tunginud ja linna rahvast tagasi kihutasid. Nüüd pistisid nad puud vallikraavis põlema, et sellega tervet linna ära põletada. Eestlased aga kustutasid öösel kõik tule linnas.

Võitlus oli viis päeva vahetpidamata kestnud. Linn oli surnukehi täis. Pea kõik, kes veel elasid, olid haavatud ning suurest veepuudusest nii nõrkenud, et enam ei jõudnud vastu panna.

Kuuendal taplusepäeval pakkusid sakslased rahu.

«Te näete, et olete langemas,» ütles nende kõneleja. «Kas te veel meie Jumalat vastu ei taha võtta? Muidu ei jää teist üksainus hing üle.»

«Me võtame teie usu vastu ja austame teie jumalat,» kostsid janust nõrkenud sõjamehed. «Pange meile ristiusu ike niisama peale kui lätlastele ja liivlastele, aga täitke oma lubadus!»

Sakslaste võit oli täielik. Rõõmuga kutsuti vanemad välja, seletati neile usupõhja ning nõuti neilt sõnapidamiseks panti.

«Kõikumata õnnele ei ole köit tarvis,» vastas Viljandi vanem. «Kui see usk nii suurt õnne toob, nagu teie kuulutate, siis peame seda muidugi.»

Vasturääkimine ei aidanud midagi. Ülejäänud kõrgemast soost noormehed võeti pandiks, riputati terve linna rahvas õnnistuseveega üle ja mindi Jumalat kiites kodumaale tagasi. Vaene äravõidetud ja paljaksriisunud Viljandi rahvas aga valas valusaid silmapisaraid tapetud ja vangiviidud omaste ning ärapõletatud elumajade pärast.

Mõni päev pärast seda istusid Sakalamaa vanemad koos ja pidasid nõu, mis edaspidi vaenlaste vastu ette võtta, kes neist nüüd igapidi tugevamad näisid olevat. Et selles tähtsas asjas ka rahva nõu taheti kuulda, siis oli kõigile arukamaile meestele rahva seast luba antud sellele koosolekule tulla.

Nõupidamisemaja Viljandi lähedal oli rahvast täis kogunenud. Lembit juhatajana vaatas majas ümberringi. Enamasti kõik olid talle tuttavad. Ta silm jäi kauemini eemalseisval mehel peatuma, kel oli lai rebasenahka kübar sügavasti silmadele tõmmatud, mis luuravalt sinna-tänna pilkused. Ta näis Lembitu vaadet märganud olevat ning hakkas kartlikult enda ümber vaatama. Tema selja taga seisis teine tundmata mees, kelle olek ka usaldust ei

avaldanud.

«Vennad,» kõneles Lembit kogu ees püsti seistes, «ega meie seas ometi äraandjate ega vaenlaste kõrvu kuulamas ei ole? Meie nõupidamised on salaasjad ja peavad ka vaenlaste eest saladuseks jääma.»

Natuke aega valitses koosolijate seas hauavaikus. Lembit vaatas teravalt nende kahe kahtlase näo poole. Need olid ta silmist teiste taha ära kadunud. Tal oli nõu neid lähemalt vaatama minna, kui keegi teine uhke ja tugeva kehaga noorepärane sõjamees istmelt tõusis ja kõlava häälega rääkis:

«Ma usun, et siia meie kõige truamad sõbrad on kogunenud, kelle ees me kõik oma südameelt võime välja ütelda. Auväärne Lembit, kõnele aga julgesti! Need kõrvad siin kannavad su sõnad rahva südamesse.»

Kõneleja vaikus ja terve koosolek ootas, mis vapra vanema ja sõjapealiku suu kuulutab. Lembit seisis sirgelt oma odavarre najale toetudes rahvahulga ja vanemate ees. Ta tõsine nägu, mis nagu kivist raiutult liikumatult rahva poole vaatas, näitas julgust ja kindlust, mis igameest aupakkumisega täitis. Sügavad armid ta päevitunud palgeil tunnistasid, et ta lahinguis paljas pealtvaataja ei olnud, vaid tugeval käsivarrel end iga hädaohu eest kaitses.

«Sõbrad ja isamaa ning usu kaitsjad!» kõlas ta põruv hää l läbi maja. «Ma loodan, et Meeme õigust kõneles. Kes võiks siis nüüd, mil vaenlased meile ühtehoidmist on õpetanud, muule mõtelda kui mehisele vastuhakkamisele? Nemad kõnelevad mingist uuest usust, pakuvad meile seda, mida meie ei tunne ega taha. Nende usk nõuab maa peal inimeselt viletsat elu ja lubab selle eest pärast surma meie manala asemel õndsat elu, mida nad taevaks ja paradiisiks kutsuvad. Kes seda tahab kätte saada, see peab nende alamaks ja orjaks heitma, nagu lätlased ja liivlased praegu on. Vastupanijaid ähvardavad nad igavese piinamisega kustumata tulemeres teises ilmas ning mõõga ja tulesurmaga siin maailmas. Meie ei taha neid ähvardusi karta ega oma verivaenlaste tõotusi uskuda. Sest kas terve Soontagana ja Viljandi linna ümbert maa, mida meie vendade veri ja surnukehad katavad, ei tunnista niisama selgelt kui päike puhtast taevast, et nad on valelikud, verejanulised vaenlased? Näljast ja janust nõrkenud Viljandi sõjamehed ja elanikud on nad oma usku pööranud, ülemate lapsed aga pandiks eneste kätte riisunud, naised ja lapsed vangi viinud ning mehed ümberringi armutult tapnud. Ja need peavad meile head soovima! Kui neil endil ongi hea usk, siis toovad nad meile teist, kõige halvemat. Ärge laske, armsad sõbrad, endid nende tõotustest ega ähvardustest eksitada. Me ei või muidu enam elada ega nende vastu võidelda, kui me ühte ei hoia. Lähme me lahku, võtame nende kiidetud usu vastu, siis on meie esivanemate õnnistus ja jumalate abi meist kui kõlvatuist kadunud ning me langeme ning jääme hirmsate vaenlaste orjaks. Meie vaenlased töötavad meile maapealse isamaa eest igavest isamaad teises maailmas. Meie aga ei tunne seda ega või nende tõotust uskuda. Meie tahame igavesti elada, ei mitte mingis tundmatus riigis, vaid omal kallil maapinnal! Siin peavad meie lapsed meesteks kasvama, siin peab meie esivanemate vaim

nende sees edasi elama, õigust tehes, õigust püüdes, jumalaid austades ja oma suguvendi armastades. Kui see vaim, see mõte, see meel nendes edasi elab, aja jooksul veel kasvab ja täieneb, kurbuses ja rõõmus tuleva põlve rinda liigutab ja tõstab, siis elame igavesti. Muud me ei igatse. Seda aga peame igatsema, selle poole püüdma, see on iga rahva esimene tingimus, kes maailmast ei taha kaduda, kes igavesti tahab elada. Üksikult ei või me enam küll mitte nii vabalt elada kui enne, mil meil võõraste vastu seesuguseid võitlemisi ei olnud, aga suures kogus peame vabad, ise oma peremehed olema ja mitte oma vaenlasi teenima. Meie ei tohi üksnes omale ajale elada, vaid peame mõtlema ka tulevastele põlvedele. Meie hauda langemisega ei tohi meie rahva nimi kustuda. Selle eest peame meie nüüd muretsema, küll siis järeltulijad tulevate põlvede edasielamise eest hoolt kannavad. Seepärast võideldgem oma laste; oma praegu veel sündimata lastelaste ja tuleva põlve õnne eest! Meie verega kastetud haudadelt kasvab meile vabadus ja kangus, mille eest nüüd juba nii palju verd on voolanud. Ka meie esivanemal on olnud vaenlasi, ka nende ajal on oma maa niidud ja nurmed meie isade veres ujunud, aga nad jäid võitjaks — sest meie oleme vabad ja elame praegu veel omal maal, omapead. Olgem vaprad, siis saavad meid meie õnnelikumad lapsed põlvest põlve tänulikus meeles mäletama ja tundmata haudadesse tagantjärele õnnistama. Igaüks on oma õnne sepp — mis meist edaspidi saab, seda teeme meie nüüd ise. Ma vannutan teid, noored mehed, et te oma nooruse jõus ja vaimustuses isamaale appi astuksite. Teie käsivarred peavad taprit vaenlase pea kohal keerutama, tagasi tooma, mis meilt ära riisuti, ja kätte maksma, mis nad teeninud. Teie peale me paneme oma lootuse. Võidupärjad ja auhinnad ootavad teid, millega teid teie vanemate tütreid võidult tulles ehivad. Aga ka teile, kes te vanad olete ning lõdisevate liikmetega minu kõnet kuulete, hüüan ma: hoidke ja kaitske, mis meile kõigile armas ja kallis! Õpetage noori, vaimustage neid võidule, te olete kõik näinud, teie juhatust on igal nooremal tarvis. Valmistagem end taplusele, ärgem võtkem oma vaenlaste pettusi kuulda, neil ei ole kõigi oma kõrgete lubaduste taga muud kui meie rahva hävitus! Kui kellelgi teised mõtted on, siis kõnelgu ta.»

Mõne silmapilgu valitses majas sügav vaikus. Inimesed olid vanema kõnest vaimustatud, mõned kuulajad pühkisid silmi. Siis pääses koosolijailt mühisev kiiduhüüd ning kajast sajust suust suure vaimustusega läbi maja.

«Sinu sõnad on kõik õiged ning targad,» hüüdis Meeme, kui esimene tuhin veidi oli vaikinud. «Me peame endid valmis seadma ja kevadel varakult vaenlaste peale minema, et nad jälle meie niitusid ja nurmi ei tuleks rikkuma.»

«Hea, mu sõber, vanem Meeme! Nii sündigu!» kõneles Lembit. «Mingu siis igaüks vagusi koju ja tehku, mis ta kohus. Vaenlased ei pea meie nõust midagi teada saama. Parajal ajal saadan ma käsud välja; siis kogume minu linnamäele pidule kokku, oma vanemate viisi järgi ohverdama ja sõjalaule

laulma. Ma tähendan veel kord, see peab kõik nii vagusi sündima, et vaenlased sellest enne midagi teada ei saaks, kui me kord nende linnade all oleme, — muidu võivad nad meie sõjavangid ja Viljandi vanemate pojad, kelle nad pandiks viinud, ära tappa. Mul on rõõmus meel, et mu sõnad teis seda tuld on pannud loitma, mis iga eesti mehe rinnus juba aastasajad on lõkendanud ja veelgi peab loitma jääma. Jumalad õnnistagu ja aidaku meid!»

Enne kui rahvas ja vanemad koost lahkusid, pugesis kaks meest vagusi uksest välja ja rändasid veel selsamal pimedal ööl mööda metsa väikese onnikese juurde, kus kaks hobust olid valmis, kelle selga nad istusid ja otseteed lõuna poole hakkasid kihutama. Kui Lembit teist neist kahest ligemalt ja teravamalt oleks vaadanud, kes laia rebasenahka kübara nii sügavasti silmadele oli tõmmanud, siis oleks ta vististi endise Soontagana vanema ära tundnud, kelle pettusest nüüd igal pool kõneldi ning keda arvati surma leidnud olevat. Ta oli aga osanud end hästi moonutada ning pääses jälle õnnelikult oma kardetavalt salakuulamiselt kõige seltsimehega minema.

Umbes selsamal ajal, mil eestlased ümberringi maal maja nõupidamisest kuulda said, teadsid ka juba nende kõige kurjemad vaenlased, mis salanõu Sakalas peetud. Varsti oli nende vägi koos ja enne kui keegi Eesti malevas oskas aimata, olid vaenlased juba jälle liikumas, et «paganaille nende vastupanemist kätte maksta».

25. VEEL KORD VEND JA ÕDE

Päev pärast teatud koosolekut istus Vaike oma isamajas üksi kodus ja ootas isa Lembitut koju. Ilm oli vastu õhtut üsna tormiseks läinud. Kange põhjatuul keerutas lund hangedesse ning vingus külmanud puuokstes kangesti, nagu seda enne nii hilja kevadel veel keegi polnud näinud. Neiukese südames mässas samasugune torm. Ta vaatas juba kaua aega väikesest luugist mässavat ilma ning võrdles seda vaikselt oma südamega. Täna õhtul pidi ta oma lapsepõlve õnnekujud ja unenäod maha jätma, täna pidi ta oma südame sellega ühendama, kellega teda ainult kohus, sõnakuulmine, isa tahtmine ühendas, mitte see püha, õnnelik tundmus, mis hinge õnne ja taevaliku tundega täidab, mida ta kord armastuseks oli nimetanud. Ah, need armsad unenäo-ajad olid nii ruttu lennates mööda läinud! Saatus oli temale siamaale ainult oma karedat, armutat külge näidanud. Ta armastas oma venda — mis hirmus saatus! — ja kui ta nägi, et see armastus patt ega ülekohus ei olnud, siis, oh, siis pidi jälle saatus tema armsama talt nii halastamatul viisil ära kiskuma ning teda üksi maailma jätma! Ja nüüd tuli teine vanem, kõigiti kena ja tubli mees, ning nõudis teda enesele naiseks.

Ka isa oli südamest selle poolt, sest ta tundis oma sõpra ja Eesti vanemat Meemet igapidi kui kõigiti auväärset ja vaprat sõjameest, kes ta majale sellega suurt au tegi, et ta tema väimeheks tahtis saada. Alandlik Vaike ei julgenud siin vastu rääkida, ehk ta küll ennemini maailma otsa oleks põgenenud, kui Meemega abiellu heitnud. Ta pidi isegi enda üle imestama, mis vägi teda sellest mehest tagasi hoidis, kelle nimi oli tervel maal kuulus ja kelle peale teised neiud armupilguga ja aukartuses vaatasid. Talle näis, nagu vilguks talle veel väike lootusetäheke oma surnud, kadunud kasuvenna järele, sest sõnum, et Vambola elab, ei olnud nii kurval ajal veel mitte neiu kõrvu jõudnud. Kus inimesel on elu ja surmaga võitlemist, seal ei lagune igapäevased uudishimu kõdistavad jutud mitte kulutule kombel laiali, ja pealegi oli noor sõjamees oma linna rahvale kangesti ära keelanud sellest kõnelda, et ta tagasi on tulnud. Ja ümberringi oli maa inimestest lagedaks tehtud, — kes pidigi siis seda uudist edasi kandma?

Ilm oli juba ammugi pimedaks läinud, kui kobin ukse taga kurva neiu tema raskeist mõtteist üles ajas. Ta kohkus. Otsustav silmapilk oli tulnud, kus tal enesel midagi ütelda ei olnud. Oli ju aeg, mil ta kosilane pidi ilmuma; kes muu võis ukse taga olla! Põksuva südamega avas ta ukse. Pimedas eeskojas raputas keegi mees end lumest puhtaks ja astus viivitades üle läve.

«Tervitatud olgu see maja,» kõneles sisseastuja, kusjuures toast hele rasvatule valgus ta silmini kinnikaetud näole langes. «Kas võib eksinud teekäija tuisu ja külma lume eest öömaja leida?»

Vaike kahvatas. Sõnalausumata vaatas ta võõra otsa. Siis kogeles ta suures ärrituses:

«Kust tuleb see kuju mulle silmade ette? Kas sind on kurjad manalased oma riigist lahti lasknud, või kes sa oled? Kõnele!»

«Vaike,» ümisesid võõra huuled. «Ta on päästetud... siin... ära siit!... siin tormab enam kui marune öö väljas.»

Ta pööras äkki ümber ja tahtis välja minna.

«Kuhu nüüd, Vambola?» hüüdis Vaike ja kargas talle uksele ette. Ta süda põksus nii valjusti, et noormees seda pidi kuulma. Ta ei saanud rääkida.

«Lase mind minna, Vaike! sul ei ole enam venda!»

«Kas ka sina seda tead? oh õnne!» hüüdis Vaike.

«Sa rõõmustad selle üle?»

«Ja kas sinu süda rõõmu ei tunne? Ma olen ärarääkimatult õnnelik.»

«Selle üle, et sa oma ainsa venna kaotasid?»

«Ja tema asemele selle sain, keda ma südamest, üle kõigi asjade armastan,» kõneles neiu õnnelikult vahele. «Selle pärast võin ma venna heameelega kaotada.»

«Südametu tüdruk!» hüüdis Vambola valuliku häälega. «Ma ei mõista, mis sinu südamesse on tulnud!»

«Armastus! nüüd võin ma armastada, sügavast südamest... oo, mu õnn on otsatu, äramääramatu... kas ka sina ei armasta?»

«Ära narri mind oma hirmsa kõnega! See käib valusamalt kui äraandja oda mu südamesse...»

«Ma ei saa aru, mis sa kõneled,» ütles neiu suure imekspanuga. «Kas sa ammugi ei märganud, mis valu see mulle tegi, et sa olid minu vend? Nüüd on see side katki kistud, nüüd võin ma südame sunni järgi armastada, ja oma armastuse eest annaksin ma terve maailma...»

«Ja ka oma ainsa venna!» hüüdis Vambola vahele. «Nurjatu tüdruk! Ära siit! Minu hing ei kannata seda õhku sisse hingata, mis tänamatu tüdruku huuled välja puhuvad. Mine oma armsama kaenla, kelle pärast sa venna ära salgad. Ma ei taha sind näha... ma põlgan sind... sina ei pea mind siin maailmas enam nägema... Pettus kõik!»

Ilma et ta enam kordagi ehmatanud neiu poole oleks vaadanud, kes poolminestades istmele maha oli langenud, tormas ta uksest välja tormisesse õhe. Kaua laskis ta külma lund oma otsaesisele sadada, enne kui see jälle jahedamaks läks.

Tema järel tormas ka Vaike uksest välja, öö oli pime ja tuisulumi ei lasknud silmagi lahti teha. Oma armast, surnukspeetud venda ei võinud ta seepärast enam näha. Ta hüüdis pea nõdrameelselt talle järele, aga vastust ei kuulnud ta kuskilt poolt. Kange tuul kandis ta hääle laiali, millele ainult mühisev maru ligidalt metsast vastas. Kui see imelik külaskäik sügisel hingede ajal oleks olnud, siis oleks ta uskunud, et see oli kadunud armsama hing; nüüd aga ei lasknud ta peaaegu lõhkev süda seda uskuda.

«Tema ise oli,» rääkis neiu endamisi. «Ta elab. Taevast teab, mis teda nii on muutnud! Ma ei saanud tasta aru... Kas ta on nõdrameelne? Ei, see ei või

olla, talle peab midagi olema juhtunud, midagi suurt, arusaamatut, äraseletamatut. Ta peab rääkima, miks ta mind vihkab! Nõnda ei tohi ta siit ära minna... nüüd, mil ma olen nõutu ja maha jäetud. Kui ma teda enam ei oleks näinud, siis oleksin ma oma saatusega viimaks ehk veel võinud rahule jääda, nüüd aga ei suuda ma seda enam... Torm, ära ulu kauemini; tähed, hakake paistma; kuu, näita mulle õnnetule oma tasast valgust! Jumalad, kuulge oma nõdra lapse palvet!... Vambola, Vambola!»

Ta tundis isegi, et ta hüüdmine vaevalt tema enese kõrvu kostis. Torm ei vaikinud, tähed ega kuu ei hakanud paistma — taevased väed! ta palve jäi kuulmata! Oli ju ometi tema õnnetaevast ta helkiv täht nii ruttu kadunud, kuis võisid nad siis lootuse taevaski paista.

Poolmeeletult jooksis ta oma kalli noormehe järel pimedasse metsa. Pime armastus annab ju ka seal lootust, kus puhas mõistus kõik võimatu näeb olevat.

Kodus oodati ja otsiti teda asjata. Keegi ei aimanud, mis vanema tütre nii tähtsal õhtul tuisuse ööga pimedasse metsa ajanud, kus ta varsti ära eksis ning enam koju ei mõistnud tulla. Majas valitses suur ärevus ja segadus tema kadumise pärast. Mis pidid nad kõrgele peigmehele ütlema, kui see kosja tuli, aga mõrsjat kodust ei leidnud.

*

Ka Vambola peas kohasid tuhanded mõtted läbisegamini. Miks oli saatus teda siia juhatanud? Talle oli oma õe olek otse arusaamatu. Kuidas võis ta ometi selle üle nii rõõmustada, et ta teda Soontaganas enam ei tahtnud õeks nimetada? Seal ei tahtnud ta teda tunda, siin tundis ta tema küll ära, aga irvitas nii haavavalt selle üle, et ta oma venna kaotanud, kuna ta ometi oma pääsemise järel veel ta vastu tänulik oleks võinud olla. Aga selle eest rõõmustas ta nii lapsikult, et ta venna kaotanud ja selle asemel armukese leidnud. Mis see pidi tähendama? Ja ometi oli ta seesama õde, kes poole aasta eest temale veel kõige õrnemaid sõnu oli ütelnud, igapidi rohkem kui õde olnud, kelle pärast ta kuulsaist lahinguist tagasi läks ning endale vaikset surma otsis! Sellest kõigest ei saanud vaene Vambola aru. Ta pea hõõgus otsas — mõtted läksid segamini. Ta tahtis teda ära vanduda, aga kõik needmisesõnad surid tal keelele, ning valusa, lõhkeva südamega pidi ta iseeneses ometi ütlema: «Ma armastan teda siiski, rohkem veel kui oma häid jumalaid. Oh, oleks ta Soontaganast minuga põgenenud! Ta ilu on pimestav kui päike, ta süda oli puhas kui kuu läige ja ta silmad särasid kui helkjad tähed... Nüüd on see möödas, minule kadunud. Ta kõlav hääl heliseb mulle ainult veel südame lõhkumiseks ja silmad säravad hävitavaks tuleks. Minu õnnetaevas on purustatud, mu õnnetäht kustunud!... Mu süda ütles mulle juba vaenu väljale minnes, et mind ootab õnnetus. Oh, miks ei matnud võõra maa muld mu pakitsevat rinda oma vilusse voodisse... miks pidin ma veel

niisuguse teotuse... valu tarvis tagasi tulema!...»

Kesköö ajal jõudis Vambola üksikule teerajale, mis viis läbi paksu metsa. Ta kiirustas käiku, et mõnd maja leida, kus elavad inimesed, et nendega sõnumit linna saata, mida ta ise viima läinud, aga ootamata juhtumise pärast ütlemata jätnud.

Korraga nägi ta ratsameest enesele vastu tulevat.

«Hei, kuhu sa sõidad?» küsis ta ratsanikult, kui see tema kohale oli jõudnud. Ratsamees vaatas imeks pannes tema poole.

«Mis sa siis sellest tahad?»

«Mul on tähtis, väga tähtis sõnum Lehola vanemale Lembitule saata.»

«Miks sa siis ise ei lähe seda viima? Öörandajail on mõnikord pahad mõtted.»

Vambola vaikus. Ta ei võinud ütelda, miks ta ise seda ei tahtnud ega võinud teha.

«Vaenlastele on tema koosolekust eile öösi juba teatust viidud.»

«Kas see on võimalik?» hüüdis ratsanik ehmatades. «Sinu huuled on kui tormine öö, mis tühja tuiskab.»

«Kui see nii oleks, siis kannataksin ma selle teotuse heameelega, aga nüüd teeb see mulle suuresti haiget. Ma olen äraandjat oma silmaga näinud ja tema hirmsat kõnet oma kõrvaga kuulnud. Ta on oma seltsimehega nõupidamise ajal majas olnud. Vaenlased tahavad suure väega meie vastu tulla ja meie külad ja talud tuhaks teha, naised ning lapsed ära röövida ja meeste verega maapinda punastada, kui meie malev valmis ei ole neid öömõrtsukaid valvama.»

«Sa kuulutad hirmsat asja... Kes võis seal äraandja olla?»

«Keegi nurjatu mees, kes seda mitte esimest korda ei tee.»

«Meie majas olid aga kõik ausad ja truud mehed.»

«Seda ma usun, aga kaks olid vaenlaste poolt luurama saadetud. Kas ka sina olid majas?»

«Jah, aga miks sa seda küsid?»

«Kas sa ei näinud üht meest laia rebasenahka kübaraga, mis sügavasti silmadele oli tõmmatud?»

«Lembit kõneles küll ühest sellesarnasest mehest, kes talle väga kahtlane näinud olevat.»

«Noh, ütle talle siis, et seesama meie rahva äraandja ongi. Rutta, enne kui kõik hiljaks jääb! Ju sa ikka Leholasse lähed?»

«Jah, mu käik viib mind sinna küll. Hirmus aga, et nii pidulikul õhtul säärast sõnumit pean viima. Oma mõrsjale ei taha ma sellest midagi kõnelda. See võiks teda väga ehmatada.»

«Sa oled siis peigmees, et mõrsjast kõneled?»

«Säherdustest asjadest niisugusel ajal ei kõnelda küll mitte, aga et ma täna nii õnnelik olen, siis võin ma sulle, kes sa tubli mehe viisi tarvilikke sõnumeid tõid, seda ütelda. Ma lähen praegu kosja. Lehola vanema tütar Vaike saab

minu mõrsjaks. Oi, see on ilus tüdruk!»

«Vaike! Lehola vanema tütar? Sinu mõrsja?» Vambola keha läks kuumaks.

«Vaike jah! Kena laps.»

«Kas see Vaike, kellest sa kõneled, on Lembitu tütar?» küsis Vambola põnevalt.

«Jah, seda kõneldakse.»

«Mispärast siis ainult kõneldakse?»

«Ta on leidlaps. Lembit on ta omaks võtnud ja nüüd on ta siis tema tütar.»

«Leidlaps!» hüüdis noormees hirmus tormilise südamega. «Kas ta ei ole Soontaganast pärit?»

«Soontaganas olla ta enne elanud, nõnda kõneldakse, aga mina pole selle järele pärinud. See on ju ka ükspuha, kus ta on olnud, peaasi on tema kenadus, viisakas olek ja hea süda...»

Vambola ei kuulnud enam, mis ratsamees edasi kõneles. Ta süda ei kandnud siin enam seista; ta tuigerdas edasi. Kui õnnelik ratsamees oma silmad ringi laskis käia, ei olnud võõrast enam kuskil näha; ta oli kadunud kui tuulehoog, mis mühades metsa puude vahele laiali jookseb. Oh, oleks ta aimanud, mis vägi seda sõnumitoojat edasi kihutas ja mis tundmused ta rinnas mässasid!

Sügavas mõttes oli ratsamees tüki teed edasi sõitnud, kui ta kuulis äkki inimese häält. Ta jäi kuulama. Tuule vingumise vahel kajas hele naisterahvahääl ta kõrvu. Ruttu ajas ta hobusega paksu metsa. Valgel lumel nägi ta musta liikuvat kogu. Varsti tundis ta terav silm ära, et see muu ei olnud kui karu, kes kahele jalale püsti oli ajanud. Tema ees väikese põdsakese varjul seisis värisedes naisterahvas, kel vihase metsalise käest pääsemise lootust ei näinud olevat. Noole kiirusega kargas sõjamees hobuse seljast ja andis metsalisele enne, kui ta oma nõrga ohvri kallale sai karata, oma raske sõjakirvega niisuguse hoobi pähe, et ta kiunudes maha kukkus. Kui karu oli võidetud, tõttas ta naisterahva juurde, tõstis ta hobuse selga, hüppas ise tagant järele ja keeras teele tagasi. Seal oli natuke valgem, nii et ta võis tema nägu näha.

«Jumalad!... Vaike, sina!»

«Meeme!» hüüdsid neiu huuled tasa ja ta ei kõnelnud enam. Vist oli külm ta kangeks teinud.

Ratsamees, kuulus vanem Meeme, oleks niisugust koormat kaua oma süles kandnud, kui mitte hirm selle pärast, et külm ta kangeks teeb, tema teekäiku ei oleks kiirustanud.

Kodus olid veel kõik inimesed üleval, kui Meeme Vaikega koju jõudis. Küll oleksid nad heameelega järele pärinud, kus nende Vaike oli olnud ja mis teda nii võimetuks teinud, aga kes julges kõrgelt vanemalt niisugust asja minna küsima! Keegi ei mõistnud ette arvata, et kosjaöö pidi sel viisil mööda minema. Vaike ei tahtnud ühtegi inimest enese juurde lasta. Ta oli kõigile

suureks mõistatuseks, kõige rohkem aga veel oma peigmehele Meemele, kes sugugi aru ei saanud, mis teda sel õhtul sügavasse metsa oli ajanud, kus ta oleks karu käes võinud surma leida.

Kui Meeme linnarahvale oli teatanud, mis ta tundmatu mehe suust metsas kuulnud, läks ta Vaike kambrisse. Neiu punased silmad tunnistasid, et ta oli nutnud. Meeme nähes püüdis ta end vaigistada.

«Meeme, sa suur vanem, oled mu kiskja metslooma käest eluga päästnud,» rääkis ta põksuva südamega, «millega võin ma su heategu tasuda?»

«Sõjamees ei nõua palka oma tegude eest,» kostis Meeme õrnalt, «aga nüüd tahan ma sinu tänulikku meelt oma kasuks tarvitada ja palka nõuda.»

«Sul on küll õigus nõuda... ma tasuksin sulle ka kuninglikult, aga kuidaviisi?»

«Kõige ilusamalt, kõrge neitsi, kui sa aga tahad.»

«Kas sa siis selle juures kahtled, Meeme?»

«Kuldne Vaike, sa mu selge koidukiir, armasta mind!»

Vaike värises kogu kehast.

«Kõrge pealik, mõtle, mis sa kõneled!»

«Ma nõuan oma väikese teenistuse eest palka. Lase oma armastus mulle osaks saada, sa koidukaunis neiuke! Armasta sina mind samuti nagu mina sind. Tule mulle naiseks... ma olen su enesele päästnud...»

«Meeme, Meeme, see on liig... seda ma ei või...»

«Seda sa ei või, Vaike? On su taevalikud silmad kellegi teise sureliku otsa vaadanud ning sealt armastust leidnud?»

«Armastust ei ole ma mitte leidnud,» ütles Vaike ohatas.

«Sina aga armastad üht teist?»

«Ma ei või sinna midagi parata!»

«Ja minu lükkad sa tagasi?»

«Halasta vaese, abita tüdruku peale! Ma olen sinule kõige suuremat tänu võlgu... sa oled mu elupäästja... nii on ka mu isa tahtmine... jumalad taevas... ma ei või... mu süda lõhkeb... Ära vihastu, kõrge pealik... mu meel on hirmus segane... õhk on lämmatav...»

Meeme oli üsna liigutatud, ehk seesugune olek lõi küll ta südamele valusaid haavu. Ta aimas, mil viisil see neiuke, keda ta neiude eeskujuks pidas ning kelle kõrval ta õnnelik ja uhke oleks võinud olla, kedagi teist armastab. Ta ei saanud vihaseks, vaid osavõtlikuks tema valust. Neiukese õnn oli talle omast õnnest ülem.

«Kes on siis see õnnelik, kelle peale Vaike oma silmad heitnud?» küsis ta osavõtlikult.

«Ta ei ole mitte õnnelik.»

«Keda ei peaks sinu armastus õnnelikuks tegema?»

«Teda mitte!»

«Ja sina armastad teda siiski?»

«Oo, ma armastan teda nii, et temata ma suren,» vastas Vaike nagu palavikuhaiguses. «Ära vihastu selle üle, mu aus Meeme, ma ei või seda oma teada hoida. Sul on võimust minu üle, sest isa tahab nii, aga ma palun, kui sul on mu vaesekese kohta tunderikas süda sees, halasta mu peale! Aita tema üles otsida! Tal on minu vastu midagi, ta on vihane... ma pean temaga kokku saama... ta peab mulle ütleva, mis tal on, enne kui ta igavesti lahkub. Kui ta siis tõesti vihas minust lahkub, tahan ka mina teda unustada, ja siis ei räägi ma sulle poolt sõnagi vastu... Kas aitad mind, aus Meeme?»

«See pole küll kosija viis oma mõrsja armsamat otsima minna, et siis ise tühjalt vahtima jääda,» kõneles Meeme pisut pilkavalt, aga ta südamesse oli vennaliku kaastundmuse tuluke loitma jäänud, mis teda pehmeks ning järeleandlikuks tegi. «Kes on siis sinu tige armsam?»

«Minu endine kasuvend, Soontagana noor vanem Vambola,» ütles neiu hääletult.

«Vambola! See vapper mees on paraku ammu surnud. Ma tundsin teda... ta langes Ümera jõel.»

«Ta elab veel,» hüüdis neiu. «Ta oli eile õhtul hilja veel siin, aga põgenes siit... ma läksin talle metsa järele, aga ei leidnud muud kui vihase karu, kes tahtis mind lõhki kiskuda...»

«Kas see on võimalik?» küsis Meeme imeks pannes.

«Jah, nii see on küll.»

«Ja miks ta siis põgenes?»

«Ta ei tahtnud mind enam näha,» kostis neiu hääletult.

«See ei olnud Vambola. Vambola ei ela enam. Troosti end, vaene lapsuke, ja ära oota teda asjata! Tule minule, ma tahan sind kätel kanda; su elu peab rõõmus ja roosiline olema. Tule, tule, ma palun sind, mis ma pole veel ühegi teise neiu ees teinud.»

«Oh ei, see oli Vambola — aga kõne oli võõras, ta nägu muutunud... ta on minust kurja kuulnud... ta peab kuulma, et see ei ole õige... Too ta siia ja kui ta mind ka siis ei taha, siis tulen ma sulle; siis ei tõrgu ma vastu, siis ei nurise ma ialgi ega räägi enam temast, kui sa seda ei soovi.»

Meeme hakkas peaaegu uskuma, et neiul on õigus. Ka tema ei olnud Soontagana kodustest sündmustest midagi teada saanud. Äkki välgatas talle imelik sõnumitooja metsas meelde ja kohe tuli talle mõte pähe, et seesama vahest võiski Vambola olla. Ta oli temale ju oma kosjalugu kõneldud ning teine oli elavalt selle järele pärinud ning siis äkki kadunud. Ja julge ning suure viisiga oli ta ka olnud, sest lihtmees poleks julgenud temaga nii kõnelda. See näis kõik üsna hästi kokku sobivat, ehk küll terve lugu näis Meemele siiski otse arusaamatu.

Raske südamega lahkus ta nutvast neiust, kellele ta lubas tema «kasuvenna» üles otsida. Ta ei võinud kaugel olla, seepärast läks Meeme kohe sinna järele, kus ta oli teda teel viimati näinud.

26. KES SEE NEIU ON?

Mitu korda oli taevakuu seitsaadik oma paistust uuendanud, kui Manivalde käis Saaremaal oma mõrsjat otsimas ning tuli tühjalt tagasi. Metsavaimu naine oli ta sealt nii kavalasti ära viinud, et keegi ei teadnud, kuhu tornivaht oli jäänud. Ainult niipalju teati kõnelda, et tema äraviija ta kadunud ema olnud. Maasika ja Linnuse linnas kõneldi sellest juhtumusest mitmesuguseid lugusid, aga mis neile arusaamatu oli, see jäigi arusaamatuks. Oleks vana tornivaht veel elanud, ei oleks ta oma kasutütart lasknud nii kergesti ära viia; aga ta puhkas juba mõnda päeva kalmukünkal, kui Metsavaimu naine sinna tuli ning neiu omaks tütreks tunnustas.

Manivalde oli küll otsinud ja ta mõistatusesarnase kadumise üle pead murdnud, aga ka temale jäi see kõik paksu saladusekatte alla varjule. Südamevaluga mõtles ta seda õnnelikku päeva, mil ta tema suust armastust oli kuulnud. Ta oli ka seda kalameest otsinud, kes talle viimast korda tervisi ja käerõnga oli viinud, aga ka see oli kadunud. Tema seltsimehega oli ta vaenuväljal koos olnud, millest ta uskuma hakkas, et see vististi petis isamaa-äraandja võis olla.

Ühel kevadisel hommikul kõndis Manivalde oma linna ees suure raagus lehtpuumetsa all. Hiline külm ja lumetuisk, millest eespool kuulsime, oli veel olnud viimne talvetemp. Paar päeva pärast tuisku oli juba olnud pehmem ilm, eile pärastlõunast saadik vihma ja jäätust sadanud, mis kestis terve öö. See külm vihmasadu oli lumele ja puudele paksu jääkoorukese peale tõmmanud, mis hommikuse selge päikesepaiste käes imeilusalt säras. Terve mets oli kui puhas hõbe, sest selge jää kattis ka kõige väiksemaid oksakesi. Noor vanem uskus end muinasjutulisel nõiamaal viibivat, kus hõbedast metsad ja kullast päike ning tähed imehelgil säravad. Nii ilusas ja toredas ehtes ei olnud ta loodust enne veel näinud. Ta rinnus liikusid imelised, äraseletamatud tundmused ja ta meel oli nii kurblik-rõõmus, nagu armastajail kartuse ja lootuse vahel ikka.

Korraga nägi ta kedagi vanakest kepi najal enese poole tuigerdavat. Ta habe oli valge kui hõbe ja pea metsakarva. Seltsilisena käis ta kõrval suur must koer, kes targul silmil enese ümber vaatas. «Vististi on see mõni metshaldjas,» mõtles noormees endamisi ja seisis liikumata paigal. Vanake oli teda näinud ja tuli kohe tema juurde.

«Kas Varbola vanem Manivalde on kodus?» küsis ta veidi lõõtsutades. Ta silmad vaatasid teravalt, aga lahkelt noormehe otsa.

«Kodus, kulla vanake. Mis sa temast tahad?»

«Ma tahtsin temaga tähtsate asjade pärast rääkida. Kus võib temaga kokku saada?»

«Ole nii hea ja istu! Sa oled väsinud. Kui sul on kõnelda Manivaldega, siis tee seda. Mina see olen.»

«Sina! Väga hea. Ma pean natuke puhkama.»

«Kas sa ei soovi linna minu majasse tulla?»

«Siin on parem. Ilm on nii ilus. Ma ei ole säärast loodusehet veel oma pikal eluajal näinud. Kui see mulle head tähendaks!»

«Ma usun kindlasti, et see head tähendab, kui metsa head vaimud, haldjad, endid näitavad. Ma arvan, et sa oled haldjas. Eks ole?»

«Mina! Hea noormees, sa eksid. Ma olen inimene, kes maailmas valu ja kannatust on õppinud. Mu pea ei ole mureta elus valgeks läinud.»

Noormees vaatas aukartuses ta poole. Kui vanake veidi oli hinge tagasi tõmmanud, võttis ta midagi põuest.

«Kas sa seda käerõngast tunnend?» küsis ta, «Soome sepa» leitud käerõngast rätikust lahti mässides.

Manivalde kohmetas. Siis hüüdis ta välkuvail silmil: «Tunnen küll! Kus on selle käerõnga omanik? Kas ta elab? Kust oled sa selle asja saanud?»

«Sa küsid rohkem, kui ma jõuan vastata,» ütles vanake, kelle silmist samuti lootusesäde hakkas paistma. «See on leitud. Kuid kelle oma see on, seda ma ei tea. Kas sina ta omanikku tundsid?»

«Ma tundsin üht taevalikku neiu, kellele ma ta saatsin — kas ta aga selle kätte sai, seda ma ei tea. Nüüd on see neiu mõnest ajast saadik kadunud.»

«Soontagana sõjast saadik?»

«Ei, enne juba!»

«Hm! Kellega saatsid sa talle selle käerõnga?»

«Ühe kalamehega, kes aga vist mind pettis. Temal oli tumm seltsimees, keda ma pärast Liivi vürstina ja väepealikuna tundma õppisin. Ma arvan, ta oli salakuulamise-reisil.»

«Mis ajal see oli?»

«Mineval suvel, kui me sakalastega vaenlaste vastu sõtta läksime.»

«Mis nägu oli see mees?»

«Lühike, mustja habeme ja välkuvate, luuravate silmadega.»

«Hm, see oli siis tema jah. Või juba sel ajal oli ta vaenlaste killas! Oh seda jõledat äraandjat!»

«Kas sa tunnend seda meest?»

«Ma arvan, et tunnen.»

«Ta on petis?»

«Rohkem kui petis.»

«Ja ta ei ole seda käerõngast mitte ära andnud?»

«Seda võib ta küll teinud olla. Aga kõneleme nüüd omast asjast edasi. Kas sa seda sõlge oled kuskil näinud?»

Nende sõnadega võttis ta oma hõbesõle välja.

«Seda sõlge olen ma ta kaelas näinud,» vastas Manivalde põksuval südamel. «Need on minu kadunud armsama ehted.»

Vanakese veri hakkas kärmelt käima.

«Kus ta tol ajal elas?» küsis ta elavalt.

«Saaremaal, Tornimäel... ta oli tornivaht. Nüüd aga on ta sealt nii kadunud, et keegi ei tea, kuhu ta on jäänud.»

«Kuidas ta sealt kadus?»

«Üks naine oli seal käinud, ta enda tütreks ütelnud ja temaga ära läinud.»

«Üks naine oli teda oma tütreks nimetanud?» ütles vanake suures ärrituses. «Kas temal siis ema ei olnud?»

«Ta oli vana tornivahi kasulaps. Keegi ei teadnud, kes on ta vanemad. Vana tornivaht oli ta väikesest peast merelt leidnud.»

«Jumalad taevas, siis on ta vististi...»

«Kes ta on?»

«Taevas teab. Ei, see pole võimalik! Oh, kui see ometi nii oleks!»

«Mis sa räägid? Ma ei saa sellest aru. Kes on see neiu?»

«Seda tahan ka mina teada saada. Me peame ta üles otsima... mulle on väga tähtis tema kohta selgemaid teateid saada... ma otsin omakseid taga... ma usun peaaegu, et see võib üks minu kadunud omastest olla. Me peame otsimiseks ühinema. Noormees, kui ta sulle armas on, siis ära puhka enne, kui ta oled leidnud! Ma usun, ta on kurja, tigeda inimese võimu all, kel võivad temaga kõige halvemad mõtted olla...»

Siis jutustas ta põnevalt kuulavale noormehele, mis ta Soontagana metsas kuulnud ja kelle võimuses otsitav neiu vististi oli.

Nii ühte käivad noore ja vana mehe püüded harva kui sel korral armastajal noormehel ja kulupeaga vanakesel. Mõlemad igatsesid üht ja sedasama inimest leida, üks isalikust isa- ja teine palavast peiu-armastusest, ehk nende vanuses oli muidu küll ülisuur vahe. Niisugune ühine püüd sai kõige ilusamat lootust ja kosutust niihästi väriseva vanakese kui ka tööhimulise noormehe sisemusest. Missugust magusamat kohust võis armastaja noormees veel enesele võtta kui oma armsamat otsida! Ta töötas seda suust ja südamest vanakesele ja iseendale. Aga kust pidi ta teda leidma? Kes teadis talle ütelda, kuhu Panda oli ta viinud? Palju ei puudunud, kui juba oleks kustunudki ta lootuse kaunis täheke, mis nii selgelt ja ruttu oli tõusnud ja nii ütlemata kenasti paistma hakanud.

27. TUNDMATU SÕNUMITOOJA ON TÕTT RÄÄKINUD

Meeme oli mees, kes täitis, mis ta oli lubanud. Ta otsis oma armsama «kasuvenda» igal pool, kus ta tema arvamise järgi, oleks võinud olla, kuid tuli teisel päeval siiski tühjalt tagasi. Kadunud meest polnud kuskil nähtud, ta oli kui maa pealt kadunud. Et tema oli sõjasõnumi tooja, seda uskus Meeme kindlalt. Üks lootus oli veel ta südames, mis teda vaigistas: ta tahtis Soontaganast järele kuulata. Seal pidi tast ometi midagi teatama, kui ta veel oli elus. Niikaua tahtis ta ausa mehe kombel oma kosja-asjaga viivitada, et Vaike tahtmist täita.

Kolmandal päeval oli ümberkaudsele rahvale teade saadetud, et nad kõik valmis paneksid ja vaenlastele vastu hakkaksid, kui ta teadmata maale tuleb. Mitmed saadeti ka Läti piirile välja valvama.

Sel ilusal päeval, mil Vootele Varbolas käis, pidasid Sakala vanemad Nurmekunnamaal jälle sõjanõu. Kui Lembit Meemega pärast keskööd koju jõudis, ootasid neid seal kurvad sõjasõnumid. Liivi ülem Kaupo oli Võnnu linna vanema Bertholdi ja piiskopi raudmeestega Riiast määratu sõjaväega maale tulnud, külad ja talud põlema pannud ning inimesed maha tapnud ja vangi võtnud. Ruttu aeti Lehola malev kokku, et linna ja maad kaitsta. Kui vaenlased kuulda said, et Lembit on valmis vastu hakkama, pöörasid nad suure saagiga omale maale tagasi. Mitmed külad olid naistest lagedaks riisunud ja maha põletatud.

Alles teisel päeval märkas Lembit, et tema tütart kodus ei olnud.

«Kus on Vaike, mu tütar?» küsis ta ülemalt linnavahilt.

«Kõrge vanem, su tütar sõitis eile lõuna ajal linnast välja.»

«Kuhu?» küsis vanem põnevalt.

«Ma ei tea! Ta käib juba mõnda päeva külades, kord siin, kord seal. Räägitakse, et ta kedagi otsib.»

«Kuid nii kardetaval ajal! Ta võib vaenlaste kätte langeda. Saada kohe mõned mehed teda otsima!»

Enne kui vanema käsku jõuti täita, kihutas üks sõjamees tuhatnelja linna väravasse.

«Appi, appi!» kisendas ta juba kaugelt. «Meie kõrge vanema Lembitu tütar on vaenlaste kätte langenud ja ühes hulga naistega ära viidud.»

Lembit kahvatas, ka Meeme ei saanud sõna suust; kõik ümberseisjad olid ehmatanud.

«Kes sulle seda rääkis?» küsis Lembit müriseval häälel.

«Ma nägin ise oma silmaga, kui Vaiket sõjameeste vahel ära viidi. Ta pani kõigest jõust vastu, aga see tegi vaenlastele ainult nalja. Oovele külast viidi kõik noored naisterahvad ära. See sündis täna hommikul väikese koidu ajal. Kui ruttu järele kihutate, siis vahest võite veel kätte saada.»

«Järele, järele!» müristas Lembit. «Me peame oma naiste röövlitele

näitama, mis nad väärt on. Nemad kiidavad endid «ristiinimesteks», kes ainult suurt armulist jumalat teenivat, aga nende teod on jõledad. Järele, maha need, kes on oma roojaseid käsi meie naiste ja tütarde järele välja sirutanud!»

Enne päikeseloodet oli malev valmis, ja vastu ööd hakati sõnumitooja juhatusel vaenlast taga ajama.

Vaenlased aga olid viledamad olnud kui nende tagaajajad Lembitu röövlid. Sakala mehed lõuna poolt olid enne vaenlasi taga ajama hakanud, mis neile jalad alla tegi. Oma riisunud varast ja vangidest ei saanud nad midagi enam kätte, sest need olid kaugele kindlatesse linnadesse varjule viidud. Nad hävitasid see-eest läti rahvast ja riisusid neilt palju vara. Lembitu saadikud olid vaheajal sõjasõnumi kogu maal laiali laotanud ning uued väed tulid Rotaaliast ja Saaremaalt Liivimaale, nii et need, kes ühe salga eest põgenesid, teise kätte juhtusid ning otsa said. Sõda oli Liivimaal väga suur. Riia piiskopi abi kirjutas ruttu Saksamaale, et sealt uut väge saadetak. Kõige rohkem häda külvasid vaenlaste sekka saarlased, kes, niipea kui meri lahti oli läinud, purjetasid laevadega Koiva jõkke ja tegid seal vürst Kaupo maakonna Kubesele lagedaks.

Riia piiskop Albert ja ordumeister Bolkin tulid sel ajal Roomast paavsti juurest, kes neile Liivi- ja Lätimaa jagamise loa, ristiusu laialilaotamiseks oma õnnistuse ja pattude andeksandmise volikirju oli andnud, Riiga tagasi ning tõid Saksamaalt kaasa kolm piiskoppi, palju suursugu mehi ja arvamatu hulga ristsõitjaid.

Nüüd ei jäänud eestlastel muud nõu üle kui koju tagasi minna ja oma sõjaväge suurendada, sest vaenlaste salgad kasvasid silmanähtavalt. Kaupo, liivlaste vürst, tuli sakslastega nende kannul ja laastas Oovele ja Purke linna ning palju külasid, lõi mehed maha, viis naised-lapsed vangi ja riisus kõik vara.

Põuased kevadeilmad olid hommikust õhtuni suitsu täis, mis tõusis majade põlemisest, ööd aga valgustasid põlevad külad ja talud, kus inimeste põline palgehigi tehti mõne silmapilguga tuhaks. Häda ja ahastust oli igal pool, kuhu silm iganes vaatas. Põllud seisid harimata, metsas ja õuemurul mädanesid surnukehad, mille ümber riidlesid kaarnad.

Üksmeeles kogusid kõik Eesti vanemad oma sõjaväed ja pidasid nõu ühel päeval mitmest küljest korruga Kaupo kantsi kallale tormata ning teda eneste nõusse sundida heitma ehk ta linna ära võita, kui ta ikka vaenlaste poole hoiab. Saarlased läksid laevadega, Tallinna ja Rotaalia mehed maad mööda Metsepoolest läbi ja Sakala ning Nurmekunna malev Viljandi kaudu Liivimaale.

Ühel kaunil kevadeõhtul oli ühendatud malev Lembitu linna lähedal sõjavalmis. Tuhanded ratsa- ja jalamehed täitsid väikest lagendikku püha Ohvrimäe jalal. Nagu näha, ei olnud malevas üksnes noori mehi, vaid ka hallpäid, kes siin veel viimset korda oma naise ja lastega kõnelesid. Sõjaväes valitses eriline meeleolu, sest nii mõnelegi ütles süda, et ta näeb siin omakseid

viimset korda ja kõneleb nendega viimseid sõnu. Kõik tahtsid teada, mis sõjakäigust saab, seepärast ohverdasid vanemad ohvrikingu otsas sõja jumalale Ukule. Vahepeal kõnelesid vanemad sõjamehed ja kojujääjad kulupead nooremaile vahvuselugusid, et neid vaimustada ja neile julgust anda.

Ühest salgast kuuldi vaimustatud lauluhäält; selle salga ümber kogunes hulk nooremaid sõjamehi. Üks vanake laulis:

*«Tulge kokku, sõjamehed,
 Ümbertringi rauakandjad!
 Meil on tüli tulemas,
 Vaenuvanker veeremas,
 Sõda siia sõudemas.
 Tulge kokku kogemata,
 Jooske kokku otsimata,
 Vennad kõva südamega,
 Isad raudse käega:
 Ühel mõttel, ühel meelel,
 Üks olgu süda üle kõige.
 Kaugelt tulnud raudamehed
 Viinud meie varanduse,
 Riisund naised, neiukesed,
 Tapnud vahvad vennakesed,
 Kastnud kuiva maamulda,
 Leotanud oma oda
 Meie vendade veressa,
 Meie isade higissa.
 Vangi viinud kallid kaasad,
 Armastajad õekesed —
 Neid me peame otsima,
 Neid me peame nuttema,
 Seni kui on meestel päida,
 Seni kui me vendel verda,»*

Vaimustusega hüüti vanakesele igalt poolt kiitust. Ta laul oli mõjunud. Kõikide silmist säras vaimustusetuli. — Vanake laulis edasi:

*«Jätke emad jumalaga,
 Noored neiud nuttemaie,
 Kallid silmad kaemaie,
 Seadke sõtta sõudemaie!
 Jätke maha majad, pered,
 Jätke maha nõrgad naised,*

*Jätke lapsed laua taha,
 Jätke karjad kaemaie,
 Jätke nurmed norutama,
 Jätke põllud puhkamaie,
 Jätke metsad mõtlemaie!
 Makske kätte vere võlga,
 Vere võlga, varga palka!»*

Vanake vaikis. Ta silmis hiilgasid pisarad. Natukese aja järel algas vanem sõjamees laulu, mida varsti sajad suud ühes laulsid, nii et vaikne, lehkav kasemets vastu mühas:

*«Meil on minek mere poole,
 Sõudemine sõja poole!
 Ei seal ole muuda juttu,
 Muuda juttu, muuda mõtet,
 Muud kui selget verejuttu,
 Verejutt ja veremõte!
 Ei me jäta järele,
 Ei me anna perale,
 Seni kui meil võit ja võimus!
 Kuigi lõpivad meie mehed,
 Magama läeb meie malev,
 Sõudvad siis Soomest meie sõbrad,
 Tulevad Virust meie veljed,
 Ajavad merre me mõrtsukad.
 Neiud, hobust häälitsege,
 Adra taga astuge,
 Äkkepulki plagistage,
 Adraraudu ragistage,
 Viljakoormat koju viige,
 Kust saab kuiva küttest leiba!
 Vanad naised, väetimid,
 Väetimid ja jõuetumad.
 Sädke pihta pillumaie,
 Teie peale jääb põllutöö,
 Kuheliku korjamine.
 Perenaised, perelapsed,
 Pange kinni pajalauad.
 Ots'ge üles uksepulgad:
 Meil on mehed veretööl.
 Sealt võib tulla sada sõda,
 Sealt võib tulla tuhat vaenu,*

*Viia kõik me varanduse,
Rikku' kõik me päranduse,
Hävita meid, häida lapsi.»*

«Jumalad ei kuuluta meile head, ohvrihärg on langenud pahemale küljele,» kõlas tugev hääl üle sõjameeste salga, kui laul vaikis.

Kõik olid kohkunud. Katsuti teist korda — ei jälle paremat ühtigi.

«Me peame ise eneste õnne sepad olema, sõjajumal ei kuuluta meile õnne,» ütles Lembit. Ta hääl kõlas kaugele. «Me peame Kaupo kantsi ära võtma, vürsti enese oma nõusse sundima või ta suu sulgema. Minu tütar ja teised vangid peab päästetama. Kes Vaike tagasi toob, saab minult kuningliku maksu. Edasi, mu vaprad sõjamehed! Meie päralt peab olema võit!»

Sõjavägi hakkas ehavalgel liikuma. Nõrga läikega särasid haljad sõjariistad eha helgil. Omaksed vahetasid viimseid sõnu ning pilke ja jäid siis niikauaks ohvrikingule neile järele vaatama, kuni uhke sõjavägi kadus metsa varju. Laulja vanakese juurde tuli viimaks sirge noormees sõjamehe riides, surus südamlikult vanakese kätt ja ütles talle tasa:

«Vootele, jää sina Soontagana vanemaks! Mina lähen sõtta, ja taevas teab, kas ma tulen sealt tagasi.»

«Vambola,» vastas vanake liigutatud häälega, «sa teed ülekohut mulle kulupeale. Ma olen rahva juhatajaks liiga vana. Miks varjad sina ennast sel kombel?»

«Ära räägi vastu! See on sinu õigus... ma pean kohust täitma, ma olen sõjamees... hoi sa oma noorpõlve kodu Panda kavaluste eest!»

«Panda! Kas sa tead, kus ta nüüd on?» küsis Vootele elavalt. «Ma pean ta veel leidma.»

«Hoi end temast parem eemale! Ta nurjatu luurab meid igal pool ja viib vaenlastele igast salasõnast teatust. Ma nägin teda veel hiljuti luuravat.»

«Kus ta elab? Ütle, ütle mulle, kui sa tead!»

«Vist liivlaste juures. Sinna ta sõnumeid viib. Võib olla, et temaga ka veel kokku saan. Taevas teab, kuidas ta Soontaganast eluga pääses. Kui ma temaga kokku saan, siis ei taha ma enam elada, kui ka tema elab. Sulle aga head elu!»

Noor sõjamees ruttas teistele järele. Vanake vaatas kaua sinnapoole, kuhu ta kadus. Ta oleks temaga veel rohkem kõnelnud, sest nurjatu Panda käes oli ju tema lootus, ta õnn ja rõõm.

28. «MAGA MAGAMAS!»

Eesti sõjaväed tulid mõne päeva pärast liivlaste vürsti Kaupo kantsi juurde kokku, maaväed maad ja Saaremaa sõjalaevad Koiva jõge mööda. Kaupo kantsis oli väga palju rahvast, kes olid hirmu pärast maalt põgenenud, ja ka lugematu hulk sõjaväge.

Lembit saatis kolm saadikut Kaupo juurde rahulepingu pärast nõu pidama ning vange välja nõudma. Kaupo aga ei võtnud seda kuulda, sest ta lootis oma suurele sõjaväele ning kantsi kindlusele ja ka Riiast lubatud abile. Saadikud ei tulnud tagasi. Mis nendega seal sündis, seda ei saanud keegi Eesti vanem teada.

Kui Kaupo linnamüüril nähtavale tuli, astus Lembit kõrgema kingu otsa ja kõneles sealt liivlaste vürstiga.

«Kaupo, meie vana sõber,» ütles ta, «miks oled sa meie ja omade vaenlaste kilda heitnud? Anna meilt riisutud naised ja lapsed tagasi, ja me ei tee sulle midagi kurja. Lepime ära, anname teineteisele vennakätt, unustame kõik, mis olnud, ja seisame üheskoos oma vaenlaste vastas, teineteist aidates ja toetades.»

«Lembit, sa paganate vürst, mis teeb sind nii uhkeks, et sa julged mind siin manitseda ja oma naise ning lapsi tagasi nõuda? Sakslased on minu truud sõbrad, nad on ristiinimesed, teie aga paganad, kelle veres ristiinimesed peavad end pesema. Astuge enne ristiuskku, heitke sakslastele alamaiks, siis alles kõneleme leppimisest. Nüüd on see asjatu.»

«Mõttele, Kaupo, oma rahva tulevikule. Kas sa siis tõesti usud, et sa sel viisil kaua võid vürstina valitseda, et su rahvas, meie sugulased, kaua omale jalale jääb seisma, ning seda, mis ta palgehigis kokku paneb, kõike omaks võib pidada, millesse ükski võõras käsi ei tohi puutuda?»

«Seda mõistab igamees iseenesestki, mistarvis sa niisuguseid asjatuid sõnu kulutad? Mina pean seda enesele auks, et mul niisugused sõbrad on. Kui meie neile midagi sõpruse täheks anname, siis oleme seda omast heast tahtmisest teinud. Kes peaks nii totter olema ja uskuma, et saksa rüütlid oma sõprade käest, kes neid külalistena vastu võtnud, midagi vägisi tuleksid võtma.»

«Kaupo, Kaupo, sinu sõnus ei ole elutarkust,» hüüdis Lembit kahetsedes. «Löö lahti neist, need on meie kõikide vaenlased! Kui ühe rahva vürst oma pead teise rahva ette painutab, siis on see õnnetu rahvas langenud ja ei tõuse iialgi enam. Mõttele, Kaupo, et sina oled viimne, kelle käes seisab suur muudatus.»

Teed sa enese vabaks, võib liivi rahvas elama jääda; jääd sa aga petjate truuks sõnakuuljaks alamaks, siis kuulutan ma sulle siin kadu! Tulevad põlved saavad sinust põlgusega kõnelema, sinu rahvas orjuses oma viletsaid päevi lõpetama ja maa pealt kaduma. Jumalad võivad meile küll kastet ja

vihma, viljakat ja kehva aega saata, aga langenud rahvast jälle omal jalal seisvaks rahvaks teha ei jõua ükski maapealne ega taevane vägi, ei ole muiste võinud, ei või ka nüüd ega edaspidi, niikaua kui maa seisab.»

Need sõnad olid vägevasti liivlaste kantsi kõlanud ja mitmesse sügavasti mõjunud. See mõju oleks võinud mõlemale rahvale õnnistuseks saada, kui kavalad vaenlased seda juba tärkamisel ei oleks mõistnud lammutada.

«Teotus, teotus!» hüüti liivlaste laagrist mitmelt poolt. «Seda hirmsat teotust ei või me andeks anda, see on liig... liig... kuulmatu!»

Kära läks suureks, sõjahimuliste kätte jäi võit; kord oli rikutud, eestlased ei saanud vastust. Vihased näod, ähvardavad sõnad ja sõjaks valmistamine andsid selget märku, et rahuga ei olnud siin midagi teha.

Eesti sõjapealikud kogunesid kõrgemale mäekingule Kaupo kantsi lähedal ja ohverdasi jumalaile härgi, oinaid ja koeri. Aga ohvrielajad langesid ikka pahemale küljele, mis tähendas õnnetust.

Rahutute nägudega kuuldi sõjaväes niisugust halba ettekuulutust. Tõsiselt kõneles Lembit:

«Armsad vennad ja sõjamehed! See ei ole mitte jumalate nõu, et me peame oma vendade liivlastega sõdima minema. Seda ei ole ta tahtnud — meie võiksimel neile nende eksitused andeks anda, kui nad meiega ära lepiksid, meie nõusse heidaksid, meie naised, lapsed ja mu Vaike kätte annaksid ning meiega ühes vaenlaste, sakslaste vastu sõdima tuleksid. Meie oleme neile seda sõbralikult ette pannud, oleme neid palunud, aga nad ei ole seda kuulda võtnud — nad valmistavad sõja vastu. Mis me peame tegema?»

«Meie jääme siia ja ei taha enne paigast liikuda, kui liivlased oma nõusse oleme saanud, et nendega üheskoos Riia linna peale minna, või kui nende kantsi oleme ära rikkunud, oma vangid päästnud ja röövlitööd vaenlastele kätte maksnud. Siin me tahame päeva palaval ja öö kastel valvata ja võidelda ning ennemini oma luud siia luitma jätta kui võiduta taganeda.»

Vaimustav kära kajas läbi laagri. Kõik olid sellega rahul.

Ka Liivi vürst, kes seda pealt oli kuulanud, hüüdis oma kantsist pilkaval häälel:

«No siis maga magamas!»

Nüüd ei olnud heal sõnal enam mõju. Eestlased hakkasid puid kantsi ümber kokku kandma, mäge alt õõnsaks kaevama ja ümberkaudu maal riisuma ja põletama. Hävitav sõda oli alanud. Liivlaste poolt läksid saadikud Riiga saksa rüütlitele oma häda kaebama ja neid silmavees appi paluma, sest et nad nende sõnakuulelikud ristiusu alamad tahta olla. Suure väega läksid saksa rüütlid Kaupole appi, et paganaile nende pattu kätte maksta.

Vaesed eestlased, seekord olid jumalad teile Õigust ette kuulutanud! Raudmehed tulid niisuguse väega, et eestlaste vaprus oli asjatu. Nende sõjariistad murdusid raudriiete vastu, ja paljaste kätega pidid nad viimaks põgenema. Sõjalaevadele oli Koiva jõe sild ette tehtud, kust pealt raudmehed põgenejaid vastu võtsid. Põgenemisetee oli kinni. Seepärast jätsid

vaprad saarlased ööpimeduses oma laevad varandusega sinnapaika ja põgenesid maad mööda. Vaenlaste kätte jäi kolmsada suuremat sõjalaeva, kaks tuhat hobust ja kõik sõjamooni. Kaks tuhat meest jäi vaenuväljadele; ainult mõned jõudsid koju kurba sõnumit kuulutama.

29. ISA JA TÛTAR

Panda oli Soontagana metsast oma «tütrega» Liivimaale põgenenud. Leida ei saanud aru, miks ta nii kaugele võõra rahva sekka pidi minema. Mida rohkem ta selle üle asjatult pead murdis, seda enam hakkas ta meest kartma, kes nimetas end tema isaks ning tahtis teda vägivaldsel viisil tundmatute inimeste sekka viia. Tal ei olnud seal kedagi, kellele ta oleks võinud oma südant välja puistata, kes oleks teda oma rinnale vajutanud ja talle armsaid troostisõnu rääkinud. Näis, nagu oleks kõik temast seitsaadik taganenud, kui ta hea kasuema kalmukünkale kadus ja ta oma ema leidis, kes ta ilusalt mälestuste maalt ja sellega ühes ka õnnemaalt välja viis. Oh, kui koguni teised need päevad olid olnud! Ta oli kord isalt küsinud, miks nad nüüd võõra rahva seas elada ja kus ta ema olla, ja oli nii ehmatava vastuse saanud, et ta teist korda sellest enam ei julgenud kõnelema hakata.

Hilise talve ja külma järel on hiline, aga kena kevade tulnud. Ilus õiekuu on käes, soe ja kaunis päev vaiksele ööle maad andnud. Õitsvad toomingad ümberringi lasevad päeval sooja tuule käes õievihma sadada, nii et maa õitest kirjuks jääb ning õhus hõljub magus lilledõhn. Kõrgest taevast vaatab kuu alla, maa puhkab tema hõbepaistuses ja ööbikud laulavad oma viise lehtpuumetsades. Metsad seisavad vaikselt udus, nagu tahaks nõiduslik udukuub neid inimeste eest kinni katta. Vaikselt vuliseb vesi all jões, mis voolab kuulsa Liivi vürsti Kaupo kantsi alt mere poole — ainus hää, mis ka siis veel, kui ööbikud on juba vaikinud, öö rajamatut rahu rikub.

Kuu on kaugele üle mägede ja metsade tõusnud, lindude laulud vaikinud, kõik on vait. Ümberringi magavad kõik, kes viibivad katuse all. Suuremalt jaolt on küll majad tühjad, sest sõjamehed on siit ära läinud Eestimaale paganaid karistama.

Kõrgel kantsivallil istus laia õitsva toominga all sale neiu ja vaatas sügavas mõttes kord üles taeva, kord jälle alla tasase veepeegli poole. Seal üleval, kõrgel, kõrgel pea kohal särasid tuhanded tähed ning nende keskel täiskuu hõbehelgil, ja all sügavas jões paistsid nad kõik äramõõtmatus sügavuses niisama suurel arvul, muudkui selle vahega, et nad üleval kui kinninaelutatult paigal seisid, all aga lainetega ühes tantsisid. Need kõik ei olnud siiski ilusamad kui piiga sätendavad silmad, millest hõbeselged pisarad vaigistamatult üle põskede murule veeresid ja seal kastetilkadega rohuladvul ühinesid. Kui palavad olid need pisarad ja kuidas kuumasid ta õitsvad palged! Kaugel, kaugel, kus eha helkis, seal oli ta õnnepäevi elanud, seal oli ta süda magusaid tundmusi tundnud, seal oli ta kaht silma näinud, mille sära ta tähtedelt siin võõra taeva all asjatult otsis, seal viibisid ta mõtted. Seal oli ta omaste seas prii olnud, kuigi tal vanemaid, vendi ega õdesid ei olnud — aga siin oli ta vang, inimesed võõrad ja õelad, keel võõras ja viis vastumeelt. Ta tundis oma õnnetust, ja see litsus tal silmist vaigistamata valupisaraid.

«Kuu, mu kuldne kurbuseosaline,» kõneles ta endamisi, «sina oled teda näinud, keda ma armastan, sa tead, kus ta on — ruttu, oh ruttu oma igavesel teel ja vii talle minu tervitused, ja teie, hiilgavad kastetilgad, ütlege talle kaugel kodumaal, et teie seas on palju minu pisaraid hiilgamas. Ka teie, kuldsed tähed, ja sina, vaikne tuuleõhk, tervitage teda õnnetu tüdruku poolt! Teie teate, et mul muud sõpra siin maailmas ei ole. Oh kui õnnelik oled sina, taevalik ehapiiga, kes sa võid oma kallikest igavesti muutumata noore-ea armastuses näha! Laena mulle, taevalik piiga, ükski silmapilk oma piiritust õnnest — näita mulle mu armast sõjameest üksainus kord, rohkem ma ei tahagi. Kuule mu palvet, see on ju küll alandlik ja väike, — anna teada, kus ta elab, lase mind siit pääseda, siin ma olen vangis, siin ma suren... oh, oh!»

Veel voolasid pisarad. Nöör, millel riideid kuivatati, mis oli kuu tõusmisel puu varjust välja jäänud, puutus talle äkki silma.

«Haa, te head jumalad, selle mõtte olete teie mulle andnud!» hüüdis ta järsku ning vaatas siis hoolega enese ümber. Kõik oli vait kui ennegi. Ta oli ükski. Kellegi silm ei valvanud teda.

«Nüüd võin ma põgeneda, nööriga müürist alla lasta — inimesi pole kuskil näha, nad on sõjas, ja kes kodus on, see magab... nüüd ruttu, ruttu!»

Varsti oli nöör lahti kistud ja suure toominga tüve külge seotud, mis kasvas kantsimüüri ääres. Veel vahtis ta natuke aega sügavasse vallikraavi, mis varjus pime ja kole paistis olevat. See aga ei jaksanud teda tagasi hoida, ehk küll ta süda sees värises. Veel paar silmapilku — ja ta on all ning pääsenud...

«Tüdruk, mis sul arus on?» mürises äkki jäme hääl läbi põõsaste ta kõrvu. Leida jäi sambana seisma. See hääl oli hirksam kui viimsepäeva pasun. Tema isa astus puude varjust välja ja hakkas tast tugevate kätega kinni. Värisev neiuke ei saanud sõna suust.

«Mis mõtted sinule pähe on tükkinud?» küsis Panda karedalt. «Otsid sa meelega endale surma? Kuhu tahtsid sa praegu minna? Mis see kõis siin tähendab?»

Karjatades langes Leida märga rohusse maha. Ta ei olnud iialgi teisi inimesi petnud; nüüd oli ta salamõtet endas kandnud, ja seda pidi ta isa, see, keda ta nii kartis, teada saama, et tema kaunist lootust jälle surmata. See oli liig.

«Ma ei teadnud, isa, et sa siin oled,» kogeles ta viimaks. «Ma ei näinud sind enam mitu päeva.»

«Ah soo, siis arvasidki paraja aja olevat plehku panna! Kena tütreke! Ahahaha!»

Ja ta naer kõlas just niisama koledasti kui teataval talveööl Soontagana metsas.

«Jäta oma rumalad lapsemõtted! Kuhu sa tahad joosta? Mis on sul kodumaal? Ei isa ega ema ega ühtegi omast!»

«Ei neid küll, aga oma rahvas...»

«Oma rahvas; ahahah! paganad, toored metslased, keda ristirahvas nende kangekaelsuse pärast kord veel viimse meheni maha tapab. Sinna tahad sa tagasi! Rumal laps!»

«Aga, isa, kas need on sinu sõnad? Kuis võid sa oma vendadest sel viisil kõnelda! Sääraseid sõnu kuulsin ma kord ühe kalamehe suust Saaremaal...»

«Vait, tüdruk!» käratas isa vahele. «Su jampsiaeg on möödas. Rumalus on niisuguse rahva poole hoida, kes head ei mõista teha. Mind on see rahvas niikaua, kui ma olen elanud nende keskel, pilganud, teotanud; ta on mulle kurja teinud — ma ei pööra mitte enne tagasi, kui nad on ära võidetud, alla rõhutud, kui ma võin neile südame lusti järgi kätte tasuda.»

Leida oli nii ära hirmunud, et ta nägu veel kahvatumaks läks kui kuu pale. Nii halba ei olnud ta siinamaale oma isast veel aimanud. Elavalt tuli talle kalamehe nägu silmade ette, keda oli kui äraandjat Saaremaal taga aetud. Kui ühte nägu nad olid! Vististi on kõigil kalamehe nägu meestel sarnased mõtted, mõtles neiu iseeneses hirmuga.

«Minul on sulle aga ka head kõnelda,» algas isa sõbralikumalt. «Ma tahtsin sinuga ammu selle üle rääkida; olgu täna seks paras aeg! Sa oled juba täisnimene, kes peab elu peale mõtlema. Et mina aga sul isa olen, siis olen mina seda sinu eest teinud, mis sa ise ei suuda. Keegi kena rüütel on sinu vastu armuline ja tahab sind endale naiseks.»

«Mind naiseks! Jumalad! Seda ma ei või.»

«Sellest ei maksa rääkidagi! Aga enne pead sa ristiusku heitma, oma paganausu viisid maha jätma ja paganaist lahkuma.»

«Mille poolest on ristiusk siis parem?» küsis neiu nutul.

«Kas ta on parem või ei, see pole minu asi seletada. Minule on see ükskõik, aga sinu suursugune peigmees tahab seda. Tema pärast võid ju end lasta veega kasta. Mõtelda võid ju ikkagi, mis sa ise tahad. Tee nagu mina! Ma ei tea ristiusust ega selle jumalast midagi paremat kui sina ja mõni teine; aga kes võib mind paganaks sõimata?»

Neid sõnu oli Panda üsna lahkelt, peaaegu meelitades kõnelnud. See andis Leidale julgust.

«Selle käsi ei või hästi käia, kes jumalaid pahandab,» ütles ta kergelt.

«Tühi kartus. Kas ma pole neile küllalt ohvreid viinud, aga mis olen ma sellest head saanud? Ütle, et sa oma senised jumalad maha jäta, lase end ristida, — see tuleb sulle õnneks. Sa saad kõrgest seisusest mehe mõrsjaks.»

«Kes on see mees?»

«Uhke saksa rüütel.»

«Saksa rüütel, kes meie rahva vastu sõdimas käib?»

«Ta on vapper mees ja mitmes tapluses võitnud.»

«Ta on aga meie rahvast võitnud?»

«Jah, paganaid. See on iga ristiinimese kohus.»

«Isa, ega sa ometi ei mõtle, et mina võiksin oma isamaa ja rahva verise vaenlase naiseks saada?» hüüdis Leida valuga. «Minu hälli ei kiigutanud küll

ema käsi ega suisutanud mind ema suu, aga siiski vaatasid mu peale kaks emaliku sõbra silma ja õpetas mulle truu süda isamaa- ning oma rahva armastust ja vaenlase põlgamist. Ma pean neid õpetusi kalliks, mu südames elab kõigi isamaa vaenlaste vastu sügav põlgus; ära nõua minult, et ma pean neid austama, armastama. Kuis võib lammas hunt armastada? Kui sa mu isa oled, siis ära nõua seda...»

Panda nägu muutis värvi: otsaesisel tulid paksud sinakad jooned nähtavale, mis olid ta meeletu viha ettekuulutajad. Ta südames kees viha, ta oli õiglase neiu sõnade läbi raskeid haavu saanud. Aga kas tohtis siis niisugune tüdruk tema plaanid nurja ajada, vastu panna temale, kel oli ometi ta üle piiramatu võim? Ta oli veel liiga armulik ta vastu olnud, oli temaga lahkeid sõnu rääkinud, ja teine julges talle nii kindlalt vastu rääkida! Niisugusel tüdrukukesel tohtis ka usu üle midagi ütelda olla, tema tohtis rääkida isamaa-armastusest ja vaenlaste põlgamisest, kuna ta ise ometi vaenlaste keskel ja nende armust elas! See oli liig. Ta tahtis praegu oma vihale hästimõteldud sõnades maad anda ning nende mõjul kõrgimeelset tüdrukut oma jalge ees põrmus näha, kui äkki oli hüüdmist ja kära kuulda. Vihane mees jäi seda kuulama, Hääled kajasid läbisegamini. Sõnadest ei saanud kuulaja küll aru, aga häälest märkas ta, et siin oli tegemist vaenlastega. Ta oli kartuse pärast taplusest põgenenud, seepärast ei tohtinud ta end siin nüüd näidata. Ruttu pühkis ta kantsiväravast välja ning kadus koidu varjul kurtja neiu silmist.

Natuke aega olid neiu mõtted nii laiaili, et ta ei jõudnud neid koguda. Põgenemisenõu, isa ootamatu tulek ja arusaamatu olek, nõudmine usust taganeda ja vaenlasele mehele minna — see kõik oli nii ruttu ja üksteise järel tulnud ja teda nii ärritanud, et tal mõtted kadusid, palavad pisarad silmi tulid ja ojana mööda põski alla veerema hakkasid.

Suur koit kuldask juba metsa ja mägede latvu ning taeva pilvi, kui ta jõudis kindlale otsusele. «Tulgu, mis tuleb! Parema surra, kui sel viisil elada... ma pean siit pääsema... paremat aega enam ei tule... jumalad aidaku mind!»

Nii palusid ta huuled tasakesi. Käratsevad hääled olid üsna lähedale jõudnud, ka kantsis hakkasid inimesed liikuma. Ruttu võttis ta kõieotsa kätte ja libises müüri mööda alla. Vesi solises natuke aega, siis jäi kõik vaikseks. Tasa veeresid vee vood oma igavest teed mere poole, nagu poleks neil inimese imeliku saatusega midagi tegemist.

30. KAKS SÕBRANNAT

Kui Panda ootamatu kära peale ettevaatlikult käratsejaile oli lähenenud, nägi ta, et vange Taara-aia (Toreida) kantsi poole veeti, kusjuures vastupanijaid valjult nuheldi. Sellest see äkiline kära tuligi. Ta läks varsti vangivedajate juurde ja päris targu järele, miks vangid Kaupo kantsist Kubeselest ära tuuakse. Ta sai vastuseks, et Kaupo jälle suurt pealetungi eestlaste poolt kartvat, mille eest rahvas kantsis varju nõudvat. Et tal ruum kitsaks jäänud, siis saatnud ta vangid eest ära Taara-aida, kus rohkem ruumi olla. Et aga keegi teada ei saaks, kuhu vangid jäänud, seepärast olla see kõik öösel ette võetud. Vangidest ei tohtivat nad ühteainustki kaotada, see on elusalt põgeneda lasta, sest nad võiksid kodumaale jõuda ja sealt uutele vaenlastele teejuhtideks tulla.

Pandale ei olnud siin mingit tähelepanemise-väärt uudist. Ta pööras vangivedajate ees Taara-aida tagasi, et oma viha vang Leida kallal lahutada. Nüüd tahtis ta talle kord oma tõsist nägu näidata.

Päev oli juba pooles keskhommikus, kui ta Taara-aia ilusas kantsis ümber vaatas, aga Leidat kuskil ei silmanud. Oma vihas oli ta hoopis unustanud, mis mõtte pealt ta oli neiu tabanud. Nüüd tuli see talle äkki meelde. Ruttu jooksis ta jõe poole müüri äärde, kus ta oli öösi neiuga kõnelnud. Õige! Kõis rippus laia toominga tüvelt otsapidi üle müüri alla, ja tüdrukut ei olnud kuskil.

«Ta on põgenenud!» hüüdis ta vihaga ja vaatas müürilt alla vette, kust selge sinine taevast pühjatus sügavuses mõne tasa ujuva pilvetombukesega talle vastu vaatas. Vesi loksus just vastu kantsi müüri, nii et kuiva maad mööda pääsemist ei olnud. «Ahahaa, see narriku, ta uskus all maad leida, kus oma vilemaid jalgu soojendada, aga näe, olid jälle sügavad vood, mis võtavad põgeneja põhja! Ahahaa! Otsas on jälle üks kangekaelne eesti piiga. Kahju tühja pärast üsna! Saksa rüütli käest oleksin ma tema eest tõesti hea noosi kulda saanud, kui ta rumal mitte siit maailmast ei oleks põgenenud. Nüüd olen ma temast küll lahti, aga ka ilma loodetud rahasummata.»

Ta oli küll naernud, aga kahju oli tal ometi, mitte neiust, vaid rahast, mida ta tema eest oleks saanud. Ja tigea inimese kahetsus on kõige kibedam.

Riisunud vangid jõudsid oma vahtidega kantsi. Panda oli siin tuttav ja kodune, sest selle kantsi peremees oli olnud Kaupo väimees Vane, kellega üheskoos oli ta aasta eest Eestimaal palju tükke teinud. Vane oli küll ammugi juba langenud, aga tema järeltulija pidas Panda vanast tutvusest veel lugu ning hoidis talle oma maja ukсед igal ajal lahti. Tema läbi sai rüütlik sõjavägi kõik kuulda, mis Eestimaal sündis. Sellepärast võis ta siin pea peremehe uhkuses vange vastu võtta, kes ootasid värisedes oma saatust. Põlgliselt pööras ta silmad nende kahvatanud naiste nägudele, kelle seas ta terav silm nii mõnegi tuttava leidis, kes olid teda häil päevil narrinud ja teotanud. Oh, kui hea meelega oleks ta toores, kättemaksuhimuline süda neile kõrvu

müristanud, et ta võib ja tahab neile nüüd kätte maksta, aga ta häbenes oma vägevuses veel vangidegi ees. Ta tundis neid südameid, kes oleksid ka kõige suuremas kannatuses tema üle veel naernud ja teda uute sõprade ees teotanud ning niisama naeru alla saatnud. Seepärast oli ta kübara sügavalt silmadele tõmmanud, et teda ära ei tuntaks.

Äkki jäi ta imeks pannes saledat piigat silmitsema, kes vanemate naisterahvastega elavalt rääkis ja näis neid trööstivat. «Temap ta on, üks mis üks,» ümises ta iseeneses.

Viimaks pööras kõnelev neiu, keda teised näisid usalduse ja aupakkumisega kuulavat, oma näo Panda poole. Kohe kutsus see ühe vangivedaja enese juurde ja küsis, kus ta selle neiu kätte saanud.

«Kinni võetud ja ära toodud, muud midagi,» vastas vaht ametliku uhkusega.

Panda laskis neiu enese juurde tuua.

«Haa, siin sa nüüd oled,» ütles ta irvitades vangile. «Mina uskusin juba, et sa toonelasse olid põgenenud, nüüd tuuakse sind vangi kombel koju. Olgu seekord niisama, aga hoiä end teine kord põgenemisekatse eest, kui sul elu armas on. Sa täidad kõik, mis ma sinult olen nõudnud. Rüütel võib neil päevil juba siia tulla.»

Neiu, kellega nõnda kõneldi, ei mõistnud sellest midagi, ehk see küll üsna ootamatul viisil puhas eesti keel oli. Imeks pannes vaatas ta kõneleja otsa, nagu ootaks ta seletust. Haa! neid keerlevaid silmi oli ta juba näinud ja seda häält ka kuulnud, aga kus — kus? Ta ilus pea oli kangesti meeldetuletamise kallal töös, mis aga ei tahtnud sugugi korda minna. Näis, nagu oleksid viimase aja suured juhtumused ta selge mälu tumestanud. Võõras kõneles põgenemisest ja hoiatas teda selle eest. «Ma ei ole ilmaski veel põgenenud... kuid ei... ükskord ometi,» mõtles ta iseeneses. «See oli aga Soontaganas, kus mind taga aeti. Ent kust võib tema siin seda teada?»

Ta vaatas veel kord teravasti mehe otsa. Haa! Tal käis üks mõte välgukiirusel peast läbi. Ta põlved nõtkusid ja jume kadus mõneks pilguks näost. See oli ju selle luuraja äraandja hääl, tema silmad, vaade — taevased väed — ta oli ju seesama! Hirm ja jälestus selle mehe eest panid tal sõnad suhu kinni. Rutuga pööras ta ümber ja tõttas teiste vangide juurde.

Panda arvas, et see tuli kangekaelsusest ja kahjust põgenemisenõu tühjainemise pärast, naeratas iseeneses selle üle ning läks rahulikult oma teed. Küllap ta parajal ajal oma võimu võis näidata, arvas ta. Vahtidele andis ta kõva käsu kõiki vange suure hoolega vahtida, mehed iga päev luurama panna, et keegi hing ei pääseks nägemata kantsi ligidale, ja iseäranis teravasti seda ühte neitut silmas pidada, kellega ta praegu kõnelnud. See võis muidu vabamalt liikuda kui teised, aga vahi all pidi ta ikkagi seisma.

Kui kõik käsud raske karistuse ähvardusel olid korratud, pani ta sõjariistad vööle, võttis kimbu riideid kaasa ja sõitis hea ratsahobuse seljas kantsi väravast välja.

Vangidel oli ütlemata raske põlv. Toored sõjamehed käisid nendega jämedalt ja kõige põlastavamal viisil ümber, just nii, kuidas tige ja toores süda lustis. Vanemad naised pidid hirmsat piina ja valu kannatama, kuna nooremaid ja ilusamaid alandas kole teotus ja häbistamine. Kõige julgem ja südikam oma koormat kandma oli Vaike, Lembitu õitsev tütar, keda Panda pidas Leidaks. Ta troostis ja julgustas oma õnnetuid saatuseosalisi, oli neile oma kindla ja julge meelega heaks eeskujuks. See mõjus ka vaenlaste sõjameestesse nii, et roojaseid käsi viimaks tema järele enam välja ei sirutatudki.

«Niikaua, kui meil veri soontes voolab, et tohi need toored inimesed ialgi meie nõtrusega kiidelda,» hüüdis ta vangidele kinnituseks. «Meie vanemad ja isad tasuvad neile selle kurja kord kuhjaga kätte. Kannatame ennemini surma kui häbi. Küllap jumalad päästavad meid kord!»

Ja tõepoolest peksid toored vaenlased mitu naist ja neiut poolsurnuks. Julge südamega kannatasid õnnetud oma saatust. Nad teadsid ju, et nende truud kaasad, isad ja vennad ei võinud neid siia jätta, vaid võitlesid oma eluga nende eest. Juba kaks korda oligi Eesti kogutud malev Kaupo linna müüride taga olnud, mõned vangid olid eemalt oma meest, vendi või isa näinud. Vaike oli oma isa häält kuulnud, aga halastamatult oli saatuse karm käsi siin nende nõu rikkunud. Võitlejate veri värvis vaenuväljal murupinda ja omaste luud luitusid metsades tuule ja päikese käes. Kui palju südantlõhestavaid ohkamisi tõusis taeva poole, kui vaesed vangid öösel siia rännates omaste surnukehade üle komistasid! Kes tõi neile sõnumeid, kas neil veel järeletulijaid on ja kuidas lugu läheb. Vahest pidid nad oma kalli kodumaa ja truud omaksed igaveseks kaotama.

Vaike pani imeks, et temale rohkem vabadust anti kui teistele vangidele, ehk ta küll seda hirmsat meest jälle nähes kõige pahemat enese kohta aimas, sest see näis teda esimesel pilgul ära tundvat! Nüüd aga võis ta kantsis ümber käia, kuna teised oma viletsatest majadest väga harva välja said.

Mõne päeva pärast toodi kantsi veel üks vang. See oli kena neiu väga armsa näoga, aga kahvatu ja kurb. Vaikel, kes parajasti väljas kõndis, oli temast hale meel ning ta vaatas teda osavõtuga. Äraseletamatu vägi kiskus teda tema poole. Ta oleks heameelega tema juurde läinud ja temaga rääkinud, aga ta viidi liiga ruttu ära majja. Ta uskus kindlasti, et seegi oli mõni tema saatuseseltsiline, keda roosiline elu ei oodanud ja kes oli vististi sellepärast nii otsatult kurb. Imestaval silmal vahtisid vangivedajad kord tema, kord vangi peale ja läksid isekeskis elavalt juttu ajades edasi.

Vaike ei mõistnud nende kõnest sõnagi ega teadnud ka, miks neid kordamööda nii teravasti vahiti. Kaua seisis tal selle neiu kurb nägu silmade ees ning ta südames tõusis lõpmatu igatsus temaga kokku saada. See soov läkski täide.

Ühel hommikul tuli Vaike varakult oma vangikorkast välja. Päike oli alles vaevalt tõusnud, linnud laulsid metsas rõõmsasti ja kastetilgad särasid

imeilusasti mitmevärviliselt. Väike jalgvärv, mis maa alt jõe äärde viis, oli lahti. See tee oli nii kaunis, nii meelitu, et Vaike mitte vastu ei jõudnud panna, vaid sammus alla värvava poole, kust läbi ta jõekaldale jõudis. Tema silma ees avanes seal ülrikaunis pilt: lai, tasane veepind valges udukattes, mille üle veel kõrged metsaladvad ümberringi mägedelt selge sooja õhu sisse välja ulatusid. Koht näis tõesti oma nime vääriline olevat, kus oli vägev Taara kord elanud, kus nüüd aga õitsesid võõrad hiied, valitsesid võõrad võimud.

Jõe kaldal puutus talle silma kogu, mis tõmbas ta tähelepanu endale. Üks neiu istus liikumata jõe kaldal ja vaatas üksisilmi omaette vette. See oligi uus vang, keda ta oli nii hea meelega näha igatsenud. Ruttu astus ta kergel sammul istuja poole, kes oli nii sügavasse mõttesse vajunud, et ta tulijat ei kuulnud. Ettevaatlikult pani ta oma käed ta õlgadele ja hüüdis talle osavõtlikult kõrva:

«Mis sa kurdad, kullakene?»

Kohkudes tõstis istuv neiu pead ja vaatas kõneleja poole. Enne pidi ta aga pisarad silmist pühkima, sest nende läbi ei võinud ta midagi näha.

«Kes sa oled?» küsis ta segaselt.

«Vang nagu sinagi,» kostis pehme hääl. «Ära pane pahaks, et ma sind siin eksitan! Sa oled esimesest nägemisest saadik juba väga mu meele järele; ma lugesin sinu näost valu ja kurbust, just sedasama, mis minu südames liigub; ma usun, et meil rinnus palju ühesuguseid tundmusi elab, mida on ühetaolise saatuse käsi sinna vajutanud. Ütle, et mu silmad mind mitte ei ole petnud: minu sees elab hääl, mis mulle seda sõnab...»

Vait olles oli istuv neiu osavõtliku Vaike kätest kinni hakanud, pigistas neid soojalt, tummalt. Ainult silmadega ütles ta, missugust õnne ta süda niisuguse osavõtmise ja kaastundmuse puhul tundis.

«Sa oled mulle kui taevast troostijaks saadetud,» lausus ta viimaks pisarsilmil. «Oh, kui armas on see, kui inimene enesele seltsilise saab, kes võtab tema saatusest, hädast ja õnnetusest südamest osa. Saame sõpradeks, oleme teineteisele õeks, see on kaunis. Oh, kuidas tänan ma sind!»

«Tänust ei maksa rääkidagi. Ma olen õiglase ja ütlen sulle, mu uus sõbranna, et selles sunnis sinule ligineda nägin rohkem omakasu kui sinu, oma õnnetuse tundmata osalise kasu. Aga missugused südamed ei ühine hädas, missugused rinnad ei tõuse ühte viisi, kui neid ühesugune häda ja ahastus piirab!»

«Aga kust sa siis tead, et meie saatuse on nii ühesugune?» küsis vee ääres istuv neiu.

«Ma usun seda, mu süda ütleb mulle seda. Kas ei ole ka sina vang ja kas ei ole sina samuti oma vanemate majast, oma rahva seast ära riisunud ja kas ei ole su südames mõni ülikallis pilt...»

Vaike sõnad lõppesid. Kui ka kõik muud asjad ühte läksid — armastuses pidi ta uus sõbranna õnnelikum olema, mõtles ta iseeneses.

«Kõik, kõik on muidu nii, aga seda ei või ma mitte ütelda, et mind oleks

vanemailt riisunud,» kostis neiu hääletult. «Sina oled vist palju rohkem kaotanud, aga ma usun, et sa ei ole siiski mitte õnnetum kui mina. Mu saatus on vali, ma ei saa tast aru, mu silmade ees on kõik pime.»

«Mis sul siis on?» küsis Vaike osavõtlikult. «Kõnele selgemini, mu kõrvad ei ole su õnnetuse vastu kurdid. Nüüd oleme üksi; see on kallis aeg; ei tea, millal jälle kokku saame. Sa ütlesid, et sind mitte ei ole vanemailt riisunud. Kuidas said sa siis siia?»

«Isa tõi mu siia.»

«Sinu isa tõi su siia? See ei ole võimalik.»

«Seda ta tegi ja siin peab ta mind vangis.»

«Taervas tule appi! Seda ei või isasüda iialgi teha.»

«Mina ka ei mõista seda, aga nii see on.»

«See ei ole isa, ükski isa ei saada oma last õnnetusse.»

«See'p see ongi, mis teeb mulle mu saatuse nii raskeks, et minuga nõnda sünnib. Siis, kui ma veel vanemaist midagi ei teadnud, kujutasin ma neist kuldseid asju, aga kui ma nad leidsin, pidin varsti nägema, kui petlikud on lootused.»

«Mis, sa oled oma vanemad leidnud? Kas nad sul siis olid kadunud?»

«Ma olin vaenelaps, ilma isata ja emata, ilma õe ja vennata,» vastas ta kurvalt. «Mul oli üksainus inimene, kes oli mulle südamest hea. See oli mu kallis kasuema. Oh, tema surma järel on kõik teiseks läinud, kõik õnn kadunud. Sestsaadik olen ma ainult kurvastuse-päevi näinud.»

Liigutusega oli Vaike neid sõnu kuulnud. Kõik just niisama nagu temagi juures.

«Siis tuli keegi naine,» kõneles neiuke edasi, «tegi mind nähes väga rõõmsa näo, ütles, et ta olla minu ema, kes mind kaua otsinud, ja kutsus mind endaga ühes. Mul ei olnud kedagi omast siin maailmas, olin siis südamest rõõmus, et kord leidsin ema, keda ma olin siinamaale ilmsi ja unes nii palavalt igatsenud. Viimasest Soontagana sõjast saadik ei ole ma teda enam näinud, sest siis tõi see mees, kes mind oma tütreks nimetas, mu siia. Oh, ma kardan teda, oma isa — kas see pole hirmus?»

Pisarad lämmatasid ta sõnad.

«Kus on see hirmus isa nüüd?» küsis Vaike.

«Ta on mõnda päeva juba siit ära. Ma põgenesin tema eest, aga mind võeti kinni ja toodi tagasi.»

«Sina põgenesid!» hüüdis Vaike, ja talle tuli see hirmus mees meelde, kes oli teda põgenemisekatse pärast nii rängasti ähvardanud.

«Ma ei võinud muud. Mul on küll häbi ütelda, et ma teda kardan, jälestusega kardan,» kõneles kurb neiu. «Ma nägin kord üht kalameest, keda hiljem isamaa-äraandmise pärast taga aeti, see oli just tema nägu; ma kuulsin ka kord ühe surija vanakese suust tema kohta raskeid sõnu — sestsaadik tuleb mulle iga kord musta habeme ja põlevate, keerlevate silmadega kalamees meelde, kui teda näen.»

«Musta habeme ja põlevate, keerlevate silmadega?» hüüdis Vaike ägedalt. «Ma tunnen ka sellenäolist meest. Ma nägin teda mõne päeva eest siin, kus ta ähvardas mind surmaga, kui ma julgen põgenemisele mõelda. Ta rääkis arusaamatuid sõnu ühe rüütli tulekust.»

«Tema ta siis oligi.»

«Kes tema?»

«Noh, minu isa ikka.»

«Taevas tule appi! See on ju isamaa-äraandja, vilets kurjategija...»

«Sa haavad mind valusasti,» ohkas nuttev neiu. «Ma lootsin sult kui healt sõbralt troosti, aga sa tõukad mu veel sügavamasse hukatusse, kui ma isegi juba olen. Ma hakkan seda põlgama, kes mulle elu andnud. Kas on mul selleks luba? On see lapse viis, kui ta olekski põlgust teeninud, sest ka mina olen tema juures mõtteid märganud, mis käivad otse meie maa ja rahva vastu. Päästa mind, ära õhuta seda leeki, mis võib ainult hävitust tuua ja vannet lapse eluteele külvata...»

«Kes on sulle tõendanud, et ta on su isa?»

«Ei keegi muu kui tema naine ja ta ise.»

«Siis on see vale,» ütles Vaike kindlalt.

«Mistarvis nad valetasid seda? Vale on ju jõledus.»

«See mees saab kõige halvaga hakkama; ma tunnen teda... ta võib ka valetada.»

«Anna andeks, sõbrakene, kui ma avaldan sulle selle hirmsa soovi, et ta oleks valetanud,» tõdes piiga kahevahel olles.

«Kõik sidemed mis ühendavad lapsi vanematega, kaovad minu juures. Oh, mis saab sellest viimaks küll? Kui väga ma ka ihaldasin oma vanemaid leida, siiski sooviksin ma parem neist ilma olla kui niisugust meest oma isaks nimetada. Aga jätame sellest rääkimise. Tihti on metsapuudel silmad ja tuulekahinal kõrvad, mis ootamata häda toovad.»

Vaike nägi, et siin tema troost ei mõjunud. Ta uskus küll, et niisugune mees ei võinud tema isa olla, aga tõendada ei võinud ta seda ometi millegagi. Seepärast jättis ta jutustamata mis ta tema isast veel teadis. See oleks ta uut armast sõbrannat ainult veel rohkem kurvastanud.

«Troosti end, sõbrakene, ka minul on mitmesuguseid kurvastusi,» ütles ta viimaks vaikselt.

«Usud sa, et teiste kurbus suudab mind trööstida. Mind rõõmustaks rohkem, kui sinul omast elust poleks midagi kaevata. Sul on vanemad, vennad ja õed...»

«Pea, mitte nii palju ilusaid sõnu!» kõneles Vaike vahele. «Hea isa on mul küll, aga muud kedagi — vend oli mul küll ka, aga nüüd ei ole mul teda enam...»

«Surnud! ma märkan... jumalad trööstigu sind!» kõneles osavõtlik piiga.

«Ei, surnud ta ei ole — üksnes minule on ta surnud.»

«Mis see tähendab, sõbrakene? Kõnele selgemalt!»

Vaike otsis sõnu.

«Enne tahame aga rohkem tuttavaks saada,» ütles Vaike. «Ütle, mis on su nimi? Minu nimi on Vaike.»

«Leida on minu nimi.»

«Leida! Ütle, Leida, kas sa oled juba armastanud?»

«Südame põhjast,» vastas küsitav kurbliku õrnusega, kuna ta rind tundis õnne, et on nüüd kord sõbranna leidnud, kellele võib oma südamesaladusi usaldada. «Ma tundsin ülikaunist noort sõjameest, kes viis minu südamerahu ja kadus siis ise jäädavalt. Oleksin ma ikka edasi Saaremaale tornivahiks jäänud, siis vahest oleksin teda veel näha saanud, aga kui ma sealt vanematega Soontaganasse tuln, siis ei võinudki ta mind enam leida.»

«Soontaganasse!» hüüdis Vaike pea kiljatades. «Kas sa Soontaganas oled elanud?»

«Jah, minu isa oli ju Soontagana vanem.»

«Sinu isa, seesama siin! Huu!... seal oli talvel hirmus sõda, kuidas sa sealt ära pääsesid?»

«Tundmata imeliku noormehe läbi. Tema tõi mulle hobuse ja sundis mind põgenema. Kui ma olin juba külmast kangeks jäänud, tuli mu isa mulle järele ning tõi mu siia. Kuidas läks sõjaga lugu ja mis sai minu aitajast või kes ta oli, sellest ei ole ma midagi kuulda saanud. Ka see näis imelik olevat, et mu isa ei läinud enam tagasi. Ta käis seitsaadik vaenlaste seltsis ning mina hakkasin teda ikka rohkem kartma. Imelikul viisil ei tahtnud ta ka emast iialgi midagi rääkida, keda ma pole seitsaadik enam silmagagi näinud.»

Vaike kuulas põneva tähelepanuga.

«Mispärast nimetad sa oma avitajat imelikuks?» küsis ta üksisilmi Leida otsa vaadates.

«Ta oli nii imelik, et ma tast aru ei saanud. Ta nimetas mind oma õeks, ütles, et ta armastada mind üle kõige ja kutsus mind endaga põgenema. Ta küsis, kas ma enam ei mäletavat neid õnnelikke silmapilke, millal me ühes hiimäel oleme mänginud.»

«Edasi! edasi!» hüüdis Vaike hinge pidades.

«Ma ütlesin, et ma näen teda elus esimest korda,» kõneles Leida. «Ja kui ta mind külmaks nimetas, ütlesin ma talle, et minu rind on tundnud põlevat armastust. «Oma vaese, õnnetu venna vastu?» küsis ta, ja mina vastasin, et ma armastan kedagi võõrast sõjameest, kes on mind lainetest päästnud. Siis läks ta nägu kohutavaks, ta käsi värises mõõga küljes, suured pisarad veeresid talle silma ning hirmsa häälega hüüdis ta mulle: «Mine ära, kaugele ära, meil ei ole teineteisega enam midagi tegemist! Sa ei ole enam minu õde. Lahkume igaveseks!» Siis juhatas ta mulle hobuse ning riided põgenemiseks ja hakkas ruttu ära minema. Mina olin südamest liigutatud, et ma ei või teda armastada, aga töötasin kindlasti linna jääda ja ühes surra, kui ta ei lepi minuga mitte ära. Tema viimased sõnad olid: «Olgu rahu meie vahel! Veri lepitab kõik... mine

nüüd... õnn on selja pööranud minule ja isamaale... põgene!» Ta läks, rahvas hõiskas: «Vambola tuleb!» Mina põgenesin ta hobusega läti sõjamehe ülikonnas.»

«See oli siis tema, tema jah!» sosistasid Vaike huuled. «Oh, mu hirmus aimus on tõsi... jumalad... hirmus...»

«Kes siis? ja mis hirmus aimus? Sa paned mind kartma.»

«Minu õnnetu, õnnetu vend Vambola! Ta on nõdrameelne!»

Ehmatades vaatas Leida sõbranna otsa, kes oli kahvatu kui surnu.

«Ära karda, see võib eksitus olla,» ütles Leida aimamata, kui valusaid haavu tema sõnad sõbranna südames olid puudutanud.

«Ei ole siin eksitust! Ma olen teda ise näinud. Ta oli surnute kirjas, aga nüüd käib ta ümber ja neab mind, oma ainust õde — armsamat... See on enam, kui ma suudan kanda.»

Jõuetult langes ta nende sõnade juures Leida käte vahele. Õeliku õrnusega võttis viimane oma õnnetu sõbranna kuuma pea sülle ja jahutas seda jõe veega. Viimaks lõi Vaike silmad lahti ja mõlemate pilgud langesid korraga enda ette veepinnale. Tükike aega viibisid nende pilgud tasasel, selgel veepeeglil: sealt paistsid neile kaks kaunist nägu vastu, mõlemad nii ühtemoodi, et ka kõige teravamal vahtimisel ei näinud vahet. Leida hakkas viimaks suure häälega naerma.

«Kas need on meie näod?» küsis ta naljatujus.

«See seal on sinu nägu,» ütles Vaike vette näidates.

«Ja see seal jälle sinu oma, kallis Vaike,» rääkis Leida uuesti naerdes. «Oh, kui armetud näotundjad meie oleme: ei tunne iseennastki! Kui me oleksime pange põhjast paremini oma näod pähe õppinud, siis oleksime pidanud kohe aru saama, mis tõmbas meid nii nõiduslikult teineteise poole. Õnn, et me just vee juures nii õnnetul kombel kokku juhtusime. Kui õnn ilma õnnetuseta ei käi, siis ei käi ka õnnetus ilma õnneta. Seal me nüüd seisame ja vahime — üks mis üks.»

«Leida, mis teeb sind seejuures nii naljatujuliseks?»

«See leidus on hea mõistatuste ja segaduste seletaja ja kõige parem nõdrameelsuse rohi,» kõneles Leida rõõmsasti. «Mis oli meile siamaale mõistatuseks, on jalapealt seletatud, ja nõdrameelsest sai ühe hoobiga terve, tark inimene.»

«Mida sa mõistad, kallis Leida? Kõnele selgemalt, sa teed mind uudishimulikuks; ära piina mind!»

«Kullakene, enne üks küsimus: kas sa armastad oma venda?»

«Ma armastasin teda juba siis, kui ta oli mu vend,» ütles Vaike.

«Kas ta siis nüüd enam su vend ei ole?» küsis terava mõistusega Leida pead raputades, sest ta ei olnud veel oma sõbrannast aru saanud.

«Me olime ainult nimepidi ja oma teada õde-venda, tõepoolest aga ei olnud me sugulasedki. Tema isa oli Soontagana ja minu isa Sakala Lehola linna vanem Lembit.»

«Ahaa — nüüd ma aiman,» hüüdis Leida. «Kas teie siis enam ei armastanud teineteist, kui selgus, et te mitte õde-venda ei ole?»

«Ma olin õnnelik seda kuulates, sest ma armastasin teda palavalt, arutult ning see põlev armastus muutus selle teate juures minus otse kustumatuks leegiks. Sõtta minnes oli ta lõpmata kurb, nagu ma küll märkasin, just sellepärast, et ta armastas mind rohkem, kui tohib õde armastada. Oh, missuguse igatsusega ootas ma teda tagasi, kui sain kuulda, et meid ei kõida suguluseside — aga sõjast tuli surmasõnum. Kui ma teda hiljem ootamata viisil jälle nägin, olin ma õnne pärast kui meelest ära.»

«Kas ta teadis, et sa ei ole tema lihane õde?»

«Ta hüüdis mulle nagu meeletu vastu: «Ära siit! Vaike, sul ei ole enam venda!» Rõõmuga hüüdsin ma: «Kas ka sina seda tead?» ja tumedalt küsis ta: «Ja sina oled selle üle rõõmus?» Kui ma vastasin, et ma olen venna asemele enesele armsama saanud, missuguse vahetuse üle ma olen südamest õnnelik, siis ütles ta mulle: «Nurjatu tüdruk, oma ainsa venna annad sa armsama eest... ma ei taha sind enam näha, ma põlgan sind.» Ja seega läks ta välja.»

Kurbus kammitseb kõneleja keelekõidikud. Hellalt võttis Leida ta ümbert kinni ning küsis naerusui:

«Kas sa siis ikka veel kõige selle seletust ei märka?»

«Ära naljata, Leidake, ma ei või sulle rõõmsat nägu teha,» ütles Vaike kurvalt. «Mis on sündinud asjadel sellega tegemist, et me oleme ühte nägu?»

«Väga palju seekord. Sinu vend ning armsam pidas mind oma õeks, ja et ta sai minult, kes ma ei aimanud midagi, niisugused vastused, mis on armastajale palavamad kui tulised sõed, siis pidi ta meelt heitma. Mõtles, kui ta sinult truud armastust lootis ja korruga minult kuulis, et ma armastan kedagi teist ning venda enam ei taha, mis pidi ta süda siis ütlema? Minust lahkus ta selle teadmisega, et tal enam ei ole õde, sest et mina teda ju oma vennaks ei võinud tunnistada. Ja kui ta kuulis sinu suust pärast selle üle rõõmustamist, et sa oled venna armsama vastu vahetanud, siis ei võinud ta sinust aru saada, vaid pidi mõtlema, et sa oled hakanud kedagi teist armastama ning selles õnnes tahad ka vennast heameelega ilma jääda. See ei ole armastajate juures võimatu eksitus, sest hõõguv arm tegevat pimedaks, nagu vanad inimesed ütlevad. Noh, ütle nüüd ise, kas su endine vend ja nüüdne armsam on veel meelest nõder? Eks olnud see leidus imelik rohi?»

«Sul on õigus, mu südame Leida,» rääkis Vaike õnneliku liigutusega. Kõik näis nii selge ja arusaadav olevat, et selle vastu ei võinud midagi ütelda. «Ma pean sinu teravat mõistust imestama. Nüüd ma märkan küll, et see nii on olnud. Minu hea Vambola ei võinud mind petta — ta armastas mind, ja ma lasksin tal sel viisil enese juurest ära minna! Oh, kui ma temaga veel kokku saaksin! Kuis hakkab mu süda nüüd priiust igatsema. Ohverdame sõjajumalale, mis meil on, et ta annaks meie vägedele võitu ja et me saaksime jälle omaste sekka tagasi. Jääme ikka ühte, siis on meie saatuse kergem kanda. Ükskord ometi lahkuvad pilved meie saatuse taevast ja päike hakkab ilul

paistma. Meie rahvas on lubanud vaenlaste vastu seista, kuni veel üksainukegi põlvekõrgune poisike maal kasvab, ja ma tean, sõjamehed peavad sõna. Nad tahavad meie vabaduse eest võidelda:

*Seni kui on meestel päida,
Seni kui me vendel verda.»*

Ragisev liiv astuja jalgade all äratas nad mõtteist. Mõlemad läksid näost surnukarvaliseks, kui nad nägid Pandat ähvardava näoga eneste ees. Tema viha muutus aga imestuseks, kui ta nägi enese ees kahte Leidat. Ta oli end küll lasknud ristimiseveega kasta, aga pime ebausku ei olnud tast selle läbi veel mitte lahkunud. Esimesel silmapilgul arvas ta enesel nõidusega tegemist olevat ning lõi risti otsaette, siis aga näis ta aimama hakkavat, et seal on kaks loomulikku inimest. «Ohoh, tüdrukud, või teie peate mässunõu,» ütles ta irvitades. «Teid ei ole siia toodud, et siit ära joosta, vaid et siia jääda. Leida, kes on see sinunäoline tüdruk?» Ja sealjuures vaatas küsija mõlemaid, sest ta ei teadnud veel ütelda, kumb neist õieti oli Leida.

«Seda võin ma sulle ütelda,» rääkis Vaike iseenese eest ja vaatas sealjuures põlglikult Panda otsa. «Tuleta meelde minevasuvist selget ööd, mil sa näitasid ühele liivlasele Soontagana teed ja sundisid abitut tütarlast isamaa-äraandmisele! Nurjatu, värise kättemaksmise ees...»

Need sõnad olid ootamata tulnud kui välk heledast taevast ja seepärast mõjusid nad hirmsa jõuga. Veri oli Pandal pähe tõusnud, silmad läksid valgeks ja keerlesid kui põlevad söed.

«Hähäh! Narrikene, sa oled minu käes ja julged seda! Niikaua kui Pandal on siin ütlemist, ei pea te enam teineteist nägema. Mul on kohti teie tarvis küllalt. Teie maksate veel hinda, hahahah! raha ei rõhu mu kulitsaid katki. Hei, vahid, siia! Siin on kaks tüdrukut, keda te peate kõige kindlalt kohas hoidma. Kummalgi olgu viis vahti... Te vastutate oma peadega, kui neist teinegi ära kaob. Kokku ei tohi te neid iialgi lasta. Minema nüüd!»

Ehmunud tüdrukud veeti tooreste käte vahel vangis, kus neil ei olnud päevavalgust mitte liialt. Keegi ei näinud nende pisaraid, mis nad valasid pimedas kindlusekoopas. Keegi ei toonud neile kodumaalt teatust ega kuulutanud sedagi, mis sündis verisel vaenuväljal. Pime öö valitses nende ümber ja nende südames.

31. KALAMEES

Suvi oli möödas, lehkavad lilled kadunud, lindude laul vaikinud. Kähisedes langesid kolletanud lehed puude otsast ning tuul puhus karedalt üle kõrrepõldude. Jälle istusid kaks sõbrannat ilusa Toreida kindluse müüride vahel koos ja kõnelesid tasakesi teineteisega. Terve suvi oli mööda läinud, ilma et nad oleksid saanud teineteisega sõnagi rääkida või tarvilikul viisil puhast taevaõhku sisse hingata, seepärast olid nende palged lohku vajunud, endise õitsva jume kaotanud ning samaseks saanud, nagu oli praegu kogu loodus. Seda oli Vaike vististi ka tähele pannud, sest ta kurblik vaade viibis kord oma sõbranna kahvatanud näol, kord jälle kolletanud toomingalehtedel, mis jalgade all kahisesid. Lehtedel oli küll õigus närtsida ja kaduda, aga tema noorel sõbrannal veel mitte: selle närtsimist oli toonud vägivaldne mõju. Hea, õiglase süda, ta ei aimanudki, et ta seisis ju ise selsamal järjel!

«Vaata ometi seda kalameest seal teisel pool jõge,» ütles Leida oma pehmelt heliseva häälega. «Mina olen teda juba mitu korda seal näinud. Tihti vaatab ta enda ümber, käib kord pahemale, kord paremale poole ning vahib siis kaua aega siia üles. Ta süda näikse väga rahutu olevat. Mis peaks tal küll puuduma?»

«Leida, mu hella sõbrake,» vastas Vaike natuke karmilt, «ta on vaenlane, ära avalda tema kohta kaastundmust.»

«Aga ega ta meile midagi kurja ei ole teinud; ta näib isegi õnnetu olevat, et kalad ei hakka õnge otsa.»

«Kes on meie rahva vaenlane, aitab hävitada meie vapraid sõjamehi, see on iga kord ka meie kõige suurem vaenlane.»

Sõbranna jäi vait. Millest mõtles süda, sellest ei tahtnud suu rääkida, et oma head seltsilist mitte kurvastada. Iseeneses aga uskus ta kindlasti, et see nende vaenlane ei või olla; seda ütles talle see elav kaastundmus, mis tal oli võõra kalapüüdja vastu. Pealegi leidis ta terav silm võõras mehes palju omadusi, mis olid talle kellegi tuttava või sõbra juures silma puutunud ja millest ta lugu pidas.

Mis Leida südames liikus, ei olnud põhjendamata. Ka Vaikel näis äkki mõtte peast läbi käivat, mis ta otsust kalamehe kohta muutis. Natuke aega vaikis ta veel, siis hakkas kõnelema:

«Vahest ongi sul õigus, kallid Leida, tema kohta kaastundmust avaldada. Võib olla, et ta meie vaenlane mitte ei ole — aga seda on raske uskuda.»

«Tema käib juba mõnda aega peaaegu iga õhtu siin kalu müümas. Eile õhtul kuulsin ma teda ühe kantsivahiga tasakesi kõnelevat. Et ma olen juba natuke läti keelt õppinud, siis sain ma aru, et ta vahilt järele küsis, kas eesti vang Vaike peaks ka täna õhtul sööki tegema, millele vaht jaatavalt vastas. Siis andis ta kalad kõige korviga vahi kätte ja kinnitas veel paar korda, et ta korvi minu kätte tooks ja mitte teistele ei annaks. Vaht tänas ja töötas seda

täita ning pistis sealjuures midagi kõlisevat taskusse. Mina ei pannud sest midagi suuremat tähele. Kui ma hakkasin õhtul kalu keetma, leidsin korvi põhjast kimbu liivi meesterahva riideid: kuue, püksid, laia nahkkübara. Ma ei teadnud mitte, mistarvis need riided sinna olid pandud; kui ta peaks täna õhtul jälle tulema, siis saadan nad talle tagasi.»

«Vaike,» hüüdis sõbranna elavalt, aga tasakesi. «Ära tee seda mitte; ma aiman midagi, mis võib sulle õnneks tulla.»

«Mida sa siis aimad?»

«Need riided on keegi sulle su päästmiseks saatnud. Hoia neid hoolega, keegi tahab sind päästa, olgu see kalamees ise või mõni muu. Usu mind...»

Vahi hääl kutsus neiukesed majasse. Sügavasse mõttesse vajunud läksid mõlemad oma töö juurde. Ärritatud mõtted ei lasknud ka tehtud töö järel sõbrannadel und silma tulla. Kui hea meelega oleksid nad veel teineteisega kõnelnud, aga nad ei saanud kokku. Tuul tõusis vastu õhtut kangemaks, kuuta õö läks kottpimedaks ja vihma rabises plaginal vastu seina.

Kui pimedus oli täiesti kätte jõudnud, tuigerdas keegi vana naiseke kepi najal kindluse väravast linna. Vaht pidas tema kinni ja küsis, mida ta otsib.

«Ostke kalu,» — oli vastus. Ja kõneleja pani lõõtsutades korvi käe otsast maha, kus olid mõned kalad sees. «Ilm on hirmus halb, ma olen läbimärg... liikmed lõdisevad... kas ei võiks ulualla saada?»

«Kasi majasse, vii kalad Vaike kätte,» — oli kare lätikeelne vastus.

«Ära pahanda, kulla sõjamees, vanakese üle,» palus kalamüüja. «Ma ei tea, kus see Vaike on, kelle juurde sa mind juhata.»

«Kes ajab sind veel nii hilja siia?» pahandas vaht ning viis ta siis sõnalausumata läbi tugeva raudvärava vangide majasse. «Siin ta on,» ütles ta siis ja läks tagasi.

Naiseke vaatas teravalt poolpimedas ruumis ümber. Õlgedel magas mitu naisterahvast. Need olid eesti vangid. Üks sale kogu tuli pimedast nurgast tema poole; kalanaise liikmed värisesid, ta tõmbas rätiku veel sügavamini enesel üle pea ning võitles nähtavalt oma tundmustega. Tema ees seisis Vaike. Küsides vaatas tütarlaps võõra otsa ning tahtis praegu rääkima hakata, kui võõras pikk naisterahvas, kes nüüd palju sirgemaks oli läinud, sõrme suule pani ja enese ümber vaatas. Kõik magasid rahulikult, siis näitas ta tummalt käega, et neiu ta järel pimedasse, ahju varju astuks.

«Kas sa leidsid eile kalakorvist midagi?» küsis võõras väga vabiseval häälel.

«Riided,» vastas neiu imestades.

«Kas sul on need alal?»

«Jah,» — oli lühike vastus.

«Neid pole keegi näinud?» — «Ei ole.»

«Siis pane nad ruttu selga! Põgeneme — täna on seks aeg. Ruttu, ruttu!»

See sõnum tuli ootamata ja mõjus ka ootamata viisil. Korruga oli priiusetuluke neiu rinnas jälle loitma hakanud ning täitis tervet tema olemust.

Aga vahest oli see pettus? Ei, kalli emakeele kõlal ei võinud teda keegi petmata tulla. Aga vahest unenägu, nägemus? Ja ta käsi katsus võõrast, nagu ei usuks ta muidu, et ta on tõeline inimene.

«Ruttu, ruttu, aeg on kallis! Iga silmapilk viivitust aga võib hukatust tuua,» manitses võõras, kui Vaike oli veel kahevahel. Neiukesele tuli sõbranna meelde.

«Sina tundmata hea vaim,» sosistas Vaike, «ma tänan sind tuhat korda su abi eest. Aga mul on sõbranna siin vangis. Ka tema peab ühes tulema. Ilma temata ei igatse ma priiust.»

«Sõbranna! Paraku võin ma täna ainult ühe kaasa võtta. Tule, tule!»

«Ei, ära pane pahaks! Siis päästa enne mu sõbranna, temal on rohkem asja priiust taga igatseda kui minul. Temale naeratab priiuses õnn — minule mitte. Kui sa võid, siis päästa teda. Kas teed seda, ma palun, ma palun...»

Võõras oli südame põhjani liigutatud. Oo, missuguse õnnega oleks ta noorele tütarlapsele, kel oli nii ohvrivalmis süda sees, kaela langenud ja oma valeriided seljast heitnud, aga siin ei tohtinud ta sellest märku anda — ah, ta ei tohtinud, ei võinud seda ka mujal teha...

«Kus on siis su sõbranna?»

«Ah, ta ei ole siin, tema juurde on raske pääseda.»

«Täna ei ole mul nii kardetavaiks katseiks aega. Lähme, lähme!»

«Aga kuidas võin ma oma saatuseosalist üksi õnnetusse jätta?» ütles neiu kurvalt. «Jäta ka mind siia. Me oleme teineteisele lubanud õnnetuses ja õnnes truud sõbrad olla ja seda tahan ma ka pidada. Mis sõber oleksin ma veel, kui ma salaja tema juurest põgeneksin?»

«Sinu sõbranna peab ka päästetama.»

«Töötad sa seda?» küsis neiu elavalt.

«Selle peale minu mehe sõna.» Ta kogeles. Peaaegu oleks ta oma saladuse unustanud. «Oma elu tahan ma su kalli sõbranna päästmiseks pühendada. Aga nüüd tee ruttu, ruttu!»

Mõne silmapilgu pärast oli neiuke endale meheriided selga ajanud ja seisis sirgelt kui soldat vanakese ees.

«Kuidas pääseme siit välja?» küsis neiu.

«Oota niikaua, kui ma olen ära läinud,» õpetas võõras. «Ma tahan vahid kõrvale viia, et sa julgesti pääseksid väravale. Kui sa öökulli häält kuuled, siis tule ruttu ja julgesti järele! Ma ootan sind linnavalli lähedal metsas. Nüüd jumalate nimel minema!»

Vana naine kadus tormisesse öhe. Põksuva südamega jäi Vaike pimedas toaesises päästja märguannet ootama. Kes oli see imelik naine, selle üle polnud tal aega järele mõtelda. Viivukese oli kõik vagusi, ainult vihm rabises vastu seinu ja tuul kahises hooкупа suurte puude okstes marumühinal. Korraga kõlas tähendatud öökulli huikamine ta kõrvu. See oli märgiks, et tee on lahti. Ruttu vajutas tüdruk kübara kindlalt pähe, lõi kuue kaeluse üles ja hõlmad keha ümber ning astus väriseva südamega ruttu üle õue. Pimedas ei

näinud ta mitte otsekohe värava poole minna, mis seisis veel veidi lahti, vaid juhtus just kõrvale ühe vahi juurde.

«Kes siin käib!» käratas vaht.

Vaike ehmatas üsna keeletuks.

«Kes sa oled ja kuhu lähed?» päris vaht. «Räägi!»

Vaene Vaike ei mõistnud aga nii palju läti keelt, et oleks võinud vahile vastata. Hakatuseks ei teadnud ta midagi ütelda. Ta arvas juba, et ta on kadunud, sest põgenemine oleks siin olnud asjata katse. Siis käis tal äkki hea mõtte peast läbi, mis võis teda päästa, kui see läks korda. Ja see pidi korda minema.

«Kas siit läks praegu üks vana naine välja?» küsis ta liivi keeles, mida ta kaunis selgesti mõistis.

«Läks küll. Mis sa sellest küsid?»

«Ma pean ruttu temale järele minema. Ta on naistel sööginõud ära varastanud.»

«Ahahah, kus teenistus, naiste sööginõude järele joosta,» naeris vahisoldat. «Anna siis jalgadele valu, et järele saad. Mina end siit ei liiguta.»

Ruttu tõttas varga tagaajaja väravast takistamata välja. Oh, missugustes tundmustes tõusis ja vajus ta rind, kui vangipõlve müürid selja taga olid ning vaba maailm, ehk küll haigutava pimedada öö näol, ta vastu võttis. Tükikese maad eemal leidis ta oma päästja, kes öökulli huikamisega oma peidukoha teada oli andnud. Vanast naisest oli saanud sirge sõjamees, kes ka neiukesele läti rahva sõjariistad võõle sidus, siis ta hobuse selga aitas ja ise teise selga hüppas, kes seal valmis seisis, ning ööpimeduses läbi paksu metsa teed põhja poole hakkas otsima. Sõnalausumata läks nende reis sopast metsateed mööda edasi.

Umbes selsamal ajal tulid vahid kantsi õue ning panid väravad kõvasti kinni. See, kes oli Vaikega kokku juhtunud, kõneles lugu, et naistel olid sööginõud ära varastatud. Kõik naersid selle üle. Ainult väravavahid olid vihased, et see naine oli neid ninapidi vedanud ning kookidega, mis ta majast kaasa toonud, nad väravalt eemale petnud. Teised naersid seda rohkem. Pahameelega ütles üks petetud väravavahtidest:

«Naerge aga pealegi, küll pill tuleb pika ilu peale!» «Ja sinu pill on pika koogisöömise järel käes,» vastas üks naljahammas ja terve seltskond irtitas jälle.

Leida kuulis läbi maru vingumise mõne üksiku sõna ja naeruhoo, aga ta ei teadnud aimatagi, mis sel ööl sündis. Kaua vaevles ta oma kõval asemel, enne kui kosutav uni ta väsinud silmad kinni litsus.

32. ÜKS VANEMATEPAAR

«Ometi kord kaua aja järel on torm vaikinud ning ilm jälle ilusaks läinud,» hüüdis vanamees, kes oli praegu oma ainsa seltsimehe, suure musta koera seltsis väikesele kingule jõudnud, kus suured tammed ja pärnad kasvasid. Torm oli alles hommikust ööd vaikinud ja ilm hommikul nii ilusaks läinud, nagu oleks ta enesele kevadise kuue selga saanud. Taevas oli selge, valkjassinine ning päike paistis veel üsna soojalt. Pilvetombukest ei olnud niikaugel, kui silmad ulatasid vaatama, kuskil näha. Imeselge valgusega tungisid säravad päikesekiired tasase tuule käes kahisevate puulehtede läbi puhtale murule, kus veel öösised vihma- ja kastetilgad hiilgavais värvides särasid ning harvad kollakad lehed maas seisid, mis astuja jalgade all sahisesid. Suurte, aastasadadevanuste tammede ja pärnapuude tüvede vahelt paistis tükati selget sinist taevast või jälle kaugemal seisvat noort metsa, mis oli aga juba kirju sügisekuue selga tõmmanud. Just nagu loodus lahket ja sõbralikku nägu näitas, enne kui seks aastaks närtsis, nii arvas vanake, kelles lugeja on juba tuttava Vootele tundnud, oma rinnas veel nagu noore-ea paremate päevade ilusaid hääli helisevat. Ta ei teadnud isegi, kust see tuli, aga ta südames tõusis ellu nii rahulik, ehk küll rõõmust ja kurbusest segatud tunne, mida ta ei mõistnud seletada. Helisesid vahest need armsad hääled oma kurblik-magusa mõjuga viimset korda tema rinnas, et siis igavesti kustuda? Või «oli see ainult ilusa ilma mõju, nii kauase tormi järel? Ta mõtles seda ja ohkas siis südamest: «Oh, oleks ka minu elutorm kord möödas! Oh, kui ka minule elupäike veel enne silmade kinni vajumist nii lahkelt paistaks!»

Ta istus suure tamme alla puhkama: pikk teekond oli teda väga väsitanud. Kõik oli ümberringi imelikult vaikne. Suurte puude otsas sirtsus mõni üksik linnuke ja õhus kõikus paar hilist valget liblikat viimaste suve saatjatena. Jalgade ees hilistel suveõitel sumises maamesilane mett otsides. Vanamees vaatles kaua aega selle tegevust. Mesilane katsus ära lennata aga kukkus iga katse juures ikka madalamale ja madalamale, kuni ta viimaks maapinnale langes. Siit ei võinud ta enam pääseda — siin oli ta haud. Ta elupäevad olid loetud, ta vanadus ja nõrkus talle langemise toonud. Vootele meel läks kurvaks, sest kui väga oli tema elu selle mesilase elu sarnane!... Ta silmad langesid uurides kohale, kus ta seisis. Seal seisis vana pärn suured armid küljes, ehk need olid aja jooksul küll ammugi kinni kasvanud. See tegi vanakese tähelepanelikuks. Ta vaatas ning sõnas siis:

«Tõepoolest, see on seesama pärn, mille all mina nägin oma Lindat esimest korda ja armastama hakkasin. Tõesti need on needsamad jäljed, mis ma õnnetujus selle kalli silmapilgu mälestuseks tema koore sisse lõikasin. See vana puu, ta ei ole seda unustanud, vaid hoolega armid järele jätnud. Oh, kui ma ka tema südames nii oleksin elanud nagu arm selle truu pärna koore, kes on mu õnne tunnistaja. Sel korral oli see koht püha hiis, nüüd näib ta aga

hoopis unustusse jäänud olevat. Seda on vististi suured sõjad ja verevalamised teinud, mis maa inimestest lagedaks riisuvad. Oh, kui kõikuv on õnn siin maailmas!»

Kurvad mõtted täitsid ta südant. Pehme tuuleõhk ja soe päikesepaiste suigutasid väsinud vanakese viimaks magama. Varsti oli aju tegev unenägude vabas riigis. Ta oli veel noor mees, kes ligi terve inimese-ea eest siin oma naisukesega esimesed armastusetunnid oli elanud. Linda oli seal, oli noor ja ilus kui ennegi ja laulis üht imemahe-kurblikku viisi, mis vanakese kustunud südames noorpõlve õnnetundmused äratas ja lõpmata vagusalt neid keeli kõlistas, mis inimese maist rinda taevaliku tundega täidavad. Ja ennäe, seal pärnapuu all istuski keegi naisterahvas kepi najale toetudes, küll mitte nii sile ega kaunis kui see otsitud armas kuju, mida enne unenägu oli näidanud. Vootele ei teadnud mitte, kas ta magas või oli ärkvel, kas see kuju ja hääled tulid ilmsi või unes tema silmade ja kõrvade ette. Liigutava laulu sõnad aga kõlasid üsna selgesti, ehk küll tasa tema kõrvu:

*«Kunas kullad kokku saame,
Marjakesed teise manu?
Kaugele kadund on omaksed,
Mere taha meelimarjad.
Kel mina ütlen oma ohtu,
Kellel kaeban oma kahju?
Keegi ei kuule minu kurbust,
Keegi ei aita hella häda.
Taara oma hiied unetanud,
Püha paiga maha jätnud...
Oh minu kallid kaasakene,
Marjameeli kullakene,
Millal ma sind unustasin,
Millal meelega kadusid?
Õösi olid unenäos,
Ilmsi silmaviirastuses...»*

Laulja hääled vaikus. Kuulajal oli, nagu kuuleks ta tasast nutukahinat. Ka tema silma veeres pisar. Need sõnad olid tal kui südamest tulnud, ja ometi laulis neid kellegi võõra suu. Ta tundis endas imelist sundi selle inimesega lähemalt tuttavaiks saada, kelle saatus näis nii väga tema omaga ühte minevat. Tasa tõusis ta ja astus laulja poole. See oli vana, nõrk naisterahvas, nõrgem kui tema. Ta toetas oma pead käte najale ja seisis liikumata paigal.

«Mis mure rõhub sind?» küsis Vootele osavõtlikult.

Imeks pannes vaatas naine üles. Ta ei olnud juurdetulijat seni tähele pannud.

«Mure!» vastas ta. «Õigusepärast ei ole see mure, mis mind siin haleduse

ja härdusega täidab. Selles mures on palju armsaid mälestusi, mida ma õieti oma kinnituseks ja troostiks pean, kui neid eksitamata rahulikel silmapilkudel meelde tuletan. Siis tulevad vanad viisid meelde, paremad sõnad suhu ja tahtmata voolavad nad üheskoos üle huulte.»

«Siis on sul kirjud päevad seljataga?»

«Jah, ma olen õnne ja õnnetust näinud; ilusad on olnud mu õnnepäevad, aga rasked ka valupäevad.»

«Ka mina olen mõlemaid näinud, rõõmu- ja kurbusepäevi. Mida õnnelikumad nad enne on, seda murelikumad tulevad pärast: rõõm ja kurbus kaksikvennad!»

«See on tõsi,» kõneles naine tasa. «Mida suurem õnn, seda raskem õnnetus, mis tuleb selle järel. Minul oli armas abikaasa, kallid lapsuke, kena maja, ma olin õnnelik — korraga aga kiskus vali saatus nad kõik minu käest...»

«Sa jäid neist ilma?» küsis Vootele ärrituses.

«Ilma. Ei ole neid siin maailmas enam näinud.»

«Kas oled neid otsinud?»

*«Otsin ööd, otsin päevad,
Otsin ööd õnnetumad,
Otsin päevad päratumad,
Kõndsin mäed määratumad;
Kõndsin orud orgilised,
Kõndsin käärud kärnilised.
Kuu ke paistis heledasti
Mina teda teretama:
Tere, kuu ke, kumer kübar!
Sina kõnnid kõrge'essa,
Sina paistad palju maada, —
Kas sa nägid minu meesta,
Minu meesta, minu tüdarta,
Siidisukka, kuldakinga?
Kuu ei võinud vastust anda,
Kõndis kõrgelt, vaatas vaikselt.
Tema vaiksest vaatest mõistsin:
Manalas mu mees ja tüdarta...»*

Vootele oli liigutatud.

«Ka minult ei ole maailmas vähem riisutud,» ütles ta niiskeil silmil. «Aga ma usun, et keegi mu armsatest omastest veel elus on, ehk ma küll mingit nõu tema leidmiseks ei tea. Ma olen sellepärast siia rännanud, sest et siinpool keegi kuulus tark üteldi elavat. Vahest tead sina teda mulle juhatada; ta nimi olla Aru eit.»

Vana naine kuulas teravalt, sest ta kuulmine oli juba nüriks jäänud. Ta tahtis praegu ütelda, et tema on see otsitav tark, kui noor liivi sõjamees ratsahobuse seljas nende poole kihutas.

33. TEMA SEE ON!

Imestades vaatasid vanakesed tulija poole ja vahetasid siis küsivaid pilkusi. Mis oli võõral mehel, kes ei võinud muud olla kui vaenlane, siin tegemist? Oli sõjakära jälle lahti ning ähvardas isamaa verega kaetud pinda ikka veel verevalamine ja lõpmata häda?

Ratsamees tuli otsekohe vanakeste poole, astus kingu veerul vahutava hobuse seljast maha ja tuli lahke näoga vaatajate poole. Koer, kes urisedes vastu läks, kargas sõbralikult saba liputades tema najale üles.

«Mis juhtumine toob võõra sõjamehe meie juurde?» küsis. Vootele tulijalt.

«Kõigepealt kiitus ja tänu Taarale, kes minu kord omade inimeste sekka saatis,» ütles sõjamees kõlaval peenel häälel. «Siin olen ma nüüd tõesti päästetud, ja pealegi veel tuttava juures. Aus hallpea, vaata, kas sa mind enam ei tunne?» Seega viskas ta võõra mantli oma õlgadelt ja laia kübara peast. «Ärge kartke neid riideid, need olen ma pidanud häda pärast endale selga panema. Nüüd on nende teenistuseaeg otsas ja ma ei taha neid enam kanda.»

Imestades vaatasid vanakesed imekena noore neiu otsa, kes oli sõjamehe riietest välja tulnud. Vootele tunnistas teda teravamalt, sest see nägu oli talle tõesti tuttav.

«Ah, nüüd tunnen ma sind, kallid neiu,» hüüdis vanake viimaks. «Sa oled Soontagana vanema tütar. Tere tulemast...»

«Soontagana vanema tütar?» imestas tark ja tegi sealjuures niisuguse näo, nagu ei tahaks ta teda sugugi näha. See nimi näis teda nüüd niisama haavavat nagu kord Vootelet, kui ta Vaiket esimest korda Soontagana hiies oli näinud. Seda olid ikka tütarlapse teravad silmad tähele pannud. Lahkesti pöördus ta vana targa poole ja ütles talle meelitades:

«Ära põlga mind, ma olen ennegi näinud, et Soontagana nimi nukraid nägusid sünnitab.» Sealjuures vaatas ta Vootele otsa, kellele esimene kokkujuhtumine veel elavalt meelde tuli.

«Ära pahanda, kõrge neitsi,» sõnas vanake vabandades. «Sel korral oli küll nii, aga nüüd on asi teisiti: ma olen leppinud ja rahu teinud; ma ei kannan Soontagana vanema soo vastu enam viha. Aeg on arutust teinud. Tule siia, sa oled mulle kallid!»

Ma tunnen su tublit...»

«Mina ei ole Soontagana vanema tütar,» ütles Vaike jutu vahele. «Aga see on praegu kõrvaline asi. Nüüd olge head inimesed ja juhatage, kust ma saaksin Leholasse või mõnda teise linna, et oma kõige paremale sõbrannale ja vangiseltsilisele abi saata. Ma ei või enne rahule jääda, kui ta on päästetud; ta on hirmsa inimese ülevaatuse all ja see kalamees ei või teda päästa.»

Vanakesed ei saanud kumbki tema poolikust kõnest aru, seepärast pidi ta neile oma põgenemiselugu täiesti seletama.

«Aga kes oli siis sinu päästja?» küsis Vootele.

«Mitte ma ei tea. Ta ei ütelnud oma nime ega kõnelnud sellest midagi, öö otsa ratsutasime ühes; hommikul tõi ta mu teele, juhatas kõik teed kätte, mis viivad isamaale, ja töötas ise tagasi minna ka mu sõbrannat päästma. Kui ma tahtsin teda tänada, läks ta rahutuks, ütles tumeda häälega: «Head õnne elada; meie ei näe teineteist siin maailmas enam!» ja kadus siis metsa vahele, enne kui ma sain teda tagasi hoida. Ma usun küll, et ta läheb Leidat päästma, aga see julgustükk võib ta elu maksta ning minu sõbranna vangipõlve veel raskemaks teha, mis on juba nüüdki küllalt hirmus. Mõtelge ometi, tema enda isa on ta sinna vangis viinud ja valvab nüüd suure hoolega tema järele. Aga mina ei usu ilmaski, et niisugune isamaa-äraandja on nii hea tüdruku isa, nagu vaene Leida ise usub.»

«Leida, Leida! Seda haruldast nime olen ma juba kuskil kuulnud,» ütles Vootele järele mõteldes.

«Leida on ta nimi jah. Ta on enne Saaremaal tornivahiks olnud, siis toonud Soontagana vanem Vootele ta enese juurde...»

«Vootele!» hüüdsid mõlemad vanad nagu ühest suust.

«Nõnda ta kõneles. Aga tema isa nimetas end Pandaks.»

«Pandaks!» — oli jälle kahehääleline imestusehüüd. Vana tark värises üsna. Seda ei pannud suures ärrituses aga kumbki kõneleja tähelegi.

«Kas sa oled teda näinud?» küsis Vootele.

«Jah, juba sel ööl, kui ma läksin Salumäelt Soontaganasse, leidsin ma tema ühe võõraga linna teed luuramas; nüüd on ta Taara-aias Koiva kaldal, kus mina olin vangis.»

«Kus on siis see neiu, kelle ta oli sinna viinud?»

«Ta on praegugi veel seal vangis. Temap minu hea sõbranna Leida ongi, kelle päästmiseks ma tahan abi paluda.»

«Kas ta on Soontagana sõja ajal metsas käinud ja sealt ära viidud?»

«Seda ta rääkis küll. Metsas olnud üks külmanud vanake suure koeraga. Isa tulnud talle sinna järele ja viinud ta Liivi kantsi.»

Vootele värises üleni.

«Kas ta oli seal midagi kaotanud?» küsis ta pehmel häälel edasi.

«Oma kalli käerõnga, mille talle keegi noor sõjamees kinkinud, ja sõle, mis olnud ta ema mälestus...»

«Tema ema mälestus!» Vootele tuikus jalul. Ta ei kõnelnud sõnagi, ei saanud kõnelda. Nii ei olnud enam kahtlust, et see vangis viibiv neiu on otsitav piiga, tema tüdretütar. Äkiline rõõm ja kartus panid ta südame valjult tuksuma.

«Mis sul on?» küsis Vaike muretsedes.

«Ei midagi! Mina olin see vana külmanud mehike, keda ta oli metsas näinud. Tema läbi olen ma elus... tänu liigub mu südames — ma tahaksin teda näha... ta peab päästetama... Õnnistatud olgu see paik, kus ma kuulen seda sõnumit. Siin olen ma noores eas oma esimesed õnnelikud silmapilgud üle

elanud, siin näen ma ka veel vanas eas õnne... näe, neid arme seal selle pärna kooses — need olen mina häil päevil sinna lõiganud...»

Vana naisterahvas vaatas seda kuuldes imeliku elavusega rääkija otsa. Ka tema tundis selle puu lõikamise lugu — see oli ka tema noorpõlve õnneajal sündinud, mille juures käis ta nüüd oma kadunud õnnepäevi meelde tuletamas.

«Kas sina oled need armid puu sisse lõiganud?» küsis ta põnevalt. «Ja millal?»

«Mina jah. Siis, kui ma oma armsamat siin esimest korda kaenlasse vajutasin ja kui ta mulle truudust tõotas,»

«Ja sulle võidupärja terve sõjaväe ees pähe pani?» ütles naisterahvas edasi.

«Kas ka sina seda lugu tunnend?» küsis Vootele.

«Tunnen küll,» vastas naine säravi silmi.

«Kes sa siis oled?»

«See, kes sulle pärja andis...»

«Linda! Sa oled Linda, mu südamest armastatud naine! Kas see on võimalik? Sa elad veel?»

«See on võimalik, ma elan, nagu näed. Vaata mu silmi, kas sa oled nad unustanud?»

«Jah, sa oled mu Linda, ma tunnen sind jälle. Jumalad, kui head teie olete... Taevas, mu õnn on otsata... või sind pidin ma veel nägema, kes võis seda uskuda!»

Vaike ei suutnud pisaraid tagasi hoida, kui nägi kahe kulupea silmad liigutusest ja rõõmust niisked olevat. Ta mõistis, mis inimlik süda niisugusel silmapilgul tundis, sest ka tema oli oma isa leidnud. Need inimesed siin olid küll vanad, aga südamed noored.

«Kes on siis õieti Vootele?» küsis Vaike viimaks tasa. «Ma olen seda nime tihti kuulnud.»

«Vootele, mu laps, oli kord Soontagana vanem, enne sinu isa,» vastas vanamees. «Ja see mees olen mina ja see siin on minu naine, kelle sinu isa ära ajas. Sellepärast olime sinu vastu hakatuses mõlemad külmad.»

«Aa, nüüd ma mõistan,» ütles Vaike. «Aga mina ei ole ju sugugi see mõeldud vanema tütar. Soontagana emand tunnistas mulle surmavoodil, et ma olla ta kasutütar, kelle ta lasknud teiselt vanemalt sellepärast ära varastada, et see oli tema teenijatüdraku, kes olnud ühe endise vaenlase tütar, endale naiseks viinud. Õnekombel leidsin ma oma isa üles, kelle juurest sattusin vangi, ja nüüd pääsesin ühe kalamehe armu läbi. Minu kasuema andis mulle selle sõle, mis olla mu ema pärandus ja mida ma olen sellepärast siamaale ta mälestuseks alal hoidnud ehk ta küll juba nii kauast ajast mulla all hingab, et mina ei ole teda näinudki.»

Ta oli oma emalt päritud sõle vana naisterahva kätte andnud, kes -tunnistas värisevate kätega seda sõlge ja siis suures liigutuses ta oma leitud

abikaasa silmade ette tõstis.

«Kas tunned veel seda sõlge?» küsis ta rõõmuga.

«Püha hiis! See on esimene asi, mis ma sulle kinkisin mõrsjapõlves. Ma tunnen seda veel. Kust sa selle said?»

Liigutatud naine näitas Vaiket. «Mina panin ta oma tütre kaela, ning temaga ühes kadus ka mu sõlg. Jumalad, mis ma aiman — kui see oleks õige. Mis oli su ema nimi, kallid laps?» küsis ta Vaikelt.

«Linda, ütles mu surija kasuema,» vastas Vaike.

«Ja kes on su isa?»

«Lembit, Lehola vanem; seda tunnistas see, kes seda teadis.»

«Lembit ja Linda! Tänu kõrgele Taarale! Vaike, Vaike, tule siia! Need on minu tütre silmad, sinus voolab meie veri — sa oled meie lapselaps! Mäherdune õnn! Vootele, mu armas Vootele, tule ja vaata oma tütre last! Temap ta on tõesti.»

Neid tundmusi, mis nii suur ootamatu õnn pani lapse ja vanemate südames liikuma, ei suutnud sõnad seletada, vaid sellest kõneles üksnes sõnata südame- ja pisarakeel. Need, kes olid kõik elus kaotanud, mis on inimesel kaotada, leidsid korraka järele pea kõik — see õnn oli otsatu!

Kui esimene rõõmutuhin oli vaigistatud, tuli Vaikele jälle oma hea sõbranna meelde ning ta hakkas arutama, kuidas tema päästmiseks abi saata.

«Sa oled õiglane ja hea, mu kallid lapsuke,» ütles Vootele liigutatult, «et nii oma sõbra eest muretsed. Ma tahan kõik teha, mis võimalik, et ta päästetak. Sina ja meie mõlemad peame temaga kokku saama.»

«Oh, kuidas ta rõõmustab, kui ta teada saab, et mina olen oma vanemad leidnud,» hüüdis Vaike.

«Jah, ta rõõmustab vististi veel rohkem, kui ta oma vanavanemaid ja ka armast õde näeb, keda ta siinamaani kui truud sõpra armastas,» lisas Vootele õnnelikult naeratades juurde.

Vaike vaatas küsivalt ta otsa.

«Sa ei saa minu jutust vist aru?»

«Ei saa. Ütle selgemini!»

«Leida, sinu truu sõbranna, on sinu õde ja meie mõlema tütretütar,» ütles Vootele kindlalt. «Seda tunnistavad need ehted, mis ta on Soontagana metsas kaotanud. Vaadake, kas nad pole ühesugused!»

Sellega andis ta kallid ehted ema ja tütre kätte. Ema tundis sõle ära. «Taevased väed, kui see nii oleks!»

«Minu õde! minu lihane õde!» hüüdis Vaike, nagu oleks ta arutu. «Ja mina ei märganud seda mitte. Oo, mu süda ütles, et ta on mu lihane õde; ta ongi nii minu nägu, et meid võõrad ei tunne... ei tunne omadki... oma vendki.»

Ja seejuures tuli talle kasuvend meelde, kelle kaotamises olid süüdi ainult nende ühesugused näod. Kurvalt langesid ta silmad sõjamehe mantlile, mille taskust midagi hiilgavat välja paistis. Ta läks lähemale ja tõmbas selle sealt

välja. See oli hõbedast mõõgapära. Teravasti ja kaua vahtis ta seda ehteasja ning ei kuulnud ega näinud oma õnnelikke vanemaidki enam, kes teineteisele helli sõnu kõnelesid, nagu oleksid nad veel noored armastajad, kes teineteisele armastust avaldavad ja truudust tõotavad.

Äkki äratas neid sellest olekust Vaike hele kiljatus. Hõbedane mõõgapära oli ta käest maha kukkunud; ta seisis nagu kivisammas paigal ning alles mõne silmapilgu järel küürutas ta, et mahalangenud mõõgapära jälle üles võtta.

«Armas lapsuke, mis sul on?» küsisid vanemad.

«Tema mõõgapära! Tema, tema!»

«Kelle tema?»

«Minu kasuvenna, Vambola!» kõneles Vaike hingetult.

«Vambola, aa — seda tublit poissi ma tunnen,» ütles Vootele kiites. «Oo, kui hea meelega näeksin ma teda siin. Meie oleme koos isamaa kaitsmiseks palju tööd teinud.»

«Sina oled Vambolaga koos olnud?» küsis Vaike.

«Jah, ta on auline noormees...»

«Kus ta nüüd on? Kas ta elab veel? Kust sai tema mõõgapära siia selle kuue taskusse?»

«Aga, laps, sa küsid nii palju, et mul läheb nende küsimuste vastamiseks mitu kuud tarvis,» kostis Vootele naerul. «Kus ta on ja kas ta veel elab, seda võid sa ju ise paremini arvata. Kas see mõõgatükk siis ei kõnele? Kes tõi sulle selle mantli ja kes päästis su vangist?»

«See oli keegi võõras — ei tea kes!»

«Kuis võis võõras, kes sind ei tundnud, sind päästma tulla? Kas sa tema nägu ei näinud?»

«Üksnes pimedas, nii et ma teda praegu enam ei tunneks.»

«Noh, siis ta oli ju Vambola. Ma tunnen teda sellest küljest hästi...»

«Vambola, Vambola, sina olid jah! Oh ma pime, et ma sind ära ei tundnud,» hüüdis neiu ja ta silmad sätendasid imelikult. «Aga ei — ei, tema ei olnud see mitte,» lisas ta kurvvalt juurde, «oleks see tema olnud!»

«Miks siis mitte?»

«Tema ei salli mind, ta vihkab mind, — ta on tõotanud, et ta ei taha mind iialgi näha... oh, tema see ei võinud olla!»

Nüüd jutustas ta oma kurva loo vanemaile otsast otsani. Kõik olid seepeale natuke aega vait. Siis ütles isa Vootele:

«Vambola oli see siiski, seda usun ma /kindlasti. Seepärast lahkuski ta sinust, enne kui sa võisid teda ära tunda. Tema armastab sind vististi nii, et sinu eest kõik ohverdab. Ta on aus hing. Me peame ta üles leidma. Ta ei tea vististi praegugi mitte, mis eksitus teie vahel on. Troosti end! Sinu isa võib sõjaväega talle appi minna. Ära kurvasta — Vambola peame leidma ja oma lapse ning sinu armsa õe päästma. Nüüd aga kõigepealt su vapra isa juurde! Ma pean seda meest nägema, pean teda oma rinnale vajutama, teda — oma lapselapse isa, Eesti tublimat pealikut ja suuremat sõjameest!»

Vaike mõtted olid oma armsa kasuvenna juures. Kui õnnelikuks tegi teda teadmine, et ta kõige armsam inimene siin maailmas oli tema päästja. Oh, et ta teda juba enne ära ei tundnud! Ja kui suur igatsus oli tal nüüd oma õekese järele, kes vangis priiust igatses ja nagu keldritaimeke ilma kalli kuldse vabadusepäikese elustavate kiirteta kolletas — närtsis.

Vana kuulus Aliste tark, Aru eit, oli ikka veel kahevahel, kas kõik, mida nägi silm ja kuulis kõrv, võis õige ja ilmsi olla! Nii suurest õnnest ei olnud ta undki näinud, kuis pidi ta paari silmapilgu jooksul sellega võima nii ära harjuda, et ta võis seda täiesti uskuda. Ta oli harjunud viletsusi nägema, oli lootuse paremate päevade kohta kaotanud — ja nüüd, nüüd on ta armas kadunud mees korruga tema ees ja ta lapselaps, keda ta elus enne veel ei olnud näinud, aga kellest tema tütre kuju välja paistis! Ülemäärane õnn tegi ta üsna segaseks. Ta ei teadnud, mis teha. Nutt ja naer, haleduse- ja rõõmupisarad vaheldusid tema näol küll tihedamini kui tujuka lapse juures.

Teisel päeval läksid kõik kolm Sakala vanema Lembitu poole. Tema üksi võis abi saata ja oma tütre kui ka Vambola päästa, kui see ei olnud veel mitte hiljaks jäänud.

34. METSAL KÕRVAD

Sügavas mõttes uitas Vambola Läti tundmata metsades. Ta süda oli iseäralikult liigutatud. Ühelt poolt kiitis teda ta südametunnistus heateo eest, teiselt poolt aga rõhus valus tundmus tema rinda, et ta jälle oma kõige armsamast, kelle eest ta oli julgenud oma elu mängule panna, pidi lahkuma. Ta mõtles sellele ajale tagasi, mil ta oli veel süütu lapsena oma õega vanematekodus mänginud ning neist muredest, mis praegu ta rinda rõhusid, midagi ei mõistnud aimatagi. Kui hea meelega oleks ta oma päästetud õe kaela langenud ja tema rinnal rõõmupisaraid valanud, aga teine oli teda liiga selgete sõnadega endast ära tõuganud. Mis oli selle põhjus, seda ei mõistnud ta arvata — see oli tumedam kui mõistatuste mõistatus. Korruga näis talle kõik selge olevat: ta õde põlgas teda sellepärast, et ta armastas teda, oma lihast õde! See oli tõesti häbistav ja jäle ta enesegi meelest ja sellepärast võitles ta kaua iseenesega ning lahkus oma õest kindla otsusega: iialgi siin maailmas ei pea ta silmad mind enam nägema, sest seda ei jõua ma kannatada, kui need silmad mind nuhtlevad, milledest ma otsin oma maapealset õndsust. Ja ometi nuttis ta selle otsuse juures valusaid pisaraid. Aga nii see pidi olema. Tal oli raske kohus täita, mis ta oma õele lubanud ja mida ta pühaks pidas. Tema sõbranna pidi päästetama!

Päev oli sellest ajast saadik juba kolm korda looja veerenud, kui ta oli oma õe Taara-aia linnast välja toonud. Jälle oli pimedus maad katnud ja Taara oma kõrgel telgil tähed põlema süüdanud, kui Vambola Koiva jõe kaldal mööda metsaalust kõndis ja uut põgenemise- ja päästmiseplaani sepitses. Ta oli seejuures nii sügavas mõttes, et ta enda ümber midagi ei kuulnud ega näinud. Ta mõtted läksid viimaks nii elavaks, et keel neile sõnu laenas.

«Ka Vaike sõbranna pean ma päästma,» rääkis ta endamisi. «Seda olen ma talle lubanud, seda pean ma täitma — ja tahangi täita, heameelega, rõõmuga, on see ju ometi minu õe kõige suurem soov, ja tema soovid täidan ma ka siis, kui ta ei taha mind näha, mind põlgab, vihkab!»

Ta jäi kuulatama. Oli, nagu oleks kuskilt «haa» ta kõrvu kostnud. Aga kõik jäi vait. Kas võiski siin pimedas metsas veel keegi olla? Ta vaigistas oma ärritatud meelt ja kõneles natukese aja pärast edasi: «Vaenlased on liikumas, pea lähevad nad Eestimaale, aga meie mehed on neid valmis vastu võtma, olen neile sõna saatnud — nüüd on vahest paras aeg. On küll ülekohus, kui ma neile vastu ei lähe ja ühes ei sõdi teiste isamaa poegadega, aga mu tõotus käib seekord isamaaliku kohuse ees. Kui vaenlased kodus on, siis on raskem nende linna pääseda; nüüd võib see kergem olla.»

Jälle arvas ta kellegi häält kuulvat, aga kui ta kuulama jäi, oli kõik vagune. Varsti oli tal see eksitus meelest läinud ja ta kõneles endamisi edasi:

«Ma tahan oma kalamehemundri uuesti selga panna ja Taara-aia linna all Koiva jõel jälle kalu püüdma hakata. Vahest leian pärast aega Leidat — nii

vist ta nimi oli — päästa. Seda ei või ometi keegi märganud olla, et ma vaheajal olin kadunud. Kardetav see lugu küll on, aga mulle ei tule praegu ühtegi paremat nõu meelde.»

Sügavas mõttes astus ta edasi. Kui kõik oli vait jäänud, tuli pimeda metsa alt üks kogu väikesele lagendikule välja. Ta nähti õige rõõmsas tujus olevat, sest ta hõõrus käsi — või oli see vahest külma pärast. Natuke aega vaatas ta ettevaatlikult ümberringi, siis naeratas ta vaikse, siiski koleda häälega:

«Haa, sa vaene rebane! Või seesama hulgas minu vangis tüdruku varas oligi. Ja ta peab veel nõu ka Leidat varastada. Ahahaa, saab näha, kuidas ta sellega hakkama saab. Ta tahab Koiva jõe linna alla kalu püüdma minna, kus ta on olnud ennegi kalapüüdjana. Ahahaa! Ja keegi meist ei mõistnud kalamehe peale arvata, kelle küll igamees leidis kadunud olevat. See on esimene hea leidus! Kes oleks seda mõistnud ette arvata, et ma lasen ühe noolega kaks kärbest. Salakuulamisereis eestlaste maale läks paremini korda, kui ette arvasin, sest tüdruku varas tuli ise kätte. Ma oleksin võinud ta siinsamas surnuks lüüa, kuid see oleks vähe nalja teinud. Las ta aga tulla vargile! Siis peab ta nägema. Nüüd kohe koju ja kalameest vahtima! Salakuulamine võib kus kolmkümmend jääda. Kas ma ei oska oma isandaile ette luisata, mis nende meeli kõdistab. Mis mina sellest saan, et ma ennast nii väga vaevan? Oo, ärge arvake, te narrid sakslased ja liivlased, et Panda viib oma naha võileiva eest turule! Hee, Panda mõistab elada!»

Ja seega läks Panda tagasi. Tema tee viis teda sinnasamasse, kuhu Vambolagi tõttas. Vaene Vambola ei aimanudki, et ta saladused olid kõige suurema vaenlase kõrvu ulatanud.

35. HIRMUS ÖÖ

Kaheksa päeva oli Leida juba üksi vangis elanud. Vaike kadumine oli temale kui ka teistele arusaamata. Linna rahvas kõneles sellest mitmesuguseid lugusid, ilma et tõsist põhja oleks teadnud. Vahid, kes kõige rohkem teadsid, pidasid hoolega suud, et süü nende kaela ei langeks. Nii jäi Vaike kadumine esiotsa veel kõigile mõistatuseks. Kaheksa päeva jooksul olid jutud temast juba hakanud vaikima, sest kõnelejaile polnud kadunud neiu kuidagimoodi tähtis. Leida meelest ei ununud see lugu aga ilmsi ega unes. Ta kõige parem sõbranna, ainus usaldatav süda ja saatuseseltsiline oli ju Vaikega kadunud. Nüüd oli ta vangipõlv mitu korda raskem. Aga ta terav mõistus andis talle seletust, kuidas põgenemine sai võimalikuks. Selles kinnitas, teda just seegi, et kalamees oli nüüd kadunud. Ta ei kahelnud sugugi, et ta oli kalamehega põgenenud. Ta oli südamest rõõmus, et see oli neil korda läinud. Siia maale oli ta kartes, põksuva südamega üle linna müüride ümberringi maale vaadanud, et näha, kas Vaiket ja kalameest vangidena tagasi ei tooda. Nüüd hakkas ta rahulikumaks jääma, sest kaheksa päeva järel ei võidud neid ometi enam kätte saada. Täna kõndis ta jälle väljas ja saatis südames vaikseid tänupalveid oma kodumaa jumala Taara poole sõbranna päästmise eest. Ta teadis ju, kui tema sõbranna on päästetud, siis ei puhka teine enne, kuni ka temale paistab priiusepäike ja temagi jalad kõnnivad kalli isamaa pinnal.

Nõnda mõteldes lõi ta silmad üles. Ilm oli juba videvikuks minemas, mis jõudis täna iseäranis vara kätte, sest paksud pilved katsid hommikust saadik taevast ja kõle tuul puhus üle poolraagus metsa. Tumeda kohinaga tantsisid jõe lained tuule käes mere poole ja harvad jäätunud vihmapiisad langesid kabisedes maha. Jõe kaldal talitas üks mees lootsiku juures. Neiu silmad jäid kui kinninaelutatult selle mehe poole vaatama: see oli ju seesama kalamees, keda ta enne nii tihti seal kohal näinud ja kes oli Vaike kadumisest saadik kadunud. Leida süda tuksus valjusti. Siis oli ta arvamine ometi õige! See kalamees oli Vaike ära viinud ja tagasi tulnud, vististi ka teda päästma. Mis oleks ta siis muidu siia tulnud? mõtles ta. Elava rõõmuga võttis ta oma valge rätiku kaelast ja lehvitas seda tuule käes kalamehe poole. Vististi oli kalamees seda näinud: ta vaatas natuke aega enese ümber, võttis siis lootsikust hulga nõõre ja näitas käega linna müüri poole. Terane neiu arvas, et see nõõr pidi teda müürist alla viima, ning näitas käega toomingat, mis juba kord enne nõõri otsa oli hoidnud, ja siis alla lainetesse. Kalamees noogutas peaga ja pani kae suule. Varsti kuulis neiu imeosavat ronga häält. Ta vaatas üles, et karjuvat lindu näha, aga ei silmanud midagi. Kui ta silmad jälle kalamehe peale lõi, näitas see käega enese peale ja tegi teist korda sama häält. Nüüd märkas neiu, et see oli kalamehe hää, mida ta vist valmisoleku märgiks tahab parajal ajal kuulda lasta. Ta tahtis praegu märku anda, et ta on neist märkidest aru saanud ja katsub end valmis panna, sest täna öösi võis ta veel põgenemist

katsuda — Pandat ei olnud mitu päeva enam kodus näha olnud ja teised ei vahtinud teda nii teravasti —, kui äkki kõlas jäme ja läbilõikav bassihäääl talle hirmutades kõrvu:

«Mis sa siin teed, tüdruk?»

Ehmatades pöördus Leida ümber. Ta ees seisis isa Panda.

«Isa, kust sina nii äkki siia said?» küsis ta meelitades, kui ta oli ehmatusest võitu saanud.

«Eks ma tulnud ka ronga keelt õppima,» ütles ta irvitades, nii et neiul käis värin kehast läbi. «Kes see tiivuta veeronek seal peaks olema? Laulab kenasti! Äh?»

«Ma ei saa aru, mis sa räägid,» ütles neiu värisedes. Ja ruttu jooksis ta tuppa.

Pikalt jõudsid pilved üle metsa ja maa ning katsid maailma kõigi tema viletsuste ja hädadega paksu pimeduse varju. Leida oma viletsas vangitoas ei saanud suure ärrituse pärast muud teha kui nutta. Tänapäev peitis ju nii palju sündmusi ja saladusi oma pimedas süles, et siin tuksuval neiurinnal oli võimata rahule jääda. Pikkamisi venisid silmapilgud lootuse ja kartuse vahel. Väljas kohas vinge tuul sügisises metsas, ja teravalt kuulas neiuuke iga häält, mis kajas tuulekohina sekka, kas tundmata kalamees teda lootsikuga all jõe ääres põgenemisele ootab. Aga tal ei olnud ju võimalik põgeneda! Ja kui vahid ta päästja kinni võtaksid, siis on kõik kadunud. Need mõtted panid ta värisema.

Mida rohkem ta sellele mõtles, seda selgemaks talle läks, et ta peab põgenema ja veel täna öösi — nüüd kohe. Ta ei teadnud ju, mis oli aeg, sest öö oli pime ja taevas tähita, ja ootamine oli aja hirmus pikaks teinud. Juba tõmbas ta enesele sõjamehe kuue selga, mille ta oli enesele ammugi põgenemiseks valmis muretsenud, ja tahtis praegu tasa uksest välja lipsata, jõe äärde joosta ja seal märku anda, et ta on valmis, kui äkki kahe mehe kaunis käre kõne ta kõrvu puutus. Ruttu vaatas ta läbi ukseuugikese, mis oli päevavalguse andjaks, välja pimedasse õhe. Pimedus ei lasknud midagi näha. Ta oli selle üle rõõmus ja jäi ootama, kuni kõnelejad ära kaovad. Aga ta oli end rängasti petnud. Kõnelejad tulid otse maja poole. Ta kargas ükselt kõrvale tühja tünni taha, võttis endal ruttu kuue üle pea ja kuulas hinge pidades. Vaevalt oli ta sellega valmis, kui uks kääksus ja kaks meest astusid eeskotta.

«Kas vang on kodus?» küsis üks neist, kelle Leida häälest tundis. See oli Panda, tema isa.

«Ma tahan kohe vaadata,» vastas teine mees läti keeles.

«Oota natuke, ma tahan sulle enne veel midagi kõnelda,» ütles Panda tasase häälega. «Täna pead sa valvas olema, meil on imelik lind kinni püüda. Päeval on ta vaene kalamees, öösel karjuja ronk, kes juba varastas meilt ühe vangi ja tahab nüüd teist varastada.»

«Ma ei saa su jutust aru,» ütles võõras häääl.

«Kas sa ei ole kalameest näinud, kes püüab siin jõe ääres iga päev kalu?»

«Ah jah, seda tola olen küll näinud. Nüüd ei ole teda aga mõnda aega silma puutunud.»

«Vaike kadumisest saadik mitte, aga täna on ta jälle siin.»

«Mis siis selle kalamehega on?»

«Sina loll ei saa ikka veel aru. Ta on see, kes viis Vaike siit ära ja tahab nüüd ka Leidat ära viia. Öökulli karjumisega annab ta tüdrukule märku, mil on paras aeg plagama panna.»

«Soo, nüüd saan ma juba aru. Ja tema peame kinni võtma?»

«No muidugi! Meie jääme valvama. Niipea kui häält kuulda, oleme valmis. Nüüd kohe igamees oma kohale!»

Sellega kadusid mehed. Vist oli neil tütarlapse järele vaatamine meelest läinud, kes oli, värisedes mõni samm eemal, kõik sõnad selgesti kuulnud. «Nüüd või ei ilmaki enam,» mõtles tütarlaps ja tundis, kuidas veri talle jälle pähe tagasi valgus. «Ma pean ise pääsema ja ka selle päästma, kes minu pärast oma elu võib ohverdada. Isamaa jumalad ja isaisade vaimud, vaadake armuga oma tütre peale ja andke talle oma abi seks raskeks silmapilguks! Ma tahan eluaja teie tahtmist täita ja õiget teed käia! Taara, kes sa ei salli kõverust ega ülekohtu, riku vaenlaste kurjad nõud!»

Kui rääkijate hääled olid juba kaugusse kadunud, astus ta ruttu ukse juurde, et ööpimedusse põgeneda. Ta lükkas tasakesi ust — see ei nihkunud paigast. Ta lükkas teist ja kolmandat korda, viimaks kõigest jõust — kuid asjata: uks oli väljastpoolt kinni pandud! Valus hädakisa libises üle ta huulte. Nüüd oli kõik otsas. Kalamehe varitsejad olid ukse kõvasti kinni pannud; ta ei saanud välja, ei võinud oma heategijale mingil viisil märku anda, et teda varitseb häda! Nüüd võtsid nad noormehe vististi kinni, ja ka tema enese pääsemise lootus kustus nagu langev täheke. Veel kord võttis ta oma jõu kokku ja vajutas täie keharaskusega vastu ust, aga see ei nihkunud. Väljast tungis talle ronga karjumine kõrvu. Ta karjatas ehmatuse pärast ja kuulas siis hinge pidades. Veel kord krooksus ronk, siis oli natuke aega kõik vait. Korruga tungisid talle mitmed käratsejad hääled läbisegamini kõrvu. Nüüd on kõik sündinud, mis ta ärritatud vaim oli suures kartuses endale kujutanud. Ta meeled kadusid, keha läks nõrgaks — ta langes hääletult külma eeskoja kivipõrandale maha.

36. OOTAMATA SÕNUMITOOJAD

Vanemate koosolek Lembitu majas oli lõppenud. Vanemad olid juba igaüks oma teed läinud, et nii ruttu kui võimalik jälle väge koguda ja siis ühendatud jõul vaenlaste vastu sõdima minna. Lembitu juures istusid veel ainult kaks vanemat, Meeme ja Manivalde, noor Varbola vanem. Kõikide nägudelt paistis sügav tõsidus Iseäranis oli Lembit muutunud. Ta oli paari kuuga, mis olid viimasest Õnnetust lahingust saadik Taara-aia ja Kaupo kantsi all möödunud, hulga vanemaks läinud. Tema julged silmad seisid sügaval pealuus, põsed olid kahvatanud, pikkade mustade juuste sekka hõbevalget ilmunud ja ta sirge, tugev keha nagu veidi kooldunud. Mõlemad sõbrad vaatasid mures tema tõsistele huultele, kust naer ja nali olid ammugi võõrdunud.

«Meie jumalad ei ole meile enam armulised,» ütles ta tõsiselt, aga ilma ohketa. «Miks lasevad nad meie vaenlaste hirmsad teod korda minna? Nad toovad meile ja meie lastele hukatust ja jumalad ei kaitse meid enam! Meie hiisi ja pühapaiku teotavad nende roojased jalad, meie tütreid ja naisi vangistavad toored käed — ja meie jumalad ei nuhtle neid mitte! Kas ma pean viimaks uskuma hakkama, et neil ei ole võimust, nagu vaenlased kiitlevad?»

«Kõrge pealik,» rääkis Meeme, «su valu on suur, seepärast räägid sa jumalaist pahasti. Ma usun kindlasti, et nad meid aitavad Võtame veel kord oma jõu kokku, ja ma olen julge, et siis sinu tütre kui ka teised vangid päästame ja kurja kätte maksame, nagu nad teeninud. Su pea on oma armsa tütre pärast kurbi mõtteid täis. Heida mured kõrvale, meie taludes kasvab veel poisikesi ja metsades huikavad karjased, kes kord meile tehtud ülekohtu vaenlastele kümnevõrra kätte maksavad.»

«Tõsi mu sõber,» ütles Lembit. «Meie lootus on meie käsivarre ramm ja meie lapsed. Kurb küll, et mu armas Vaike jääb kadunuks ja meie ei või teda päästa. Ma ei salga, ma olen teda nuttes taga leinanud; aga mu südant rõhub teine veel suurem mure See on meie isamaa tulevik. Ma ei silma seal midagi rõõmustavat. Vaenlaste salgad lähevad päevpäevalt suuremaks ja tugevamaks; neile tuleb abi kümnest küljest; neil on paremad sõjariistad, millega üksainus keskmine vaenlane võib kaks või ka kolm meie meest surmata. Neil on hirmsad masinad, millega nad lõhuvad maha kõige kindlamad müürid. Siiski me ei tohi lootust kaotada. Me peame oma rahvale julgust tegema ja võitlema — võitlema oma rahva, oma isade maa ja oma usu eest. Minge nüüd, sõbrad, ja kutsuge oma malev kokku. Kui kuu on oma valguse kaotanud, siis läheme kohe teele. Keegi ei pea meie tulekust vaenlaste seas teada saama, mis on siamaale otse arusaamatul viisil iga kord vaenlastel teada olnud. Ei tea, kas keegi vaenlastest on meid salaja luuramas käinud? Ma nägin kord kahtlast meest. — Aga jäägu see jutt. Kas keegi on kuulnud, kus meie vangid peaksid nüüd olema?»

Kumbki ei teadnud vastust anda, ehk nad seda küll mõlemad heameelega oleksid teinud. Tükike aega jäid kõik vagusi sügavasse mõttesse. Igal mehel oli kallis kaju mõtlemiseks isamaa vabaduse ning sõjamehe au ja kuulsuse kõrval: Lembitul ja Meemel Vaike ja Manivaldel oma kadunud tornivaht.

Kolistamine ukse taga äratas nad mõtteist.

«Kes on veel nii hilja ukse taga?» küsis Lembit.

Uks avanes; Vaike astus sisse.

«Vaike!» hüüdsid kaks häält ühest suust.

«Tornivaht...» sosistasid Manivalde huuled.

«Isa, siin ma olen, terve ja priske, lase mind sinu rinnal valada rõõmupisaraid!»

«Laps, mu tütar, kust said sa siia?» küsis vanem oma tütart värisevail kätel rinnale vajutades.

«Ma tahan kohe jutustada. Aga lase mind ka vaprat Meemet tervitada. Ta on minu kord surmast päästnud.»

Meeme näol lehvib õnnelik naeratus. Ta tahtis kõnelda, aga kaks võõrast vanakest, kes praegu uksest sisse tulid, tõmbasid kõikide tähelepanu enestele.

Vaike jooksis neile vastu ja tõi nad Lembitu ette.

«Siis on mu vanaisa ja vanaema!»

Sõnata vaatas Lembit vana auväärt halli peaga mehe ja siis naise otsa.

«Vana Soontagana vanem!» hüüdis ta imeks pannes. «Sina elad veel! Või on see su hea vaim? Ja sina, hõbepeaga eidekene, oled endine kuulus Soontagana emand!»

«Ma õnnistan seda päeva, mil mu silmad vaprat Lembitut näevad,» vastas vanake rõõmsa liigutusega. Ta laugel hiilgas rõõmupisar.

«Teie, mu kalli Linda vanemad! Jumalale tänu! Ja teie toote mulle mu armsa tütre tagasi. Kuidas võisid nii suured imed sündida? Kus teie siis elasite? Kuidas saite Vaikega kokku? Teid arvati ammugi surnuks. Oh, kui nüüd mu Linda veel elaks! Mu rõõm on otsatu... Tulge, mu kallid sõbrad, ja võtke mu õnnest osa, see on ülisuur!...»

Ja Lembit oli nii õnnelik, et ta ei teadnud, mis teha. Ta pani neile kümned küsimused ette, aga ei andnud ühegi vastamiseks aega.

Suure imestusega oli noor Varbola vanem Manivalde kõike seda lugu pealt vaadanud. Viimaks läks ta kartlikult Vaike poole ja hüüdis talle tasa: «Tornivaht! kas sa mind siis enam ei tunne?»

Vaike vaatas imestades kena noormehe otsa ja raputas siis pead. «Ma ei ole sind kunagi näinud. Kes sa siis oled?»

«Kas sa ei mäleta tormist ööd Maasika linna lähedal, Saaremaa väinas?»

«Haa, nüüd ma tean,» hüüdis neiuke rõõmsalt. «Sina oled see tundmata sõjamees, kes tornivahi Leida merest päästis. Ma tervitan sind tema nimel südamest.»

«Oh mu Leida!» Ja noor vanem tahtis ta ümbert kinni hakata. Vaike kargas tagasi.

«Sa eksid!» ütles ta. «Mina ei ole mitte sinu Leida. Su Leida on vangis ja ootab päästmist. Kui ta sulle armas on, siis mine ja päästa ta! Ta armastab sind südamest... ma tunnen teda... me olime truud sõbrad... ta üle valitseb toores käsi...»

Imestades vaatas noormees ilusa neiu otsa, kes oli nii väga ta armsama nägu.

Selle aja sees oli vanamees Lembitule mitu asja ära seletanud, millest see nii järsku aru ei saanud. «Kas sul oli kaks tütart?» küsis ta viimaks.

«Kaks tütart jah, kaksikud, Linda ja Salme, nii ühte nägu, et emagi vahetas nad hällis ära.»

«Jumalad olgu kiidetud, siis on kõik õige, nagu ma arvasin! Ka sinu teine tütar elab veel, on Taara-aias vangis, ühe nurjatu äraandja käes, kes tegi enese veel mineval aastal Soontagana vanemaks. Rutta ja katsu teda päästa, enne kui ta otsa saab. Vaike teab, kus ta on.»

Nüüd pidi Vaike oma vangipõlvest, Leidast ja oma pääsemisest jutustama. Ta kõneles nii elavalt ja südamest, et kõik sealolijad liigutusepisaraid silmist kuivatades pealt kuulasid. Kes tema päästja olnud, seda ta ei ütelnud. Oh, kuis paksus mõlema sõjamehe süda: kui nemad oleksid olnud need tundmata päästjad, kellest Vaike nii suure soojuse ja osavõtmise ning tänuliku liigutusega kõneles!

Teisel päeval olid juba kõik reisivalmistused korras ja kolmandal hommikul hakkasid väesalgad kogunema. Kõige kuulsamas ja suuremas Sakalamaa hiies oli suur pidu, mida pidas vanem Lembit jumalate tänuks, kes olid ta lapse jälle tema juurde saatnud. See rõõm oli kindla võidulootuse ta südamesse istutanud. Ta tundis ärarääkimata kanget igatsust seda tütart näha ja ära päästa, keda ta polnud enam hällist saadik näinud. Niisama kihutas jällenägemise mõte ka Manivaldet. Ta tahtis teda päästa, tema eest kas või oma elu anda, kui Leida siis aga teda niisama tänulikult meeles kannaks nagu Vaike oma päästjat. Mis suuremat palka ja ilusamat aupärga võis ta siin maailmas veel tahta!

Õnnetum kõigist oli Meeme. Ta süda ütles talle, et teda võidult tulles õrn armastaja piigakese käsi mitte ei ehi. Vaike vaimustus ja soojus oma tundmata päästja vastu oli tema armastavat südant raskesti haavanud. Vaike, kelle terav silm seda märkas, ei julgenud teda trööstima hakata. Ja kuidas ta olekski trööstinud tal polnud ju selle jaoks sõnu.

Lauldes läksid maleva salgad minema. Vaike jäi oma vanaisa ja vanaemaga koju. Kui kõik läks õnnelikult korda, võisid nad kuue, seitsme päeva järel tagasi olla. Kannatamatult ootasid kõik kolm maleva tagasitulekut. Päev aga venis päeva järel — kuid sõjamehi ei ilmunud kuskilt. Näis nagu tahaksid jumalad ootajate kannatust katsuda.

37. KALLILT OSTETUD PRIIUS

Kalamees oli näinud, mis üleval linna müüril sündis. Ta ei teadnud küll mitte, kas see mees, kelle tulek näis neiut nii väga ehmatavat, teda on tähele pannud ning ta mõttest aru saanud Aga lugu näis igapidi kardetav olevat. Ta pidas kaua iseenesega aru kas katset juba täna ööpimeduses ette võtta, või jätta.

Kesköö oli kätte jõudmas, kui ta viimaks kindla kavatsusega lootsiku vette lükkas, et oma nõu täide saata. Ilm oli kottpime, kuigi vihasadu oli ammugi järele jäänud, ja maa oli natuke kahutanud, nii et jalge all kaunisti krabises. Tuule puhumine oli vaiksemaks jäänud. Niisugusel ööl oli küll kerge salakõndijat kuulda, aga, nagu näis, hakkas ilm jälle kuivale ja selgeks minema; liiati oli kuu loodud, mis hakkas nüüd igal ööl ikka rohkem ja rohkem valgustama. Nii näis täna tema ettevõtte täide saatmiseks kõige parem aeg olevat.

Enne kui ta lootsikusse astus, kuulas ta veel hoolega. Kuivade lehtede kabin ja väike okste pragin kostis talle kõrvu. Ta vaatas teravalt sinnapoole, kust hääl kuuldus. Metsa puude alt tuli tugev mehekogu nähtavale. Vististi oli see teda näinud, sest ta astus otse kalamehe lootsiku poole. Vambola tahtis lootsikut kaldalt ära lükata, aga juurdetuli hääldis viletsas läti keeles, et ta peaks kinni.

«Kas siin on Toreida linn?» küsis ta käega üle jõe mustale kingule näidates. Vambola nägi, et see oli keegi võõras, keda tal ei olnud vaja karta.

«Jah!» vastas ta. «Aga kes sa oled ja mis sa siit nii hilja otsid?»

«Mina olen lätlaste ja liivlaste sõber. Ma tahan Toreidasse minna. Vii mind sinna! Ma tasun hästi!»

«Nii hilja ei saa enam sisse. Oota, kuni hommik tuleb!»

«Minu asi ei salli viivitust. Mul on sealt tüdruk, ilus vang, ära tuua. Seda ei pea teised nägema.»

Vambola tundis, et palav käis üle ta näo.

«Kuidas saad sa ta kätte?»

«Ma lähen linna peamehe juurde. See on teda ammu lubanud minule anda! Kui ta aga kodus peaks olema. Ta nimi oli vist Panda.»

«Panda!...» Kalamehe hääl värises.

«Kas tunned teda?»

«Ühte Pandat olen küll näinud.»

«Soo, kas sa ei taha teda üles otsida ja minu tulekust talle teatada. Ma olen rüütel Arnold. Maksust ei pea sul puudu olema.»

Vambola ei teadnud, mis ta pidi tegema. Ta peas mässasid mõtted. Kord mõtles ta rüütli jökke tõugata, kuid sellest polnud tal abi. Aga mis siis, kui ta jätaks neiukese äratoomise tema hoolde? Olid nad kolmekesi jälle lootsikus, siis võis äkiline müks rüütli lainetesse heita — ja nad olidki päästetud. See oli

kõige parem nõu. Ta oli selle üle rõõmus. Pealegi ei olnud tal kartust kimpu langeda. Olid varitsejad väljas, siis langeks teine nende kätte.

«Auline rüütel, ma annan sulle paremat nõu,» ütles ta, kui teine ootas juba kannatamatult vastust. «Kui sa tahad midagi salaja teha, siis ei või sa ometi nende riietega läbi saada. Võta minu riided; nendega võid keelamata igale poole minna. Kui Panda juurde saad, siis on asi korras. Mina ootan sind niikaua lootsikuga jõe ääres. Eesti neiud ei armasta rüütleriideid ega tule kaasa. Kalamehe riides võid sa neiucesele ütelda, et teda vangist tahad päästa, siis tuleb ta kas või maailma otsa ühes. Kas tahad nii teha?»

«Kallis kalamees! sul on tark pea otsas,» vastas rüütel selle nõuga rahul olles. «See on hea nõu, ma ei tea paremat. Anna oma kuub mulle selga!»

«Siin on nõörist kartsas. Võta see kaasa! Tee ronga häält, siis tuleb vahest see neiu ise, keda sa tahad varastada, sind vastu võtma. Viska müürile nõöri teine ots, mis kinni seotakse, nii et üles ja alla võib käia.»

«Mina ei mõista ronga häält teha,» ütles rüütel kalamehega mundrit vahetades.

«Siis teen mina seda,» vastas kalamees.

«Väga hea!»

Tugeval ja osaval käel juhtis Vambola lootsiku linna müüri alla.

Lootsikust kõlas tume ronga karjumine. Üleval oli nagu kahinat kuulda. Rüütel viskas redeli otsa üles. Paar korda kukkus see jälle tagasi. Veel kõlas tuttav hääl alt üles, siis tundis redeli viskaja rõõmuga, et ots oli üleval kinni hakanud. Ta ootas, kas keegi ei tule alla. Kahin jäi vait. Ootaja hakkas redelit mööda müürile kõbima. Suure vaevaga läks tal see korda.

Põnevalt ootas Vambola, mis sünnib. Äkki kõlas ülevalt hulk häáli läbisegamini, nende sekka karjumist ja appihüüdmist. Rüütel oli hädas. Valvajad pidasid teda tõeliseks kalameheks, kes tulnud Leidat varastama, ja peksid teda ilma armuta.

«Panda, Panda, tule appi!» karjus ta suures hädas. «Sa tead, mispäras ma tuln. Mina olen rüütel Arnold.»

«Ahah!» kõlas Panda kole naer hädakisa sekka. «Andke talle, vaprad poisid, kuni ta vagaks jääb. Või tema rüütel Arnold! Kas ma sind Aliste metsas ei näinud, ja ei kuulnud, kui sa endamisi nõu pidasid. Sina tüdrukute varas! Või nüüd on ta kalamees... Andke talle!»

Seda häält Vambola tundis. Ta mõtles värisedes, mis küll siis oleks saanud, kui tema oleks nende kätte juhtunud. Rüütlist enam abi ei olnud, ja viivitamine rikuks kõik ära. Kui asi välja tuli, et nad mitte kalameest ei tabanud, vaid tõelise rüütli, siis ei olnud tal enam päästmise lootust. Nüüd või ei iialgi enam!

Nagu poolmeeletu lükkas ta lootsiku ruttu põõsaste varju ja jooksis äkilist mäekülge mööda üles müüri alla. Ta terav silm oli päeval ammugi ühe majanurga müüri näinud katki olevat. Seda kohta otsis ta nüüd pimedas. Päevavalgel oleks ta näinud, kui kardetav tee oli tal jalge all: järsk kaljune

mäesein all ja sügav org täis kive, kuhu kukkudes vist enam ei võinud olla tõusmist. Nüüd oli see hirm aga pimedusevaiba varjul ja ta läks kuutõbise öörändaja osavusega mööda müüriäärt äkilisel kaljuseinal edasi.

Lagunenud müürikoht oli leitud. Imeliku julguse ja kärmusega ronis ta müürile ja oli ühe hüppega all. Siin kuulas ta. Kisa ja kära ei olnud veel lõppenud. Koleda naeruga käisid kolm-neli meest väikese rasvatule valgel, lohistades hingetut kogu. Värisedes astus Vambola majaseina äärt mööda edasi. Ümberringi valitses pimedus, ainult mõnikord paistis nõrk tulevalgus käratsejate meeste vahelt majaseinale, mille ääres Vambola käsikaudu edasi koperdas. Kuhu pidi ta minema? Seda ei teadnud ta isegi. Hääled tulid ligemale. Teda oli nähtud. Ta pidi põgenema. Korraga nägi ta ust enese ees. Siin võis ta varju leida. Ta tõmbas rüütli kübara, mille ta enesele vahetanud, sügavale pähe ja katsus ust avada. See oli kinni. Varsti leidis ta pimedas suure puupaku, mis oli risti ukse taha pandud, ja lükkas ta kohe eest ära. Uks läks lahti, ta astus pimedasse kotta. Käsikaudu edasi minnes ja varjupaika otsides komistas ta mingi pehme asja üle. Ta katsus järele. See oli inimene. Aga ta näis surnud olevat. Vambola raputas teda; ta oigas — seega elas. Põgenejal polnud temaga ju tegemist — ta pidi enesele varjupaika otsima tagaajajate eest ja tahtis parajasti edasi rühkida, kui äkki nõidus maasolija hääle ta paigale.

«Kes siin on? Kas sa oled kalamehe mõrtsukas?» küsis värisev piiga hääle selges eesti keeles. «Olete te tema tapnud, siis ärge heitke ka minule armu, teie hirmsad verejanulised!»

Vambola märkas, kes on see õnnetu ukse taga nõrkenud neiu. Ruttu kargas ta tema juurde, võttis ta ümbert kinni, tõstis ta üles ja ütles talle hellal emakeelel tasakesi kõrva:

«Mina see kalamees olengi; ma ei ole veel mitte mõrtsukate käes — üks teine on seal, kes on seda ka väärt. Nüüd aga ruttu põgenema! Mind aeti taga; kui viivitame, oleme kadunud. Ruttu, ruttu — lootsik ootab jõe ääres linna all.»

Vastust ootamata hakkas ta piigakesega tagasi ukse juurde minema, et sealt põgeneda. Aga enne kui nad välja said, tõmmati uks väljastpoolt lahti ja kaks meest astusid elavalt läti keelt kõneldes sisse. Rutuga tõmbas Vambola neiuksese tagasi ja jäi ise ta ette ülestõstetud käega seisma — kõige peale valmis, mis saatus oli neile osaks määratud.

«Kes võttis ukse lahti?» küsis teine.

«Minu arust tuli üks inimesekogu siia sisse.»

«Kas kuskilt ei saaks tuld? Siin on ju nii pime, et ei näe sõrmegi suhu pista. Kuidas peame siis veel vangi nägema?»

«Oota natuke, ma toon kojast tuld.»

«Ma tulen ühes. Pimedus on kole. Mul on veel see verine pilt silme ees, mida nägime praegu väljas. Küll on meie Panda kaval mees: tema uurib kõik saladused välja. Või see kalamees oli vangi varas. Ja kui kenasti ta mõistis end saksas rüütliks tunnistada! Tema hääle kõlab mul praegu veel kõrvus — see

karjumine torkas mulle südamesse...»

«Jäneseprüks, tule siis ühes — kui sa nii arg oled.»

Hinge pidades seisid põgenejad seina najal nii kõnelejate lähedal, et tundsid nende hingeõhku. Vambola tundis, kuidas neiuke litsus end värisedes tema külge. Juba see oli selge märk et ta oli leidnud, keda otsis. Ja kui soojaks läks tal süda, ehk küll kardetavas seisukohas, kui ta tundis õrna pigistust. Talle tuli oma õde meelde ja vaimustusega mõtles ta selle peale, et kordaläinud põgenemise järel on ta seda õrna käepigistust väärt. Ta tahtis oma eluga selle eest võidelda.

Paras silmapilk oli tulnud. Mehed olid vaevalt mõne sammu eemale saanud, kui Vambola tõmbas neiukese enese järel uksest välja Ruttu tõttasid nad sõnalausumata sinnapoole, kust Vambola oli üle müüri roninud. Aga enne kui nad olid müürile jõudnud tulid mehed majast suure kisaga välja. «Vang on kadunud!» hüüti seltsimeestele vastu, kes tulid tulelontidega maja poole.

«Kes sinna müürile ronivad?» kisendas kellegi hääl.

Värisev valgus langes põgenejaile.

«Ruttu, ruttu,» sosistas Vambola neiukesele. «Lase end seda nõõri mööda alla ja rutta jõe äärde. Mina hoian niikaua teist otsa enese käes, kui sa all oled, siis tulen järele.»

Masinlikult kuulas neiu sõna. Ta mõtted ei olnud veel niikaugele kogutud, et midagi mõtelda. Aegaviitmata võttis ta nõõrist mille Vambola mässis otsapidi oma käe ümber, kinni ja hakkas end alla laskma. Kuidas pidi Vambola alla saama, ei mõistnud ta mõtelda ega tulnud ka mehele enesele meelde. Mahalaskmine kestis kauem, kui seks oli aega. Linnavahid olid juba vallile järele jõudnud. Sel silmapilgul, mil ta tundis, et koorem oli nõõri otsast maha saanud, hakkasid kaks tugevat kätt tema ümbert kinni. Kaks tugevat meest olid vallil ja paar teist ronis veel üles

«Taganege, mis te minust tahate? kas te ei näe, kes ma olen» müristas Vambola.

Tumedad rasvatule kiired langesid tema rüütliriietele. Mehed hoidusid veidi ehmatades tagasi. «Kes sa oled?»

«Kas te neid riideid ei tunne?» vastas Vambola. «Need saavad teile kattemaksmist kisendama. Õhtu poolt tulevad raudmehed kes neid riideid ja meest otsivad, kelle omad nad on. Mis tahate teie viletsad neile siis vastata? Kas teie veel nende teravat mõõka ei tunne? Tulge mu kallale, kui on seks julgust!» Need sõnad, mis Vambola hädas kõneles, näisidki mõjuvat Mehed olid nõutud ja ei teadnud, mida peale hakata. Kui ta oli tõesti rüütel, siis võisid ta sõnad küll tõeks minna. Vambola nägi meeste kimbatust ja ta südames hakkas lootusetäheke paistma. Ta oli küll oma kohuse täitnud, aga ta töö oli veel pooleli. Neiu pidi julge olema tagaotsijate eest, alles siis võis ta rahule jääda. Nüüd võis ta veel vaenlaste kätte tagasi sattuda ning tema siinamaale õnneks läinud päästmisetöö veel viimasel silmapilgul minna vett vedama.

«Kas teil on tüdruku varas käes?» küsis üks müürile tekkiv pea. «Panda arvab, et see surnukspekstud kalamees on ikkagi õige rüütel. Kui tal kisti kalamehe kuub seljast, tulid päris saksa rüütli riided nähtavale. Kas selle mehe seljas ei ole vahest tema kuub?»

«Näita siia!» hüüdsid nüüd mehed vallil läbisegamini ja tikkusid Vambola kallale. Ta teadis, et ta nüüd naljalt nende käest ei pääse. Mis pidi ta tegema? Laskis ta end otsima tulla, siis leidsid nad tema kalameheriided rüütli mantli alt, ja siis oli lugu lauldud. Pidi ta vastu hakkama? Selleks polnud tal mingit sõjariista kaasas. Kas pidi siis tõesti Eesti vanem siin viletsate linnavahtide käes oma elu kaotama? See mõte ajas tal vere pähe ja nagu lõvi kargas ta kõige lähema mehe kallale, kiskus välgukiirusel ta käest sõjakirve ja hüüdis seda enese ümber keerutades:

«Tagasi, te viletsad! Ära siit, kellel elu armas on!»

Mehed kokkusid tagasi. Keegi ei julgenud esimene olla. Üks argpüks kargas juba vallilt linna õue, mida vist ka teised oleksid teinud, kui üks neist ei oleks silmanud Vambola nõõri, millega ta Leida alla laskis. Osavasti viskas ta selle aasa Vambolale ümber keha ja tõmbas ta pikali. Vambola andis talle küll selle eest nii tugeva hoobi, et ta kukkus üle müüri maha, aga sealjuures komistas ta ja kukkus ka ise järele. Alt pimedast sügavusest oli karjatust ja oigamist kuulda. Mehed vaatasid vallilt tulega alla, aga ei näinud muud kui koledat sügavust jalge all. Sealt ei võinud enam keegi kukkuja eluga tõusta.

Kui nad tahtsid linnaväravast läbi vaatama minna, mis õnnetutega on sündinud, leidsid nad hirmsa võitluse eest. Eesti sõjavägi kippus linna. Kohe hüüti mehed kõik unest üles, väravad pandi kinni ja mõlemalt poolt võideldi ägedusega. Kellelgi polnud enam aega muu peale mõtelda kui oma elu hoida ja vaenlast linna väravalt tagasi tõrjuda.

Surmahirmus oli Leida müüri all järsu mäe veerul oodanud, mis õnne või õnnetust toob lähem silmapilk tema päästjale. Ta süda tuksus valjusti neid mehiseid sõnu kuuldes, mis Vambola rääkis oma vaenlastele. Aga ta värises siiski ootusest. Ta oleks võinud põgeneda, aga seda ei suutnud ta süda teha. Kuidas võis ta põgeneda, kui selle elu, kes tema pärast nii kardetava asja ette võtnud, oli hädaohus? Ruttu katsus ta mõtteid koguda ja plaani sepitseda, kuidas oma päästjale abi saata, aga nagu juhtub alati, kui abi on ruttu tarvis, ei mõistnud ta midagi välja mõtelda. Kõik näis võimatu olevat. Korraga kukkus raske keha prantsatades maha ja veeres mööda mäekülge alla. Ta veri tardus soontes. Jälle prantsak — korisev oigamine ja niisama allaveeremine. Ta karjatas meeltheitva häälega. Ülevalt paistis tulevalgus, ta terav silm tundis oma päästja hiilgavast rüütlimundrist, ja kui ta oli natuke toibunud, jooksis ta nagu meeletu äkilist mäekülge mööda järele. Ta sai ta veel enne kätte, kui ta oleks järsult kaldalt jõkke langenud. Ta kuulas. Ülevalt kõlas hirmus kära ja kisa ta kõrvu. Värisev käsi mehe rinnal tunnistas veel veidi liikumist. Nüüd polnud enam aega viita. Ruttu ajas ta kalamehe lootsiku kohale, vedas elutu keha suure vaevaga sisse ja lükkas lootsiku laineile. Armulised lained kandsid

nutvat tütarlast ja tema päästja elutut keha hirmsast vangipaigast eemale. Ta oli prii, aga nii kallilt ostetud priius ei olnud tema meelest kellegi õige priius. Siin polnud muud seltsimeest kui vilu tuul ja jõe lained, mis veeresid mere poole.

38. TUME PUNKT SELGUB

Päike vajus juba otsatu mere peeglisse, kui haige avas silmad ja vaatas enese ümber. Pilverünkade vahelt paistis kollakas, kahvatu kuma hallile veepinnale ja külm õhk lõõtsus maa poolt merele ning ajas väikest paati ikka kaugemale ja kaugemale ulgumerele. Rõõmus naeratus käis üle nõrga neiu näo, kes oli oma jõu randa saamiseks kulutanud, kui ta nägi, et ta päästja ärkas ometi ellu. Ta oli öö ja päeva otsa jõge mööda alla tulnud ja vastu õhtut merele välja jõudnud. Ta andis end täitsa saatuse hoolde, sest kuhu pidigi ta minema, kui ta päästjal rind küll tuksus, aga oli nii haige, et mees ei teadnud midagi, mis ümberringi sündis. Päev otsa oli ta tema palavat pead külma veega jahutanud, ehk ta ise sealjuures küll kangesti külmetas. Nüüd, kus ta elumärki nägi, võttis ta uue jõuga mõla kätte, et randa saada ja peavarju külma ning toitu nälja vastu otsida. Aga ta tundis ära, et tal puudus looduseväe vastu võitlemiseks jõud. Rand oli kaugel, öö ligidal, tuul vastu, külm ja nalg käes! Nüüd ei olnud ta elu enam nii odav. Tal oli suur kohus täita: see päästa, kes oli teda päästnud.

Haige oli võõrastades ümberringi vaadanud. Siis langesid ta silmad Leidale. Ta vaatas ja vaatas ning ta silmist säras õnn.

Need naeratavad silmad olid neiu kesele nagu tuttavad. Ta süda tuksus iseäralikult. Mis andis selleks põhjust ja kas ta oli neid silmi kuskil näinud, seda ta ei teadnud.

«Kas hakkad terveks saama?» küsis neiu õrna osavõtmisega ja nihkus talle ligemale, et ta veretuksumist katsuda.

«Kas sa ei põlga mind enam, kas oled nüüd minu vastu jälle hea?» küsis haige kõik enda ümber unustades.

Leida kartis, et ta hakkab jampsima, sest neil sõnadel ei olnud tema teada mingit tähendust. Ta vastas kartliku häälega:

«Sina oled ju mu elupäästja, mu vabastaja, mu kõige suurem heategija, kuidas peaksin ma sind siis põlgama? See ei lähe mul eluotsani meelest ära.»

«Kas sa võid mind nüüd jälle oma vennaks pidada? Ma ei ole sinu vastu iialgi paha mõtelnud... sa olid aga minu vastu nii külm, nii kare...»

«Jää rahule, vaene heategija... su meeled on segased.. ma tahan nüüd katsuda kaldale sõuda, sooja öömaja otsida.. sa pead puhkama... sööma ja jooma... oh, rand on veel kaugel ja tuul vastu!...»

«Vaike, kas sa siis ikka mind meelest segaseks pead?»

«Vaike! Aa, kas sa mind Vaikeks pead?»

«Sind, mu ainust armast õekest,» sosistasid haige huuled. «Ära salga, lase kord oma külmuse jää sulada, ole jälle mu õde ma ei nõua sult ju muud midagi siin maailmas, kui nimeta mind jälle oma vennaks...»

«Aa, nüüd ma tunnen sind,» hüüdis Leida teravasti ta silmi vaadates. «Sa oled Vambola, see, kes kiskus mind juba üks kord ennegi surmasuust välja.

— Oh, missugune õnn! Jumalad olgu kiidetud, ma olen su jälle leidnud. Oh, kuidas tema rõõmustab kui ta sind jälle tervelt näeb!»

Ja liigutusepisarad tulid neiukesele silmi.

«Kellest sa räägid, Vaike?» küsis Vambola nõrgal häälel.

«Vaikest, sinu õest. Mina ei ole mitte Vaike, vaid tema truu sõbranna. Nüüd saab kord see tume punkt selgeks. Meie oleme nii ühte nägu, et igaüks meid ära vahetab.»

«Sina ei ole mitte Vaike? Sa oled tema nägu? Lase ma vaatan teravamalt su silmi.»

Leida laskis rõõmuga end vaadata.

«Su silmad on küll pisut tumedamad...» ütles haige, «aga kust sa siia said?»

«Sina ju päästsid mu Taara-aiast vangist. Sa kukkusid müürilt maha, ma tõin su lootsikusse ja pool ööd ja terve päeva oleme nüüd mööda jõge sõitnud ning merele jõudnud. Kas sul seda meeles ei ole?»

«Aa, mulle hakkab meelde tulema. Kas sina oledki see Vaike sõbranna, keda ma pidin päästma, sest et ta muidu ei tahtnud põgeneda?»

«Mina jah! Oh sa hea Vaike... ja sina, hea Vambola... mu süda on nii rõõmus...»

«Kust sa mind siis tunnend?»

«Sa oled mind ju üks kord enne surmast päästnud.»

«Mina? Kus?»

«Soontaganas. Kas sa ei mäleta enam — sa nimetasid mind oma õeks, millest ma sugugi aru ei saanud.»

«Aa, ja see olid ka sina? On see võimalik? Siis ei põlga Vaike mind mitte?»

«Vaike armastab sind enam kui oma elu. Oh, kui ta saaks sind jälle näha! See oleks rõõm! Oh, millal saame randa?»

«Kas Lehola kantsis olid ka sina?» küsis Vambola põnevalt oodates.

«Ei olnud. See oli Vaike. Ta kõneles, et sa vihaga sealt põgenenud. Ta oli selle üle väga õnnetu.»

«Aga ta ei tahtnud minust midagi teada,» vastas Vambola elavalt. «Ta ütles, et mina enam ta vend ei olla.»

«See ongi õige. Sina ei ole mitte tema vend ega tema sinu õde. Vaike on Lehola vanema Lembitu tütar ja sina Soontagana vanema poeg.»

«Meie ei ole mitte õde-venda?» hüüdis Vambola peaaegu hõisates. «Ja tema armastab mind? On see võimalik?»

«Tema armastab sind südamest, rohkem kui kedagi muud siin maailmas. Ta on suure ja kuulsa vanema Meeme kosjad sinu pärast tagasi lükanud. Ta ei lähe eluilmas mehele, kui ta sind ei saa. Seda on ta mulle oma suuga kinnitanud.»

«Vaike, Vaike, mu ainus rõõm, mu elu...» ohkas Vambola õnneliku

tundmuse koorma all pea nõrkedes. Millest ta ei mõistnud undki näha, oli korruga sündinud. Tema ei olnud Vaike lihane vend; ta tohtis teda armastada, palavalt, ärarääkimata — ja see ingel armastas teda! Süda, mis nimetad sa veel õnneks, kui see ei tõsta sind õndsuseriiki? Ta nuttis kui väike lapsuke. Need olid otsatu õnne pisarad. Nüüd oli talle kõik korruga selgeks saanud, mis tähendasid need kõned, mis ta oli oma liiga ärritatud meeles rääkinud. Tal tõusis üsna häbipuna palgesse, vaadates oma seltsilise peale. See ei olnud nüüd kaugeltki enam nii Vaike nägu, et armastaja silm ei leidnud nende vahel vahet. Ja ometi oli ta nii pime olnud! Ja miks ei olnud ta inimestelt Vaike kohta järele pärinud? Need oleksid talle küllalt teadnud jutustada, et Vaike on Lembitu tütar, kelle Soontagana vanema naine oli oma tütrena üles kasvatanud. Jah, pärast on kerge tark olla, aga parajal ajal pole mõistust kuskil! Aga mis selle üle nüüd veel pead murda? Kõik oli ju kõige paremas korras.

«Nüüd tahan ma jälle elada,» ütles ta viimaks vaimustusega. «Ma tahan kõik heaks teha, ma pean Vaike üles leidma, tema peab minu kõrval olema, kui ma sõtta lähen... me peame maa vaenlastest puhastama... nüüd edasi! Kuldne oled sa, kallid elu, südame põhjast tervitan sind, sa veerev päike ja sinav meri — teid, mu truid saatjaid isamaa pinnal!»

Iseäralik väsimus sundis teda tagasi vajuma. Ta oli haigusest veel väga nõrk ja nii suur meeleliigutus ning kõnelemine olid jõu ära kurnanud.

Leida vaatas kartlikult ranna poole. See jäi ikka kaugemale. Ta väsinud käed sõudsid küll, aga maatuul ajas lootsikut aina kaugemale merele, ja rand kadus järjest enam kättejõudva hämariku hõlma. Õnnelik haige ei märganud sellest midagi, et hirm rõhus neiukese südant. Ta oli vist magama jäänud. See uni oli talle kosutuseks, millest Leida ei tahtnud teda äratada ega kardetavasse elutõsidusse tuua, kus ta nõrkus ei oleks ometi võinud mingit abi anda.

Ta silmade ees seisis elavalt tuttava kodumaa mere ja sõjamehe pilt, kes oli igal pool olnud tema saatja. Oh, kuidas tõusis nüüd ka tema südames uus igatsus selle kalli pildi järele, mida ta kandis kustumata kõigist elutormidest läbi südames. Nüüd polnud muud vaja kui maale saada, ja kõik võis veel täide minna, mida tuksuv süga igatses nii palavalt.

Aga oodatud rand kadus kaugemale, jõud läks nõrgemaks, lained laksusid kõrgemale lootsiku ääre vastu, tuul läks kangemaks, uduema laotas oma tiivad üle merepinna — merega harjunud neiuke sõudis ja ohkas. Ta tundis ju merd ja tema hirmsaid tujusid lapsest saadik.

39. ELU SÕJA-AJAL

Eesti malev pidi ka seekord võiduta taganema. Ta oli mitmed maakonnad lagedaks riisunud, aga linnadest leidis ta valmis sõjaväe eest. Kust said vaenlased nende tulekust teada, oli Eesti vanemaile kättesaamata mõistatuseks. Nad pöördusid kurva meelega koju tagasi. Manivalde ja Meeme, kes ka olid katsunud Taara-aida tungida, pidid suure kahjuga ja otsitava piigakese päästmiseta koju tagasi pöörama.

Vahepeal aga ruttasid Läti vanemad Doole ja Paike Riiga abi otsima. Piiskopi vend Theodorich tuli ka kohe suure hulga ristiõitjate rüütlitega neile appi. Lätlased Võnnu vanema Bertholdi ja liivlased oma vürsti Kaupo all ühinesid saksa rüütlitega ning rändasid mööda mereäärt Eestimaale Metsepole maakonda. Kui siit ei olnud midagi leida, siis pöörasid nad Sakalamaa poole. Kolm päeva hulkusid nad suuri metsi, soid ja rabasid mööda, enne kui jõudsid Lembitu kantsi juurde. See kõik oli nii vagusi sündinud, et keegi ei teadnud nende tulekust. Kus inimesi eest leiti, tapeti need armutult sinnapaika, riisuti vara ja põletati elumajad tuhaks.

Ka Lembitu linn oli võidetud ja osalt maha põletatud. Vägev vanem oli oma vaprad sõjamehed kõik lasknud koju minna, et väsitavatest sõjakäikudest puhata ja siis veel kord õnne katsuda. Nii ei leidnud vaenulikud ühendatud väed kuskilt vastupanekut. Selleaegse sõjakombe järgi tapeti kõik vanad ja lapsed, noored neid ja naised võeti vangid ja majad põletati tuhaks. Ka Lembitu perekonda oli see sõjakäik häda ja ahastust toonud: ta naise vanemad ja tütar olid kadunud. Kuhu nad olid jäänud, seda ei saanud ta nii pea veel teada. Aga ta süda aimas, et nad magavad igavest und. Vangid võis üksnes Vaike olla sattunud, vanainimesi aga ei hakanud keegi kaasa vedama.

Tema kartus oli osalt õige. Seekord võtsid kaks Läti vanemat, Paike ja Doole, Vaike vangid ja vahi alla. Rõõmsad oma saagi üle, tõttasid nad Vaikega kodu poole minema.

Vanema tütar oli surmani kurb. Nüüd oli ta ometi kõik kaotanud. Tema isa ega ka teiste vanemate malev ei olnud ta õde vangist päästnud; Vambola oli vaenlaste seas, kes teab, mis oli temaga seal sündinud, ja nüüd olid ka ta armsad vanavanemad surma leidnud ja kes teab veel kui hirmsat, sest vaenlastel ju südant ei olnud. Oh, kui palju enim oleks ta olnud nende seas, kelle südametuksumise oli vaenlase halastamatu käsi lõpetanud. Ta süda oli liiga suurest kurvastusest ja vahetpidamatust ärritusest nõrkemas. Mis maksis seal elu, kus ta ometi võimalik ei olnud! Ta silmad olid juba pisaraist kuivaks nutetud.

Ilma mõtteta, tundmustest tuim ja oma saatusest hoolimata astus ta väsinud jalul külateed mööda, mis viis läbi suure metsa. Äkki kargasid mitu talumeest lätlaste kallale. Eesti talumehi oli küll rohkem, aga neil polnud muud sõjariista kui tugevad malgad, lätlased aga olid kõiksuguste

sõjariistadega varustatud ja panid sellepärast kaua vastu. Põgenemine oli asjatu katse, sellepärast sõdisidki nad elu eest haruldase südidusega. Tapluse lõpul olid neli meest kõrvuti maas: kaks eesti talupoega ja mõlemad Läti vanemad. Vaike oli ootamatust päästmisest rõõmu pärast otsekui pooluimane. Ka talumeeste rõõm ei olnud väike, kui nad nägid, et päästetud piiga oli nende suure vanema Lembitu tütar. Nad viisid ta kaugele metsa oma varjupaika, kust vaenlased ei võiks teda enam leida.

Sinna varjupaika pidid nad paraku kauaks ajaks jääma, sest vaenlased käisid vahetpidamata maad riisumas. Üks salk läks küll ära, aga teine, uus ja tugevam, tuli asemele, riisus ja röövis veel hirksamini, otsis viimastesse metsaurgastesse varjule põgenenud naised ja lapsed üles ja vedas nad vangi. Kodutult hulkusid, kes olid veel järele jäänud, metsa mööda ühest kohast teise, et endid ja oma kallimat vara tagedate vaenlaste eest hoida. Kõige selle koleduse juurde tuli veel hirmus katk, mis Liivimaa sõjaväljadel alanud ja mida nüüd vaenlased ühes toonud. Paljud, kes vaenlase mõõgast elama jäänud, langesid katku kätte. Häda ja viletsust oli igal pool, abi aga ei nähtud kuskil. Surmavaikus kattis Eesti lõunapoolseid maid. Kus vanasti oli helisenud rõõmus laul lindude lauluga võidu, suitsesid nüüd elumajade rusud ja aurasid või mädanesid tapetud inimeste kehad, ja pimedates metsanurkades, soode ja rabade keskel, kuhu inimese jalg oli muidu vaevalt sattunud, külmetasid ja nälgisid vaesed koduta, ümberhulkujad põgenejad. Nad käisid oma loomakarjadega vaikselt sügavas metsas. Elajate suud olid kinni seotud, et nad ei saaks häält teha ega vaenlastele kuulutada nende varjukohti. Üle põhjatute soode mindi laudadel, mida kanti ikka edasi. Mõned mehed, kes olid veel järele jäänud, käisid ümberringi maal külade ja linnade lähedal vaenlast varitsemas ja toitu toomas. Vähestel aga läks korda toiduvaraga tagasi tulla; suuremalt jaolt langesid nad vaenlaste kätte, kes vahetpidamata maal riisusid ja põletasid.

Pikalt, pikalt venisid ootajail kardetavad päevad ja koledad sügisesed ööd.

40. VIIMNE JÄLLENÄGEMINE

Kristlaste ajaarvamise järgi oli juba kaks nädalat sellest ajast mööda läinud, kui Leida Vambolaga sõitis merelainetel ja öösel kiusaja maatuule käes rannast ikka kaugemale aeti. See oli aga põgenejaile õnneks tulnud, sest maal oleksid nad jälle vaenlaste kätte langenud, kes olid tervel rannal Riiast Metsepoleni liikumas. Leida ei mõistnud küll sel korral hädaohtu mõtelda, mis varitses neid rannal. Ta nägi oma hukatust merelainetes ette ja needis kiusakat tuult, mis kurnas ta jõu ning kandis neid vaenulikust rannast, kus ta nägi oma ainsat pääsemist, ikka kaugemale. Näljast nõrk ja külmast kohmetanud, langes ta viimaks niisama rammetusse nagu ta haige seltsimees, ja lained ajasid neid edasi.

Selles olekus oli neid vastu keskööd saarlaste sõjalaev, mis käis vaenlasi luuramas, merelt leidnud ja peale võtnud. Niipea kui Vambola tervis niikaugemale oli jõudnud, et ta võis juba pikemale reisile minna, läksid nad Kihnu saarelt, kus nad olid paigal olnud Metsepolemaale. Vambola esimene käik oli Alistesse, kus elas tema tuttav tark ja kuhu ta oli Vaike saatnud. Targa hurtsikust ei olnud aga muud järele jäänud kui tuhahunnik. Igal pool, kus enne olid seisnud kenad külad ja viljakad nurmed, nägi silm kohutavaid pilte: hävitust, laastamist ja surnukehi, mille kallal riidlesid kaarnad. Elavate inimestega ei puutunud nad kuskil kokku. Kui neid oligi, siis olid need vaenlased. Et nendega mitte kokku puutuda, hoidusid nad sügavamasse metsa, kus nad pilves ilmadega ja pimedatel öödel kaua ümber eksisid.

Ühel päeval olid nad lagedamat maad silmates suitsu eneste ümber näinud. Seal põlesid veel mõned üksikud küla elumajad. Juba ette aimates, mis hirmsaid pilte saab silm siin näha, andis Leida nõu tagasi minna. Veel ei olnud nad sadat sammugi kaugemale jõudnud, kui suur must koer kargas nende poole. Ta ajas mõlema najale püsti ja niuksus sealjuures haledasti.

«Haa, see on vana Vootele koer,» hüüdis Vambola rõõmsalt. «Ma usun, et ka ta peremees on siin.»

Nüüd tundis ka Leida seda koera, ehk ta oli teda küll ühe ainsa korra ja ka siis ainult pimedas näinud. Varsti aga läks koer jälle minema, kusjuures ta vaatas nagu kutsudes Vambola ja Leida poole tagasi. Sõnalausumata astusid mõlemad talle järele, sest mida kumbki aimas, seda ei julgenud ta teisele avaldada.

Seal põõsaste vahel ta lamas — Vootele elutu keha. Värin käis mõlemal kehast läbi. Mõlemad tundsid teda. Niuksudes läks koer talle ligidale, lakkus ta käsi ja nägu, mis oli verega kaetud. Teda võis vaevalt veel tunda. Ta lõi aga veel silmad lahti — ta elas. Väsinult langes ta suurte selgete silmade vaade ehmatanud juuresolijaile... ta nägu jäi muutumata... ta ei olnud vist neid ära tundnud. Vambola kummardus tema kohale, tõstis ta pea õrnalt üles ja hüüdis talle lapseliku hellusega:

«Isa Vootele, sina siin! Vaata mu peale ja tunne oma Vambolat! See käsi, mis siin su pead hoiab, tahab su mõrtsukaile nende kurjust kätte tasuda. Ma pean sinu heldeid silmi nägema...»

Ja vanake ajaski oma silmad lahti. Need olid aga otsekui klaasist. Kaua seisid need liikumata noormehe poole pööratud, siis lehvis seal korraks lahke naeratus.

«Sina, Vambola,» ütles ta tasa nõrga, murtud häälega. «Kus on mu tütar? Kas päästsid ta?»

«Isake, ära räägi jampsijuttu! Kes on sinu tütar?»

«Leida! Vaike! Sina nende päästja. Ma tean kõik... Vaike kõneles... kas päästsid Leida?»

«Leida on siin!» vastas Vambola, kes ei saanud veel ikka aru, millest vanake nõrgal häälel kõneles. Ta näitas neiu peale.

«Leida, mu laps! Jumalaile tänu! Tule, ma tahan sind katsuda. Oh, nüüd ma võin surra. Ma olen õnnelik. Oh, kui ta vanaema ka veel elaks... aga ma usun, nad on ta ära põletanud... elusalt... hirmus... tasu neile kätte... Vambola... nad on hirmsaid töid teinud... kutsu kõik rahva vanemad kokku... olge üks mees ja üks hing... vaenlasi on palju... nad on tugevad... võidavad meid ära. Seiske vastu... olge kaljuks...»

Ta ei saanud enam edasi. Hing maeti rindu kinni. Silmavees seisid mõlemad noored inimesed tema juures, kohkunud, segased, ei mõistnud ta sõnu täiesti.

«Kus on Vaike?» ägas Vambola.

«Metsa peidus. Küll ta isa Lembit ta üles otsib. Leida, sa oled tema õde... Manivalde otsib sind. Kui kokku saate... tuletage ka mind meelde. Oh, ma kuulen... maa müdiseb... hirmsad vaenlased... põgenege... koguge väge... põhja pool Eestimaal... siin ei ole... Soomlased meie vennad... taevas õnnistagu teid... oh, ma näen tuld... kuulen kisa... oh, või kohab minu naise... Aliste targa hädakisa veel kõrvus... nii hüüdis ta... kui tuli ta ümber põles... oh need leegid... südametud vaenlased... mu silmad kustuvad... andke kätt... nii... põge... nege...»

Tumepunane vereoja purskas tal suust — ta vajus tagasi ja oli surnud.

Sõnatult seisid noored inimesed ta külma surnukeha juures, südames sügavad valuhaavad, silmis vaigistamata pisarad. Veel õigel ajal märkas Vambola, et vanake oli õigust kõnelnud. Suitseva küla keskelt tulid vaenlaste salgad nende poole. Siin ei võinud aega viita. Tema kohus oli Leidat, keda surija oma lapseks nimetanud, päästa. Ruttu kadus ta temaga paksu metsa puude vahele. Kadunud vanema ainsaks valvajaks jäi ta truu koer.

41. KASUVEND JA KASUÕDE

Hingedeaeg oli ammu möödas. Vaenlaste sõjakäigud olid vähemaks jäänud, sest tervelt maalt polnud enam midagi röövida. Pakane talvekülm oli sõja lõpetanud ja paks lumi kõik ahastused enda alla matnud. Lembit ehitas oma linna elamiseks üles, inimesed tegid enestele endiste elumajade põlenud risude asemele jälle uued majad ning kogusid pika viletsuse ja põgenemise-aja järel jälle kord sooja kolde ümber kokku. Ka Vaike oli oma varjupaigast välja tulnud ja kodus isa eest leidnud. Vanavanemad aga olid kadunud ja nendest ei teadnud keegi, kuhu nad olid jäänud. Kõneldi ka, et vaenlased olid nad saunahurtsikus elusalt ära põletanud, aga seda kõneldi nii mitut viisi, et siin tõtt kätte ei saadud. Mõned teadsid kõnelda, et Vale-Vootele ta kõige naisega ära tapnud. Et nad olid otsa saanud, paistis juba sellest, et neid ei ilmunud kuskilt välja, kui pelguläinud inimesed tulid jälle oma endisse kodusse tagasi. Oh, kui palju nuteti sel ajal pisaraid, kui palju oodati asjata omaste ilmumist! Ka Vaike tegi seda. Oma õest ega Vambolast ei kuulnud ta enam midagi. Nii oli ta selle hirmsa ja kaua kestva sõja järel oma kallid vanavanemad kaotanud ning ka kõige ilusamad lootused.

Ühel külmal talveööl istus Lembit oma linnas jälle Meemega koos. Nad kõnelesid viimastest sõdadest Harju- ja Järvemaal. Vaike istus vaikselt oma kedervarre taga ja kuulas nende juttu. Kui ta kuulis, et vaenlased olid Varbola linnani tunginud, vaatas ta põnevalt üles. Varbola vanem oli ju tema õe armsam, seepärast ta käekäik talle tähtis.

«Kas vaenlased on Manivalde ära võitnud?» küsis ta.

Meeme vaatas naeratava näoga ilusa neiu poole. Ta oli rõõmus, et see end nende jutu sekka segas.

«Ei ole!» vastas ta.

«Oi, seda on rõõmus kuulda. Kas vaenlased on juba läinud?»

«Jah. Aga nad on ka seitsesada marka nahku ühes viinud. Selle peavad nad jälle mitme võrra tagasi maksma.»

«Kus on nüüd Manivalde ise?»

«Tema kogub oma maleva kokku ja ühineb siis meiega sõtta minemiseks. Ta võib juba ligemate päevade sees siin olla.»

«Oh, kui ka see sõjakäik niisama tühja läheb nagu kõik teised Läti ja Liivi meeste vastu!» ohkas neiu ja ta silmi täitsid pisarad. Leida ja kalamehe, tema päästja ning armsama kujud astusid ta silmade ette. Ta vajus varsti nii mõtteisse, et enam ei märganud, kui mõlemad vanemad jäid viimaks kuulates seisma. Väljas ukse taga oli kompsimist kuulda. Meeme läks rasvatulega vastu. Ta kargas ehmatades tagasi, kui nägi Vambolat enese ees. See astus viibimata sisse ja tõmbas üht rätikusse mähitud neiukest õrnalt enesega kaasa.

«Vambola,» hüüdis Lembit. «Sina oled veel eluga pääsenud. Tule mu rinnale! Vaike, vaata siia! Siin on ju Vambola.»

«Vambola,» hüüdis ta nagu ärgates.

«Vaike, mu Vaike!» hüüdis Vambola end Lembitust lahti kiskudes. «Anna mulle andeks, mis ma olen hullus meeles sinule, ülekohut teinud. Ma ei teadnud... ma ei saanud aru... nüüd tean ma kõik. Nüüd ei taha ma sind enam oma õeks, vaid...»

«Vaid armsamaks!» ütles Vaike tasa, aga õnnelikult vahele. «Kas sa veel mu eest tahad põgeneda?»

«Muruneiu eest! Oh, kui ma su eest põgenesin, tahtis mul süda lõhkeda. Ma tahtsin sind põlata, unustada, aga sa seisid nii kustumata tuliste tähtedega minu südames, mu silmade ees, et ma pidin mõistuse kaotama. Oh, oleksin ma natukenegi mõistnud kõrvu lahti teha, siis oleksin ma kohe pidanud kuulma, kes sa oled — aga vahest olid jumalad seda nii meie ülisuureks õnneks arvanud.»

«Jah, mu õnn on otsata. Ma võiksin maailma oma kaenlasse võtta, vaenlastegi peale armu heita...»

Meeste tõsised näod panid tal sõnad keelele kinni.

«Kus on aga Leida, mu õde?»

Leida oli siamaale pealtvaataja olnud. Nüüd astus ta ette.

«Siin ma olen, Vaike. Vambola on ka minu päästnud. Ta oleks seejuures peaaegu elu kaotanud. Tasu sina talle hästi. See teeb ta õnnelikuks. Tee seda oma truu sõbra pärast.»

«Vambola on meie mõlema elu ja au päästja. Ta on mu kõige ülem õnn. Aga meie oleme lihased õed. Tule mu rinnale! Lase selles ilusas ja armsas teadmises õde õe rinnal puhata. Meie südamed tundsid juba kohe sala ühenduse sidet, mis meid vangipõlves vankumatu truudusega teineteisega ühendas.»

Kes võiks sõnadega kirjeldada seda õnne, mida tundsid siin neli südant. Isa, lapsed, armsam nii pika lahutuse järel jälle koos, tervelt, priskelt — siis, kui juba kokkusaamise lootus oli kustunud. Meeme üksi tundis end võõrana teiste hulgas. Seda märkas Vaike, läks tema juurde ja palus teda unustada, mis neil ees olnud, ning tema vennaks saada, kelle ta kaotanud. Õnnelikust südamest palus ka Vambola tema kätt soojalt pigistades sedasama, kuni ta tõotas pakkumise vastu võtta ja mõlema truuks vennaks jääda.

Meeme terve mõistus nägi ära, et lugu muuta ei võinud, mäletas ka oma tötust Vaikele ja andis järele. Ta pidas sõna.

«Kui ka Manivalde siin oleks, õeke,» hüüdis Vaike õnnelikult.

«Kui ta aga on siin, mis siis?» hüüdis kõlav hääl selja tagant.

Vaike kargas kiljatades üles. See oli ju Manivalde ise.

«Kas seda neitut siin tunned?» küsis ta teda kättpidi Leida juurde viies.

«Leida! Sina siin!...»

«Manivalde, ma olen siin.»

«Oh, see õnnekoorem on liig. Kus oled sa olnud, kes tõi su siia?»

«Vambola!...»

«Vambola? Kus tema on?»

«Kas sa mind enam ei tunne?» küsis Vambola oma sõbra poole pöördudes ja ta kätt tugevasti pigistades.

«Tule mu rinnale, kallid Vambola. Nüüd tohin su nime nimetada. Kas ei olnud minu manitsemine su elu pärast õige? Sa otsisid enesele oma õnnetu armastuse pärast otsa. Kuidas on nüüd sellega lugu?»

«Ma olen üliõnnelik.»

«Mina kah. Võta mu kõige südamlikuni tänu selle eest, et sa päästsid mulle mu kallikese.»

Õnnetujul jutustati nüüd suure rutuga kõik juhtumused, mis kellelgi olnud. Kõige rohkem kiitust sai Vambola oma vapruste eest.

42. KERJAJA

Lembit oli varsti selle järel oma väimeeste ja Meemega vaenlasi võitnud ja suure saagiga tagasi tulnud. Lätlased ja liivlased olid temaga rahu teinud, nii et nüüd võis mõni aeg puhata ja kodust perekonnaõnne maitsta. Terve maakond pidas noorpaaride pulmi, mille järel Vambola läks jälle Soontaganasse, kus sõjast ülejäänud rahvas võttis teda suure rõõmu ja austamisega vastu. Näis, nagu oleks temaga õnn jälle maale tagasi pööranud ja vaenlased maalt jäädavalt kadunud. Aga see oli ainult väsimuse puhkamine ja väe kogumine, et pärast parajal ajal võiks veel hirksamini peale hakata.

Jälle oli sügis kätte jõudnud, lehed puudelt maha langenud ja mitmed sõjad ja verevalamised üle maa käinud. Ilm oli ilus päike saatis oma kuldseid kiiri eha sülest metsalatvadele ning tasane tuul mängis sahisedes kuivade lehtedega, mis olid ammu oma värskuse ja ilusa seisukoha kõrgetel hiiepuudel kaotanud. Hiimäe jalal kõnelesid kaks noort naist südamlikult teineteisega. Nende riided tunnistasid, et nad olid kõrgemast soost. Möödaminejad külainimesed teretasid neid kõige suurema aupakkumisega ja olid õnnelikud neid oma küla ligidal nähes. Mööda väikest metsateed sammus aeglaselt närustes riietes mehike nende poole, keda nad aga elavas jutuajamises tähele ei pannud.

«Oh kui hea, Leida, et me oleme hulga aja järel jälle kokku saanud,» ütles teine hellalt ta ümbert kinni hoides. «Jutusta mulle veel kord oma päästmise lugu.»

«Heameelega, kallid õde, kui ta ainult igavaks ei lähe. On ju vana asi!...»

«Mulle aga igavesti uus.»

Ja Leida kõneles suure vaimustusega, mis Vambola oli tema eest teinud ja missuguse liigutusega kuulnud ta merel tema tunnistust.

«Oh mu hea, truu kasuvend,» ütles Vaike tüki aja järel silmi kuivatades. «Kus peaks aga see hirmus Panda nüüd olema? Kas saksad talle rüütli surmamist kätte ei tasunud?»

«Seda ei tea ma mitte, õnn, et tema roojased jalad ei kõnni enam meie maal. Jätame parem selle jutu, sest Panda lugu teeb mind hirmus rahutuks. — Näe, kes see on, kes sealt kepi najal meie poole komberdab? Nii viletsas riides vanakest pole ma enne veel näinud.»

Mõlemad vaatasid sinnapoole. Päike oli juba alla veerenud ja videviku kumal ei võinud nad tulija nägu näha. Tema aga oli õekseid näinud ja astus alandlikult nende poole.

«Andke andeid vaesele,» hüüdis ta paludes. «Ma olen kaugelt tulnud ja nälga kannatanud; mu vanad jalad ei taha edasi jõuda.»

Imeks pannes vaatasid suursugused naised vanakese ja siis teineteise otsa. See hääl, kuigi muudetud, oli neile tuttav.

«Kes sa oled, võõras?» küsis Vaike.

Võõras kohmetas. Ta ei leidnud vastust.

«Kerjajat ei ole ma siiamaale veel näinud,» ütles Leida, «aga niisugusel häda-ajal võib ju vanainimene pea nälga jääda. Tule meiega ühes, me tahame su külla heade inimeste juurde viia, kes annavad sulle süüa ja öömaja. Su vanad ja nõrgad liikmed peavad soojas kinnitust saama. Tule, võõras, kes sa ka oled, inimene peab inimese vastu halastust üles näitama.»

Vanake silmitses kohkudes õdesid. Ta huultel liikusid arusaamatud sõnad. Ta tahtis edasi astuda.

«Oota veel veidi, võõras,» hüüdis Vaike täis kaastundmust. «Näe, sealt tulevad ka juba meie mehed... Vambola, tule ruttu,» hüüdis ta rõõmsalt metsaserva poole, kust Vambola Manivaldega suure musta koera seltsis jahisaagiga nende poole sammusid.

«Vambola,» ümises vanake ehmatades endale habemesse. «Vambola ja Manivalde... suur Jumal... mu põlved nõrkevad...»

Ja ruttu hakkas ta ära minema.

Leida, kes sinna jäi, vaatas imekspanemisega kerjajale järele. Talle tulid imelikud, pea kohutavad mõtted pähe. «Tema nägu, tema hää,» ümises ta iseeneses. «Ja näe, kuidas ta ruttu läheb... ta põgeneb...»

Vaike oli meestele vastu läinud ja tuli nendega nüüd elavalt juttu ajades ruttu õe poole. Korraga läks koer hirmus rahutuks, kargas kähku kerjaja juurde ja enne kui keegi oleks saanud keelata, kiskus ta vaese kerjaja vihaga maha. See kisendas surmahirmus ja katsus vihast looma ära ajada, aga ta oli kui hull ja lõhkus edasi. Ruttu olid kõik neli seal, ja Irmid pidi mitu kõva lööki saama, enne kui ta jättis urisedes verise, oigava kerjuse rahule.

Kõik olid ehmatanud. Ettevaatlikult tõstis Vambola kerjuse üles ja naised pühkisid ta näo puhtaks. Siiski katsus ta oma nägu nii palju kui võimalik ära käänata.

«Laske mind rahuga surra,» ägises ta trotslikult. «Te olete ju minu verd saanud, mis te must veel tahate.»

«Panda!» hüüdsid Leida ja Vambola. «Meie äraandja!»

«Panda jah,» kinnitas õnnetu metsikult. «Jooge nüüd mu verd, tehke mulle rutuline ots, ärge piinake mind; ma olen teie käes.»

«Kust said sa siia?» küsisid kõik nagu ühest suust, kuna kõigil käis värin läbi keha. «Oled sa ikka veel meie äraandja?»

«Ise ära antud,» ägas mehike. «Vaene põgeneja, kerjaja — nad tahtsid minu truuduse eest mu elu võtta, et ma olin eksinud ja saksa rüütli Vambola pähe lasknud surnuks peksta. Oh taevas, nüüd pean siin surema koera hammaste haavadesse! Ära neetud olgu see koer, kes ei ole mind unustanud! Miks ma teda maha ei löönud, kui ta tikkus siis mu kallale, mil ajasin teda põlevasse hurtsikusse?»

«Kelle?» küsis Vaike suures ärrituses.

«Targa, kes mind needis — oma vaenlase Vootele naise.»

«Minu vanaema! Oh teie jumalad! Siis on see nuhtlus õige. Ükski patt ei

jää tasumata.»

«Parastage kõik, teie neetud,» hüüdis Panda hirmsa häälega. «Minule te ometi kätte maksta ei saa. Ma tegin hästi, et põletasin selle nõia. Hahah! Mul on ta kisendamine veel kõrvus. Hahah! nõnda saavad veel mitmed teisedki kisendama... oodake, vaenlased pole veel surnud... nad tulevad suurema väega, hirmsama vihaga... toovad hävitust... verevalamist... võidavad... teie kuulus... tore sugu... lõpeb ja teie uhked pead painduvad... ka minu teotatud veri kisendab kättemaksmist... hirmsat... verist häda... hukatus... teile!...» Sõnad jäid tal kurku kinni, keel jäi seisma, silmad kaotasid läike — ta oli surnud.

Sügavasti liigutatult seisis vanemate paarid oma verivaenlase surnukeha ümber. Nende südames ei keenud viha tema vastu, vaid haletsus, kaastundmus, ehk surnud vaenlane oli küll igäühele neist rohkem kurja teinud, kui kümme surma oleks talle jõudnud kätte tasuda. Kus mõistmatu loom kättemaksjaks oli heitnud, seal pidi inimlik viha vaikima. Ta oli oma päevad nii viletsalt lõpetanud, et inimesel enam ei kõlvanud tema peale viha kanda. Koera viha aga ei olnud veel lõppenud. Ta tahtis vägisi Panda kallal oma kustumatut viha lahutada ja tuli seepärast väga vastumeelselt oma peremeeste järel sellest koledast paigast ära.

*

Suriya Panda oli osalt tõtt kuulutanud. Sõjad ei lõppenud veel sellega, vaid senised tülid ja võitlused olid alles olnud veel suuremate ja verisemate, rahva elu ja surma üle otsust tegevate võitluste eesmänguks. Väikese eesti rahva jõud kurnati aastate jooksul nii ära, et ta viimaks alla rõhuti. Vaenlased olid nende vastu liiga suurearvulised ja tugevad. Leppimisest ja järeleandmisest ei olnud kummalgi pool juttu. Kolm aastat pärast siin jutustatud juhtumust tulid vaenlased jälle külmal talvel Soontaganasse, ja kui nad läksid ära, olid kõik vaprad Soontagana mehed, kes ei põgenenud, Vambola linnas oma noore vanema ja selle noore naise Vaike kõrval külmad surnukehad. Vambola oli esimene ohver ja Soontagana linn esimene, mis langes vaenlaste kätte. See oli aastal 1215 jõulu ajal.

Manivalde aga elas veel kaua oma armsa Leidaga ning võitles isamaa eest kui lõvi. Ta tahtis oma truu sõbra ja oma kalli naiseõe surma eest kurjategijaile kätte maksta. Selleks ühendas ta kõik Eesti lõunapoolsed maakonnad ja töötas niikaua vaenlaste vastu isamaa ja rahva vabaduse eest sõdida, kuni Eestimaal on veel üks küünrapikkune poisike meheks sirgumas. Temaga oli terve rahvas ühes nõus ja iseäranis vanemad Lembit ja Meeme. Kui ka need mõlemad langesid aastal 1217, siis oli nagu kindlale meeste müürile, mis hoidis Eestimaad, auk sisse lõhutud. 1224 langes ka Tartu linn, ning sellega oli terve maa vaenlaste kätte langenud, kuigi siin ja seal mõni üksik maakond ja vanem katsus veel oma priiust päästa. Need tehti aga varsti

vastuhakkamiseks jõuetuks. Möödas olid endise priipõlve päevad, ning lõhkeva südamega pidi priiuses sündinud ja sellega harjunud rahvas nüüd end võõra võimu alla alandama ja tema sõna kuulma. Vaprad vanemad kandsid ühes oma rahvaga seda iket, mida võõras võim neile aeg-ajalt peale pani.

Sõjad ning orjapõlv kaotasid isamaa aasadelt paradiisi-ilu, rõõmuhelinad ja laulukaja. Kui palju suurust ja ilu pole hauda läinud! Teekäija ei aimagi, mis rusudel rändab ta jalg. Õnn käib maailmas keerdu: kui päike läheb ühele rahvale looja, siis tõuseb ta teisele.

Sellest kurvast sündmusest on välja kasvanud umbusaldus, mida tuntakse praegugi veel eestlaste juures sakslaste vastu. Nüüdki näib ta külm ja umbusklik sakslaste vastu olevat. Seda on need, kes tahtsid juba aastaid tagasi rahva käest juttusid ja vanavara korjata, ise tähele pannud ja sellest kirjutanud. Üks neist, kes ise on sündimise poolest sakslane, kõneleb ühes Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatus järgmist: «Eestlane ei jutusta sakslasele oma muinasjuttu. See on talle pühadus. Ta mäletab veel oma ilusamat minevikku, teab, et sakslane riisus ta priiuse ja õnne, ja isade viha jääb pojale päranduseks. Isa jutustab lastele isamaa õnnelikust minevikust, kangelaste töödest, kadunud jumalaist. — Sakslastele on ta suu kinni.» Ja kuidaviisi mõni eestlane neist asjadest ja aegadest jutustab, sellest kirjutab üks teine sakslane nii:

«Jutustamisel lähevad keelepaelad lahti, sõnad voolavad kõrgemas kujus ilusal helil, mida igapäevane elu ei tunne. Silm särab õnnelikult; terve keha kerkib vaimustuse jõul. Ta on veel seesama eestlane, aga siiski hoopis teine, kelle vaimustatud vaatel Vanemuine oma kandlega, Koit ja Hämarik ja tuhat teist vana-aja vaimukuju läbi pimedada metsa ja üle tema latvade valgustavalt kõiguvad. Sakslastele ta oma laulusid ei laula. Neid võib täies vabaduses kuulda ainult õitsitulel, kus lehvib värske luule õhk iseäralikus vaimus, mis kiigutab kuuljat tahtmata sõnamatult magusasse unne ja täidab otse nõidusvõimuga.»